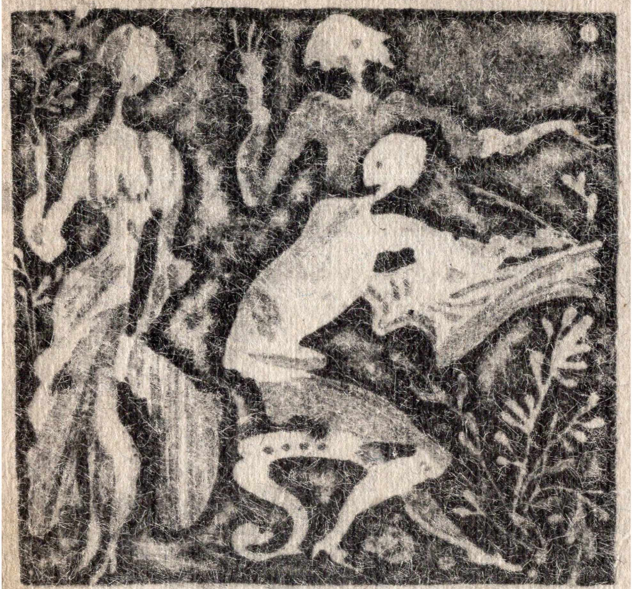

ANATOLE FRANCE

ospătăria la regina pédauque

anatole france

OSPĂTĂRIA LA REGINA PÉDAUQUE

anatole france

ospătăria la regina pédauque

Traducere de:
Alexandru Lăzărescu
şi
Dan Amedeu Lăzărescu

1968
EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Coperta de *Mircea Dumitrescu*

Anatole France:
LA RÔTISSERIE DE LA REINE PÉDAUQUE

© Librairie Calmann-Lévi, 1921

I

Am de gînd să povestesc curioasele întîmplări din viaţa mea. Sînt printre ele unele frumoase, iar altele ciudate. Amintindu-mi-le mă întreb eu însumi dacă nu cumva am visat.

Am cunoscut un cabalist gascon despre care n-aş putea spune că era prea înţelept, căci a pierit în împrejurări nenorocite, dar mi-a ţinut într-o noapte, în insula Cygnes, minunate prelegeri pe care am avut fericirea să le ţin minte

şi grija de a le aşterne pe hîrtie. Prelegerile lui erau în legătură cu magia şi cu ştiinţele oculte, care sînt astăzi atît de preţuite. Nu se mai vorbeşte decît despre Roza-Cruce [1]. De altfel, nu prea mă aştept la mare cinste de pe urma acestor destăinuiri. S-ar putea să spună unii că toate sînt numai născociri şi că nu e aceasta adevărata doctrină ; s-ar putea să spună alţii că n-a arătat decît ceea ce ştia toată lumea. Eu mărturisesc că mare lucru nu ştiu despre cabală, fiindcă dascălul meu şi-a dat obştescul sfîrşit la începutul iniţierii mele. Dar puţinul care mi-a rămas din meşteşugul lui mă face să bănuiesc cu încăpăţînare că ea n-ar fi decît o nălucire, o amăgire şi o înfumurare goală. E destul, de altfel, ca magia să fie potrivnică religiei, ca s-o dau de-o parte cu toate puterile mele. Cu toate acestea, socotesc că este de datoria mea să lămuresc ceva anume din această învăţătură deşartă, ca să nu fiu socotit încă mai neştiutor decît sînt. Ştiu despre cabalişti că ei socotesc că silfii, salamandrele, elfii, gnomii şi gnomidele s-ar naşte cu un suflet pieritor ca şi trupul lor şi că dobîndesc nemurirea prin legăturile lor cu magii [2]. Cabalistul meu propovăduia,

[1] Rîndurile acestea au fost scrise în a 2-a jumătate a secolului al XVIII-lea. (N.A.)

[2] Părerea aceasta este susţinută mai ales într-o cărticică a abatelui Montfaucon de Villars : *Contele de Cabalis sau schimbări de păreri asupra ştiinţelor tainice şi misterioase,*

dimpotrivă, că viaţa veşnică nu e hărăzită nici unei fiinţe, fie pământească, fie din văzduh. I-am urmat părerea fără a cuteza s-o judec.

Avea obiceiul să spună că elfii îi ucid pe aceia care le dezvăluie tainele şi punea pe socoteala răzbunării acestor duhuri moartea domnului abate Coignard, care a fost asasinat pe drumul Lyonului. Dar eu ştiu prea bine că moartea aceasta, care rămîne pe veci de plîns, a avut o pricină mai firească. Voi vorbi deschis despre duhurile văzduhului şi ale focului. Trebuie să ştii să înfrunţi anumite primejdii în viaţă, şi primejdia pe care o întrupează elfii e cu totul neînsemnată.

Am cules cu osîrdie spusele bunului meu dascăl, domnul abate Jérôme Coignard, care a pierit aşa cum am spus mai sus. Era un om plin de înţelepciune şi de cucernicie. Dacă n-ar fi avut un suflet atît de zbuciumat s-ar fi putut asemui în virtute cu domnul abate Rollin, pe care îl întrecea cu mult prin cuprinsul învăţăturii şi adîncimea înţelepciunii. A avut cel puţin, în frămîntările unei tulburate vieţi, această superioritate faţă de domnul Rollin care n-a alunecat spre jansenism. Căci tăria minţii lui se lăsa zdrun-

potrivit principiilor magilor străvechi sau înţelepţilor cabalişti. Există mai multe ediţii. Mă mărginesc s-o pomenesc pe aceea de la Amsterdam (la Jacques Le Jeune, 1700, in-18, figuri). Ea conţine o a doua parte, care nu figurează în ediţia originală. (N.A.)

cinată de neastîmpărul doctrinelor prea îndrăzneţe şi pot să stau mărturie înaintea lui Dumnezeu despre preacucernicia credinţei sale. Deprinsese o mare cunoaştere a celor lumeşti, dobîndită prin legăturile lui cu fel şi fel de oameni. Această deprindere i-ar fi fost de mare folos în istoriile romane pe care fără nici un fel de îndoială le-ar fi aşternut pe hîrtie, după pilda domnului Rollin, dacă ar fi avut răgazul şi dacă viaţa pe care a dus-o ar fi fost mai pe măsura geniului său. Ceea ce voi povesti despre un om atît de minunat va fi podoaba acestor memorii. Şi, aidoma lui Aulus-Gellus, care a presărat cele mai frumoase cugetări ale filozofilor în ale sale *Nopţi atice*, întocmai ca Apuelius, care a pus în *Metamorfozele* lui cele mai minunate fabule ale grecilor, mă trudesc ca o albină, fiindcă vreau să culeg o miere nespus de dulce. N-aş putea, cu toate acestea, să mă semeţesc întru atîta, încît să mă cred la înălţimea acestor doi mari scriitori, de vreme ce nu-mi extrag comorile pe care le voi aşterne pe hîrtie din îmbelşugata citanie a cărţilor, ci numai din amintiri. Ceea ce dau de la mine este bună-credinţa. Dacă se va întîmpla vreodată că vreun curios să-mi citească memoriile, va recunoaşte că numai un suflet curat se putea rosti într-un grai atît de simplu şi fără de meşteşug. Am fost socotit întotdeauna drept un mare naiv în lumea în care am trăit. Scrierea de faţă nu poate decît să întărească asemenea părere şi după moartea mea.

II

Mă numesc Elme-Laurent-Jacques Ménétrier. Tatăl meu, Léonard Ménétrier, ţinea pe strada Saint-Jacques ospătăria La regina Pédauque, aceea care, după cum se ştie, avea degetele de la picioare palmate, aşa cum le au gîştele şi raţele.

Ospătăria lui se înălţa peste drum de biserica purtînd hramul sfîntului Benoît-le-Bétourné, între prăvălia doamnei Gilles, neguţătoare de mărunţişuri, cu firma *La trei fecioare*, şi aceea a domnului Blaizot, librar, cu firma *La icoana sfintei Ecaterina*, nu departe de cîrciuma *La micul Bachus*, al cărei gard, împodobit cu viţă făcea colţul uliţei Frînghierilor. Tata mă iubea mult şi cînd, după cină, şedeam culcat în pătuţul meu, îmi lua mîna, îmi ridica degetele unul cîte unul, începînd cu cel mare, şi spunea aşa :

— Ăsta l-a omorît, ăsta l-a jumulit, ăsta l-a tocat, ăsta l-a mîncat. Şi micuţul ăsta, care n-a căpătat nimic, cere şi el. Gîdi, gîdi, gîdi ! mă gîdila el în podul palmei, cu vîrful degetului meu mic.

Şi rîdea de se prăpădea. Rîdeam şi eu pînă ce adormeam, iar mama spunea că zîmbetul îmi stăruia încă pe buze, a doua zi de dimineaţă.

Tata era un foarte bun ospătar şi era om cu frica lui Dumnezeu. Drept pentru care, în zilele de sărbătoare, el ducea stindardul ospătarilor, pe

care era brodat un frumos sfînt Laurenţiu, cu un grătar şi o frunză aurită de palmier. El avea obiceiul să-mi spună :

— Să ştii, Jacquot, că mama ta e o femeie sfîntă şi vrednică.

Îi făcea plăcere să repete vorbele astea. Şi e adevărat că mama se ducea în fiecare duminică la biserică cu o carte tipărită cu litere de-o şchioapă. Căci nu prea ştia să citească slova mică fiindcă, spunea ea, îi scotea ochii din cap. Tata petrecea în fiecare seară cîte un ceas sau două la cîrciuma *Micului Bachus*, la care se întîmpla să vină şi Jeanette scripcăreasa şi Caterina dantelăriţa. Şi de cîte ori se întorcea de la cîrciumă mai tîrziu ca de obicei, spunea cu glasul înduioşat, aşezîndu-şi pe cap tichia de bumbac :

— Varvaro, dormi liniştită. Mai adineauri i-am spus-o cuţitarului cela şchiop : Eşti o femeie sfîntă şi vrednică.

Aveam şase ani cînd, într-o bună zi, potrivindu-şi şorţul, ceea ce la el însemna că avea să ia o hotărîre, îmi vorbi în felul acesta :

— Miraut, cîinele nostru credincios, mi-a învîrtit frigarea vreme de patrusprezece ani. N-am a-i aduce nici o învinuire. E un slujitor de nădejde, care nu mi-a furat niciodată nici cea mai mică bucăţică de curcan sau de gîscă. Se mulţumea drept răsplată să lingă puţin grătarul. Dar îmbătrîneşte. I se înţepeneşte laba, nu mai vede nici pic şi nu mai face două parale ca să învîr-

teasc㠠frigarea. Jacquot, fiule, e rîndul tău să-i iei locul. Cu băgare de seamă şi cu oarecare obişnuinţă vei izbuti negreşit tot aşa de bine ca el.

Miraut îi asculta vorbele şi dădea din coadă în semn de încuviinţare. Tatăl meu urmă :

— Aşadar, aşezat pe scăunelul ăsta, ai să învîrţi frigarea. Şi în vremea asta, ca să-ţi împodobeşti mintea, ai să răsfoieşti *Crucea Domnului ;* iar cînd, mai pe urmă, ai să deprinzi toate slovele tipărite, ai să înveţi pe de rost vreo carte de gramatică sau de morală ori chiar pildele din *Vechiul* şi *Noul testament.* Căci cunoaşterea lui Dumnezeu şi deosebirea binelui de rău sînt folositoare chiar în îndeletnicirile mărunte, fără îndoială, dar cinstite, aşa cum este a mea, care a fost aceea a tatii şi care va fi şi a ta, dacă astfel va fi voinţa Domnului.

Şi, începînd cu ziua aceea, aşezat, de dimineaţă pînă seara, la colţul vetrei, am învîrtit frigarea, cu *Crucea Domnului* deschisă pe genunchii mei. Un prea cucernic călugăr, care venea cu desaga să cerşească la tatăl meu, mă ajuta să buchisesc. O făcea cu atît mai bucuros cu cît tata, care preţuia învăţătura, îi plătea lecţiile cu o bucată bună de curcan şi cu un pahar mare de vin, aşa încît în cele din urmă călugăraşul, văzînd că desluşesc destul de bine buchile şi cuvintele, îmi aduse o prea frumoasă *Viaţă a sfintei Margareta* din care mă învăţă să citesc ca pe apă,

Într-o bună zi, după ce-şi pusese, ca de obicei, desaga pe tejghea veni să se aşeze lîngă mine şi, încălzindu-şi picioarele desculţe în cenuşa vetrei, mă puse să spun pentru a suta oară :

Fecioară preaînţeleaptă, neprihănită mamă,
Pe patul de durere lăhuzele te cheamă,
Îndură-te de noi.

În clipa aceea, un om îndesat la trup, dar totuşi cu o înfăţişare destul de aleasă, îmbrăcat în haină neagră bisericească, pătrunse în ospătărie şi strigă cu glas puternic :

— Hei, jupîne ! Pune să-mi frigă o friptură ca lumea.

Părea că este, cu pletele lui cenuşii, încă în puterea vîrstei. Gura îi era zîmbitoare iar ochii vioi. Obrajii erau puţin cam scofîlciţi şi mai avea şi trei guşi care îi coborau peste guler, tot atît de uns cu grăsime şi acesta, ca şi gîtul pe care-l înfăşura.

Tatăl meu, curtenitor prin meseria pe care o avea, îşi scoase tichia şi spuse, ploconindu-se :

— Dacă sfinţia ta binevoieşte să se încălzească puţin la vatra mea, îl voi ospăta cu tot ceea ce-i pofteşte inima.

Fără să se lase mai mult rugat, abatele luă loc în faţa căminului, alături de capucin.

Ascultîndu-l pe călugăr citind :

Fecioară preaînţeleaptă, neprihănită mamă,
Pe patul de durere lăhuzele te cheamă...

bătu din palme şi zise :

— Oh! Ce pasăre rară! Ce om fără pereche! Un capucin care să ştie să citească! Ei, frăţiorule, cum te cheamă?

— Fratele Ange, capucin nevrednic, răspunse dascălul meu.

Mama, care din odaia de sus auzise glasuri, coborî în ospătărie, stîrnită de curiozitate.

Abatele o salută cu o politeţe firească şi îi spuse:

— Iată un lucru cu adevărat minunat, doamnă. Fratele Ange e capucin şi ştie să citească!

— Ba încă ştie să citească orice slovă, răspunse mama.

Şi, apropiindu-se de călugăr, recunoscu rugăciunea sfintei Margareta, după poza care o înfăţişa pe fecioara mucenică cu un agheasmatar în mînă.

— Rugăciunea aceasta, adăugă ea, este greu de citit, fiindcă slovele sînt foarte mici şi abia despărţite unele de altele. Dar este de ajuns, din fericire, să ţi-o pui ca pe un plasture pe locul unde simţi o durere cît de mare, şi-o lecuieşte tot atît de bine, ba chiar mai bine, decît dacă ai rosti-o. Am făcut eu însumi încercarea, domnule, la naşterea fiului meu Jacquot, aici de faţă.

— Să nu vă îndoiţi cîtuşi de puţin, scumpă doamnă, răspunse fratele Ange. Rugăciunea sfintei Margareta este neîntrecută pentru ceea ce spuneţi, dar numai şi numai atunci cînd mai daţi şi capucinilor de pomană.

După aceste cuvinte, fratele Ange goli cana pe care mama i-o umpluse pînă la gură, își aruncă desaga pe umăr și o porni către *Micul Bachus*.

Tata îl îmbie pe abate cu un hartan de pasăre, iar abatele, scoțînd din buzunare o bucată de pîine, o sticlă de vin și un cuțit al cărui mîner de aramă înfățișa pe răposatul rege în straie de împărat roman suit pe o coloană antică, începu să cineze.

Dar de-abia băgase în gură prima bucată că deodată se întoarse către tata și-i ceru puțină sare, arătîndu-se mirat că nu i se adusese solnița din capul locului.

— Așa obișnuiau strămoșii, spuse el. Te îmbiau cu sare în semn de ospitalitate. Aveau obiceiul să pună solnițe chiar și în temple, pe fața de masă pe care era așezată mîncarea pentru zei.

Tata îi oferi sare de bucătărie din cutia care ședea agățată de cămin. Abatele luă după trebuință și spuse :

— Cei vechi priveau sarea ca fiind aceea care drege bucatele la toate mesele și o țineau la atît de mare prețuire încît numeau sare, printr-o metaforă, toate vorbele de duh care dădeau iz iscusit vorbirii.

— Ah, zise tata, oricît vor fi prețuit-o strămoșii aceștia ai dumneavoastră, astăzi gloaba pe sare o face să fie la preț încă mai mare.

Mama, care asculta, împletind un ciorap de lînă, găsi prilejul nimerit să se amestece în vorbă.

— E de crezut, zise ea, că sarea este un lucru bun, de vreme ce preotul pune un bob de sare pe limba copiilor cînd îi ţine deasupra cristelniţei. Cînd Jacquot ăsta al meu a simţit sarea pe limbă s-a strîmbat rău de tot, căci, aşa mic cum era, avea duh încă de pe atunci. Vorbesc, domnule abate, de fiul meu Jacques, aici de faţă.

Abatele mă privi şi zise :

— Acuma s-a făcut băiat mare. Sfiala îi este zugrăvită pe chip, şi citeşte cu luare-aminte *Viaţa sfintei Margareta.*

— O, a urmat mama, mai citeşte şi rugăciunile pentru degerături şi rugăciunea sfîntului Hubert, pe care i le-a dăruit fratele Ange, precum şi povestea aceluia care a fost mîncat, în mahalaua sfîntului Marcel, de mai mulţi diavoli, pentru că a luat în deşert numele sfînt al Domnului !

Tata mă privi cu admiraţie, apoi strecură în urechea abatelui că învăţam orice voiam, cu o uşurinţă firească, din naştere.

— Aşadar, răspunse abatele, se cuvine să-l pregătim pentru înalta învăţătură, care este cinstea omului, mîngîierea vieţii şi leac pentru toate relele, chiar şi pentru acelea pricinuite de dragoste, după cum o spune poetul Teocrit.

— Aşa ospătar cum mă aflu, răspunse tata, cinstesc învăţătura şi mă învoiesc să cred că ar fi, aşa cum o spune sfinţia ta, un leac pentru dragoste. Dar nu cred să fie şi leac pentru foame.

— Poate că nu e o alifie atotputernică, răspunse abatele ; dar şi foamei îi aduce o oarecare alinare, întocmai ca un balsam foarte dulce, totuşi nu desăvîrşit.

Pe cînd vorbea astfel, Caterina, dantelăriţa, apăru în prag, cu tichia trasă pe o ureche şi cu broboada foarte crîmpoţită. La vederea ei, mama încruntă din sprîncene, scăpînd trei ochiuri din împletitura la care lucra.

— Domnule Ménétrier, zise Caterina tatălui meu, veniţi să spuneţi o vorbă sergenţilor din strajă. Dacă n-o veţi face ei îl vor duce fără îndoială pe fratele Ange la închisoare. Scumpul nostru frate a intrat mai adineauri la *Micul Bachus* unde a băut vreo două sau trei oale cu vin, pe care nu le-a plătit, temîndu-se, spunea el, să nu se abată de la poruncile sfîntului Francisc. Dar culmea este că văzîndu-mă cu mai multă lume sub umbrar, s-a apropiat de mine ca să mă înveţe nu ştiu ce rugăciune nouă. I-am spus eu că nu era clipa potrivită şi cum totuşi începea să fie deşuchiat cuţitarul şchiop care şedea foarte aproape de mine l-a tras de barbă tare. Atunci fratele Ange s-a năpustit asupra cuţitarului, care s-a rostogolit la pămînt, cu masă şi cu căni cu tot. Cîrciumarul alergă să vadă cine face atîta gălăgie şi, văzînd masa răsturnată, vinul vărsat şi pe fratele Ange stînd cu piciorul pe capul cuţitarului şi învîrtind un scăunel cu care-i lovea pe toţi cei care se apropiau de el, ticălosul ăsta

de cîrciumar a început să înjure ca un drac şi s-a dus să cheme straja. Domnule Ménétrier, vino degrabă, vino să-l scoţi pe frăţior din mîinile sergenţilor. E un om cucernic şi se poate dezvinovăţi în pricina asta.

Tata era gata întotdeauna să-i facă pe plac Caterinei. Dar de data aceasta vorbele dantelăriţei n-au avut urmarea pe care ea o aştepta. Tata i-a spus fără multe ocolişuri că nu-i găsea nici o dezvinovăţire capucinului şi că-i dorea o pocăinţă bună cu pîine şi apă, în cel mai întunecos cotlon al mănăstirii a cărei necinste şi ruşine era.

Se aprindea vorbind :

— Un beţiv şi un desfrînt căruia îi dau în fiecare zi vin bun şi bucăţi gustoase, ca pe urmă să se ducă la cîrciumă să se lege de zvînturate care sînt destul de desfrînate ca să le placă mai mult tovărăşia unui cuţitar ambulant şi a unui capucin decît aceea a negustorilor de breaslă din mahalaua lor ! Ptiu ! Ptiu !

Se opri deodată din ocărît şi se uită pe furiş la mama, care şedea în picioare, drept, rezemată de scară şi împingea andrelele de împletit cu mişcări repezi.

Caterina, mirată de asemenea primire rea, spuse scurt :

— Prin urmare nu vrei să pui o vorbă bună pe lîngă cîrciumar şi pe lîngă sergenţi ?

— Am să le spun, dacă poftești, să-l ia și pe cuțitar împreună cu capucinul.

— Dar, zise ea rîzînd, cuțitarul e prietenul dumitale.

— Mai puțin decît al dumitale, spuse tata mînios. Un coate-goale care trage de hulube și merge șontîc, șontîc !

— O, cît despre asta, strigă ea, e foarte adevărat că șchiopătează ! Șontîc, șontîc, șontîc ! Și ieși din ospătărie, prăpădindu-se de rîs.

Tata se întoarse atunci către abate, care curăța un os cu cuțitul.

— Așa cum am cinstea s-o spun sfinției-tale : fiecare lecție de citit și de scris pe care o dă capucinul ăsta băiatului meu i-o plătesc cu o cană de vin și cu o bucată bună de iepure, de gîscă, uneori chiar de găină sau de clapon. Un bețiv și un desfrînat !

— Nu încape îndoială, răspunse abatele.

— Dar dacă mai cutează cumva să-i calce picioarele pe pragul meu, am să-l iau la goană cu măturoiul.

— Așa se și cuvine, zise abatele. Capucinul ăsta e un măgar și-l învață pe fiul dumitale mai curînd să ragă decît să vorbească. Înțelept ar fi să arunci pe foc *Viața sfintei Margareta*, descîntecul acela pentru degerături și povestea cu vîrcolacul prin care călugărul ăsta otrăvea mintea fiului dumitale. Cu prețul cu care îi dădea lecții fratele Ange pot să-i dau lecții și eu ; îl voi în-

văţa pe copilul ăsta latina şi greaca, şi chiar limba franceză, pe care Voiture şi Balzac au dus-o la măestrie. În felul acesta, printr-un noroc fără pereche, acest Jacques Tournebroche va ajunge un cărturar, iar eu voi avea de mîncare în fiecare zi.

— Bate palma! zise tata. Ia adu, Varvaro, două pahare. Nu se face treaba pînă ce părţile n-au ciocnit, ca dovadă că s-au înţeles. Să bem aicea. În viaţa mea nu mai vreu să pun piciorul la *Micul Bachus,* atîta scîrbă îmi pricinuiesc mie cuţitarul acela şi călugărul.

Abatele se ridică şi, cu mîinile puse pe spătarul scaunului său, spuse cu glasul domol şi grav.

— Înainte de toate îi mulţumesc lui Dumnezeu, făcătorul şi păstrătorul tuturor lucrurilor, pentru că m-a îndreptat spre casa aceasta primitoare. El singur ne cîrmuieşte şi trebuie să-i recunoaştem pronia în toate treburile omeneşti, deşi ar fi îndrăznet şi adesea necuviincios s-o urmărm prea de aproape. Căci, obştească fiind, o întîlnim în felurite împrejurări, sublime cu adevărat în măsura în care Dumnezeu le orînduieşte, dar ruşinoase sau caraghioase întrucît oamenii iau parte la ele, şi doar aceasta este singurul chip sub care ni se înfăţişează. Aşadar nu se cade să strigăm, aşa cum fac capucinii şi muierile bătrîne, că-l putem vedea pe Dumnezeu în toate treburile mărunte. Să-l preamărim pe Domnul; să-l rugăm să mă lumineze în învăţămintele pe care le voi da co-

pilului ăstuia, cît despre celelalte să le lăsăm în paza sfintei lui vreri, fără să căutăm a o deslușì cu de-amănuntul.

Apoi, ridicîndu-și paharul, trase o duşcă de vin.

— Vinul acesta, zise el, revarsă în cerbicia trupului omenesc o căldură dulce și binefăcătoare E o licoare vrednică să fie cîntată la Teos și la Temple, de către principii poeților bachici, Anacreon și Chaulieu. Cu ea voi unge buzele tînărului meu discipol.

Îmi puse paharul sub bărbie și strigă :

— Albine ale academiei ! Veniți, veniți în roluri armonioase să vă așezați pe gura lui Jacobus Tournebroche, de azi înainte hărăzită muzelor.

— Oh, domnule abate, zise mama, e foarte adevărat că vinul atrage albinele, mai cu seamă atunci cînd e dulce. Dar nu este de dorit ca muștele astea răutăcioase să se așeze pe buzele lui laquot al meu, căci înțepătura lor e usturătoare. Într-o zi, pe cînd muşcam dintr-o piersică, mi-a pișcat limba o albină și am suferit chinurile iadului. Nu m-am liniștit decît după ce am pus pe limbă puțin pămînt amestecat cu scuipat, pe care fratele Ange mi l-a presărat, rostind rugăciunea sfîntului Cosma.

Abatele o lămuri că vorbea de albine în sens alegoric. Iar tata îi spuse cu glas de dojană :

— Varvaro, ești o femeie sfîntă și vrednică, dar am băgat de seamă adesea că ai năravul su-

părător să te amesteci fără temei în vorbirile înțelepte, precum un câine în jocul de popice.

— Se prea poate, răspunse mama. Dar dacă mi-ai fi urmat mai bine sfaturile, Léonard, ți-ar fi mers mai bine. Eu nu cunosc toate neamurile de albine, dar mă pricep în schimb la gospodăria casei și știu și cuviința pe care trebuie s-o păstreze în purtările lui un om în vîrstă, având copii și care mai este și purtătorul de prapur al breslei sale.

Tata se scărpină după ureche și-i turnă vin abatelui, care spuse oftînd:

— Cu adevărat, înțelepciunea nu este ținută la mare cinste în regatul Franței, în zilele noastre, așa cum era la poporul roman, măcar că se lepădase destul de vechea lui virtute, pe vremea cînd retorica l-a înălțat pe Eugeniu[1] pe tronul împărătesc. Nu arareori vedem în veacul nostru cîte un om iscusit stînd într-un pod, fără foc și fără o lumînare. *Exemplum ut talpa.* Eu, de pildă.

A început atunci să ne depene viața lui, poveste pe care o voi spune așa precum i-a ieșit din gură, numai că erau și unele părți pe care frageda mea vîrstă m-a împiedicat să le pricep prea bine și, prin urmare, să le păstrez în minte.

[1] Retorul galic Eugeniu a fost proclamat împărat roman în anul 392. Doi ani mai tîrziu însă a fost ucis din porunca lui Teodosiu.

Am socotit însă că am izbutit să le întregesc, după destăinuirile pe care mi le-a făcut mai tîrziu, cînd mi-a hărăzit cinstea prieteniei lui.

III

Aşa cum mă vedeţi, spuse el, sau, mai bine zis, cu totul altfel de cum mă vedeţi, tînăr, zvelt, cu ochiul ager şi cu părul negru, propovăduiam artele liberale la colegiul din Beauvais, sub îndrumarea domnilor Dugué, Guérin, Coffin şi Baffier. Fusesem hirotonisit şi nădăjduiam să-mi cîştig un mare renume în lumea literelor. Dar toate nădejdile mele le-a spulberat o femeie. O chema Nicole Pigoreau şi ţinea o mică librărie *La Biblia de aur*, în piaţa din faţa colegiului. Mă duceam des pe la ea, răsfoind fără de încetare cărţile pe care le primea din Olanda, ca şi acele ediţii bipontice, împodobite cu note, glose şi comentarii foarte savante. Eram chipeş şi, spre nenorocirea mea, doamna Pigoreau şi-a dat seama de asta. Fusese frumoasă şi încă se mai pricepea să placă. Ochii ei vorbeau. Într-o bună zi, toţi Ciceronii şi Tit-Livii, toţi Platonii şi Aristotelii, Tucidide, Polibiu şi Varro, Epictet, Seneca, Boetius şi Cassiodor, Omer, Eschil, Sofocle, Euripide, Plaut şi Terentiu, Diodorus Syculus şi Dionisie din

Halicarnas, sfîntul Ioan Gură-de-Aur şi sfîntul Vasile, sfîntul Ieronim şi sfîntul Augustin, Erasm, Saumaise, Turnèbe şi Scaliger, sfîntul Toma din Aquino, sfîntul Bonaventura, Bossuet tîrîndu-l pe Ferri pe urmele sale, Lenain, Godefroy, Mézeray, Mainbourg, Fabricius, părintele Lelong şi părintele Pitou, toţi poeţii, toţi oratorii, toţi istoricii, toţi părinţii bisericii, toţi doctorii, toţi teologii, toţi umaniştii, toţi compilatorii, înghesuiţi de-a lungul zidurilor, de sus pînă jos, au fost martori sărutărilor noastre.

— N-am putut să mă împotrivesc, mi-a spus, ca să nu-ţi faci părere proastă despre mine.

Îşi arăta iubirea cu un neînchipuit avînt. Odată m-a pus să încerc un guler şi nişte mîneci de dantelă şi, găsind că-mi stăteau de minune, a stăruit să le primesc. Nu voiam să aud de aşa ceva. Dar, fiindcă s-a supărat că nu le voiam şi vedea în asta o jignire adusă iubirii, m-am învoit să primesc ce-mi dădea, de teamă să n-o supăr.

Fericirea mea a ţinut pînă cînd m-a înlocuit cu un ofiţer. M-a cuprins atunci un necaz cumplit şi, în focul care mă împingea să mă răzbun am făcut cunoscut conducătorilor colegiului că nu mai călcam pe la *Biblia de aur*, ca să nu văd acolo anume lucruri care puteau să tulbure sfiala unui tînăr ecleziastic. La drept vorbind n-am avut de ce să mă laud cu acest şiretlic. Căci doamna Pigoreau, aflînd cum bîrfeam pe so-

coteala ei, spuse peste tot că îi furasem nişte mîneci şi un guler de dantelă. Neîntemeiatele ei plîngeri au ajuns la urechile mai-marilor colegiului, care puseră să-mi scotocească prin cufăr şi găsiră acolo acea podoabă, care avea un preţ destul de mare. M-au alungat numaidecît şi aşa mi-a fost dat să cunosc, după pilda lui Ipolit şi a lui Belerofon, viclenia şi răutatea femeilor. Trezindu-mă în stradă, cu boarfele mele şi cu caietele de oratorie, eram în primejdie să mor de foame şi atunci, lepădîndu-mi sutana, mă înfăţişai unui gentilom hughenot, care mă luă ca secretar şi-mi dictă pamflete împotriva religiei.

— Ah, cît despre asta, strigă tata, rău ai făcut, domnule abate ! Un om cinstit nu trebuie să se amestece în asemenea grozăvii. Şi în ceea ce mă priveşte, deşi sînt neştiutor de carte şi om de rînd, nu pot să sufăr vaca lui Colas [1].

— Ai dreptate, scumpă gazdă, reluă abatele. Asta este cea mai urîtă ispravă din viaţa mea.

[1] Calvinism în sens peiorativ. Originea acestei locuţiuni a fost întîmplarea următoare : o vacă aparţinînd unui anume Colas a pătruns într-un templu calvinist în momentul în care pastorul îşi rostea predica. Credincioşii, socotind că e vorba de o batjocură pusă la cale de catolici, au ucis vaca. După care au fost nevoiţi să facă o chetă pentru a strînge bani cu care să-l despăgubească pe Colas (care probabil, a obţinut o sentinţă judecătorească în acest sens). Catolicii au făcut din aceasta chiar un cîntec batjocoritor care a avut o largă răspîndire în întreaga Franţă.

E aceea care-mi pricinuieşte cele mai multe remuşcări. Dar omul meu era calvinist. Mă folosea numai ca să scriu împotriva luteranilor şi socinienilor, pe care nu-i putea suferi, şi vă asigur că mă silea să-i ponegresc pe ereticii aceştia mai aspru decît s-a vorbit vreodată despre ei în Sorbona.

— *Amen*, zisa tata. Mieii pasc în tihnă, în vreme ce lupii se sfîşie între ei.

Abatele îşi urmă povestirea.

— De altfel, zise el, n-am rămas multă vreme la acel gentilom, care ţinea la mai mare preţ scrisorile lui Ulrich von Hutten decît discursurile lui Demostene, şi la care nu se bea decît apă. Am avut pe urmă osebite îndeletniciri, dar n-am izbutit în nici una. Am fost rînd pe rînd vînzător pe uliţi, comediant, călugăr, lacheu. Apoi, îmbrăcînd din nou sutana, am ajuns secretarul episcopului de Séez şi am întocmit catalogul manuscriselor de preţ aflate în biblioteca lui. Acest catalog cuprinde două volume in-folio, pe care le-a pus în galeria bibliotecii, legate în marochin roşu, cu blazonul său şi aurite pe margini. Cutez să spun că e o lucrare bună.

N-ar fi atîrnat decît de mine să îmbătrînesc în pace şi învăţătură, alături de episcop. Dar o iubeam pe camerista soţiei guvernatorului. Să nu mă ţineţi de rău cu prea multă asprime. Oacheşă, durdulie, vioaie, proaspătă, ar fi iubit-o pînă şi sfîntul Pahomie. Într-o zi, a luat căruţa de poştă

ca să se ducă să-şi încerce norocul la Paris. M-am luat după ea. Dar nu m-am putut căpătui aşa de bine cum s-a chivernisit ea. Am intrat, prin mijlocirea ei, în slujba doamnei de Saint-Ernest, dansatoare la operă, care, aflînd de îndemînarea mea, m-a însărcinat să scriu, şi mi-a dictat o cărticică împotriva domnişoarei Davilliers, de care avea pricini să se plîngă. Am fost un secretar îndeajuns de bun şi am meritat cu prisosinţă cei cincizeci de scuzi care-mi fuseseră făgăduiţi. Cartea a fost tipărită la Amsterdam, în tiparniţa lui Marc-Michel Rey, cu un frontispiciu alegoric, şi domnişoara Davilliers a primit cel dintîi exemplar tocmai în clipa în care intra în scenă ca să cînte celebra arie a Armidei. Mînia a făcut-o să răguşească şi să-i tremure glasul. A cîntat fals şi a fost fluierată. După ce-şi încheie rolul, alergă, aşa sulemenită şi costumată, la intendentul curţii, care nu-i putea refuza nimic. Se aruncă la picioarele lui, cu ochii în lacrimi, şi îi ceru s-o răzbune. S-a aflat curînd că lovitura pornea de la doamna de Saint-Ernest.

Luată la întrebări, strînsă cu uşa, ameninţată, ea m-a denunţat şi am fost întemniţat la Bastilia, unde am rămas vreme de patru ani. Am găsit ceva mîngîiere acolo numai citindu-i pe Boetius şi pe Casiodor.

Am deschis pe urmă o tarabă de scriitor public la cimitirul Saints-Innocents şi mi-am pus în slujba cameristelor îndrăgostite o pană care s-ar

fi cuvenit mai degrabă să-i zugrăvească pe oamenii de frunte ai Romei şi să comenteze scrierile sfinţilor părinţi. Cîştig două parale pentru fiecare scrisoare de dragoste şi de pe urma acestei îndeletniciri mai degrabă mor decît trăiesc. Dar eu nu uit că Epictet a fost sclav iar Pyrrhon grădinar.

Mai adineauri am primit, printr-un mare noroc, un scud pentru o scrisoare anonimă. Nu mîncasem de două zile, aşa că am pornit numaidecît în căutarea unei ospătării. Am văzut, din stradă, firma dumitale aurită şi licărind voios din vatră, care făcea să ardă în flăcări geamurile. Încă din prag am simţit un miros ispititor. Am intrat. Dragă jupîne, acum îmi cunoşti viaţa.

— Văd că-i viaţa unui om de treabă, spuse tata, şi, în afară de istoria aceea cu vaca lui Colas, n-ar prea fi nimic de zis. Daţi-mi mîna. Sîntem prieteni. Cum vă cheamă ?

— Jérôme Coignard, doctor în teologie, licenţiat în arte.

IV

Cu adevărat minunată în treburile omeneşti este înlănţuirea cauzelor şi efectelor. Domnul Jérôme Coignard avea multă dreptate s-o spună : Cînd priveşti această ciudată înşiruire de lovituri

şi contralovituri cu care ursitele noastre se întîlnesc, eşti nevoit să recunoşti că Dumnezeu, în desăvîrşirea lui, nu este lipsit nici de înţelepciune, nici de fantezie, nici de umor ; că, dimpotrivă, se pricepe de minune să scornească fel de fel de încurcături, cum se pricepe şi în toate celelalte ; şi că după ce i-a inspirat pe Moise, pe David şi pe proroci, dacă ar binevoi să-i inspire şi pe domnul Le Sage şi pe poeţii din bîlciuri, le-ar sufla să scrie piesele cele mai desfătătoare pentru Arlechin. Astfel am ajuns eu latinist, pentru că fratele Ange a fost înhăţat de sergenţi şi băgat în închisoarea mănăstirească, dat fiind că bătuse măr un cuţitar sub chioşcul de la *Micul Bachus !* Domnul Jérôme Coignard îşi ţinu făgăduiala. Îmi dădu lecţii şi, aflîndu-mă silitor şi isteţ, prinse mare plăcere să mă înveţe literatura veche. În cîţiva ani făcu din mine un latinist destul de bun.

Păstrez amintirii lui o recunoştinţă care nu va lua sfîrşit decît odată cu viaţa mea. E uşor de înţeles tot ce-i datoram, dacă voi spune că n-a precupeţit nimic ca să-mi înalţe inima şi sufletul în acelaşi timp cu mintea. Îmi recita maximele lui Epictet, omiliile sfîntului Vasile şi mîngîierile lui Boetius. Îmi înfăţişa, alegînd fragmentele cele mai frumoase, filozofia stoicilor ; dar n-o făcea să se înalţe în toată măreţia ei decît ca s-o facă să se prăbuşească mai de sus înaintea filozofiei creştine. Era un teolog iscusit şi un bun catolic. Credinţa îi rămăsese întreagă, pe sfărîmăturile

celor mai scumpe iluzii ale lui şi ale celor mai îndreptăţite speranţe. Slăbiciunile lui, greşelile lui, păcatele lui, pe care nu încerca, nici să le ascundă, nici să le înfrumuseţeze, nu-i clătinaseră cîtuşi de puţin încrederea în bunătatea dumnezeiască. Şi, pentru a-l cunoaşte mai bine, trebuie ştiut că avea grijă de mîntuirea sufletului său chiar şi în împrejurările în care s-ar fi cuvenit de fapt să nici nu-i pese de aşa ceva. Mi-a sădit în minte principiile unei cucernicii luminate. Se străduia de asemenea să mă îndemne să iubesc virtutea şi să mi-o facă să devină, ca să zic aşa, obişnuită şi apropiată, prin pilde trase din viaţa lui Zenon.

Ca să mă facă să văd primejdiile desfrînării, îşi găsea temeiurile într-un izvor mai învecinat şi-mi mărturisea că, pentru că îi plăcuseră din cale-afară vinul şi femeile, pierduse marea cinste de a preda la o catedră de colegiu, în robă lungă şi bonetă pătrată.

Pe lîngă aceste osebite merite, el mai era şi statornic şi sîrguitor şi-mi dădea lecţiile cu o osîrdie care nu prea era de aşteptat de la un om ca el, pradă tuturor metehnelor unei vieţi rătăcitoare, tîrît de-a pururi în voia frămîntărilor unei soarte mai puţin dăscăleşti decît picareşti. Zelul acesta era urmarea bunătăţii lui, precum şi a faptului că îndrăgise acea scumpă stradă Saint-Jacques, unde putea să-şi împace deopotrivă poftele trupului şi pe acelea ale sufletului. După ce-mi dădea vreo lecţie folositoare, înfruptîndu-se

în acelaşi timp şi cu o masă gustoasă, dădea cîte o raită pe la *Micul Bachus* şi la *Icoana sfintei Ecaterina* unde găsea întrunite pe o palmă de pămînt, care părea că ar fi raiul său, vin rece şi cărţi de citit.

Devenise oaspetele obişnuit al domnului Blaizot, librarul, care-l primea bine, măcar că-i răsfoia toate cărţile fără să-i cumpere vreuna. Şi era o minunată privelişte să-l vezi pe bunul meu dascăl, în fundul dughenii, cu nasul vîrît în vreo cărţulie sosită proaspăt din Olanda şi ridicîndu-şi capul ca să pomenească, după împrejurări, fie de planurile monarhiei universale atribuite răposatului rege, fie despre aventurile galante ale unui financiar cu o fată de la teatru. Domnul Blaizot nu se mai sătura ascultîndu-l. Şi era acest domn Blaizot un bătrînel scund, uscăţiv şi curăţel, îmbrăcat într-o haină şi în nişte pantaloni de culoare castanie şi purtînd ciorapi de lînă cenuşie. Îl admiram grozav şi nu-mi puteam închipui mai frumos lucru pe lume decît să vinzi ca dînsul cărţi, la *Icoana sfintei Ecaterina.*

Mai era o amintire care făcea ca dugheana domnului Blaizot să se înfăşoare pentru mine într-un farmec plin de taină. Acolo, într-o bună zi, pe cînd eram foarte tînăr, văzusem pentru prima dată o femeie goală. O mai văd şi acum. Era Eva unei *Biblii* cu stampe. Avea un pîntece gros şi picioarele cam scurte şi sta de vorbă cu şarpele într-un peisaj olandez. Stăpînul acelei

stampe mă făcea de pe atunci să-i port o preţuire pe care i-am păstrat-o şi mai tîrziu, atunci cînd am căpătat, datorită domnului Coignard, gustul cărţilor.

La şaisprezece ani ştiam destulă latinească şi puţină greacă. Bunul meu dascăl îi spuse tatii :

— Nu eşti de părere, iubită gazdă, că nu se cuvine să-l laşi pe un tînăr discipol al lui Cicero în straie de rîndaş ?

— La asta nu m-am gîndit, răspunse tata.

— Este adevărat, zise mama, că s-ar cuveni să-i facem fiului nostru o haină de postav. Are o înfăţişare plăcută, purtări alese şi e destul de învăţat. Va face cinste hainelor sale.

Tata căzu o clipă pe gînduri, apoi întrebă dacă ar fi cuviincios ca un ospătar să poarte haină de postav. Dar abatele Coignard îl lămuri că, de vreme ce am ajuns să mă adăp cu laptele muzelor, nu voi mai ajunge vreodată ospătar şi că nu-i departe vremea cînd voi purta sutană.

Tata oftă la gîndul că nu voi mai fi, după dînsul, purtătorul de stindard al breslei ospătarilor parizieni. Iar mama fremătă toată de bucurie şi de mîndrie la gîndul că fiul ei va ajunge slujitor al bisericii.

Cea dintîi urmare a hainei mele de postav e că mi-a dat încrederea în mine şi m-a îndemnat să-mi fac despre femei o părere mai întreagă decît aceea pe care mi-o făcusem odinioară uitîndu-mă

la Eva domnului Blaizot. Şi mă gîndeam de aceea, pe bună dreptate, la Jeannette scripcăriţa şi la Caterina dantelăriţa, pe care le vedeam trecînd de douăzeci de ori pe zi pe dinaintea ospătăriei, arătîndu-şi, atunci cînd ploua, o gleznă gingaşă şi un picioruş al cărui vîrf sălta de pe un bolovan pe altul. Jeannette nu era aşa de frumoasă cum era Caterina. Nu era nici aşa de tînără şi nici aşa de împopoţonată. Era de fel din Savoia şi se pieptăna lins, purtînd pe cap o basma care-i ascundea cosiţele. Dar avea buna însuşire să nu facă nazuri şi să priceapă ce doreai de la ea mai înainte să i-o spui. Firea aceasta era cum nu se poate mai potrivită pentru sfiiciunea mea. Într-o seară, sub arcada bisericii care purta hramul sfîntului Benoît-le-Bétourné, împodobită cu bănci de piatră, Jeannette m-a învăţat ceea ce eu nu ştiam încă, dar ceea ce ea ştia de multă vreme. Dar nu i-am rămas atît de recunoscător cum s-ar fi cuvenit şi nu mă mai gîndeam la altceva decît să împărtăşesc altora, mai frumoase, învăţătura cu care mă deprinsese.

Se cade să spun, ca să mi se ierte nerecunoştinţa, că Jeannette, scripcăriţa, nu dădea nici dînsa acestor învăţături mai mare preţ decît dădeam eu şi că le împărtăşea cu dărnicie tuturor ştrengarilor mahalalei.

Caterina era mai cuviincioasă în apucături, mi-era tare teamă de ea şi nici nu cutezam să-i spun

cît o găseam de frumoasă. Ceea ce-mi sporea tulburarea era faptul că-şi bătea joc de mine necontenit şi că nu pierdea nici un prilej ca să mă necăjească cu glumele ei. Rîdea de mine că n-aveam un fir de păr în barbă. Aceasta mă făcea să mă roşesc şi grozav aş fi vrut să intru în pămînt. Luam, cînd o vedeam, un aer întunecat şi necăjit, şi mă purtam ca şi cum aş fi dispreţuit-o. Dar era mult prea frumoasă ca acest dispreţ să fie adevărat.

V

În noaptea aceea, noaptea Bobotezei şi cea de-a nouăsprezecea aniversare a naşterii mele, pe cînd cerul răspîndea, o dată cu zăpada topită, o umezeală care te pătrundea pînă la os, iar vîntul îngheţat făcea să scîrţîie firma *Reginei Pédauque*, în ospătărie strălucea un foc zglobiu, înmiresmat cu grăsime de gîscă, iar castronul cu supă fumega pe faţa albă de masă în jurul cărora eram aşezaţi domnul Jérôme Coignard, tata şi cu mine. Mama, după obiceiul ei, şedea în picioare la spatele stăpînului casei, gata să-l servească. Tata tocmai umpluse strachina abatelui, cînd deodată se deschise uşa şi-l văzurăm pe fratele Ange, gal-

ben la faţă, cu nasul roşu şi cu barba leoarcă de apă. De mirat ce era, tata ridică polonicul pînă la grinzile afumate ale tavanului.

Mirarea tatii era uşor de înţeles. Fratele Ange, care, întîia oară, se făcuse nevăzut vreme de şase luni după bătaia pe care i-o trăsese cuţitarului şchiop, stătuse acuma doi ani încheiaţi fără să dea vreo veste. Plecase de cu primăvară cu un măgar încărcat cu moaşte şi, culmea, o luase cu el şi pe Caterina în chip de călugăriţă novice. Nu se ştia ce se întîmplase cu ei, dar se cam aflase pe la *Micul Bachus* că frăţiorul şi surioara avuseseră oarecare încurcături cu consiliul ecleziastic, între Tours şi Orléans. Fără a mai pune la socoteală că vicarul de la Saint-Benoît striga cît îl ţinea gura că puşlamaua aceea de călugăr îi furase măgarul.

— Ce, strigă tata, păcătosul ăsta nu-i încă în fundul unei gropi ? Nu mai e dreptate în regatul nostru.

Dar fratele Ange rostea binecuvîntarea şi făcea semnul crucii deasupra oalei cu supă.

— Destul, strigă tata, mai lasă maimuţărelile, pramatie ce eşti ! Mai bine mărturiseşte că ai petrecut în temniţa bisericească măcar unul din cei doi ani în timpul cărora nu ţi s-a văzut prin parohie chipul de Belzebut. De asta strada Saint-Jacques a ajuns să fie mai cinstită şi mahalaua mai bine văzută. Arză-l focul pe chipeşul Oli-

brius [1] care duce la păscut măgarul altuia şi fata tuturor.

— Poate, răspunse fratele Ange, cu ochii plecaţi şi cu mîinile ascunse în mîneci, poate, jupîne Léonard, vrei să vorbeşti de Caterina, pe care am avut fericirea s-o îndrum pe calea bisericii şi s-o îndrept către o viaţă mai bună, astfel încît mi-a cerut stăruitor s-o las să mă urmeze împreună cu moaştele pe care le duceam şi să facă împreună cu mine frumoase pelerinaje, mai cu seamă la Fecioara Neagră din Chartes ? M-am învoit numai dacă va îmbrăca straie bisericeşti. Ceea ce a şi făcut fără să cîrtească.

— Taci din gură, răspunse tata, eşti un destrăbălat ! Nu-ţi cinsteşti cîtuşi de puţin haina pe care o porţi. Întoarce-te de unde ai venit şi du-te de vezi, rogu-te, în stradă, dacă regina Pédauque are sau nu degerături.

Dar mama îi făcu semn fratelui să se aşeze sub bolta căminului, ceea ce călugărul şi făcu binişor.

— Multe trebuie să le fie iertate capucinilor, spuse abatele, fiindcă păcătuiesc fără gînd rău.

Tata îl rugă pe domnul Coignard să nu mai pomenească de asemenea pramatii, al căror nume doar îi înfierbînta urechile.

[1] Fost guvernator în Galia prin secolul V, amestecat într-o mulţime de afaceri misterioase, cunoscut ca om îngîmfat şi lăudăros.

— Jupîne Léonard, zise abatele, filozofia îndeamnă sufletul spre îndurare. Despre partea mea, îi iert cu dragă inimă pe pungaşi, pe ticăloşi şi pe toţi păcătoşii. Şi nici oamenilor de bine nu le port vreo pică, deşi e multă înfumurare în purtarea lor. Şi dacă te-ai fi apropiat, ca mine, jupîne Léonard, de oamenii sus-puşi, ai fi aflat că nici aceştia nu preţuiesc mai mult decît ceilalţi şi că adesea e mai neplăcut să ai de-a face cu ei decît cu ceilalţi. Eu am stat la cea de-a treia masă a domnului episcop de Séez şi doi slujitori, în straie negre, se aflau lîngă mine : Constrîngerea şi Plictisul.

— Trebuie să recunoaştem, zise mama, că valeţii monseniorului purtau nume tare nepotrivite. De ce oare nu i-o fi chemat Champagne, Olive sau Frontin, cum e obiceiul ?

Abatele reluă :

— Adevărat este că unii se împacă uşor cu neplăcerile pe care le întîmpini cînd trăieşti printre oamenii de vază. La cea de-a doua masă a domnului episcop de Séez se afla un canonic tare curtenitor care s-a purtat în acest chip pînă la cea din urmă clipă a lui. Aflînd că era pe patul morţii, monseniorul s-a dus să-l vadă în odaia lui şi l-a găsit gata să-şi dea sufletul : „Vai, a spus canonicul, cer iertare Cucerniciei Voastre că sînt silit să mor înaintea ei.“ „Fă-o, fă-o, nu te sfii“, răspunse cu bunătate monseniorul.

În clipa aceea, mama aduse friptura şi o puse pe masă cu o mişcare plină de cuviinţă casnică, de care tata fu atît de înduioşat încît strigă deodată, cu gura plină :

— Varvaro, eşti o femeie vrednică şi sfîntă !

— Doamna, zise bunul meu dascăl, este, cu adevărat, de asemuit cu femeile cuvioase din *Scriptură*. Este o soţie aşa cum îi place lui Dumnezeu.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, spuse mama, niciodată n-am călcat credinţa pe care i-am juruit-o lui Léonard Ménétrier, bărbatul meu, şi nădăjduiesc, acum că ce-a fost mai greu s-a făcut, să n-o calc pînă în clipa morţii. Şi aş vrea ca şi el să-mi păstreze credinţă aşa cum i-am păstrat-o eu.

— Am văzut, doamnă, de la prima ochire, că eşti o femeie cinstită, răspunse abatele, căci am simţit în preajma dumitale, o tihnă mai degrabă cerească decît pămîntească.

Mama, care nu avea ştiinţă de carte, dar proastă nu era, înţelese foarte bine ceea ce vroia să spună şi îi răspunse că, dacă ar fi cunoscut-o cu douăzeci de ani mai devreme, ar fi găsit-o cu totul altfel decît se făcuse în această ospătărie, în care înfăţişarea ei plăcută se topise la focul frigărilor şi îşi luase zborul o dată cu aburul străchinilor. Şi cum fusese stîrnită începu să povestească despre brutarul din Auneau, care o găsea pe placul lui pînă într-atîta, încît o îmbia cu prăjituri ori de cîte ori se întîmpla să treacă prin faţa cup-

torului său. Şi adause iute că, de altfel, nu se află fată sau femeie, oricît de urîte ar fi, care să nu poată să-şi facă mendrele atunci cînd îi vine pofta.

— Femeia asta de treabă are dreptate, spuse tata. Îmi amintesc că, pe cînd eram ucenic în ospătăria *Gîştii regale,* pe lîngă poarta Saint-Denis, stăpînul meu, care în vremea aceea era purtătorul de stindard al breslei lui, aşa cum sînt şi eu astăzi, mi-a spus : „Eu n-am să fiu niciodată încornorat, prea e urîtă nevastă-mea". Vorba asta îmi deschise capul să fac tocmai ceea ce socotea el cu neputinţă. Am izbutit chiar de la cea dintîi încercare, într-o dimineaţă, pe cînd el era la Vallée. Adevărat spusese : nevastă-sa era tare urîtă ; dar era femeie de duh şi tare recunoscătoare.

Auzind asemenea ispravă, mama se supără cu adevărat, spunînd că astea nu erau vorbe pe care se cădea să le spună un tată de familie către nevasta şi fiul lui, dacă voia să fie respectat de ei.

Domnul Jérôme Coignard, văzînd-o cum se făcuse roşie de mînie, schimbă vorba cu o îndemînatică bunătate. Îndreptîndu-se dintr-o dată către fratele Ange, care, cu mîinile ascunse în mîneci, şedea cu umilinţă lîngă foc, îi spuse :

— Frăţioare, ce fel de moaşte duceai pe măgarul celui de-ai doilea vicar, în tovărăşia sorei Caterina ? Nu cumva îţi purtai nădragii pe care-i dai drept-credincioaselor să ţi-i sărute, după pilda

unui anume cordelier ale cărui întîmplări ni le-a povestit Henri Estienne ?

— Vai, domnule abate ! răspunse fratele Ange, cu înfăţişarea unui mucenic care suferă pentru adevăr. Nu erau nădragii mei, ci un picior de-al sfîntului Eustaţiu.

— Aş fi putut s-o jur, dacă n-ar fi fost păcat, strigă abatele, vînturînd un hartan de pasăre. Capucinii ăştia îţi descoperă nişte sfinţi pe care scriitorii învăţaţi ce au scris istoria bisericească nici nu-i ştiu. Nici Tillemont, nici Fleury nu pomenesc de un asemenea sfînt Eustaţiu, căruia pe nedrept i s-a închinat o biserică la Paris, în vreme ce atîţia sfinţi recunoscuţi de scriitori vrednici de crezare aşteaptă încă o asemenea cinste. Viaţa acestui sfînt Eustaţiu este o urzeală de batjocuri. Tot aşa şi cu viaţa sfintei Ecaterina, care n-a trăit decît în închipuirea vreunui pîrdalnic de călugăr bizantin. N-aş voi totuşi s-o vorbesc prea tare de rău, căci doar ea este patroana scriitorilor şi mai slujeşte şi de firmă dughenii domnului Blaizot, cel atît de cumsecade, şi doar dugheana aceea este locul cel mai plin de desfătare de pe lume.

— Mai aveam, răspunse liniştit frăţiorul, şi o coastă a sfintei Maria Egipteanca.

— Ah ! Ah ! Cît despre aceasta, strigă abatele, zvîrlind osul prin odaie, o socotesc foarte sfîntă, căci a dat în viaţa ei o prea frumoasă pildă de umilinţă ! Ştiţi, doamnă, adăugă el, trăgînd-o de mînecă pe mama, că sfînta Maria Egipteanca,

ducîndu-se în pelerinaj la mormîntul lui Isus Cristos, a trebuit să se oprească din drum din pricina unui rîu prea adînc, şi că, neavînd nici un ban ca să treacă pe podul umblător, i-a plătit pe plutaşi cu darul trupului ei. Ce spuneţi despre asta, prea bună doamnă ?

Mama a întrebat mai întîi dacă povestea era adevărată. Cînd i s-a dat încredinţarea că era tipărită în cărţi şi zugrăvită pe una din ferestrele bisericii Jussienne, o socoti neîndoielnică.

— Mă gîndesc, spuse ea, că ar trebui să fii sfîntă, aşa ca ea, ca să faci ceea ce a săvîrşit fără să păcătuieşti. Eu una nu m-aş încumeta s-o fac.

— Cît despre mine, spuse abatele, împreună cu învăţaţii cei mai iscusiţi, încuviinţez purtarea acestei sfinte. Ea este o pildă pentru femeile cinstite, care cu prea multă înfumurare se încăpăţînează să-şi păstreze virtutea lor trufaşă. Şi, cînd stai să te gîndeşti, este totuşi şi o pornire a simţurilor, să pui prea mare preţ pe cele trupeşti şi să-ţi păstrezi cu o grijă din cale-afară de mare ceea ce s-ar cuveni dispreţuit să fie. Vedem pe unele matroane care socotesc că au într-însele niscaiva comori care s-ar cere păstrate cu sfinţenie şi care-şi închipuie fără rost că Dumnezeu şi îngerii lui le poartă multă grijă. Se privesc de parcă ar fi ele însele Sfintele Daruri ale firii. Sfînta Maria Egipteanca judeca mai bine. Măcar că era frumoasă şi fermecătoare, socotea că ar fi fost prea multă trufie dacă s-ar fi oprit în mijlocul

sfîntului ei pelerinaj pentru o treabă atît de fără însemnătate prin ea însăşi şi care, departe de a fi un giuvaer de preţ, nu-i altceva decît un loc care se cade să fie umilit. Şi l-a umilit, doamnă, şi prin această faptă, printr-o vrednică de laudă umilinţă, a pătruns pe calea pocăinţei, unde a săvîrşit lucruri minunate.

— Domnule abate, spuse mama, nu vă înţeleg de loc. Sînteţi prea învăţat pentru mine.

— Această mare sfîntă, spuse fratele Ange, este zugrăvită aşa cum era făptura ei în paraclisul mănăstirii mele, şi întregul ei trup este, prin harul lui Dumnezeu, acoperit cu păr lung şi des. După această zugrăveală s-au făcut icoane şi vă voi aduce una binecuvîntată, buna mea doamnă.

Mama, înduioşată, îi întinse castronul de supă pe la spatele stăpînului. Şi bunul frate, aşezat în cenuşă, îşi muie liniştit barba în ciorba plină de mireasmă.

— A sosit clipa, spuse tata, să destupăm una din sticlele pe care le-am oprit pentru sărbătorile cele mari, care sînt Crăciunul, Boboteaza şi Sfîntul Laurenţiu. Nu-i nimic mai plăcut decît să bei un vin bun, cînd stai liniştit la tine acasă, la adăpost de nepoftiţi.

De-abia rostise aceste cuvinte şi deodată uşa se deschise larg şi un om înalt şi negru dădu buzna în ospătărie, împreună cu viforniţa de-afară.

— O salamandră ! O salamandră ! strigă el.

Şi, fără să bage de seamă pe cineva, se plecă asupra căminului şi începu să-i scormonească tăciunii cu vîrful toiagului, spre marea pagubă a fratelui Ange care, înghiţind cenuşă şi cărbuni o dată cu ciorba, tuşea de-ţi venea să crezi că-şi dă sufletul. Iar omul negru răscolea mereu focul, strigînd : „O salamandră ! Văd o salamandră !" în vreme ce flacăra întărîtată îi făcea umbra să tremure pe tavan, aidoma unei mari păsări de pradă.

Tata era surprins şi chiar supărat de purtarea acestui musafir. Dar ştia să se stăpînească. Se sculă aşadar, cu şervetul sub braţ, şi, apropiindu-se de cămin, se aplecă spre vatră, cu mîinile în şold.

După ce a privit îndestul vatra răscolită şi pe fratele Ange plin de cenuşă spuse :

— Să mă ierte înălţimea voastră, dar nu văd pe-aici decît un păcătos de călugăr şi nici urmă de salamandră. De altminteri, nici nu-mi pare prea rău, adăugă tata. Căci, precum am auzit vorbindu-se, salamandra asta e o dihanie pocită, păroasă şi încornorată, cu nişte gheare uriaşe.

— Mare greşeală ! răspunse omul negru. Salamandrele seamănă cu nişte femei, sau, mai bine zis, cu nişte nimfe, şi sînt nespus de frumoase. Dar tare prost sînt cînd vă întreb dacă o vedeţi pe aceasta. Trebuie să fii filozof ca să vezi o salamandră şi nu prea cred să se găsească filozofi în bucătăria asta.

— S-ar putea să vă înşelaţi, domnule, zise abatele Coignard. Eu sînt doctor în teologie şi licenţiat în litere ; am cercetat îndelung pe moraliştii greci şi latini, ale căror maxime mi-au întărit sufletul în toate frămîntările vieţii şi mai cu osebire mi-a fost de folos Boetius ca un leac împotriva vitregiilor traiului. Şi iată-l alături de mine pe Jacobus Tournebroche, învăţăcelul meu, care ştie pe de rost cugetările lui Publius Syrus.

Necunoscutul îşi întoarse către abate ochii galbeni, care luceau într-un chip ciudat sub un nas ca un cioc de uliu, şi-şi ceru iertare, cu mai multă curtenie decît ar fi prevestit-o chipul său fioros, că nu se pricepuse să recunoască mai devreme o fiinţă plină de vrednicie.

— Este neîndoios, adăugă el, că această salamandră a venit aici pentru domnia ta sau pentru învăţăcelul domniei tale. Am văzut-o cît se poate de limpede din uliţă, pe cînd treceam pe dinaintea acestei ospătării. S-ar fi văzut încă şi mai bine dacă focul ar fi fost ceva mai viu. De aceea trebuie să scormoneşti bine prin jăratec atunci cînd se bănuieşte că o salamandră se află în cămin.

La cea dintîi mişcare pe care o făcu necunoscutul ca să scormonească iarăşi jăratecul, fratele Ange, grijuliu, acoperi castronul de supă cu pulpana anteriului şi închise ochii.

— Domnule, urmă omul cu salamandra, îngăduiţi-i tînărului învăţăcel să se apropie de cămin

şi să ne spună dacă nu zăreşte cumva vreo femeie pe deasupra flăcărilor.

În clipa aceea, fumul care se înălţa de sub coşul vetrei se încovoie deodată cu o gingăşie deosebită şi plăsmui nişte rotunzimi care puteau să se asemuiască unor şolduri frumos arcuite, însă numai dacă aveai mintea foarte încordată. Aşa încît n-am minţit chiar de tot cînd le-am spus că, poate, vedeam ceva.

De-abia dădusem acest răspuns că deodată necunoscutul, ridicîndu-şi braţul peste măsură de lung, îmi trase una cu pumnul pe umăr, dar aşa de tare încît mi se părea că mi-a rupt clavicula.

— Copile, îmi zise numaidecît, cu multă blîndeţe în glas, privindu-mă în chip binevoitor, am fost silit să-ţi pricinuiesc această durere ca să nu uiţi niciodată că ai văzut o salamandră. Este un semn că eşti menit să ajungi un cărturar şi poate chiar un mag. De altfel şi chipul dumitale mă face să socotesc că eşti plin de înţelepciune.

— Domnule, zise mama, învaţă tot ceea ce vrea să înveţe, şi se va face abate, dacă astfel este voia lui Dumnezeu.

Domnul Jérôme Coignard adăugă că trăsesem oarecare foloase de pe urma învăţăturilor sale, iar tata îl întrebă pe străin dacă înălţimea sa nu voia să mănînce ceva.

— N-am nevoie să mănînc, răspunse omul, şi îmi este uşor să petrec un an şi chiar mai mult fără să pun în gură vreo fărîmă de hrană, în

afară de un anume elixir a cărei taină nu e cunoscută decît de filozofi. Însuşirea aceasta nu o am numai eu ; ea este aceea a tuturor înţelepţilor, şi ştiut este că ilustrul Cardan s-a oprit de la orice fel de hrană vreme de mai mulţi ani, fără să se simtă stingherit din această pricină. Dimpotrivă, mintea lui căpătă în timpul acela o agerime nemaipomenită. Cu toate acestea, adăugă filozoful, voi mînca din orice m-aţi îmbia, numai şi numai ca să vă fiu pe plac.

Şi se aşeză la masă fără să mai facă mofturi. În aceeaşi clipă fratele Ange împinse fără zgomot scăunelul între cel pe care stam eu şi acela al dascălului meu şi se strecură acolo la vreme ca să-şi primească partea din plăcinta de potîrnichi pe care mama tocmai o pusese pe masă.

Filozoful îşi aruncă mantaua pe spătarul scaunului şi atunci văzurăm că purta nasturi de diamant la haină. Căzuse pe gînduri, şi umbra nasului îi cobora pe gură, în vreme ce obrajii scobiţi îi pătrundeau în fălci. Gîndurile lui mohorîte păreau că ne cuprind pe toţi. Pînă şi bunul meu dascăl bea în tăcere. Nu se mai auzea decît zgomotul pe care-l făcea frăţiorul mestecîndu-şi plăcinta.

Deodată filozoful zise :

— Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît sînt mai încredinţat că salamandra aceea a venit pentru tînărul ăsta.

Şi mă arătă cu vîrful cuţitului.

— Domnule, i-am spus, dacă salamandrele sînt cu adevărat aşa precum spuneţi, înseamnă că aceasta îmi face multă cinste şi îi rămîn foarte îndatorat. Dar, ca să spunem drept, mai degrabă am bănuit-o decît am văzut-o, şi această primă întîlnire cu ea mi-a deşteptat curiozitatea fără să mi-o îndestuleze.

Din pricină că nu putea să vorbească la largul lui, bunul meu dascăl simţea că se înăbuşă.

— Domnule ! îi spuse el filozofului, izbucnind dintr-o dată. Am cincizeci şi unu de ani, sînt licenţiat în litere şi doctor în teologie ; i-am citit pe toţi învăţaţii greci şi latini care n-au pierit prin neprietenia vremii sau prin răutatea oamenilor, dar n-am găsit în tot ceea ce au scris nici o vorbă despre salamandră, de unde judec şi eu pe bună dreptate că asemenea dihănii nici nu sînt pe lume.

— Iertaţi-mă, zise fratele Ange, pe jumătate înecat de potîrniche şi de frică. Iertaţi-mă. Din nenorocire, sînt pe lume salamandre, şi un părinte iezuit, al cărui nume l-am uitat, a pomenit despre apariţia lor. Eu însumi am putut vedea, într-un loc numit Saint Claude, la nişte săteni, o salamandră într-un cămin, chiar alături de un ceaun. Avea capul de pisică, trupul de broască şi coada de peşte. Am aruncat asupra acestei dihanii o ulcică de apă sfinţită şi numaidecît s-a făcut nevăzută în văzduh cu zgomot îngrozitor, ca de friptură pe foc, şi învăluită de un fum tare ustu-

rător, care aproape că mi-a ars ochii. Şi ceea ce spun este atît de adevărat încît, vreme de opt zile, mi-a mirosit barba a pîrlit, ceea ce dovedeşte mai bine decît toate celelalte firea păcătoasă a acestei dihanii.

— Îţi baţi joc de noi, frăţioare, spuse abatele. Broasca ta cu capul de pisică nu este nici ea mai adevărată decît nimfa domnului aici de faţă. Şi, în afară de asta, mai e şi o născocire scîrboasă.

Filozoful începu să rîdă.

— Fratele Ange, spuse el, n-a putut să vadă salamandra înţelepţilor. Căci atunci cînd nimfele focului se întîlnesc cu capucinii, ele le întorc spatele.

— Oho ! zise tata, rîzînd cu poftă. Spatele unei nimfe încă este prea mult pentru un capucin.

Şi, cum era în toane bune, îi întinse micului frate o coşcogea bucată de plăcintă.

Mama aşeză friptura la mijlocul mesei şi găsi prin aceasta prilejul nimerit să întrebe dacă salamandrele erau sau nu creştine cuvioase, lucru de care se cam îndoia, căci nu auzise niciodată că locuitorii focului l-ar proslăvi pe Dumnezeu.

— Doamnă, răspunse abatele, mai mulţi teologi din Compania lui Isus au recunoscut fiinţarea unui întreg neam de incube şi de sucube, care nu sînt diavoli, la drept vorbind, de vreme ce nu se lasă puşi pe fugă atunci cînd sînt stropiţi cu apă sfinţită, dar care nu fac parte nici din biserica triumfătoare, căci duhuri slăvite n-ar fi

cutezat, cum au făcut-o la Peruggia, s-o ademenească pe nevasta unui brutar. Dar, dacă voiți să aflați părerea mea, e vorba mai degrabă de închipuirile spurcate ale unei caiafe decît de vederile unui cărturar. Trebuie să înlăturăm asemenea drăcovenii de rîs și să deplîngem că fii de-ai bisericii, născuți în lumină, își fac despre lume și despre Dumnezeu o închipuire mai puțin înălțătoare decît aceea pe care și-au făurit-o un Platon și un Cicero, în bezna păgînismului. Cutez să spun că Dumnezeu lipsește mai puțin în *Visul lui Scipio* decît în acele întunecate tratate de demonologie, ai căror scriitori se socotesc creștini și catolici.

— Domnule abate, bagă de seamă, spuse filozoful. Cicero al domniei tale vorbea din plin și cu mare ușurință, dar avea o minte de rînd și nu prea adîncise învățătura sfîntă. Ai auzit vreodată pomenindu-se despre Hermes Trismegistul sau despre *Masa de smarald ?*

— Domnule, spuse abatele, am găsit un foarte vechi manuscris al *Mesei de smarald* în biblioteca domnului episcop de Séez și l-aș fi descifrat într-o bună zi, dacă n-ar fi fost camerista doamnei administratoare care s-a dus la Paris să-și caute norocul și m-a pus să mă sui în poștalion cu dînsa. N-a fost nici o vrăjitorie la mijloc, domnule filozof, și n-am dat ascultare decît unor farmece firești :

Non facit hoc verbis ; facie tenerisque lacertis
Devovet et flavis nostra puella comis [1].

— Iată o nouă dovadă, spuse filozoful, că femeile sînt vrăjmașe de moarte ale științei. Astfel încît filozofii cată să se păzească să aibă vreo legătură cu ele.

— Nici măcar în legiuita căsnicie ? întrebă tata.

— Mai cu seamă în legiuita căsnicie, răspunse filozoful.

— Vai, mai întrebă tata, ce le mai rămîne atunci sărmanilor voștri înțelepți, cînd le vine cîteodată pofta să mai rîdă puțin ?

Zise filozoful :

— Le mai rămîn salamandrele.

La cuvintele acestea, fratele Ange își ridică din farfurie un nas înspăimîntat.

— Nu vorbiți așa, bunul meu domn, murmură el. În numele tuturor sfinților tagmei mele, nu vorbiți așa ! Și să nu treceți cu vederea că salamandra nu este altceva decît diavolul, care, precum se știe, îmbracă cele mai felurite întruchipări, uneori plăcute, cînd izbutește să-și preschimbe fireasca hidoșenie, alteori cumplite, dacă ajunge să-și dea în vileag adevărata fire.

[1] Nu prin cuvinte ne farmecă fata ; cu chipul ei dulce, Și cu cosițele-i aurii ne-a vrăjit pe deplin. (Lat.)

— Să bagi de seamă la rîndul domniei tale, frate Ange, răspunse filozoful ; şi, de vreme ce te temi de diavol, cată să nu-l superi din caleafară şi să nu-l întărîţi împotriva domniei tale prin vorbe nesocotite. Domnia ta ştii că bătrînul Vrăjmaş, că marele Tăgăduitor îşi păstrează încă, în lumea duhurilor, o putere atît de mare, încît pînă şi Dumnezeu trebuie să ţină seamă de el. Voi spune şi mai mult : Dumnezeu, care se temea de dînsul, a făcut din el misitul lui. Fereşte-te, frăţioare ; ei se înţeleg între dînşii.

Auzind aceste vorbe, bietul capucin credea că-l vede şi că-l aude pe diavol în carne şi oase, cu care necunoscutul semăna aidoma, prin ochii lui de foc, prin nasul lui coroiat, prin boiul negru al feţei şi prin toată fiinţa lui lungă şi slăbănoagă. Sufletul său, care de mai multă vreme era cuprins de nedumerire, se cufundă acuma într-o sfîntă groază. Simţindu-se ca înhăţat de ghearele Necuratului, începu să tremure din toate încheieturile, vîrî în buzunare toate bucăţile bune de friptură pe care le mai găsi, se ridică încetişor şi se îndreaptă spre uşă de-a-ndaratelea, îndrugînd rugăciuni împotriva piezei rele.

Filozoful nici nu-l luă în seamă. Scoase din buzunar o cărticică acoperită cu pergament scămoşat şi-o întinse, gata deschisă, bunului meu dascăl şi mie. Era un vechi text grecesc, plin tot de prescurtări şi de înlănţuiri grafice, care mă făcu să cred mai întîi că e doar o zmîngălitură. Dar

domnul abate Coignard, punîndu-şi ochelarii pe nas şi aşezînd cartea la cuvenita depărtare, începu să citească slovele, care aduceau mai degrabă cu nişte gheme de aţă pe jumătate jumulite de o pisică, decît cu slovele întregi şi liniştite ale sfîntului Ioan Gură-de-Aur, din care învăţam graiul lui Platon şi al Evangheliei. Cînd mîntui de citit zise :

— Domnule, locul acesta se înţelege astfel : *Aceia care sînt mai iscusiţi printre egipteni învaţă mai înainte de toate slovele care se cheamă epistolografice, în al doilea rînd hieratica, de care se slujesc hierogramaţii, şi, în sfîrşit, hieroglifica.*

Apoi continuă, scoţîndu-şi ochelarii şi scuturîndu-i cu un aer triumfător :

— Ah, ah, domnule filozof, nu mă poate lua nimeni pe nepregătite. Aceasta este scoasă din cartea a cincea a *Stromatelor,* al căror autor, Clement din Alexandria, nu se află trecut în catagrafia mucenicilor, pentru diferite pricini pe care preasfinţia sa Benedict al XI-lea le-a învederat cu mare înţelepciune, şi printre care cea de căpetenie este că acest părinte rătăcea adesea în ceea ce priveşte credinţa. Cred că această lăsare pe dinafară prea puţin l-a durut, dacă ţinem seama de scîrba cu iz filozofic pe care, de-a lungul întregii lui vieţi, i-a însuflat-o mucenicia. Iubea mai mult decît mucenicia surghiunul, şi a avut grijă să-i cruţe pe prigonitorii lui de vreun păcat, căci era foarte bun la suflet. Scria cu multă

îndemînare, duhul îi era scînteietor, purtările curate şi cumpătate. Îi plăceau mai presus de toate alegoriile şi lăptucile.

Filozoful îşi întinse braţul care, lungindu-se într-un chip nemaipomenit, cel puţin după cîte mi se părea, străbătu întreaga întindere a mesei ca să ia cartea din mîinile învăţatului meu dascăl.

— Ajunge, spuse, vîrîndu-şi *Stromatele* în buzunar. Văd, domnule abate, că domnia ta cunoşti limba greacă. Ai tălmăcit destul de bine acel loc, cel puţin în ce priveşte înţelesul său obişnuit şi după slovă. Vreau să vă căpătuiesc, pe domnia ta şi pe învăţăcelul domniei tale. Am să vă pun pe amîndoi să-mi tălmăciţi, la mine acasă, scrieri greceşti pe care le-am primit din Eghipet.

Şi, întorcîndu-se spre tatăl meu :

— Socotesc, domnule ospătar, că te vei învoi să mi-l dai pe feciorul domniei tale ca să fac din el un cărturar şi un om de ispravă. Dacă iubirea domniei tale părintească nu s-ar îndura să mi-l încredinţeze de tot, voi plăti din buzunarul meu un ucenic ca să-l înlocuiască la ospătărie.

— De vreme ce astfel binevoieşte să facă înălţimea voastră, răspunse tata, nu vă voi împiedica să-i faceţi un bine fiului meu.

— Dar numai, spuse mama, să nu cumva să fie în dauna sufletului său. Trebuie să-mi juraţi, domnule, că sînteţi un bun creştin.

— Varvaro, îi spuse tata, eşti o femeie vrednică şi sfîntă, dar mă sileşti să-i cer iertare acestui

gentilom pentru necuviința, care se datorește, este adevărat, mai puțin firii tale bune decît creșterii tale cam lăsată în părăsire.

— Las-o să vorbească pe femeia aceasta vrednică, spuse filozoful, și să se liniștească. Sînt un om cu frica lui Dumnezeu.

— Minunat, zise mama, slăvit trebuie să fie sfîntul nume al Domnului !

— Îi slăvesc toate numele, buna mea doamnă, căci are mai multe. Se numește Adonai, Tetragrammaton, Iehova, Athanatos, Ischyros. Și mai are încă o sumedenie de alte nume.

— Despre asta nu știam nimic, spuse mama. Dar ceea ce spui domnia ta, domnule, nu mă miră de loc ; căci am băgat de seamă că cei sus-puși poartă mult mai multe nume ca oamenii de rînd. Sînt de obîrșie din Auneau, din apropierea orașului Chartres, și eram tare micuță cînd nobilul din satul nostru a trecut din lumea aceasta în cealaltă ; și-mi aduc aminte foarte bine că, atunci cînd a vestit crainicul sfîrșitul răposatului stăpîn, i-a dat cam tot atîtea nume cîte se găsesc în litaniile sfinților. Și cred cu dragă inimă că Dumnezeu are mai multe nume decît nobilul din Auneau, fiindcă este de o spiță și mai înaltă. Oamenii învățați trebuie să fie tare fericiți că le știu pe toate. Și dacă-l îndrumați pe fiul meu Jacques în învățătura aceasta, am să vă rămîn, domnule, foarte îndatorată.

— Aşadar este un lucru hotărît, spuse filozoful. Cît despre domnia ta, domnule abate, nu are să-ţi fie neplăcut să traduci din limba greacă ; pe plată, bineînţeles.

Bunul meu dascăl, care se tot căznea de cîteva clipe să-şi adune crîmpeiele de minte care mai scăpaseră neamestecate cu aburii vinului, îşi umplu paharul, se ridică şi spuse :

— Domnule filozof, primesc cu dragă inimă darnica domniei tale îmbiere. Domnia ta eşti un muritor măreţ ; e o mare cinste pentru mine, domnule, să fiu în slujba domniei tale. Două lucruri ţin eu la mare preţ, şi anume patul şi masa. Masa care, rînd pe rînd încărcată cu cărţi iscusite şi cu mîncări gustoase, slujeşte de sprijin hranei trupului şi celei a minţii ; şi patul, prielnic pentru dulcea odihnă şi pentru cruda dragoste. Fără îndoială a fost un om dumnezeiesc cel care le-a dat fiilor lui Deucalion patul şi masa. Şi dacă voi găsi la domnia ta, domnule, aceste două lucruri de preţ, mă voi gîndi la numele domniei tale cu o nemuritoare preamărire ca la acela al binefăcătorului meu, şi te voi proslăvi în stihuri greceşti şi latineşti de diferite cadenţe.

Zise, şi-i trase o duşcă bună de vin.

— Prin urmare ne-am înţeles, reluă filozoful. Vă aştept pe amîndoi mîine dimineaţă la mine. Urmaţi drumul de la Saint Germain pînă la crucea de la Sablons. De la stîlpul acelei cruci veţi număra o sută de paşi mergînd spre Apus şi

veţi afla o portiţă verde în zidul unei grădini. Ridicaţi ciocanul care înfăţişează un chip cu văl şi care duce un deget la gură. Pe bătrînul care vă va deschide acea poartă îl veţi întreba de domnul d'Astarac.

— Fiule, îmi spuse bunul meu dascăl, trăgîndu-mă de mînecă, orînduieşte-ţi toate aceste în minte, pune şi crucea, şi ciocanul, şi toate celelalte, ca să putem găsi mîine poarta aceea norocoasă. Cît despre domnia ta, domnule Mecena...

Dar filozoful plecase fără ca nimeni să-l fi văzut ieşind.

VI

A doua zi, dascălul meu şi cu mine o pornirăm dis-de-dimineaţă pe drumul de la Saint Germain. Zăpada care acoperea pămîntul sub lumina roşiatică a cerului făcea ca totul să pară mut şi surd. Drumul era pustiu. Călcam pe largi făgaşuri de roţi, între zidurile unor grădini de zarzavat, pe lîngă nişte uluci căzute şi case joase ale căror ferestre ne priveau chiorîş. Apoi, după ce lăsasem în urma noastră două sau trei bordeie din pămînt cu paie, pe jumătate năruite, văzurăm, în mijocul unei cîmpii deşerte, crucea de la Sablons. La cincizeci de paşi mai încolo începea

un parc foarte întins, împrejmuit cu un zid dărăpănat. Zidul acesta era străpuns de o portiță verde al cărei ciocan înfățișa o figură îngrozitoare ce ducea un deget la gură. Am recunoscut-o cu ușurință ca fiind aceea de care filozoful ne pomenise și am ridicat ciocanul.

După oarecare vreme veni să ne deschidă un slujitor bătrîn și ne făcu semn să-l urmăm de-a lungul unui parc părăsit. Statui de nimfe, care apucaseră tinerețea răposatului rege, își ascundeau sub iederă tristețea și rănile. La capătul aleii, ale cărei hîrtoape erau acoperite de zăpadă, se ridica un castel de piatră și de cărămidă, tot atît de posomorît pe cît e acela de la Madrid, vecinul său, și care, acoperit de-a latul cu o învelitoare înaltă de olane, semăna cu castelul Frumoasei din pădurea adormită.

În vreme ce-l urmam pe slujitorul cel tăcut, abatele îmi șopti la ureche :

— Iți mărturisesc, fiule, că nu-mi prea surîde clădirea asta. Este o mărturie a grosolăniei moravurilor francezilor de pe vremea regelui Henric al IV-lea și îndeamnă sufletul către tristețe și chiar către melancolie, prin starea de părăsire în care, din nenorocire, a fost lăsat. Cît de plăcut ar fi fost pentru noi să suim dealurile fermecătoare de la Tusculum, în speranța că-l vom putea asculta pe Cicero vorbind despre virtute, sub brazii și terebinții vilei lui, atît de scumpă filozofilor. Și n-ai băgat de seamă, fiule, că pe

şoseaua asta nu se întîlneşte nici o cîrciumă, nici un han, de nici un fel, şi că ar trebui să trecem podul şi să urcăm dealul pînă la răscrucea Păstoriţelor, ca să bem un vin rece ? Într-adevăr, în acel loc se găseşte un han, *La calul roşu,* unde mi-aduc aminte că într-o bună zi doamna de Saint-Ernest m-a luat cu ea ca să stau la masă împreună cu maimuţa şi cu amantul ei. Nici nu-ţi poţi închipui, Tournebroche, cît de gustoasă şi de aleasă este mîncarea care se găteşte acolo. *Calul roşu* este tot aşa de renumit prin prînzurile care se servesc acolo, cît şi prin numărul mare de cai şi de trăsuri de poştă pe care le poţi închiria. M-am încredinţat despre treaba asta eu însumi, urmărind într-un grajd o oarecare slujnică, fiindcă mi se păruse frumoasă. Dar nu era astfel ; mai degrabă i-ai fi zis urîtă. O împodobeam cu flacăra dorinţei mele, fiule. Astfel este soarta oamenilor părăsiţi de capul lor : rătăcesc într-un chip de plîns. Ne lăsăm amăgiţi de vedenii deşarte ; urmărim nişte vise şi îmbrăţişăm umbre ; în Dumnezeu singur sălăşluieşte adevărul şi statornicia.

În vremea aceasta suiam, pe urmele bătrînului slujitor, treptele dezghiocate ale scării castelului.

— Vai, îmi spuse abatele la ureche, încep să-i duc dorul ospătăriei tatălui tău, unde mîncam bucate atît de bune comentîndu-l pe Quintilian.

După ce suirăm la primul cat pe o scară largă de piatră, am fost poftiţi într-un salon unde

domnul d'Astarac scria de zor lîngă un foc mare, printre niște sicrie egiptene, de formă omenească și care își înălțau de-a lungul pereților laturile zugrăvite cu figuri sacre aurite, cu ochi lungi care străluceau.

Domnul d'Astarac ne pofti curtenitor să ne așezăm și spuse :

— Vă așteptam, domnilor. Și fiindcă v-ați învoit amîndoi să-mi faceți cinstea să fiți ai mei, vă poftesc să priviți casa aceasta ca fiind a domniilor voastre. Vă veți îndeletnici aici cu tălmăcirea unor scrieri grecești pe care le-am adus cu mine din Eghipet. Nu mă îndoiesc că vă veți pune toată osîrdia să vă îndepliniți această sarcină, de îndată ce veți afla că e în legătură cu lucrarea pe care am început-o și care este aceea de a regăsi învățătura pierdută, prin care omul va căpăta iarăși puterea lui dintîi asupra stihiilor. Cu toate că nu am azi de gînd să dau la o parte vălurile firii și să v-o arăt pe Isis în toată strălucitoarea ei goliciune, vă voi înfățișa țelul cercetărilor mele, fără a mă teme că-mi veți dezvălui tainele, căci mă bizui pe cinstea voastră și de asemenea pe puterea pe care o am să ghicesc și să împiedic la vreme orice ar putea cineva să încerce împotriva mea, și să am la îndemînă, ca să mă răzbun, puteri tainice și cumplite. În lipsa unor dovezi de devotament de care totuși nu mă îndoiesc, puterea mea, domnilor, mă încredințează că veți tăcea și nu risc nimic destăinuin-

du-mă vouă. Aflaţi deci că omul a ieşit din mîinile lui Iehova cu învăţătura deplină, pe care de atunci a pierdut-o. Era foarte puternic şi foarte înţelept cînd s-a născut. Asta se poate vedea în cărţile lui Moise. Dar se cuvine să le şi înţelegi. Mai întîi, este limpede că Iehova nu este Dumnezeu, ci un demon puternic, de vreme ce a făcut lumea aceasta. Gîndul unui Dumnezeu în acelaşi timp desăvîrşit şi făcător al lumii nu este decît o nălucire gotică, de o barbarie vrednică de un velş sau de un saxon. Nu se poate încuviinţa, dacă ai mintea cît de cît şlefuită, ca o fiinţă desăvîrşită să poată adăuga ceva la desăvîrşirea sa, chiar dacă nu ar adăuga mai mult decît o alună. Lucrul acesta sare în ochi. Dumnezeu nu are darul înţelegerii. Căci, fiind fără de sfîrşit, ce ar putea oare să înţeleagă? El nu săvîrşeşte nimic, căci nu cunoaşte timpul şi spaţiul, temeiuri de care are nevoie orice înfăptuire. Moise era un filozof prea înţelept ca să afirme că lumea a fost făcută de Dumnezeu. Îl socotea pe Iehova ceea ce şi este aievea, adică un demon puternic şi, dacă se cuvine să-i spunem pe nume, un demiurg.

Prin urmare, cînd Iehova l-a făcut pe om, i-a hărăzit cunoaşterea lumii văzute şi a celei nevăzute. Căderea lui Adam şi a Evei, pe care am să v-o lămuresc altă dată, nu a nimicit cu totul cunoaşterea aceasta la cel dintîi bărbat şi la cea dintîi femeie, iar învăţămintele acestora au trecut

la copiii lor. Aceste învăţăminte, de care atîrnă stăpînirea firii, au fost aşternute în cartea lui Enoch. Preoţii egipteni păstraseră datina lor şi au statornicit-o prin tainice însemnări, pe pereţii templelor şi în sicriele morţilor. Moise, crescut în capiştele de la Memfis, a fost unul dintre iniţiaţii lor. Cărţile lui, în număr de cinci sau chiar de şase, cuprind, ca tot atîtea chivoturi de preţ, comorile ştiinţei dumnezeieşti. În ele poţi descoperi cele mai frumoase taine, dacă totuşi, după ce le vei fi curăţat de interpolările care le necinstesc, nu vei ţine seama de înţelesul literal şi de rînd şi vei urmări înţelesul mai ascuns, pe care în mare parte eu l-am pătruns, astfel cum veţi vedea mai tîrziu. Dar, cu vremea, adevărurile păzite ca nişte fecioare în capiştele Eghipetului au ajuns să fie cunoscute de înţelepţii Alexandriei, care le-au îmbogăţit şi mai mult şi le-au încununat cu întregul aur curat hărăzit Greciei de către Pitagora şi discipolii săi, cu care duhurile văzduhului stăteau de vorbă prieteneşte. Cuvine-se prin urmare, domnilor, să pătrundem cărţile evreilor, heroglifele egiptenilor şi lucrările anumitor greci care gnostici se numesc, tocmai pentru că au stăpînit cunoaşterea. Am păstrat pentru mine, cum era drept, partea cea mai grea a acestei munci atît de întinse. Mă străduiesc să dezleg acele hieroglife pe care egiptenii le scriau în capiştele zeilor şi pe mormintele preoţilor. Cum am adus din Eghipet multe asemenea inscripţii,

le deslușesc înțelesul cu ajutorul cheii pe care m-am priceput s-o descopăr la Clement din Alexandria.

Rabinul Mosaide, care trăiește retras la mine, se străduiește să deslușească adevăratul înțeles al *Pentateucului.* Este un bătrîn prea învățat în magie care a trăit șaptesprezece ani închis în tainițele piramidei celei mari, unde a citit cărțile lui Toth. Cît despre domniile voastre, domnilor, am de gînd să vă folosesc învățătura punîndu-vă să citiți manuscrisele alexandrine, pe care eu însumi le-am adunat în mare număr. Veți găsi într-însele, fără îndoială, taine minunate, și nici nu mă îndoiesc că, datorită ajutorului acestor trei izvoare de lumină : egipteana, ebraica și greaca, voi ajunge în scurtă vreme să capăt și mijloacele care încă-mi lipsesc ca să poruncesc fără nici un fel de împotriviri firii, atît celei văzute cît și celei nevăzute. Și vă făgăduiesc că voi ști să recunosc osteneala domniilor voastre, făcîndu-vă părtași la puterea mea, într-un chip oarecare.

Nu vă vorbesc de un mijloc mai de rînd ca s-o răsplătesc. Acolo unde mă aflu cu lucrările mele filozofice, banii nu mai sînt pentru mine decît o nimica toată.

Cînd domnul d'Astarac ajunse aici cu spusele, bunul meu dascăl îi tăie vorba :

— Domnule, îi spuse, nu vă voi ascunde că banii aceștia, care domniei voastre i se par o nimica toată, pentru mine înseamnă o grijă ustu-

rătoare, căci m-am deprins să ştiu ce anevoie se cîştigă dacă vrei să rămîi om cinstit, sau chiar dacă nu rămîi. Vă voi fi, prin urmare, recunoscător dacă veţi binevoi să mă liniştiţi în această privinţă.

Domnul d'Astarac, printr-o mişcare a mîinii care părea că înlătură vreun lucru nevăzut, îl linişti pe domnul Jérôme Coignard. Cît despre mine, curios de tot ceea ce vedeam, nu rîvneam la altceva decît să pătrund odată în viaţa aceasta nouă.

La chemarea stăpînului său, bătrînul slujitor care ne deschisese poarta se înfăţişă în cabinet.

— Domnilor, reluă gazda noastră, vă dau răgaz pînă la masa de prînz. Cu toate acestea vă voi fi foarte îndatorat dacă veţi binevoi să vă urcaţi în încăperile pe care am pus să vi le pregătească şi să-mi spuneţi dacă vă lipseşte ceva. Criton vă va călăuzi.

După ce se încredinţă că-l urmam, tăcutul Criton ieşi şi începu să suie scara. O urcă pînă la pod. Apoi, după ce făcu cîţiva paşi într-un coridor lung, ne arătă două încăperi, foarte curate şi în care ardea un foc plăcut. Nu aş fi crezut niciodată că un castel atît de dărăpănat pe dinafară şi care avea zidurile crăpate şi ferestrele sparte ar putea fi atît de bun de locuit întrunele din încăperile lui. Cea dintîi grijă mi-a fost să-mi dau seama unde eram. Încăperile noastre dădeau spre cîmpii şi priveliştea care se des-

fășura pe povîrnișurile mlăștinoase ale Senei se întindea pînă la Calvarul muntelui Valerian. Aruncîndu-mi ochii asupra mobilelor, văzui, întinse pe pat, o haină cenușie, niște nădragi de aceeași culoare, o pălărie și o spadă. Pe covor se găseau niște pantofi cu catarame, plăcut împerecheați, cu călcîile alăturate și vîrfurile desfăcute, ca și cum ar fi avut de la sine obișnuința bunelor purtări.

N-am avut astfel decît gînduri bune despre dărnicia stăpînului nostru. Ca să-i fac cinste mi-am îngrijit foarte mult îmbrăcămintea și mi-am împrăștiat din plin pe plete niște pudră pe care o găsisem pe o măsuță, într-o cutie plină. Totodată am mai descoperit la timp, într-un sertar al scrinului, o cămașă de dantelă și niște ciorapi albi.

După ce am îmbrăcat cămașa, ciorapii, nădragii, vesta, haina, am început să mă învîrtesc prin încăpere, cu pălăria la subsuoară și cu mîna pe mînerul spadei, aplecîndu-mă, în fiece clipă, spre oglindă și părîndu-mi rău că nu poate și Caterina dantelăriță să mă vadă așa frumos împodobit.

Făceam de cîtăva vreme schimele acestea, cînd domnul Jérôme Coignard pătrunse în încăpere, cu o bavetă nouă și cu un guleraș care-i venea tare bine.

— Tournebroche, strigă, tu ești oare, fiule ? Să nu uiți niciodată că datorești straiele astea frumoase învățăturii pe care ți-am dat-o. Ele sînt

potrivite unui umanist ca tine, căci *umanitate* înseamnă eleganță. Dar ia privește-mă, rogu-te, și spune dacă sînt chipeș. În straiul acesta mă simt un om ales. Domnul d'Astarac ăsta pare să fie foarte darnic. Păcat că-i smintit. Dar măcar într-un lucru tot e înțelept, de vreme ce și-a numit slujitorul Criton, ceea ce înseamnă judecătorul. Și foarte adevărat este că slujitorii noștri sînt martorii tuturor faptelor noastre, ba uneori sînt chiar îndrumătorii lor. Cînd milord Verulam, cancelarul Engliterei, a cărei filozofie n-o prețuiesc prea mult, dar care era totuși cărturar, a pătruns în sala mare de judecată unde se cădea să fie osîndit, slujitorii săi, înveșmîntați cu o bogăție care dovedea cu prisosință risipa cu care își cîrmuia cancelarul gospodăria, se ridicară în picioare ca să-i facă cinste. Dar milord Verulam le-a spus: „Așezați-vă! Ridicarea voastră e pricina coborîrii mele". Și, cu adevărat, ticăloșii aceia, prin cheltuielile lor nesăbuite, îl aduseseră la sapă de lemn și-l siliseră să săvîrșească unele fapte din pricina cărora era urmărit ca delapidator. Tournebroche, fiule, să-ți fie veșnic trează în minte pilda lordului Verulam, cancelarul Engliterei și autorul lucrării *Novum organum*. Dar, ca să ne întoarcem la seniorul ăsta d'Astarac, ai cărui oameni ne-am făcut, e mare pagubă că e vrăjitor și dedat învățăturilor blestemate. Știi doar, fiule, că am grijă mare să nu-mi pătez credința. Îmi vine tare greu să-l slujesc pe un cabalist care pune

sfintele noastre scripturi cu josul în sus, sub pretextul că le înțelege mai bine astfel. Cu toate acestea, dacă, așa cum ne-o arată numele și vorbirea lui, este un gentilom gascon, n-avem să ne temem de nimic. Un gascon poate să facă tîrg și cu dracul ; dar fii sigur că tot dracul va fi cel tras pe sfoară.

Clopotul care vestea prînzul întrerupse convorbirea noastră.

— Tournebroche, fiule, îmi spuse bunul meu dascăl coborînd scările, ai grijă ca în timpul prînzului să-mi urmărești toate mișcările, ca să faci și tu aidoma. Deoarece am mîncat la cea de-a treia masă a domnului episcop de Séez, știu cum să mă port. E greu meșteșug. Doar mai anevoie este să mănînci ca un gentilom decît să vorbești ca el.

VII

Am găsit în sufragerie o masă cu trei tacîmuri, la care domnul d'Astarac ne puse să ne așezăm.

Criton, care făcea pe sufragiul, ne îmbie cu răcituri, cu supă și cu niște pireu trecut de douăsprezece ori prin sită. Dar n-am văzut friptura venind. Deși atît bunul meu dascăl cît și eu ne

străduiam să nu părem miraţi, domnul d'Astarac ne ghici gîndurile şi ne spuse :

— Domnilor, aceasta nu-i decît o încercare şi dacă vi se pare cîtuşi de puţin nelalocul ei, nu voi persista într-însa. Voi pune să vi se servească mîncăruri mai obişnuite şi eu însumi n-am să mă dau în lături să mă ating de ele. Dacă felurile pe care vi le dau astăzi sînt rău gătite, este mai puţin din vina bucătarului cît dintr-a chimiei, care se găseşte încă în faşă. Acestea vă permit să vă închipuiţi ce va fi în viitor. Astăzi, oamenii mănîncă fără filozofie. Nu se hrănesc ca nişte fiinţe înţelepte, şi nici nu se gîndesc s-o facă. Dar la ce se gîndesc ? Aproape toţi trăiesc în prostie, şi chiar aceia care sînt în stare să gîndească îşi strică mintea cu fleacuri, cum ar fi controversa sau poetica. Priviţi-i, domnilor, pe oameni cum se hrănesc, din vremile cele mai îndepărtate, de pe cînd au încetat să mai aibă legături cu silfii şi cu salamandrele. Părăsiţi de duhurile văzduhului s-au înglodat în neştiinţă şi în barbarie. Necioplţi şi fără meşteşuguri, trăiau goi şi nenorociţi prin peşteri, la marginea vîrtejurilor sau prin copacii pădurilor. Vînătoarea era singura lor îndeletnicire. Cînd izbutiseră să dea peste vreun dobitoc fricos sau să-l întreacă la fugă, se apucau să înfulece din prada aceea care încă mai zvîcnea.

Se hrăneau de asemenea cu carnea tovarăşilor lor şi aceea a rudelor lor nevolnice şi primele morminte ale oamenilor au fost nişte coşciuge vii,

nişte maţe înfometate şi lipsite de auz. După multe veacuri fioroase s-a ivit deodată un om dumnezeiesc, pe care grecii l-au numit Prometeu. Nu încape îndoială că acest înţelept a avut legături, în lăcaşurile nimfelor, cu neamul salamandrelor. A învăţat de la ele şi le-a propovăduit nefericiţilor muritori meşteşugul de a aprinde şi de a păstra focul. Printre nenumăratele foloase pe care le-au tras oamenii din acest dar ceresc, unul dintre cele mai fericite a fost că au putut să-şi fiarbă merindele şi să le facă astfel mai uşoare şi mai plăcute. Şi în mare parte ca urmare a unei hrăni supuse focului au ajuns oameni, încetul cu încetul, pricepuţi, iscusiţi, gînditori şi destoinici să se îngrijească de arte şi de ştiinţe. Dar acesta nu era decît cel dintîi pas, şi întristător este să cugeţi că atîtea milioane de ani s-au scurs fără ca al doilea să se fi făcut. Din vremea în care strămoşii noştri fierbeau hălci de urşi pe un foc de mărăcini, la adăpostul unei stînci, n-am prea făcut un pas înainte în ale bucătăriei. Căci socotiţi, fără îndoială, ca nimic născocirile lui Lucullus şi turta aceea aşa de groasă căreia Vitellius îi dăduse numele de scutul Minervei, ca şi fripturile, plăcintele, frigăruile, tocăturile şi toate prăjelile care ne reamintesc de vechea sălbăticie.

La Fontainebleau, masa regelui, unde se serveşte cîte un cerb întreg cu blana şi coarnele lui, înfăţişează privirii filozofului o vedenie tot atît de respingătoare ca aceea a troglodiţilor stînd

chirciţi prin cenuşă şi rozînd cîte un os de cal. Zugrăvelile strălucitoare ale sălii, străjile, ofiţerii bogat îmbrăcaţi, muzicanţii cîntînd din tribune ariile lui Lambert şi ale lui Lulli, feţele de masă de mătase, tacîmurile de argint, cupele de aur, paharele din Veneţia, făcliile, vasele dăltuite şi încărcate cu flori, nu ne pot amăgi şi nici să arunce o vrajă care să ne ascundă adevărata fire a acestei tarabe dezgustătoare, lîngă care bărbaţi şi femei se adună în faţa unor stîrvuri de vite, a unor oase sfărîmate şi a unor cărnuri sfîşiate, ca să se satură din ele cu lăcomie. O, cît de puţin filozofică e hrana aceea ! Înghiţim cu o lăcomie nătîngă muşchii, grăsimea, măruntaiele vitelor, fără să deosebim în aceste bucate părţile care sînt cu adevărat folositoare pentru hrana noastră, de acelea, mult mai numeroase, care s-ar cuveni să se arunce ; şi îndesăm în pîntece fără deosebire şi ce-i bun şi ce-i rău, şi ce-i folositor şi ce-i vătămător. Aici s-ar cădea totuşi să facem o deosebire şi, dacă în toată facultatea s-ar găsi măcar un singur medic chimist şi filozof, n-am mai fi siliţi să ne aşezăm în faţa unor asemenea ospeţe dezgustătoare.

Acela ne-ar pregăti, domnilor, carne prefăcută în abur, care nu ar cuprinde decît ceea ce este util trupului nostru. Nu s-ar lua decît chintesenţa boilor şi a porcilor, decît elixirul potîrnichilor şi al claponilor, şi tot ceea ce s-ar înghiţi ar putea să fie mistuit. Nu deznădăjduiesc, dom-

nilor, să ajung într-o bună zi la aceasta, adîncind chimia şi medicina ceva mai mult decît am avut răgazul s-o fac pînă acum.

La aceste cuvinte ale gazdei noastre, domnul Jérôme Coignard, ridicîndu-şi ochii pe deasupra zemei negre care-i umplea farfuria, îl privi cu îngrijorare pe domnul d'Astarac.

— Asta n-ar fi, urmă acesta, decît un pas înainte foarte puţin însemnat. Un om de treabă nu poate să mănînce fără scîrbă carnea altor animale şi popoarele nu se pot numi rafinate atîta vreme cît vor mai avea în oraşele lor abatoare şi măcelării. Dar într-o bună zi ne vom pricepe noi să ne descotorosim de asemenea îndeletniciri sălbatice. Cînd vom cunoaşte întocmai puterile hrănitoare care se află în trupurile vitelor, va fi cu putinţă să scoatem chiar aceste puteri din corpurile care nu au viaţă şi care le vor da din belşug. Aceste corpuri au într-însele, cu adevărat, tot ceea ce se poate întîlni în fiinţele însufleţite, de vreme ce vita s-a tras din vegetal, care el însuşi şi-a tras fiinţa din materia cea fără de viaţă.

Atunci ne vom hrăni cu sucurile metalelor şi minereurilor, prelucrate cum se cuvine de către învăţaţii firii. Să nu vă îndoiţi că gustul lor va fi minunat iar absorbţia lor binefăcătoare. Bucatele vor fi gătite în retorte şi alambicuri, iar drept meşteri bucătari vor fi alchimiştii. Nu sînteţi oare nerăbdători, domnilor, să vedeţi mai

repede asemenea minuni ? Vi le făgăduiesc pentru o vreme foarte apropiată. Dar pare-se că nu deslușiți încă urmările minunate pe care le vor avea.

— Ca să spunem adevărul, domnule, nu le deslușesc, spuse bunul meu dascăl, bînd o dușcă de vin.

— Binevoiți atunci, zise domnul d'Astarac, să mă ascultați o clipă. Nemaifiind îngreunați prin mistuiri încete, oamenii vor fi nespus de sprinteni ; vederea lor va ajunge să fie deosebit de pătrunzătoare și vor putea distinge corăbiile plutind pe mările lunii. Puterea de înțelegere va fi mai mare iar obiceiurile lor se vor îmblînzi. Vor înainta foarte mult în cunoașterea lui Dumnezeu și a firii.

Dar trebuie să avem în vedere toate schimbările care vor avea loc, fără îndoială. Alcătuirea însăși a trupului omenesc se va modifica. Dovedit este că, dacă nu sînt folosite, măruntaiele se micșorează și sfîrșesc chiar prin a pieri. S-a băgat de seamă că peștii lipsiți de lumină orbesc ; și am văzut, în Valais, ciobani care, hrănindu-se numai cu lapte bătut, își pierd dinții de timpuriu ; ba unii dintre ei nici n-au avut dinți. Trebuie să admirăm aici ceea ce face firea, care nu îngăduie să fiinţeze nimic nefolositor. Cînd oamenii se vor hrăni cu balsamul despre care am pomenit, maţele lor se vor scurta cu cîțiva coți și întinderea pîntecului va fi de asemenea mult micșorată.

— De astă dată, zise bunul meu dascăl, prea o luaţi repede, domnule, şi s-ar putea să faceţi o treabă proastă. N-am găsit vreodată supărător să aibă femeile şi puţin pîntec, numai să fie şi celelalte pe aceeaşi măsură. Nu mă lasă nepăsător o asemenea frumuseţe. Aşa încît să nu tăiaţi din ea fără socotinţă.

— Ne înţelegem noi ! Vom lăsa talia şi pîntecele femeilor să se plăsmuiască după canonul sculptorilor greci. Aceasta ca să vă fiu pe plac, domnule abate, şi în vederea muncilor cu prilejul sarcinei ; măcar că, v-o spun curat, am de gînd să aduc şi în privinţa aceasta deosebite schimbări despre care vom sta de vorbă într-o zi. Dar, ca să ne întoarcem la vorba noastră, trebuie să vă mărturisesc că tot ceea ce v-am vestit pînă acum nu este decît o îndrumare spre adevărata hrană, care este aceea a silfilor şi a tuturor duhurilor văzduhului. Aceştia sorb lumina care este destul ca să hrănească trupurile lor, dăruindu-le putere şi sprinteneală. E singura lor băutură. Va fi într-o bună zi şi a noastră, domnilor. Trebuie numai să ajungi să faci ca razele soarelui să se poată bea. Mărturisesc că nu văd destul de limpede mijloacele de a ajunge la asta şi prevăd multe încurcături şi mari piedici în calea cercetărilor. Dacă totuşi vreun învăţat va atinge şi acest ţel, oamenii vor fi aidoma silfilor şi salamandrelor în înţelepciune şi frumuseţe.

Bunul meu dascăl asculta vorbele acestea, cu trupul gîrbovit şi cu capul plecat a jale. Părea să cumpănească schimbările pe care într-o bună zi hrana născocită de gazda noastră le vor aduce fiinţei lui.

— Domnule, spuse el în sfîrşit, nu ne-aţi pomenit ieri la ospătărie de un anume elixir care te scuteşte de orice hrană ?

— Adevărat este, spuse domnul d'Astarac, dar acea băutură nu-i bună decît pentru filozofi şi vă închipuiţi prin aceasta cît de restrînsă îi este folosinţa. Se cade să nu vorbim despre asta.

În timpul acesta mă frămînta o îndoială ; îi cerui gazdei noastre îngăduinţa să i-o supun, încredinţat fiind că o va lămuri numaidecît. Mi-a îngăduit să-i vorbesc, şi i-am spus aşa :

— Domnule, salamandrele acelea, care spuneţi că sînt aşa frumoase şi despre care îmi făuresc o imagine atît de fermecătoare, după spusele domniei voastre, şi-au prăpădit oare, din nenorocire, şi ele dinţii, aşa cum şi i-au pierdut ţăranii din Valais fiindcă nu mănîncă decît lăpturi ? Mărturisesc că nu sînt lămurit.

— Fiule, răspunse domnul d'Astarac, curiozitatea domniei tale îmi place şi vreau s-o satisfac. La drept vorbind, salamandrele nici n-au dinţi. Dar gingiile lor sînt împodobite cu două şiraguri de mărgăritare, foarte albe şi foarte strălucitoare, ceea ce hărăzeşte zîmbetului lor o gingăşie de ne-

închipuit. Şi mai află că mărgăritarele acelea nu sînt altceva decît lumină învîrtoşată.

Îi spusei domnului d'Astarac că-mi părea tare bine. El urmă :

— Dinţii omului sînt un semn al firii lui crude. Cînd oamenii se vor hrăni cum trebuie, dinţii aceştia vor face loc unor podoabe aidoma mărgăritarelor salamandrelor. Şi atunci nici nu se va mai putea închipui ca un îndrăgostit să nu privească fără groază sau dezgust dinţii de cîini în gura iubitei sale.

VIII

După prînz, gazda noastră ne-a călăuzit într-o galerie largă, alăturată odăii lui şi care slujea de bibliotecă. Se puteau vedea aici rînduite pe măsuţe de stejar, o nenumărată oaste sau mai degrabă un nesfîrşit sobor de cărţi, in-octavo, in-quarto, in-foilo, îmbrăcate în piei de viţel, de safian, de marochin, de scroafă şi în pergament. Şase ferestre luminau adunarea aceasta tăcută, care se întindea de la un capăt la celălalt al sălii, de-a lungul pereţilor foarte înalţi. În mijlocul galeriei se aflau nişte mese mari, printre care erau sfere cereşti şi unelte astronomice. Domnul d'Astarac

ne rugă să ne alegem ungherul care ne va fi părut cel mai potrivit ca să lucrăm.

Dar bunul meu dascăl, cu capul lăsat pe spate şi sorbind toate cărţile cu privirea şi cu răsuflarea, radia de fericire.

— Pe Apollo, strigă el, iată o minunată bibliotecă ! Aceea a domnului episcop de Séez, măcar că era bogată în scrieri de drept canonic, nu se poate asemui cu aceasta. După părerea mea, nici că se află popas mai plăcut, chiar în cîmpiile Elizee pomenite de Virgiliu. Zăresc de la prima ochire atîtea lucrări rare şi colecţii atît de pline de preţ, încît aproape mă îndoiesc, domnule, să fie vreo bibliotecă a cuiva mai aleasă decît aceasta, pe care în Franţa nu o întrec decît biblioteca mazarină şi biblioteca regală. Cutez chiar să spun că, văzînd aceste manuscrise greceşti şi latineşti care se adună grămadă în colţul acesta, s-ar putea, după bodleiana, ambroziana, laurentiana şi vaticana, să fie pomenită, domnule, şi astaraciana. Fără să mă laud, adulmec de departe trufele şi cărţile şi vă socotesc chiar de pe acum, ca deopotrivă cu Peiresc, Groslier şi cu Canevarius, principii bibliofililor.

— Îi întrec cu mult, răspunse încet domnul d'Astarac, şi biblioteca aceasta este cu mult mai de preţ decît toate acelea pe care le-ai pomenit. Biblioteca regelui nu-i decît o tarabă pe lîngă a mea, afară de cazul că ţii seama numai de numărul volumelor şi de îngrămădeala de hîrtie

zmîngălită. Gabriel Naudé şi abatele Bignon al dumneavoastră, bibliotecari renumiţi, nu erau pe lîngă mine decît nişte paznici nevrednici ai unei turme prăpădite de cărţi asemănătoare între ele ca oile. Cît despre benedictini, or fi ei plini de osîrdie, dar sînt lipsiţi de duh, şi bibliotecile lor învederează faptul că minţile care le-au adunat erau de rînd. Galeria mea, domnule, nu seamănă cu altele. Lucrările pe care le-am adunat aici alcătuiesc un întreg care-mi va aduce fără de îndoială Cunoaşterea. Ea este şi gnostică, şi ecumenică, şi spirituală. Dacă toate rîndurile aşezate pe foile acestea nenumărate de hîrtie ţi-ar intra, cum trebuie, în minte, ai cunoaşte orice, domnule, ai putea orice, ai fi stăpînul firii, plăsmuitorul lucrurilor ; ai putea ţine lumea între două degete ale mîinii, aşa cum ţin eu boabele acestea de tutun.

La aceste cuvinte îi întinse bunului meu dascăl tabachera.

— Sînteţi prea amabil, spuse domnul abate Coignard.

Şi, plimbîndu-şi privirile fermecate pe pereţii aceia plini de învăţătură :

— Iată, strigă, între a treia şi a patra fereastră, nişte tablete pe care se găseşte o povară de preţ. Manuscrisele orientale şi-au dat întîlnire acolo şi par să stea de vorbă între ele. Văd din ele zece sau douăsprezece foarte venerabile, sub fîşiile de purpură şi de mătase suflată cu aur care le în-

veşmîntă. Sînt unele care poartă pe mantia lor copci de nestemate, precum un împărat bizantin. Iar altele sînt închise între plăci de fildeş.

— Acelea aparţin, spuse domnul d'Astarac, cabaliştilor evrei, arabi şi persani. Ai deschis tocmai *Mîna cea puternică*. Vei găsi alături *Masa pusă*, *Păstorul credincios*, *Fragmentele templului* şi *Lumina în bezne*. Un loc este gol : acel al *Apelor molcome*, tratat de preţ, pe care Mosaide tocmai îl cercetează. Precum v-am spus, domnilor, Mosaide se îndeletniceşte în casa mea cu descoperirea celor mai adînci dintre tainele cuprinse în scrierile evreilor şi, măcar că este în vîrstă de peste un veac, rabinul acesta s-a învoit să nu moară pînă ce nu va pătrunde înţelesul tuturor simbolurilor cabalistice. Îi sînt foarte îndatorat şi vă rog, domnilor, să-i arătaţi, cînd îl veţi vedea, aceeaşi preţuire pe care i-o păstrez eu însumi.

Dar să lăsăm acestea şi să ajungem la ceea ce vă priveşte îndeaproape. M-am gîndit la domnia ta, domnule abate, ca să-mi transcrii şi să-mi tălmăceşti în latineşte unele manuscrise greceşti al căror preţ nu se poate socoti. Am încredere în cunoştinţele domniei tale şi în zelul pe care-l ai şi nu mă îndoiesc că tînărul învăţăcel al domniei tale îţi va fi în curînd de un mare ajutor.

Şi, rostindu-se către mine :

— Da, fiule, reazem pe domnia ta mari nădejdi. Ele sînt întemeiate în mare parte pe edu-

cația pe care ai primit-o. Căci ai fost crescut, ca să spun astfel, în flăcări, sub hornul unui cămin bîntuit de salamandre. Împrejurarea aceasta are o mare însemnătate.

Tot vorbind, apucă un vraf de manuscrise pe care le puse pe masă.

— Aceasta, spuse, arătînd un sul de papirus, vine din Egipt. Este o carte a lui Zozim Panopolitul, carte care se socotea a fi pierdută și pe care eu însumi am găsit-o în coșciugul unui preot al lui Serapis.

Iar ceea ce vedeți acolo, adăugă, arătîndu-ne niște zdrențe de foi lucioase și scămoșate, pe care abia de se puteau desluși niște slove grecești trase cu pensula, acelea sînt niște destăinuiri nemaipomenite datorate, una lui Sofar, cealaltă lui Ioan, arhiepiscopul de la Sainte-Evagie.

Vă voi rămîne nespus de îndatorat dacă vă veți îndeletnici mai întîi cu lucrările acestea. Pe urmă vom cerceta manuscrisele lui Synesius, episcopul de Ptolemais, ale lui Olimpiodor și ale lui Stephanus, pe care le-am descoperit la Ravena într-un mormînt unde erau terecate de pe vremea neștiutorului Teodosiu, care a fost supranumit cel Mare.

Ar fi bine, domnilor, să vă gîndiți, vă rog chiar de la-nceput, la însemnătatea acestor lucrări. Veți găsi în fundul sălii, la dreapta căminului, gramaticile și lexicoanele pe care am putut să le adun și care vă vor fi de oarecare ajutor. În-

găduiţi-mi să vă părăsesc ; în odaia mea sînt patru sau cinci silfi care mă aşteaptă. Criton se va îngriji să nu duceţi lipsă de nimic. Rămîneţi cu bine !

De îndată ce domnul d'Astarac a ieşit afară, bunul meu dascăl se aşează înaintea papirusului lui Zozim şi, înhăţînd o lupă găsită pe masă, începu să desluşească slovele. Îl întrebai dacă nu era cumva mirat de cele pe care le auzise.

Îmi răspunse fără să ridice capul :

— Fiule, am cunoscut prea multe feluri de oameni şi am trecut prin împrejurări prea ciudate ca să mă mai mir de ceva. Gentilomul acesta arată a fi nebun, nu atît pentru că este într-adevăr, cît prin aceea că gîndurile lui se deosebesc nespus de mult de cele ale oamenilor de rînd. Dar, dacă ai dat vreodată atenţie vorbelor care se rostesc în mod obişnuit în lumea asta, ai găsi în ele şi mai puţin înţeles decît în vorbele pe care ni le-a spus filozoful acesta. Lăsată numai pe seama ei, mintea omenească cea mai înaltă îşi durează palatele şi templele din nouri, şi, într-adevăr, domnul d'Astarac este un destul de iscusit adunător de nouri. Nu-i alt adevăr decît în Dumnezeu ; să nu uiţi aceasta, fiule. Dar aceasta din faţa mea este cu adevărat cartea *Imuth*, pe care Zozim Panopolitul a scris-o pentru sora lui, Teosebia. Ce slavă şi ce nesaţiu să poţi citi acest manuscris singuratic, găsit printr-un fel de minune ! Vreau să-i hărăzesc şi zi-

lele şi veghile mele. Îi plîng, fiule, pe oamenii neştiutori pe care trîndăvia îi aruncă în braţele desfrînării. Aceştia duc o viaţă nenorocită. Ce înseamnă o femeie pe lîngă un papirus alexandrin ? Asemuieşte, dacă vrei, biblioteca aceasta foarte aleasă cu cîrciuma *Micului Bachus* şi convorbirea cu acest manuscris de preţ cu mîngîierea fetelor sub umbrar şi spune-mi, fiule, de care parte se află adevărata mulţumire sufletească ? Cît despre mine, oaspete al muzelor şi primit să iau parte la acele ospeţe tăcute ale cugetării, pe care le proslăvea cu atîta elocinţă retorul din Madaura, aduc laude Domnului că a făcut din mine un om de treabă.

IX

Vreme de o lună sau de şase săptămîni, domnul Coignard se îndeletnici ziua şi noaptea, aşa cum o făgăduise, citirii lui Zozim Panopolitul. În timpul prînzurilor pe care le luam la masa domnului d'Astarac, nu se vorbea decît despre părerile gnosticilor şi despre cunoştinţele vechilor egipteni. Nefiind decît un învăţăcel foarte neştiutor, nu-i prea eram de folos bunului meu dascăl. Mă străduiam să mă descurc cît se putea de bine în cercetările pe care mă punea să le fac ;

ba chiar simţeam oarecare plăcere făcînd acest lucru. Şi adevărul este că duceam o viaţă fericită şi liniştită. Într-a şaptea săptămînă domnul d'Astarac îmi dete îngăduinţa să mă duc să-mi văd părinţii la ospătărie. Prăvălia mi se păru ciudat de îngustă. Mama era singură şi tristă. Scoase un strigăt grozav cînd mă văzu îmbrăcat ca un prinţ.

— Scumpul meu Jacques, îmi spuse, sînt foarte fericită.

Şi se puse pe plîns. Ne-am îmbrăţişat. Apoi, după ce-şi şterse ochii cu un colţ al şorţului:

— Tatăl tău, îmi zise, este la *Micul Bachus*. Se duce foarte des acolo de cînd ai plecat, din pricină că acum casa i se pare mult mai puţin veselă, în lipsa ta. Va fi fericit să te vadă. Dar, ia spune-mi, Jacquot, eşti mulţumit de noua ta stare? Mi-a părut rău că te-am lăsat să pleci la seniorul acela; ba chiar mi-am făcut o vină din asta la spovedanie, către domnul al treilea vicar, pentru că am pus mai presus binele trupului tău binelui sufletului şi pentru că nu m-am gîndit la Dumnezeu cu prilejul căpătuirii tale. Domnul vicar al treilea m-a mustrat cu bunătate şi m-a îndemnat să urmez pilda femeilor celor tari din *Scriptură*, şi mi-a spus numele unora din ele; dar sînt nume pe care văd eu bine că n-am să le ţin minte niciodată. Nu mi-a spus totul lămurit, deoarece fiind sîmbătă seară, biserica era plină de femei venite la spovedanie.

Am liniştit-o pe buna mea mamă pe cît mi-a fost cu putinţă s-o fac şi i-am spus că domnul d'Astarac mă punea să lucrez în limba greacă, limbă care este limba *Evangheliei.* Gîndul acesta i-a fost pe plac. Totuşi rămăsese îngîndurată.

— Nici nu poţi să-ţi închipui, Jacquot, cine mi-a vorbit despre domnul d'Astarac : Cadette Saint-Avit, slujnica cuviosului preot de la biserica Saint-Benoît. Ea este de neam din Gasconia şi de obîrşie dintr-un loc care se cheamă Laroque-Timbaut, foarte aproape de Sainte-Eulalie, al cărui senior este domnul d'Astarac. Ştii bine de Cadette Saint-Avit că e în vîrstă, aşa cum se cuvine să fie slujnica unui preot. În tinereţea ei a cunoscut la ţară pe cei trei domni d'Astarac, dintre care unul, care era căpitanul unei corăbii, s-a înecat în mare de-atunci. Acela era cel mai tînăr. Mezinul, colonelul unui regiment, s-a dus la război şi a fost omorît. Cel mai vîrstnic, Hercule d'Astarac, este singurul supravieţuitor din cei trei. E deci acela pe care-l slujeşti, dragul meu Jacques, pentru binele tău, cel puţin aşa nădăjduiesc. Era, în tinereţea lui, falnic în îmbrăcăminte şi darnic la suflet, dar posac. S-a ţinut departe de trebile obşteşti şi nu s-a arătat dornic să intre în slujba regelui, aşa cum făcuseră fraţii lui, care şi-au găsit astfel un sfîrşit vrednic. Avea obiceiul să spună că prea mare cinste nu este să porţi o sabie la şold şi că nu cunoaşte îndeletnicire mai josnică decît slăvitul meşteşug al armelor

şi că un felcer de ţară era, după părerea lui, mult mai presus decît un brigadier sau chiar decît un mareşal al Franţei. Aşa sunau vorbele lui. Mărturisesc că nu mi s-au părut nici rele, nici viclene, ci mai degrabă îndrăzneţe şi ciudate. Cu toate acestea trebuie să fie de osîndit întrucîtva, de vreme ce Cadette Saint-Avit spunea că sfinţia sa preotul le ţinea de rău, ca fiind potrivnice aşezării puse de Dumnezeu pe lume şi locurilor din *Biblie* unde Dumnezeu este pomenit sub un nume care înseamnă general de brigadă. Şi asta ar fi mare păcat. Domnului Hercule ăsta îi era atît de mare scîrbă de curte încît n-a voit să meargă la Versailles ca să fie înfăţişat Măriei Sale, aşa cum cereau drepturile obîrşiei lui. Spunea aşa : „Regele nu vine la mine, nici eu nu mă duc la el". Şi sare în ochi, dragul meu Jacquot, că asta nu-i tocmai vorbire firească.

Buna mea mamă mă întrebă din ochi, plină de nelinişte, şi urmă astfel :

— Ce mi-a mai rămas să-ţi spun, dragă Jacquot, este şi mai puţin de crezut. Şi totuşi Cadette Saint-Avit mi-a vorbit despre asta ca despre un lucru sigur. Îţi voi spune deci că domnul Hercule d'Astarac, rămas pe moşiile lui, nu avea altă treabă decît aceea de a pune în carafe lumina soarelui. Cadette Saint-Avit nu ştie cum izbutea el să facă asta, dar este totuşi încredinţată că, de la o vreme, în carafele acelea, bine astupate şi încălzite la foc, luau trup cu vremea nişte fe-

mei mici, mici, dar minunat făcute, şi înveşmîntate ca nişte prinţese de la teatru... Rîzi, dragul meu Jacquot ; cu toate acestea nu se cade să-ţi rîzi de asemenea lucruri, cînd vezi urmările lor. E mare păcat să plăsmuieşti într-astfel, fiinţe care nu pot fi botezate şi care nu pot avea parte de fericirea cea veşnică. Căci doar nu-ţi închipui că domnul d'Astarac a dus păpuşile alea la un preot, în sticla lor, ca să le ţină deasupra cristelniţei. Nici n-ai fi putut găsi vreo naşă pentru ele.

— Dar, dragă mamă, i-am răspuns, păpuşile domnului d'Astarac nici nu aveau nevoie de botez, de vreme ce nu au fost părtaşe la păcatul cel dintîi.

— Vezi, la aşa ceva nu m-am gîndit, spuse mama, şi nici chiar Cadette Saint-Avit nu mi-a spus nimic despre asta, măcar că e slujnica unui preot. Din nenorocire, a părăsit Gasconia de mică să vină în Franţa, unde n-a mai avut veşti despre domnul d'Astarac, despre carafele şi despre păpuşile lui. Nădăjduiesc doar, dragul meu Jacquot, că s-a lăsat de îndeletnicirile acelea blestemate, pe care nu le poţi îndeplini fără ajutorul diavolului.

Am întrebat-o :

— Spune-mi, dragă mamă, Cadette Saint-Avit asta, slujnica sfinţiei sale preotul, le-a văzut oare cu ochii ei pe doamnele acelea din carafă ?

— Ba nu, copile. Domnul d'Astarac lucra în prea mare taină ca să-şi arate cuiva păpuşile. Dar a auzit vorbindu-se de ele de la un om al bisericii, pe numele lui Fulgenţius, care mai dădea pe la castel şi se jura că văzuse fiinţele acelea mici cum ies din temniţa lor de sticlă ca să danseze menuetul. Şi prin aceasta avea şi mai mare pricină să creadă. Fiindcă te poţi îndoi de ceea ce vezi cu ochii, dar nu şi de cuvîntul unui om de treabă, mai cu seamă dacă este al bisericii. Şi mai e o nenorocire cu îndeletnicirile alea : sînt nespus de costisitoare şi nici nu se poate închipui, mi-a spus Cadette Saint-Avit, cîtă cheltuială a avut acest domn Hercule d'Astarac ca să capete sticle de deosebite forme, cuptoarele şi cărţile vrăjitoreşti cu care-şi umpluse castelul. Dar ajunsese, datorită morţii fraţilor lui, gentilomul cel mai bogat din ţinut, şi în vreme ce-şi risipea banii pe nebunii, pămînturile lui grase munceau pentru el. Cadette Saint-Avit socoteşte că, oricît ar fi cheltuit, trebuie să fie încă tare bogat şi astăzi.

La vorbele acestea tata intră în ospătărie. M-a îmbrăţişat cu duioşie şi m-a încredinţat că ospătăria îşi pierduse jumătate din farmecul ei din pricina plecării mele şi a domnului Jérôme Coignard, care era un om cinstit şi mucalit. Mi-a spus vorbe de laudă pentru hainele mele şi mi-a dat şi o lecţie de bune purtări, încredinţîndu-mă că negustoria îl obişnuise să aibă deprinderi alese, prin silinţa pe care trebuia să şi-o dea ca să-i

întîmpine frumos pe muşterii, ca pe nişte gentilomi, chiar dacă făceau parte din gloata de jos. Mi-a dat sfatul să-mi arcuiesc cotul şi să-mi ţin vîrful picioarelor depărtate şi m-a sfătuit, de altfel, să mă duc să-l văd pe Leandru, la bîlciul de la Saint-Germain, ca să-mi potrivesc ţinuta şi purtările după ale lui.

Apoi am prînzit împreună cu mare poftă şi ne-am despărţit vărsînd şiroaie de lacrimi. Tineam mult la amîndoi, şi ceea ce mă făcea mai ales să plîng era gîndul că, după şase săptămîni de lipsă numai, ajunseseră să-mi fie aproape străini. Şi cred că şi tristeţea lor tot din gîndul acesta se trăgea.

X

Cînd am ieşit din ospătărie era noapte neagră. La colţul străzii Scriitorilor am auzit un glas gros şi adînc care cînta :

— Şi dacă cinstea ţi-ai jertfit-o,
Frumoaso, singură-ai voit-o.

Şi n-am întîrziat să-l văd, spre partea de unde venea acel glas, pe fratele Ange care, cu traista atîrnîndu-i de umăr şi ţinînd-o de mijloc pe Caterina, dantelăreasa, păşea în umbră cu pasul

șovăitor și biruitor, făcînd să țîșnească sub sandalele lui apa din băltoace în minunați snopi de noroi care păreau că-i preamăresc slava lui cea josnică, după cum fîntînile de la Versailles își joacă apele în cinstea regilor. M-am dat după un stîlp, într-un colț al porții, ca să nu mă vadă. Dar nu era nevoie de prudența mea, fiindcă se îngrijeau prea mult unul de altul. Cu capul răsturnat pe umărul călugărului, Caterina rîdea. O rază de lună tremura pe buzele ei umezi și în ochi, ca și în apa fîntînilor. Și-mi urmai drumul, cu sufletul mînios și cu inima strînsă, gîndindu-mă la trupul rotunjit al acelei fete frumoase, pe care o strîngea în brațe un capucin murdar.

— Este cu putință, mi-am spus, ca un lucru atît de frumos să încapă pe mîini atît de urîte ? Și dacă nu mă ia în seamă Caterina, se cade oare să mă facă să-i simt disprețul încă mai cumplit, prin aceea că-i place mojicul acela de frate Ange ?

Această preferință mi se părea uimitoare și mă simțeam pe cît de mirat pe atît de scîrbit de ea. Dar nu degeaba eram învățăcelul domnului Jérôme Coignard. Acest dascăl fără asemănare îmi îndrumase mintea spre cugetare. Și mi-am înfățișat în gînd satirii pe care-i vezi prin grădini răpind nimfele și am cugetat că, dacă într-adevăr Caterina era făcută ca o nimfă, satirii, astfel cum ei ne sînt înfățișați, erau tot atît de urîți pe cît era și capucinul acela. Astfel am ajuns la încheierea că nu se cuvenea să mă mir afară

din cale de ceea ce văzusem. Cu toate acestea necazul nu mi l-a risipit cugetarea, fără îndoială, fiindcă nu acolo îi era obîrşia. Aceste gînduri m-au călăuzit, printre umbrele nopţii şi noroaiele dezgheţului, pînă la drumul spre Saint-Germain, unde l-am întîlnit pe domnul abate Jérôme Coignard care, după ce cinase în oraş, se înapoia pe înnoptate la crucea de la Sablons.

— Fiule, îmi zise, am stat de vorbă despre Zozim şi despre gnostici la masa unui cuvios şi prea învăţat ecleziastic, un al doilea Peiresc. Vinul era aspru şi mîncarea proastă. Dar nectarul şi ambrozia izvorau din toate cuvintele.

Bunul meu dascăl îmi vorbi pe urmă despre Panopolitan cu o elocinţă care nu se poate închipui. Vai, îl ascultam aşa cum nu trebuia, căci gîndurile îmi fugeau la acel strop de clar de lună care căzuse în noapte pe buzele Caterinei.

În sfîrşit, se opri şi l-am întrebat pe ce temei ajunseseră grecii să statornicească faptul că satirii erau pe placul nimfelor. Bunul meu dascăl era în stare să răspundă la toate întrebările, atît de întinsă îi era învăţătura. Îmi spuse :

— Fiule, plăcerea aceasta este întemeiată pe o firească simpatie. Este o plăcere vie, deşi nu-i atît de arzătoare ca patima pe care o au satirii pentru nimfe. Poeţii au băgat de seamă foarte bine această deosebire. Cu acest prilej, îţi voi povesti o ciudată întîmplare pe care am citit-o într-un manuscris care făcea parte din biblioteca

domnului episcop de Séez. Era (o văd şi acum), o culegere in-folio, scrisă frumos, aşa cum se scria în veacul trecut. Iată întîmplarea neobişnuită despre care era vorba acolo. Un gentilom normand şi soţia lui au luat parte la o petrecere obştească, el travestit în satir, iar ea în nimfă. Se ştie, după cum spune Ovidiu, cu cîtă înfocare urmăresc satirii nimfele. Gentilomul acela citise *Metamorfozele.* Se identifică atît de bine cu rolul pe care i-l impunea deghizarea, încît nouă luni mai tîrziu, soţia îi dărui un copil care avea fruntea încornorată şi picioare de ţap. Nu ştim ce s-a mai întîmplat cu tatăl copilului, decît că, aşa cum scris este tuturor făpturilor, a murit, lăsînd, pe lîngă micul său capriped, încă un copil, mai tînăr, dar acela creştin şi avînd chip omenesc. Acest al doilea copil a cerut judecătorilor ca fratele său să fie scos din drepturile asupra moştenirii părinteşti, pentru că nu făcea parte din neamul omenesc răscumpărat de sîngele lui Isus Cristos, Parlamentul Normandiei, judecînd la Rouen, îi dădu cîştig de cauză lui şi hotărîrea a fost înregistrată.

L-am întrebat pe bunul meu dascăl dacă era cu putinţă ca o travestire să poată avea asemenea înrîurire asupra firii şi dacă înfăţişarea unui copil putea să fie după aspectul unor straie. Domnul abate Jérôme Coignard mă sfătui să nu cred aşa ceva.

— Jacques Tournebroche, fiule, îmi spuse, să-ţi aduci aminte că o minte sănătoasă înlătură tot ceea ce este împotriva raţiunii, afară numai de cele ce privesc religia, unde se cuvine să crezi fără a cerceta. Mulţumesc lui Dumnezeu, nu m-am înşelat niciodată în ceea ce priveşte dogmele sfintei noastre credinţe şi nădăjduiesc să mă aflu tot astfel pe patul morţii.

Vorbind astfel am ajuns la castel. Acoperişul părea că e luminat de o licărire roşie, în mijlocul beznei. Dintr-un horn ţîşneau scîntei care urcau în snopi în văzduh ca să cadă într-o ploaie de aur sub un fum gros care acoperea tot cerul. Am crezut şi unul şi celălalt că flăcările cuprinseseră clădirea. Bunul meu dascăl îşi smulgea părul şi gemea.

— Zozimul meu! Papirusurile şi manuscrisele mele greceşti! Ajutor! Ajutor! Zozimul meu!

Alergînd de-a lungul aleii celei mari, prin băltoacele în care se oglindeau luminile incendiului, am străbătut parcul, cufundat într-o umbră groasă. Parcul era liniştit şi pustiu. În castel totul părea că doarme. Auzeam pîlpîirile focului care umplea scara întunecoasă. Am sărit treptele două cîte două, oprindu-ne cîteodată ca să ascultăm de unde venea zgomotul acela îngrozitor.

Ne păru că vine de la un coridor al primului cat, unde nu ne călcase niciodată piciorul. Ne-am îndreptat bîjbîind într-acolo şi, văzînd prin crăpăturile unei uşi închise nişte lumini roşietice, am

bătut în canaturi cu toată puterea. Canaturile s-au deschis deodată.

Domnul d'Astarac, care ne deschisese, şedea liniştit înaintea noastră. Făptura lui lungă şi întunecoasă se profila pe fundalul de flăcări. Ne întrebă încet pentru ce pricină grabnică îl căutam la ceasul acela.

Nu era nici pomeneală de incendiu, ci un foc cumplit ieşea dintr-un cuptor mare, prevăzut cu reverber, despre care mai tîrziu am aflat că se numea athenor. Întreagă sala aceea, destul de încăpătoare, era plină cu sticle cu gîtul lung, pe care gît şerpuiau tuburi tot de sticlă şi cu ciocul ca de raţă ; apoi retorte asemănătoare cu nişte chipuri dolofane, din care pornea un nas ca o trompă de elefant ; creuzete, vase de sticlă cu gît lung, păhărele, cuptoare de alambic şi vase cu forme necunoscute.

Bunul meu dascăl spuse, ştergîndu-şi obrazul care-i ardea ca jăratecul :

— Vai, domnule, crezusem că a luat foc castelul şi că arde ca o şiră de paie uscate ! Mulţumesc lui Dumnezeu, biblioteca nu a ars. Dar văd că vă îndeletniciţi, domnule, cu arta spagirică.

— N-am să vă ascund, răspunse domnul d'Astarac, că am făcut cîţiva paşi înainte în această artă ; fără a ajunge însă să găsesc *telemul* care-mi va desăvîrşi lucrările. Chiar în clipa în care aţi bătut la uşa asta culegeam, domnilor, Duhul-

lumii şi Floarea-cerului, care este adevărata Fîntînă-a-tinereţii. Domnia ta te pricepi puţin la alchimie, domnule Coignard ?

Abatele răspunse că se alesese cu ceva cunoştinţe de alchimie de prin cărţi, dar că socotea asemenea îndeletniciri ca fiind vătămătoare şi potrivnice dreptei credinţe. Domnul d'Astarac zîmbi şi mai spuse :

— Domnia ta eşti prea iscusit, domnule Coignard, ca să nu cunoşti Vulturul-zburător, Pasărea-lui-Hermes, Puiul-lui-Hermogen, Capul-de-corb, Leul-verde şi Fenixul.

— Am auzit spunîndu-se, răspunse bunul meu dascăl, că numele acestea arată piatra filozofală, în osebitele ei stări. Dar mă îndoiesc că ar fi cu putinţă să se transmute metalele.

Domnul d'Astarac răspunse cu multă încredere :

— Nimic nu-mi va fi mai lesne, domnule, decît să pun capăt îndoielilor domniei tale.

Se duse să deschidă un vechi scrin şchiop, lipit de perete, scoase dintr-însul o bucată de aramă cu efigia fostului rege, şi ne arătă o pată rotundă care o străpungea dintr-o parte într-alta.

— Aceasta, spuse, se datoreşte pietrei, care a schimbat arama în argint. Dar asta nu-i decît un fleac.

Se înapoie la scrin şi scoase dintr-însul un safir de grosimea unui ou, un opal de o mărime minunată şi un pumn de smaralde neasemuit de frumoase.

— Iată, ne spuse, cîteva din lucrările mele, care vă dovedesc îndeajuns că arta spagirică nu-i cîtuşi de puţin visul unei minţi găunoase.

Se mai aflau pe fundul vasului în care erau aruncate nestematele încă cinci sau şase diamante, de care domnul d'Astarac nici măcar nu ne pomeni. Bunul meu dascăl îl întrebă dacă şi acelea erau opera lui. Şi alchimistul răspunzînd că da :

— Domnule, spuse abatele, v-aş sfătui să le arătaţi pe acestea mai întîi celor curioşi, din prudenţă. Dacă veţi înfăţişa mai întîi safirul, opalul şi rubinul, vi se va spune că numai diavolul a putut să facă asemenea pietre, şi vi se va face un proces de vrăjitorie. Căci doar diavolul ar putea să trăiască la largul lui pe cuptoarele acestea unde trageţi numai flăcări pe nas. Cît despre mine, care sînt aici numai de un sfert de ceas, mă şi simt pe jumătate copt.

Domnul d'Astarac zîmbi cu bunăvoinţă şi grăi, poftindu-ne să ieşim :

— Deşi ştiu bine ce trebuie să gîndesc despre fiinţa diavolului şi a Celuilalt, mă învoiesc cu dragă inimă să vorbesc despre ei cu cei care cred într-înşii. Diavolul şi Celălalt sînt, cum se spune, nişte personaje ; şi se poate vorbi despre ei cum se poate vorbi despre Ahile sau despre Tersit. Fiţi încredinţaţi, domnilor, că, dacă diavolul este aşa cum se spune, el nu ar locui într-un element atît de subtil cum e focul. Este ceva cu totul lipsit de înţeles să aşezi în soare o dihanie atît de

pocită. Dar, aşa cum am avut cinstea s-o spun, domnule Tournebroche, capucinului maicii domniei tale, eu sînt de părere că toţi creştinii îi nedreptăţesc pe Satana şi pe ceilalţi diavoli. Că s-ar putea să fie, în vreo lume necunoscută, fiinţe încă mai rele decît oamenii, aceasta este cu putinţă, măcar că este aproape de neconceput. Fără îndoială, dacă sînt asemenea fiinţe, ele locuiesc în ţinuturi lipsite de lumină şi, dacă ard, apoi ard în gheţuri care, cu adevărat, pricinuiesc dureri vii, iar nu în slăvitele flăcări, printre strălucitoarele fiice ale aştrilor. Ele suferă, fiindcă sînt răutăcioase şi răutatea este un rău ; dar nu poate fi vorba decît de niscaiva degerături. Cît despre Satana al domniilor voastre, domnilor, pe care teologii voştri îl privesc cu groază, nu-l socotesc ca fiind atît de vrednic de dispreţ, dacă ar fi să-l judec după ceea ce spuneţi despre el şi, dacă din întîmplare ar fiinţa, l-aş socoti, nu ca pe o dihanie uricioasă, ci ca pe un mic silf sau cel puţin ca pe un pitic metalurgist, cam mucalit şi foarte isteţ.

Bunul meu dascăl îşi astupă urechile şi o luă la fugă, ca să nu fie silit să-l mai asculte.

— Ce nelegiuire, Tournebroche, fiule, strigă el pe scară, ce blasfemie ! Ai priceput bine ce primejdioase sînt învăţăturile acestui filozof ? Împinge ateismul pînă la un fel de sminteală veselă, care mă uimeşte. Dar aceasta însăşi aproape că-l dezvinovăţeşte. Căci, departe fiind de orice cre-

dinţă, el nu poate sfîşia sfînta biserică cum o sfîşie aceia care mai rămîn legaţi de dînsa prin cîte un mădular pe jumătate tăiat şi care încă mai sîngerează. Astfel sînt, fiule, luteranii şi calviniştii, care cangrenează biserica la locul de unde s-au rupt de ea. Dimpotrivă, ateii se osîndesc singuri la chinurile iadului şi poţi prînzi la ei fără de păcat. Astfel încît nu trebuie să fim îngrijoraţi să trăim la domnul acesta d'Astarac, care nu crede nici în Dumnezeu nici în diavol. Dar n-ai văzut oare, Tournebroche, fiule, că se mai afla în fundul cutiei un pumn de mici diamante, al căror număr pare că nici nu-l ştie şi care mi s-au părut că au ape foarte frumoase. Mă îndoiesc de opal şi de safire. Cît despre diamantele acelea, păreau să fie adevărate.

Ajunşi la odăile noastre de sus, ne-am urat unul altuia noapte bună.

XI

Pînă-în primăvară, bunul meu dascăl şi cu mine am dus o viaţă aşezată şi retrasă. Lucram toată dimineaţa, închişi în galerie, şi ne întorceam acolo iarăşi, după cină, ca la un spectacol, aşa cum obişnuia să spună chiar domnul Jérôme Coignard ; şi aceasta, nu pentru a ne îngădui să ve-

dem, după obiceiul gentilomilor şi lacheilor, vreun spectacol de bîlci, ci ca să ascultăm dialoguri măreţe, deşi contradictorii ale autorilor vechi.

Cu asemenea fel de trai, lectura şi tălmăcirea Panopolitului mergeau de minune. Eu nu participam de loc la ele. O asemenea strădanie era mai presus de cunoştinţele mele, şi mi-era destul că trebuia să învăţ înfăţişarea pe care-o aveau slovele elineşti pe papirus. Cu toate acestea, îl mai ajutam întrucîtva pe bunul meu dascăl să consulte autorii care îl puteau lumina în cercetările sale, mai cu osebire pe Olimpiodor şi pe Photius, care, din vremea aceea, mi-au rămas în minte. Neînsemnatul ajutor pe care mă învredniceam să i-l dau mă făcea să cresc foarte mult în ochii mei.

După o iarnă lungă şi aspră, eram pe cale să ajung un adevărat cărturar, cînd deodată primăvara se ivi fără de veste, cu alaiul ei şăgalnic de lumină, de gingaşă verdeaţă şi de ciripit de păsărele. Mireasma liliacului se înălţa pînă în biblioteca noastră şi mă făcea să mă las pradă unor visări nelămurite, din care bunul meu dascăl mă smulgea fără de veste, spunîndu-mi :

— Jacquot Tournebroche, ia urcă-te, te rog, pe scară, şi spune-mi dacă pungaşul acela de Maneton nu pomeneşte cumva despre un anume zeu Imhotep, care, prin contrazicerile lui, mă chinuieşte ca un diavol ?

Şi bunul meu dascăl îşi înfunda nările cu tutun cu un aer mulţumit.

— Fiule, îmi mai spunea el, să băgăm de seamă că veşmintele noastre au o mare înrîurire asupra curăţeniei sufletului nostru. De cînd mi-este gulerul rasei preoţeşti pătat cu feluritele sosuri pe care le-am lăsat să mi se prelingă pe el, mă simt un om cu mai puţină evlavie. Cît despre tine, Tournebroche, acum că eşti îmbrăcat ca un marchiz, nu te simţi ispitit de pofta de a fi şi tu de faţă la toaleta unei cîntăreţe de operă, şi de a împinge şi tu un fişic de ludovici falsi pe o masă de faraon ? Într-un cuvînt, nu ţi se pare că te-ai ridicat în rîndul nobililor ? Nu trebuie să-mi iei vorbele în nume de rău, ci socoate că-i de ajuns să-i dai unui fricos un coif cu pene ca el să se ducă numaidecît să-şi frîngă gîtul în slujba regelui. Simţămintele noastre, Tournebroche, sînt alcătuite din mii de lucruri pe care nu le băgăm în seamă fiindcă sînt prea neînsemnate, iar soarta sufletului nostru nemuritor atîrnă adesea de o adiere prea uşoară ca să facă să se aplece un fir de iarbă. Sîntem jucăria vînturilor. Dar adu-mi, rogu-te, *Rudimentele* lui Vossius, al căror cotor roşu îl văd căscîndu-se acolo, sub braţul tău stîng.

În ziua aceea, după prînzul de la ceasurile trei, domnul d'Astarac ne-a luat, pe bunul meu dascăl şi pe mine, să facem o plimbare prin parc. Ne-a dus spre partea de apus a parcului, de unde se puteau vedea Rueil şi muntele Valerian. Era partea

parcului cea mai stufoasă și cea mai părăginită. Iedera și iarba acopereau aleile, de-a curmezișul cărora se prăbușiseră trunchiuri mari de arbori uscați. Statuile de marmură de pe marginea aleilor surîdeau fără să ia seama la ruina lor. O nimfă, cu o mînă frîntă pe care și-o apropia de buze, îi făcea semn unui păstor să-i păstreze taina. Un faun tînăr, al cărui cap zăcea pe pămînt, mai căuta încă să-și ducă fluierul la gură. Și toate făpturile acestea divine păreau că ne învață să disprețuim potrivnicia timpului și a soartei. Mergeam de-a lungul unui șanț larg în care se scurgeau apele ploilor hrănind brotăceii. În jurul unui rond se ridicau havuzuri înclinate din care beau apă porumbițele. Ajunși la locul acela am luat-o pe o cărare tăiată prin desișuri.

— Mergeți cu băgare de seamă, ne spuse domnul d'Astarac. Cărarea aceasta este primejdioasă fiindcă e mărginită de mătrăgune care, noaptea, cîntă la picioarele copacilor. Sînt ascunse în pămînt. Feriți-vă să călcați pe ele, căci v-ați molipsi de boala dragostei, sau de setea avuțiilor, și asta v-ar fi pieirea, fiindcă patimile pe care le insuflă mătrăguna sînt triste.

Am întrebat cum era cu putință să ne ferim de primejdia aceea nevăzută. Domnul d'Astarac îmi răspunse că te puteai feri de ea numai printr-o putere de pătrundere intuitivă, nicidecum într-alt fel.

— De altminteri, adăugă el, cărarea aceasta aduce nenorociri.

Cărarea ducea drept la un pavilion de cărămidă, ascuns sub iederă şi care slujise cîndva, fără îndoială, de locuinţă vreunui paznic. Acolo se sfîrşea şi parcul, spre mlaştinile mohorîte ale Senei.

— Vedeţi pavilionul acela, ne spuse domnul d'Astarac. Îl adăposteşte pe cel mai învăţat dintre oameni. Acolo locuieşte Mosaide, în vîrstă de o sută şi doisprezece ani, şi pătrunde tainele firii cu o îndărătnicie fără asemănare. I-a lăsat mult în urma lui pe Imbonatus şi pe Bartolini. Voiam, domnilor, să mă bucur de faima de a găzdui sub acoperişul meu pe cel mai mare dintre cabalişti, după Enoh, fiul lui Cain. Dar anume scrupule religioase îl împiedică pe Mosaide să-mi facă prea mare cinste şi să se aşeze la masa mea, pe care o socoteşte creştină. Nici nu vă puteţi închipui cît de cumplită este ura acestui înţelept împotriva creştinilor. Cu mare greutate s-a învoit să se stabilească în acest pavilion, unde locuieşte singur cu nepoata lui, Jahel. Domnilor, nu trebuie să mai zăboviţi să-l cunoaşteţi pe Mosaide, şi am să vă prezint numaidecît, şi pe unul şi pe celălalt, acestui om divin.

După ce a vorbit astfel, domnul d'Astarac ne împinse în pavilion şi ne puse să urcăm o scară întortocheată care dădea într-o încăpere unde şedea, într-un jilţ mare cu spetează, în mijlocul unui vraf de manuscrise împrăştiate, un bătrîn cu

ochii vii, cu nasul coroiat şi a cărui bărbie teşită lăsa să-i scape două pîraie subţiri de barbă albă. O tichie de catifea, în formă de coroană împărătească, îi acoperea capul chel iar trupul lui, de o slăbiciune care nu părea omenească, era înfăşurat într-un halat vechi de mătase galbenă, strălucitor şi soios.

Deşi privirile lui pătrunzătoare păreau îndreptate spre noi, nu arăta prin nici un semn că-şi dăduse seama de venirea noastră. Pe chipul lui era întipărită o îndărătnicie sfîşietoare şi învîrtea încet, între degetele lui zbîrcite, trestia de care se slujea ca să scrie.

— Nu trebuie să aştepţi cuvinte zadarnice din partea lui Mosaide, ne spuse domnul d'Astarac. De multă vreme, înţeleptul acesta nu mai stă de vorbă decît cu geniile şi cu mine. Vorbele lui sînt înălţătoare. Şi întrucît nu se va îndupleca, fără îndoială, să stea de vorbă cu domniile voastre, domnilor, vă voi împărtăşi în cîteva cuvinte temeiurile pentru preţuirea lui. El cel dintîi a pătruns înţelesul duhovnicesc al cărţilor lui Moise, după însemnătatea slovelor ebraice, care atîrnă de înşiruirea slovelor în alfabet. Şirul lor fusese încurcat începînd de la slova a unsprezecea. Mosaide l-a statornicit din nou, ceea ce n-au izbutit s-o facă nici Atrabis, nici Filon, nici Avicena, nici Ramon, nici Lulio, nici Pico della Mirandola, nici Reuchelin, nici Henri Morus, nici Robert Flydd. Mosaide cunoaşte numărul de aur care corespunde lui

Iehova în lumea duhurilor. Şi vă daţi seama, domnilor, că acest lucru este de o însemnătate nemărginită.

Bunul meu dascăl îşi scoase tabachera din buzunar şi, după ce ne-o înfăţişă, politicos, la fiecare, trase pe nări niţel tu[illegible] spuse :

— Nu credeţi oare, domnule d'Astarac, că asemenea cunoştinţe sînt nemaipomenit de prielnice să ducă pe cineva drept în iad, la încheierea vieţii acesteia vremelnice ? Căci doar domnul acesta, Mosaide, rătăceşte, de bună seamă, în tălmăcirea sfintelor scripturi. Cînd Domnul Nostru a murit pe cruce pentru mîntuirea oamenilor, sinagoga a simţit cum îi pogoară un văl pe ochi ; s-a clătinat precum o muiere beată şi cununa i s-a prăvălit de pe frunte. Din vremea aceea, întreaga înţelepciune a *Vechiului testament* sălăşluieşte în sînul bisericii catolice, din care fac parte şi eu, cu toate numeroasele-mi păcate.

La cuvintele acestea, Mosaide, asemenea unui zeu cu chip de ţap, surîse înspăimîntător şi-i spuse bunului meu dascăl, cu un glas încet, acru şi parcă venind de departe :

— Nici Maşora nu ţi-a încredinţat tainele sale, nici Mişna nu ţi-a dezvăluit misterele ei.

— Mosaide, reluă domnul d'Astarac, tălmăceşte limpede, nu numai cărţile lui Moise, dar şi aceea a lui Enoch, care are mult mai multă însemnătate şi pe care creştinii au înlăturat-o fiindcă nu au priceput-o, aşa cum a făcut cocoşul din pilda

arabă, care nu s-a sinchisit cîtuşi de puţin de mărgăritarul picat printre grăunţele lui. Cartea aceasta a lui Enoch, domnule abate Coignard, este cu atît mai de preţ cu cît se arată într-însa cele dintîi legături ale fiicelor oamenilor cu silfii. Căci înţelegeţi prea bine că îngerii aceia, pe care Enoch ni-i arată înfiripînd legături de dragoste cu femeile, erau silfii şi salamandrele.

— Îmi voi da osteneala s-o înţeleg, domnule, răspunse bunul meu dascăl, numai ca să nu vă necăjesc. Dar, din cît ni s-a păstrat din cartea lui Enoch, care este în chip vădit plăsmuită, bănuiesc că îngerii aceia nu erau niscaiva silfi, ci nişte neguţători fenicieni.

— Şi pe ce sprijini domnia ta, întrebă domnul d'Astarac, o părere atît de ciudată ?

— O sprijin, domnule, pe ceea ce se spune în acea carte, şi anume că îngerii le-au învăţat pe femei cu deprinderea de a purta brăţări şi şiraguri de mărgăritare sau de aur, şi cu meşteşugul de a-şi zugrăvi sprîncenele şi de a folosi tot felul de vopseli. În aceeaşi carte se mai spune că îngerii le-au învăţat pe fiicele oamenilor să cunoască însuşirile buruienilor şi ale copacilor, farmecele şi meşteşugul de a citi în stele. De bună seamă, domnule, îngerii aceia nu aveau oare înfăţişarea unor tirieni sau a unor sidonieni, care au tras la vreun ţărm pe jumătate pustiu şi şi-au desfăcut marfa lor de duzină la poalele stîncilor, ca să ispitească cu ea fetele seminţiilor sălbatice ? Ne-

guțătorii aceia le dădeau fetelor salbe de aramă, talismane și leacuri, în schimbul chihlimbarului, al tămîiei și-al blănurilor, și le uimeau pe acele făpturi frumoase și neștiutoare, vorbindu-le despre stele, cu cîte cunoștințe apucaseră să deprindă în drumurile lor pe mare. Lucrul acesta este limpede și tare aș vrea să știu ce ar avea de spus împotrivă-i domnul Mosaide.

Mosaide rămase tăcut, iar domnul d'Astarac surîse iarăși.

— Domnule Coignard, zise el, domnia ta nu judeci prea rău, cu toate că nu cunoști încă nici gnosa nici cabala. Și ceea ce spui mă face să cuget că se prea poate să se fi găsit niscaiva gnomi, fauri și giuvaergii printre silfii aceia care s-au împreunat cu fiicele oamenilor în dragoste. Într-adevăr, gnomii, cînd vor, se îndeletnicesc cu giuvaergia, și se prea poate că demonii aceștia iscusiți să fi făurit acele brățări pe care domnia ta le socotești lucrate de fenicieni. Dar îți spun de pe-acum că nu-ți va fi tocmai ușor să te măsori cu Mosaide pe temeiul cunoașterii faptelor de demult ale omenirii. A găsit urma unor lucruri vechi pe care lumea le socotea pierdute și, printre altele, aceea a stîlpului lui Set și prezicerile Sambeteei, fiica lui Noe, cea mai veche dintre sibile.

— Vai! strigă bunul meu dascăl, sărind pe podeaua prăfuită de pe care se înalță un nor de colb. Vai, cîtă aiurare! E prea de tot, vă bateți joc de noi! Iar domnul Mosaide nu poate să fi

adunat atîtea sminteli în cap, sub marea lui scufie care aduce cu coroana lui Carol cel Mare. Stîlpul acela al lui Set nu-i decît o născocire caraghioasă a acelui nerod de Flavius Josephus, un basm fără noimă care pînă la domnia voastră n-a mai înşelat pe nimeni. Cît despre prorocirile Sambeteei, fiica lui Noe, tare aş fi curios să le aflu, şi domnul Mosaide, care se arată a fi destul de zgîrcit cu vorbele domniei sale, mi-ar face un mare hatîr dacă ar lăsa să-i scape unele din gură, căci nu-i este cu putinţă, îmi place s-o recunosc, să le rostească pe calea aceea mai ascunsă prin care sibilele de demult obişnuiau să-şi vestească tainicele răspunsuri.

Mosaide, care părea că nu aude, vorbi deodată :

— Fiica lui Noe a vorbit ; Sambeteea a spus : „Omul deşert care rîde şi care batjocoreşte nu va auzi glasul care iese din cel de-al şaptelea tabernacol ; nelegiuitul va merge pe cale jalnică spre pieire".

După această prorocire ne-am luat toţi trei rămas bun de la Mosaide.

XII

În anul acela a fost o vară strălucitoare, şi mă apucase dorul plimbărilor. Într-o bună zi, pe cînd rătăceam pe sub copacii din Cours-la-Reine, cu

doi scuzi mititei pe care-i găsisem în dimineaţa aceea în buzunarul nădragilor, şi care înfăţişau cea dintîi dovadă prin care-şi arăta dărnicia făcătorul meu de aur, mă aşezasem înaintea porţii unui limonagiu, la o măsuţă potrivită singurătăţii şi cumpătării mele ; şi m-am apucat să mă gîndesc acolo la ciudăţenia soartei mele, pe cînd, alături de mine, nişte muşchetari beau vin de Spania cu fete vesele. Îmi venea să cred că şi Croix-de-Sablons, şi domnul d'Astarac, şi Mosaide şi papirusul lui Zozim, şi hainele mele cele frumoase nu erau toate decît nişte vise din care aveam să mă trezesc, ca să mă regăsesc în straie de postav prost înaintea frigării de la *Regina Pédauque*.

M-am trezit din visare simţind cum mă trăgea cineva de mînecă. Şi l-am văzut în faţa mea pe fratele Ange, al cărui chip se pierdea între glugă şi barbă.

— Domnule Jacques Ménétrier, mi-a vorbit el încet, o domnişoară care nu-ţi vrea decît binele te aşteaptă în caleaşca ei pe şosea, între malul rîului şi poarta Conferinţei.

Inima începu să-mi bată foarte tare. Înspăimîntat şi încîntat totodată de această întîmplare, mă dusei numaidecît la locul arătat de călugăr, mergînd totuşi cu pas liniştit, cum socoteam că ar fi mai nimerit. Ajuns pe chei am văzut o caleaşcă şi o mînă mică aşezată pe marginea portierei.

Portiera se întredeschise la apropierea mea şi am fost nespus de uimit s-o găsesc în caleaşcă pe domnişoara Caterina în rochie de atlas trandafirie şi cu capul acoperit de un capişon din care buclele ei blonde se revărsau şi se împleteau cu dantela neagră.

Am rămas înmărmurit pe scara caleştii.

— Vino sus, mi-a spus ea, şi aşază-te lîngă mine. Închide uşa, te rog. Nu se cade să fim văzuţi. Adineauri, trecînd prin Cours-la-Reine, te-am zărit la limonagiu. Am trimis numaidecît pe frăţior să te cheme. Ştii, l-am luat pe frăţior pe lîngă mine ca să mă ajute să ţin postul mare, cu toate rosturile lui sfinte, şi de-atunci îl păstrez la mine, fiindcă, în orice stare te-ai găsi, trebuie să te porţi cu smerenie. Îţi venea foarte bine, domnule Jacques, cum şedeai înaintea măsuţei dumitale, cu sabia de-a lungul şoldului şi cu înfăţişarea plictisită a unui om de soi. Am simţit întotdeauna multă prietenie pentru domnia ta, şi nu fac parte din tagma acelor femei care, ajunse cu stare, îşi dispreţuiesc prietenii de odinioară.

— Ei, nu cumva, domnişoară Caterina, strigai eu, caleaşca asta, lacheii, rochia asta de atlas ? !

— Se trag, mi-a spus, din dărnicia domnului de la Guéritaude, care face parte dintre aceia care strîng birul şi este unul dintre cei mai bogaţi financiari. L-a împrumutat cu bani pînă şi pe rege. E un prieten minunat şi pentru nimic în lume n-aş vrea să-l mîhnesc. Dar nu este atît de drăguţ

ca dumneata, domnule Jacques. Mi-a mai dat şi o casă la Grenelle, şi am să ţi-o arăt de la pivniţă pînă în pod. Domnule Jacques, cît sînt de mulţumită că te văd pe cale să faci avere ! Oamenii înzestraţi răzbesc întotdeauna. Ai să-mi vezi odaia de culcare, care a fost făcută aidoma după aceea a domnişoarei Davilliers. E toată în oglinzi, şi are şi statuete. Ce mai face tatăl dumitale atît de cumsecade ? Între noi fie vorba, nu se prea sinchisea de nevastă şi de ospătărie. E un mare ponos pentru un om de teapa lui. Dar să vorbim despre dumneata.

— Să vorbim de dumneata, domnişoară Caterina, spusei eu în cele din urmă. Tare eşti frumoasă, şi mare păcat faci că-i îndrăgeşti pe capucini. Căci de strîngătorii de biruri nu trebuie să te ţinem de rău că-i ai.

— Vai, spuse ea, nu mă cicăli pentru fratele Ange ! L-am luat numai pentru mîntuirea mea, şi dacă mi-ar veni cheful să-i dau un rival domnului de la Guéritaude, acela ar fi...

— Cine ar fi ?

— Nu mă întreba, domnule Jacques. Eşti un om nerecunoscător. Căci doar ştii bine că te-am ţinut la mare preţ întotdeauna. Dar dumitale puţin îţi păsa.

— Ba, dimpotrivă, îmi păsa grozav de batjocurile dumitale, domnişoară Caterina. Rîdeai de mine că nu-mi mijea încă barba. Şi de multe ori mi-ai spus că sînt cam nătîng.

— Asta-i adevărat, domnule Jacques, ba chiar mai adevărat decît îţi închipui. Cum de n-ai ghicit că nu-ţi voiam decît binele ?

— Dar şi dumneata, Caterino, de ce erai atît de frumoasă ? De speriat de frumoasă ! Nici nu cutezam să te privesc. Şi pe urmă, într-o bună zi, am văzut că eşti supărată rău pe mine.

— Şi aveam şi dreptate să fiu supărată, domnule Jacques. Ţi-a plăcut mai mult îmbrobodita aia din Savoia, lepădătura portului Saint-Nicolas.

— Crede-mă, Caterino, că asta a fost, nu din dragoste şi nici din plăcere, ci numai fiindcă ea, ca să-mi biruie sfiala, a folosit mijloace mai energice.

— Vai, prietene, crede-mă pe mine, care sînt mai în vîrstă : mare păcat împotriva dragostei mai e şi sfiala ! N-ai băgat de seamă că cerşetoarea aceea umbla cu ciorapi zdrenţuiţi şi că purta pe poalele fustelor o dantelă de jeg şi de noroi înaltă de o jumătate de cot ?

— Ba am băgat de seamă, Caterino.

— N-ai băgat de seamă, Jacques, că nu era bine făcută, şi că mai era şi veştejită ?

— Ba am băgat de seamă, Caterino.

— Cum ai putut atunci s-o îndrăgeşti pe maimuţa aceea din Savoia, dumneata care ai pielea albă şi purtări alese ?

— Nici eu nu-mi pot da seama, Caterino. Trebuie că în clipa aceea mintea mea să-mi fi fost plină de imaginea ta. Şi de vreme ce numai icoana

ta mi-a dat îndrăzneala şi puterea de care azi mă ţii de rău, ia gîndeşte-te, Caterino, cu cîtă patimă te-aş fi strîns în braţe, sau aş fi strîns-o în braţe pe vreo fată care să-ţi semene cît de puţin. Căci te iubeam nespus de mult.

Îmi luă mîinile între ale ei şi oftă. Am vorbit din nou, cu glas melancolic :

— Da, te iubeam, Caterino, şi te-aş mai iubi şi acuma, dacă n-ar fi călugărul ăsta scîrbos.

Ea sări în sus :

— Vai, ce bănuială ! Mă superi. E un gînd nebunesc.

— Cum ? Nu-ţi sînt dragi capucinii ?

— Ptiu !

Am socotit că nu-i nimerit să mai stărui asupra acestui lucru, am cuprins-o după mijloc ; ne-am îmbrăţişat, buzele noastre s-au întîlnit, şi am simţit că făptura mea întreagă se topeşte de voluptate.

După o clipă de moleşeală, ea s-a desprins din braţele mele, cu obrajii trandafirii, cu ochii galeşi şi cu buzele întredeschise. Din ziua aceea am aflat eu cît de mult este înfrumuseţată şi împodobită o femeie de sărutarea pe care i-o aşterni pe gură. Sărutarea mea făcuse să înmugurească pe obrajii Caterinei trandafiri de cea mai gingaşă culoare, şi-i scăldase floarea albastră a ochilor într-o rouă plină de strălucire.

— Eşti un copil, îmi spuse ea, îndreptîndu-şi capişonul. Hai, du-te, nu mai poţi zăbovi nici o clipă. Domnul de la Guéritaude trebuie să vină.

Mă iubeşte cu atîta nerăbdare încît vine înainte de ceasul întîlnirii.

Deslușind atunci pe chipul meu cît eram de stingherit, ea îmi spuse cu o galeşă vioiciune :

— Dar ascultă-mă, Jacques : în fiecare seară, la ceasurile nouă, se înapoiază la bătrîna lui nevastă, care s-a înăcrit cu vîrsta şi nu-i mai rabdă înşelăciunile, de cînd nu mai este în stare să i le întoarcă, şi care a ajuns de o gelozie înspăimîntătoare. Vino astă-seară la ceasurile nouă şi jumătate. Am să te primesc. Casa mea este la colţul străzii du Bac. Ai s-o recunoşti după cele trei ferestre pe care le are la fiecare cat şi după balconul acoperit cu trandafiri. Ştii că întotdeauna mi-au plăcut florile. Pe deseară !

M-a dat la o parte, cu o mişcare mîngîietoare, prin care părea că-şi dezvăluie întreaga părere de rău că nu mă mai putea ţine lîngă ea, şi pe urmă, ducînd un deget la gură, a şoptit încă o dată :

— Pe deseară !

XIII

Nu ştiu cum mi-a fost cu putinţă să mă smulg din braţele Caterinei, dar e neîndoios că, sărind din caleaşcă, am căzut, sau aproape era s-o fac, peste domnul d'Astarac, a cărui statură înaltă era

înfiptă ca un copac pe marginea drumului. Îl salutai politicos şi îi dezvăluii cît de uimit eram de întîlnirea noastră neaşteptată.

— Întîmplarea, îmi spuse, se împuţinează pe măsură ce sporeşte cunoştinţa noastră : pentru mine nu mai există întîmplare. Ştiam, fiule, că trebuia să te întîlnesc aici. Trebuie să am cu dumneata o convorbire pe care o amîn de prea multă vreme. Să mergem, rogu-te, să căutăm singurătatea şi liniştea de care au nevoie vorbele pe care ţi le voi spune. Nu-ţi lua o înfăţişare îngrijorată. Tainele pe care ţi le voi dezvălui sînt deosebite ce-i drept, dar plăcute.

După ce vorbi astfel, m-a călăuzit pe malurile Senei, pînă la insula Cygnes, care se înalţa în mijlocul rîului ca o corabie de frunziş. Acolo făcu semn podarului, care ne duse cu podul lui umblător pînă în insula aceea de verdeaţă, pe care n-o cercetau decît cîţiva invalizi veniţi în zilele senine să joace popice şi să golească o stacană. Noaptea îşi aprindea cele dintîi stele pe cer şi da glas gîngăniilor ierbii. Insula era pustie. Domnul d'Astarac se aşeză pe o bancă de lemn, la capătul, încă luminat, al unei alei de nuci, mă pofti să iau loc lîngă dînsul şi-mi vorbi astfel :

— Sînt pe lume trei soiuri de oameni, fiule, cărora filozoful caută să le ascundă tainele sale. Anume : principii, fiindcă ar fi primejdios să le sporeşti puterea ; cei ambiţioşi, al căror cuget necruţător nu se cade să-l mai întrezăreşti, şi

desfrînaţii, care ar găsi în cunoştinţa tainică, mijlocul să-şi îndestuleze patimile lor ticăloase. Dar dumitale pot să mă destăinuiesc, de vreme ce nu eşti nici desfrînat — căci socotesc de nimica rătăcirea în care erai să cazi adineauri în braţele fetei aceleia — nici ambiţios, fiindcă ai trăit pînă acum mulţumit să învîrţi frigarea părintească. Pot prin urmare să-ţi dezvălui fără teamă tainele ascunse ale lumii.

Nu trebuie să credem că viaţa se mărgineşte la înfăţişările strîmte prin care se arată în ochii oamenilor de rînd. Atunci cînd propovăduiesc că facerea lumii l-a avut drept ţel şi drept fiinţă pe om, teologii şi filozofii voştri judecă întocmai cum ar face coropişniţele din Versailles sau din Tuileri, dacă ar socoti că umezeala pivniţelor este făcută pentru ele şi că restul castelului nici nu este locuit. Orînduirea lumii, pe care canonicul Copernic o propovăduia în veacul trecut, după învăţătura lui Aristarc din Samos şi a filozofilor pitagoricieni, îţi este cunoscută fără îndoială, căci doar s-au făcut şi prescurtări pentru micii ştrengari de pe băncile şcolilor, şi dialoguri pe înţelesul femeilor deşucheate ale oraşului. Ai văzut doar şi la mine o maşină care o demonstrează foarte bine, cu ajutorul unei mişcări de ceasornic.

Ridică-ţi ochii, fiule, şi vezi deasupra capului dumitale carul lui David, care, tras de Mizar şi de vestitele lui tovarăşe, se învîrteşte în jurul polului ; priveşte Arcturus, Vega Lirei, Spinul Fecioarei, Cununa Arianei şi fermecătorul ei mărgăritar.

Toate acestea sînt sori. O singură privire asupra lumii te va încredința că întreaga facere a lumii este o plăsmuire de foc și că viața trebuie să se hrănească din flăcări în înfățișările ei cele mai frumoase.

Și planetele ce sînt altceva ? Niște picături de noroi, puțină tină și puțin mucegai. Privește corul strălucit al stelelor, adunarea sorilor. Îl ajung și chiar îl întrec pe al nostru în mărime și în putere și, atunci cînd, într-o noapte senină de iarnă, ți-l voi arăta pe Sirius prin luneta mea, sufletul și ochii vor fi uimiți.

Crezi oare, cu adevărat, că Sirius, Altair, Regulus, Aldebaran, toți sorii aceștia, într-un cuvînt, sînt numai niște făclii uriașe ? Crezi că Phebus acesta bătrîn, care-și revarsă necontenit, prin spațiile prin care plutim, valurile lui nemăsurate de arșiță și de lumină, nu are altă menire decît aceea de a da lumină pămîntului și altor cîteva planete dezgustătoare pe care abia le vezi cu ochii ? Grozavă lumînare ! De mii de mii de ori mai mare decît încăperea pe care o luminează !

Am fost nevoit să-ți înfățișez mai întîi părerea aceasta că lumea este alcătuită din sori și că planetele care pot să se afle într-însa sînt mai puțin decît nimica. Dar îmi dau seama că vrei să-mi faci o obiecție, și-ți voi răspunde. Sorii aceștia, ai să-mi spui, se sting în depănarea veacurilor, și se prefac în tină. — De loc ! îți voi răspunde ; căci se împrospătează prin cometele

pe care ei le atrag şi care se prăbuşesc pe învelişul lor. Ei sînt lăcaşul adevăratei vieţi. Planetele şi pămîntul acesta, pe care vieţuim, nu-s altceva decît lăcaşul viermilor. Acestea sînt adevărurile de care trebuia să te pătrunzi din capul locului.

Şi acum că ai priceput, fiule, că focul este elementul cel de căpetenie, vei înţelege mai bine ceea ce am să te învăţ, lucru care este de mai mare însemnătate decît tot ceea ce ai aflat pînă acum şi chiar decît tot ceea ce au cunoscut vreodată Erasmus, Turnèbe şi Scaliger. Nu vorbesc de teologi de teapa unui Quesnel sau a unui Bossuet, care, între noi fie vorba, sînt drojdia duhului omenesc şi n-au mai multă minte decît o căpetenie de strajă.

Să nu ne pierdem vremea aşadar dispreţuind minţile acestea sărace, care s-ar putea asemui, după mărime şi plămădeală, cu nişte ouă de piţigoi, şi să ajungem cît mai curînd la ţelul vorbirii mele. În vreme ce făpturile plăsmuite din ţărînă nu depăşesc un anumit nivel al desăvîrşirii, nivel care, cît priveşte frumuseţea chipului, a fost atins de Antinous şi de către doamna de Parabère şi la care au putut ajunge, cît priveşte putinţa cunoaşterii, numai Democrit şi cu mine, fiinţele plămădite din foc se bucură de o înţelepciune şi de o putere de pricepere a cărei întindere ne este peste putinţă a ne-o închipui.

Asemenea este, fiule, natura copiilor slăviţi ai soarelui ; ei stăpînesc legile universului, aşa cum

noi cunoaştem regulile jocului de şah, şi mişcările astrelor pe boltă nu-i încurcă mai mult decît ne încurcă pe noi mişcările regelui, ale turnului şi ale nebunului. Geniile acestea făuresc lumi noi în spaţiile în care asemenea lumi încă nu fiinţează, şi le statornicesc aşa cum socotesc că-i bine. Asemenea îndeletniciri îi mai îndepărtează o clipă de marea lor menire, care este aceea de a se împreuna între ei cu dragoste de nespus. Ieri seară mi-am îndreptat ocheanul către semnul Fecioarei şi am văzut într-acolo un vîrtej de lumină, departe, departe. Nu încape îndoială, fiule, că e vorba de lucrarea încă neîntrupată a niscaiva făpturi dintre acestea de foc.

Universul, să spunem drept, nu are altă obîrşie. Departe de-a fi urmarea unei singure voinţe, el este rodul toanelor slăvite ale unui mare număr de genii, care s-au desfătat lucrînd la făurirea lui, fiecare la vremea sa şi fiecare despre partea lui. Aceasta îi lămureşte diversitatea, măreţia şi nedesăvîrşirea. Fiindcă puterea şi limpezimea minţii acestor genii, măcar că sînt uriaşe, au totuşi unele margini. Te-aş amăgi dacă ţi-aş spune că vreun om, fie el filozof şi mag, ar putea să intre în legătură mai strînsă cu ei. Nici unul dintre ei nu mi s-a arătat mie, şi tot ce ţi-am spus pe socoteala lor nu-mi este cunoscut decît prin inducţie şi prin ceea ce am auzit de la alţii. Astfel încît, măcar că fiinţarea lor este mai presus de îndoială, aş merge prea departe dacă ţi-aş zugrăvi şi obiceiurile

şi firea lor. Trebuie să ştii să treci peste unele lucruri, fiule, şi-mi dau osteneala să nu rostesc decît fapte pe deplin cercetate. Să-i lăsăm deci pe geniile sau mai bine zis pe demiurgii aceştia în slava lor îndepărtată şi să ne întoarcem la lucruri însemnate care ne privesc mai îndeaproape. Aici cată, fiule, să-ţi ascuţi urechile.

Vorbindu-ţi adineauri, despre planete, dacă m-am lăsat pradă unui gînd dispreţuitor, am făcut aceasta fiindcă ţineam seama numai de întinderea trainică şi de scoarţa acestor mici mărgele sau sfîrleze, şi de animalele care se tîrăsc cu jale pe dînsele. Ţi-aş fi vorbit într-altfel, dacă duhul meu ar fi cuprins atunci, o dată cu planetele, şi aerul şi aburii care le învăluie. Căci aerul este un element care nu e întrecut în măreţie decît de foc, de unde urmează că slava şi strălucirea planetelor atîrnă de aerul în care se scaldă. Negurile acelea, aburii aceia molatici, adierile, luminile, undele acelea albastre, insulele acelea mişcătoare de aur şi de purpură care trec pe deasupra capetelor noastre, sînt lăcaşul unor neamuri încîntătoare. Li se spune silfi sau salamandre. Sînt făpturi nespus de plăcute şi de frumoase. Ne este cu putinţă şi chiar se cuvine să avem cu ele împreunări a căror desfătare abia se poate închipui. Salamandrele sînt atît de frumoase încît alăturea de ele cea mai frumoasă femeie de la curte sau din oraş nu-i altceva decît o maimuţă dezgustătoare. Ele se dăruiesc cu plăcere filozofilor. Ai auzit desigur vorbindu-se de

minunea aceea care-l întovărăşea pe domnul Descartes în călătoriile sale. Unii spuneau că ar fi fost o fiică a lui, din flori, pe care o ducea cu dînsul pretutindeni ; alţii socoteau că ar fi vreun automat pe care-l făurise cu o iscusinţă fără de seamăn. Adevărul este însă că era o salamandră pe care omul acela priceput şi-o luase ca ibovnică. Nu se despărţea de ea niciodată. În timpul unei călătorii pe mare, în Olanda, a luat-o pe punte cu el, închisă într-o cutie făcută din lemn de preţ şi căptuşită pe dinăuntru cu atlas. Forma cutiei aceleia şi grija cu care domnul Descartes o păstra au atras băgarea de seamă a căpitanului, care, în vreme ce filozoful dormea, a ridicat capacul cutiei şi a dat de salamandră. Omul acela neştiutor şi necioplit şi-a închipuit că o făptură atît de minunată nu poate fi decît plăsmuirea dracului. De spaimă, a aruncat-o în mare. Dar îţi închipui doar că frumoasa salamandră nu s-a înecat şi că i-a fost uşor să se întoarcă la iubitul ei domn Descartes. I-a rămas credincioasă atîta vreme cît a trăit şi, la moartea lui, a părăsit pămîntul acesta pentru a nu se mai întoarce.

Ţi-am spus această pildă, între multe altele, pentru a te face să cunoşti iubirile filozofilor cu salamandrele. Aceste iubiri sînt prea sublime ca să fie încorsetate prin contract ; şi vei recunoaşte că alaiul caraghios cu care se desfăşoară nunţile n-ar fi la locul lui în asemenea împreunări. Frumos ar fi, zău, dacă şi-ar mai băga nasul şi un notar

cu perucă și un preot pîntecos ! Domnii aceștia sînt buni numai să pecetluiască împerecherea obișnuită a unui om cu o femeie. Nunțile salamandrelor cu înțelepții au niște martori mai sus-puși. Neamurile văzduhului le sărbătoresc pe niște corăbii care, duse de adieri molcome, alunecă prin aer, cu pupa încununată cu trandafiri și în sunete de harfă, pe nevăzute unde. Dar nu trebuie să-ți închipui că, fiindcă n-au fost înscrise într-o terfeloagă murdară dintr-o sacristie nevolnică, legăturile acestea ar fi puțin temeinice și s-ar putea cu ușurință rupe. Ele au drept chezași duhurile care se joacă printre negurile din care țîșnește fulgerul și de unde se prăvălește trăsnetul. Îți fac, fiule, niște destăinuiri care-ți vor fi de folos, căci am recunoscut, după anumite semne temeinice, că ești sortit să împărtășești culcușul unei salamandre.

— Vai, domnule, am strigat, asemenea soartă mă înspăimîntă, și simt aproape tot atîta groază cît a simțit căpitanul acela olandez care a zvîrlit-o în mare pe prietena domnului Descartes. Nu mă pot opri să cred ca și el că aceste doamne ale văzduhului n-ar fi altceva decît niște diavoli. Mi-ar fi teamă să nu-mi pierd sufletul alături de ele, căci doar, domnule, asemenea căsătorii sînt împotriva firii și potrivnice legii sfinte. De ce nu-i de față domnul Jérôme Coignard, bunul meu dascăl, să vă asculte și el ! Sînt încredințat că m-ar întări cu argumente temeinice împotriva far-

mecelor salamandrelor domniei voastre, şi împotriva vrăjii cuvintelor domniei voastre.

— Abatele Coignard, reluă domnul d'Astarac, este de nepreţuit ca să tălmăcească din greceşte. Dar cată să nu-l scoţi dintre cărţile lui. N-are pic de filozofie. Cît despre tine, fiule, cugeţi cu neputinţa neştiinţei, iar slăbiciunea judecăţilor tale mă mîhneşte. Spui că asemenea căsătorii ar fi împotriva firii. Dar ce cunoşti tu despre ele? Şi ce mijloc poţi avea ca să afli ceva? Cum este cu putinţă să deosebeşti ceea ce este firesc de ceea ce e nefiresc? Cunoaştem oare destul de bine pe Isis cea de pretutindeni ca să deslușim ceea ce îi este prielnic de ceea ce îi este potrivnic? Ba, să vorbim drept: nimic nu-i este potrivnic şi totul îi este prielnic, fiindcă nu-i nimic care să nu intre în jocul mădularelor ei şi care să nu urmeze nenumăratele înfăţişări ale trupului ei. De unde s-ar putea stîrni, rogu-te, vrăjmaşi care să-i aducă vreo jignire? Nimic nu se înfăptuieşte împotriva ei şi nici în afara ei, şi puterile care par că i se împotrivesc nu sînt altceva decît mişcări ale vieţii ei înseşi.

Neştiutorii singuri au destulă semeţie ca să hotărască dacă vreo faptă este firească sau nu. Dar să pătrundem o clipă în amăgirea şi în prejudecata lor şi să ne prefacem a recunoaşte că se pot săvîrşi şi fapte împotriva firii. Asemenea fapte ar fi prin aceasta rele şi vrednice de osîndă? Ţin seamă în legătură cu aceasta de părerea obişnuită

a moraliștilor, care înfățișează virtutea ca pe o strădanie de a-ți stăpîni pornirile firii, ca o încleștare împotriva pornirilor pe care le simțim în noi, în sfîrșit, ca pe o luptă, împotriva omului străvechi din noi. După însăși mărturisirea lor, virtutea este ceva împotriva firii, și prin urmare nu pot să osîndească o faptă, oricare ar fi ea, pentru ceea ce are ea asemănător cu virtutea.

Am făcut această digresiune, fiule, ca să te fac să deslușești cît de ușuratice și de sărace îți sînt părerile. Te-aș jigni dacă mi-aș putea închipui că ți-au mai rămas niscaiva îndoieli asupra nevinovăției legăturilor trupești pe care oamenii le pot avea cu salamandrele. Află acuma deci că, departe de-a fi oprite de legea religioasă, asemenea căsătorii sînt statornicite de această lege care le înlătură pe toate celelalte. Am să-ți dau numaidecît dovezi care nu îngăduie tăgadă.

Se opri din vorbă, își scoase tabachera din buzunar și trase în nări o priză de tabac.

Noaptea era adîncă. Luna își revărsa peste rîu scăpărările ei unduioase care tremurau pe valuri împreună cu scînteierile felinarelor. Zborul gîzelor ne învăluia cu vîrtejurile lor ușoare. Țîrîitul ascuțit al gîngăniilor se ridica în liniștea firii. Atîta blîndețe se cobora din ceruri, încît părea că albeața laptelui se amesteca în licărirea stelelor.

Domnul d'Astarac reluă astfel :

— *Biblia,* fiule, și mai ales cărțile lui Moise, cuprind niște adevăruri pe cît de mari pe atît de

folositoare. Părerea aceasta arată a fi smintită şi netemeinică, ca urmare a chipului în care teologii au batjocorit ceea ce ei numesc *Scriptura,* din care, prin comentariile, lămuririle şi cugetările lor, au făcut un manual de eresuri, o bibliotecă de lucruri fără noimă, o dugheană de nerozii, o prăvălie de minciuni, o galerie de prostii, o şcoală de neştiinţă, un muzeu de neghiobii, în sfîrşit, cămara nesăbuinţei şi a răutăţii omeneşti. Dar află, fiule, că la începuturile ei a fost un templu plin de o strălucire cerească.

Am fost destul de fericit ca să pot aşeza din nou templul acesta în măreţia începuturilor lui. Şi adevărul mă sileşte să spun că Mosaide mi-a fost la aceasta de un mare folos, prin cunoaşterea pe care o are despre graiul şi alfabetul evreilor. Dar să nu pierdem din vedere temeiul povestirii noastre. Mai întîi află, fiule, că înţelesul *Scripturii* este figurat şi că greşeala de căpetenie a teologilor este că au luat literă cu literă ceea ce trebuie înţeles în chip de simbol. Fie-ţi întipărit în minte acest adevăr în tot ce-ţi voi spune de-acum încolo.

Cînd demiurgul numit Jehova, dar care mai are încă o mulţime de nume, fiindcă i se dau îndeobşte toate numele care arată o însuşire sau o mărime, a rînduit — nu spun a făurit lumea, căci ar însemna să spun o nerozie — un mic ţinut din univers, ca să facă din el lăcaşul lui Adam şi al Evei, hălăduiau prin văzduh nişte făpturi iscusite, pe care Jehova nu le zămislise şi pe care de

altfel nici nu-i era cu putinţă să le zămislească. Acestea erau înfăptuirea a mai multor alţi demiurgi, mai vechi decît dînsul şi mai dibaci. Îndemînarea lui nu depăşea pe aceea a unui olar tare iscusit, în stare să frămînte din lut străchini ca pe nişte lucruri aidoma nouă. Ceea ce spun despre meşteşugul lui nu înseamnă să-i cobor dibăcia, căci şi asemenea operă încă este mult mai presus de puterile omeneşti. Dar trebuia să dau la iveală cum se cuvine caracterul de rînd al înfăptuirii din cele şapte zile.

Jehova şi-a plămădit fiinţele, nu din foc, care singur dă naştere minunilor vieţii, ci din noroi, din care nu putea făuri decît lucrările unui olar iscusit. Noi, fiule, nici nu sîntem altceva decît nişte străchini însufleţite. Nu-l putem ţine de rău pe Jehova că el însuşi s-ar fi amăgit asupra însuşirilor muncii sale. Dacă a găsit-o bună în prima clipă şi în focul lucrului, el n-a întîrziat să-şi recunoască greşeala şi *Scriptura* este plină de rostirile nemulţumirii lui, care adesea s-a ridicat pînă la supărare, iar uneori pînă la mînie. Niciodată un meşteşugar nu s-a purtat cu rezultatul iscusinţei lui cu mai multă scîrbă şi cu mai multă duşmănie. S-a gîndit chiar să le nimicească şi, de fapt, a şi înecat cea mai mare parte din ele. Potopul acela, a cărui amintire s-a păstrat la evrei, la greci şi la chinezi, i-a pricinuit cea de pe urmă dezamăgire nefericitului demiurg care, dîndu-şi seama curînd cît de zadarnică şi de cara-

ghioasă se arăta o asemenea mînie, s-a lăsat pradă unei descurajări şi unei nepăsări care au tot sporit de la Noe pînă în zilele noastre, cînd au ajuns la culme. Dar bag de seamă că am mers prea departe. Tocmai ăsta-i neajunsul acestor vaste subiecte atît de cuprinzătoare, încît nu poţi să le stăvileşti. Duhul nostru, cînd se avîntă prin ele, se aseamănă cu acei copii ai sorilor, care trec cu un singur salt dintr-un univers în celălalt.

Să ne întoarcem la raiul pămîntesc, unde-şi rînduise demiurgul cele două urcioare făurite de mîna lui, pe Adam şi pe Eva. Ei nu trăiau singuri acolo, printre dobitoace şi ierburi. Duhurile aerului, zămislite de demiurgii focului, pluteau pe deasupra lor şi-i priveau cu ,o curiozitate în care se amestecau şi simpatia şi mila. Tocmai aceasta se gîndise Jehova că se va întîmpla. Mă grăbesc s-o spun spre lauda lui că se bizuise pe duhurile focului, cărora putem de-acum înainte să le dăm adevăratele lor denumiri şi anume elfii şi salamandrele, ca să-i îmbunătăţească şi să-i desăvîrşească micile lui statui de lut. În înţelepciunea sa, el îşi spusese : „Adam şi Eva aceştia ai mei, întunecaţi şi împlîntaţi în argilă, duc lipsă de aer şi de lumină. Nu m-am priceput să le dau aripi. Dar împreunîndu-se cu elfii şi cu salamandrele zămisliţi de un demiurg mai puternic şi mai iscusit decît mine, vor da naştere unor odrasle care vor purcede şi din seminţiile luminii, pe cît purced din seminţiile lutului şi

care vor avea la rîndul lor copii mai luminoşi decît ei înşişi, pînă cînd, în cele din urmă, urmaşii lor vor ajunge aproape la aceeaşi frumuseţe ca fiii şi fiicele văzduhului şi focului".

Nu lăsase nimic la o parte, s-o spunem drept, din ce se cuvenea ca să atragă privirile elfilor şi salamandrelor asupra lui Adam al lui şi asupra Evei lui. O făurise pe femeie în chip de amforă, cu o armonie de linii curbe care ar fi de ajuns ca să-i îngăduie să fie recunoscut ca principe al geometrilor lumii, şi a izbutit să răscumpere grosolănia materiei prin măreţia formelor. Îl cioplise pe Adam cu o mînă mai puţin dezmierdătoare, dar mai puternică, zămislindu-i trupul cu atîta orînduială şi după măsuri atît de desăvîrşite încît acestea au fost folosite mai tîrziu de greci în arhitectura lor şi ordinea şi măsurile trupului omenesc au stat la temelia deplinei frumuseţi a templelor.

Vezi deci, fiule, că Jehova îşi dăduse osteneala cît i-a stat în puteri să-şi facă făpturile să fie vrednice de săruturile din văzduh pe care le nădăjduia pentru ele. Nu mai stăruiesc asupra grijii pe care şi-a dat-o ca să facă asemenea împreunări să fie rodnice. Alcătuirea trupurilor bărbatului şi femeii stă mărturie îndeajuns pentru înţelepciunea lui în privinţa aceasta. Astfel, întîi nu a avut decît să se bucure de pe urma vicleniei şi iscusinţei lui. Am spus că elfii şi salamandrele îi priveau pe Adam şi pe Eva cu acea curiozitate,

cu acea simpatie şi cu acea înduioşare care sînt cele dintîi semne ale dragostei. S-au apropiat de ei şi au căzut în capcana iscusită pe care le-o întinsese Jehova în trupul şi pe pîntecele acelor două amfore. Cel dintîi bărbat şi cea dintîi femeie s-au înfruptat veacuri de-a rîndul din îmbrăţişările fermecătoare ale duhurilor aerului, ceea ce le-a îngăduit să-şi păstreze tinereţea veşnică.

Aceasta le-a fost soarta şi aşa mai putea fi încă soarta noastră. De ce a trebuit ca strămoşii semiinţiei omeneşti, obosiţi de asemenea desfătări fermecătoare, să-şi caute unul lîngă celălalt nişte plăceri nelegiuite ? Dar ce vrei, fiule, erau frămîntaţi din lut şi păstraseră gustul tinei. Vai ! S-au cunoscut unul pe celălalt, în acelaşi chip în care se cunoscuseră cu duhurile.

Tocmai aceasta îi oprise demiurgul să facă în chipul cel mai răspicat. Temîndu-se, pe bună dreptate, să nu capete cumva nişte odrasle necioplite după asemănarea lor, pămîntii şi greoaie, îi oprise, sub ameninţarea celor mai aspre osînde, să se apropie unul de celălalt. Acesta este înţelesul cuvîntului Evei : „Cît despre rodul pomului aflat în mijlocul raiului, Dumnezeu ne-a poruncit să nu ne înfruptăm din el şi nici măcar să ne atingem de el, căci altminteri ne vom afla în primejdie de moarte". Căci doar înţelegi, fiul meu, că mărul care a ispitit-o pe vrednica de plîns Eva nu era rodul unui măr şi că la mijloc nu era decît o alegorie al cărui înţeles ţi l-am

dezvăluit. Deşi nedesăvîrşit şi cîteodată aspru şi cu toane, Jehova era de demiurg prea înţelept ca să se supere din pricina unui măr sau a unei rodii. Trebuie să fii episcop sau călugăr ca să-ţi treacă prin minte aiureli atît de năzdrăvane. Şi dovada că mărul acela era ceea ce ţi-am spus, este că Eva a fost osîndită cu pedeapsă potrivită păcatului săvîrşit de ea. Nu a spus anume : „Vei mistui cu greutate", ci „Vei zămisli cu dureri". Şi doar ce legătură poate să fie, rogu-te, între un măr şi o lăhuzie grea ? Dimpotrivă, pedeapsa e potrivită, numai dacă păcatul a fost acela pe care ţi l-am dezvăluit.

Iată dar, fiule, adevărata lămurire a păcatului strămoşesc. Ea te învaţă să-ţi cunoşti datoria, care este să te ţii departe de femei. Pornirea care te îndrumă spre ele este plină de nenorociri. Toţi copiii care se nasc pe această cale sînt smintiţi şi nefericiţi.

— Dar, domnule, am strigat uimit la culme, poţi oare să te naşti şi pe altă cale ?

— Se nasc, din fericire, îmi spuse el, un mare număr de copii prin împreunarea oamenilor cu duhurile aerului. Iar aceştia sînt deştepţi şi frumoşi. Astfel s-au născut uriaşii de care pomenesc Esiod şi Moise ; astfel s-a născut Pitagora, la care salamandra, mama lui, a contribuit într-o măsură atît de mare încît i-a făcut o coapsă de aur ; astfel s-au născut Alexandru cel Mare, des-

pre care se spunea că ar fi feciorul Olimpiei făcut cu un şarpe, Scipio Africanul, Aristomen din Mesenia, Iuliu Cezar, Porfir, împăratul Iulian, care a restatornicit cultul focului oprit de Constantin Apostatul, Merlin Vrăjitorul, născut dintr-un silf şi dintr-o călugăriţă, fiică a lui Carol cel Mare, sfîntul Toma de Aquino, Paracelsius şi, mai de curînd, domnul Van Helmont.

I-am făgăduit domnului d'Astarac, de vreme ce aşa stăteau lucrurile, să mă înduplec să primesc prietenia unei salamandre, dacă s-ar găsi cumva vreuna destul de binevoitoare să mă vrea. M-a încredinţat că voi întîlni, nu una singură, ci chiar douăzeci şi treizeci, între care nu voi avea decît greutatea să aleg. Şi, mai puţin din dorinţa de a încerca o asemenea faptă cît mai ales ca să-i fiu pe plac, l-am întrebat pe filozof cum poţi face ca să te pui în legătură cu aceste făpturi ale văzduhului.

— Nimic mai uşor, răspunse el. E nevoie numai de un glob de sticlă pe care am să te învăţ cum trebuie să-l foloseşti. Păstrez la mine un număr destul de mare de asemenea globuri şi îţi voi da toate lămuririle de care ai nevoie în odăiţa mea. Dar destul pentru astăzi.

Se sculă şi se îndreptă spre punte, unde ne aştepta podarul, întins pe spate şi sforăind la lună. Cînd am ajuns la ţărm s-a depărtat repede şi în curînd s-a mistuit în noapte.

XIV

Mi-a rămas de pe urma acestei lungi convorbiri un simţământ nelămurit ca al unui vis ; gîndul la Caterina mă tulbura mult mai mult. În ciuda cugetărilor măreţe pe care le auzisem, îmi era foarte dor s-o văd, deşi nici nu-mi luasem încă cina. Ideile filozofului nu-mi pătrunseseră îndeajuns în simţuri ca această fată frumoasă să mi se pară dezgustătoare. Eram hotărît să-mi încerc norocul pînă la capăt, mai înainte de-a prinde în mreje vreuna din acele frumoase iele ale văzduhului care nu rabdă să aibe potrivnice pămîntene. Mă temeam numai că, la un ceas atît de tîrziu al nopţii, Caterina se va fi săturat să mă aştepte. Pornind în grabă pe malul rîului şi trecînd în goana mare podul regal, m-am repezit pe strada du Bac. Am ajuns într-o clipă în strada Grenelle, unde am auzit nişte strigăte în care se amesteca zăngănitul spadelor. Zgomotul venea din casa pe care mi-o zugrăvise Caterina. Acolo, pe caldarîm, se mişcau umbre şi felinare, şi tot deacolo se ridicau glasuri :

— Ajutor, Iisuse ! Mă omoară !

— Săriţi pe capucin ! Pe el ! Străpungeţi-l !

— Iisuse, Maica Domnului, ajutaţi-mă !

— Ia te uită hal de amorez ! Dă-i ! Dă-i ! Împungeţi-l, bădăranilor, împungeţi-l bine !

Ferestrele se deschideau la casele dimprejur şi lăsau să se ivească nişte capete cu scufii de noapte

Şi deodată toată hărmălaia şi toată zarva aceasta a trecut pe dinaintea mea ca o vînătoare prin pădure şi l-am recunoscut pe fratele Ange care gonea cu atîta iuţeală, încît papucii îl plesneau peste fund, în vreme ce trei vlăjgani de lachei înarmaţi ca nişte străji elveţiene îl urmăreau de aproape şi-i străpungeau pielea cu vîrful halebardelor. Stăpînul lor, un tînăr gentilom rotofei şi roşu la faţă nu înceta să-i îndemne cu glasul şi cu fapta, aşa cum asmuţi nişte cîini.

— Pe el ! Pe el ! Împungeţi-l ! Fiara are pielea tare !

Şi, cum se afla lîngă mine :

— Vai, domnule, i-am spus, nu vă este milă ! ?

— Domnule, mi-a răspuns el, se vede că acest capucin nu ţi-a dezmierdat iubita şi că n-ai aflat-o pe doamna pe care o vezi aici în braţele dihaniei acesteia puturoase. Cu financiarul ei mai poţi să te împaci, căci doar se cade să ştii să te porţi în lume. Dar un capucin nu poate fi răbdat. Arde-o-ar focul pe deşucheata asta !

Şi mi-o arăta pe Caterina în cămaşă, pe pragul casei, cu ochii strălucind de lacrimi, despletită şi frîngîndu-şi mîinile, mai frumoasă ca oricînd şi şoptind cu un glas stins care-mi sfîşia inima :

— Nu-l omorîţi ! E fratele Ange, frăţiorul !

Ticăloşii de lachei se întorseseră, vestind că fuseseră siliţi să-şi înceteze urmărirea zărind straja de noapte, dar nu mai înainte de a-şi fi înfipt sulităţele de o jumătate de deget în spatele prea-

sfîntului. Scufiile de noapte se făcură nevăzute de la ferestrele care se închiseră la loc și, în vreme ce tînărul senior ședea de vorbă cu oamenii lui, m-am apropiat de Caterina, ale cărei lacrimi i se uscau pe obraji, în gropița fermecătoare a zîmbetului ei.

— Bietul frate a scăpat, îmi spuse ea. Dar strașnic am mai tremurat pentru el. Îngrozitori mai sînt bărbații ! Cînd te iubesc nu vor să știe de nimic.

— Caterino, i-am spus destul de înțepat, doar nu m-ai făcut să viu ca să iau parte la sfada prietenilor tăi ? Și n-am, vai, nici măcar dreptul să iau parte la ea.

— L-ai fi avut, domnule Jacques, îmi spuse ea, l-ai fi avut, dacă ai fi vrut-o.

— Dar văd, i-am mai spus, că ești ființa cea mai curtată de bărbați din cîte are Parisul. Nici nu mi-ai vorbit de gentilomul acesta tînăr.

— Păi doar nici nu mă gîndeam la el. A venit pe nepusă masă.

— Și te-a găsit cu fratele Ange.

— I s-a părut că vede ceea ce nu era. E un om repezit cu care nu te poți înțelege.

Cămașa îi era întredeschisă și lăsa să i se vadă în dantelă un sîn plin ca un rod frumos și înflorit ca un boboc de trandafir. O luai în brațe și-i acoperii sînii cu sărutări.

— Doamne, strigă ea, în plină stradă ! În fața domnului d'Anquetil, care ne vede !

— Dar cine este acest domn d'Anquetil ?

— E ucigaşul fratelui Ange, la naiba ! Cine altul vrei să fie ?

— Într-adevăr, Caterino, de alţii nici că-i nevoie. Toţi prietenii tăi sînt alături de tine, şi doar sînt destul de mulţi.

— Domnule Jacques, te rog să nu mă jigneşti.

— Dar nu te jignesc de loc, Caterino ; îţi recunosc nurii, cărora aş vrea să le aduc acelaşi prinos pe care ţi-l aduc şi ceilalţi.

— Domnule Jacques, ceea ce spui miroase prea de tot a ospătăria tatălui dumitale.

— Dar erai destul de mulţumită, domnişoară Caterino, odinioară, cînd îi adulmecai cuptorul.

— Ptiu ! Ce mojic ! Ce bădăran ! Insultă o femeie !

Şi, cum începuse să ţipe şi să se frămînte, domnul d'Anquetil îşi lăsă oamenii, veni spre noi, îi dădu brînci în casă spunîndu-i că-i o haimana şi o destrăbălată, intră pe alee în urma ei şi-mi închise poarta în nas.

XV

Gîndul la Caterina îmi stăpîni mintea tot timpul săptămînii care urmă acestei întîmplări neplăcute. Icoana ei strălucea pe filele marilor volume in-fo-

lio pe care şedeam aplecat în bibliotecă, alături de bunul meu dascăl ; astfel încît Photius, Olimpiodor, Fabricius şi Vossius nu-mi mai pomeneau decît despre o micuţă domnişoară în cămaşă de dantelă. Vedeniile acestea mă îndemnau la lene. Dar, îngăduitor cu ceilalţi cum era cu el însuşi, domnul Jérôme Coignard surîdea cu bunătate, văzînd tulburarea şi zăpăceala mea.

— Jacques Tournebroche, îmi spuse într-o zi acest dascăl bun, nu eşti izbit de schimbările moralei de-a lungul veacurilor ? Cărţile strînse în această minunată bibliotecă dovedesc nedumeririle oamenilor în diferite privinţe. Dacă pomenesc despre asemenea lucruri, fătul meu, o fac pentru a-ţi întipări în minte gîndul temeinic şi mîntuitor, anume că nu se află bune moravuri în afara credinţei şi că ideile filozofilor care se sumeţesc să întemeieze o morală a firii nu sînt altceva decît nişte năzbîtii şi trăsnăi. Temeiul bunelor deprinderi nu se poate afla în sînul naturii, care prin ea însăşi este nepăsătoare, necunoscînd nici binele, nici răul ; acest temei este în cuvîntul sfînt, pe care nu trebuie să-l calci, numai dacă pe urmă te pocăieşti aşa cum se cuvine. Legile omeneşti se întemeiază pe ceea ce este folositor, şi nu poate fi vorba decît de un folos de ochii lumii şi amăgitor, căci nu poţi afla din cercetarea firii nici ceea ce este de folos oamenilor, nici ceea ce le este prielnic cu adevărat. Afară de aceasta, în pravilele noastre se află mai bine de jumătate

de puncte cărora prejudecata singură le-a dat naştere. Întărite numai prin ameninţarea osîndei, legile omeneşti pot fi ocolite prin viclenie şi făţărnicie ; orice om în stare să gîndească este mai presus de ele. Căci ele nu sînt la drept vorbind decît nişte capcane pentru neghiobi.

Nu-i acelaşi lucru, fătul meu, cu legile dumnezeieşti. Acelea sînt de neschimbat, trainice, statornice, şi nimeni nu li se poate împotrivi. Absurditatea lor nu-i decît aparentă, şi ascund o înţelepciune de neînchipuit. Dacă nu rănesc judecata, aceasta se datorează faptului că ele sînt mult mai presus de ea şi că se împacă bine cu adevăratele temeiuri ale omului, şi nu cu niscaiva temeiuri închipuite. Se cuvine să ţii seamă de ele, cînd ai fericirea să le poţi cunoaşte. Cu toate acestea, nu văd nici o greutate să mărturisesc că a da ascultare acestor legi, cuprinse în decalog şi în poruncile bisericii, este anevoie, de cele mai multe ori, şi chiar peste putinţă, fără harul care uneori se mai lasă aşteptat, de vreme ce datori sîntem să-l nădăjduim. Iată pentru ce sîntem toţi nişte sărmani păcătoşi.

Cuvine-se aici să punem la mare preţ înţelepciunea religiei creştine, care întemeiază mai ales pe pocăinţă mîntuirea. Trebuie să ţinem seama, fătul meu, că sfinţii cei mai mari au fost nişte pocăiţi şi că, întrucît pocăinţa este cu atît mai mare cu cît a fost mai mare păcatul, în cei mai mari păcătoşi se găseşte plămada celor mai mari

sfinți. Aș putea sprijini această învățătură pe un mare număr de pilde minunate. Dar am spus îndeajuns ca să te fac să pricepi că cea dintîi temelie a sfințeniei este pofta trupească, desfrînarea, toate necurățeniile trupului și ale duhului. Se cade numai ca, după ce ai strîns și ai frămîntat această temelie, s-o orînduiești așa cum spune arta teologică și s-o făurești, ca să spunem așa, în chip de pocăință, ceea ce poate fi prețul a cîțiva ani, a cîtorva zile și adesea a unei singure clipe, cum se poate vedea atunci cînd pocăința este desăvîrșită. Dacă m-ai înțeles bine, Jacques Tournebroche, n-ai să te mai istovești în încercări neroade ca să te faci om cumsecade, pentru a fi astfel pe placul lumii, ci te vei strădui numai și numai să ajungi pe placul dreptății dumnezeiești.

Nu mă săturam sorbind înalta înțelepciune cuprinsă în vorbele bunului meu dascăl. Mi-era teamă numai că această morală, dacă ar fi fost urmată fără chibzuială, s-ar prea putea să-l împingă pe om în cele mai mari rătăciri. I-am împărtășit domnului Jérôme Coignard îndoielile mele, iar el m-a liniștit cu aceste vorbe :

— Jacobus Tournebroche, n-ai luat în seamă ceea ce ți-am spus chiar acuma cît se poate de lămurit, și anume că ceea ce vrei să înțelegi prin rătăciri nu-s astfel decît după părerea legiuitorilor și judecătorilor mireni și bisericești și în legătură cu legile omenești care sînt nedrepte și vremelnice, astfel încît a te supune acestor legi în-

seamnă să ai o minte ca a turmei. Un om înțelept nu-și dă osteneala să se poarte potrivit legilor obișnuite la Châtelet [1] și la consistoriu. El se îngrijește să-și găsească mîntuirea și nu se crede înjosit dacă se îndreaptă spre ceruri pe căile întortocheate pe care le-au urmat sfinții cei mai mari. Dacă preafericita Pelagia nu s-ar fi îndeletnicit cu meseria aceea de pe urma căreia știi că trăiește Jeannette scripcăreasa, în tinda bisericii Saint-Benoît-le-Bétourné, sfînta aceea n-ar fi avut prilejul să dea pilda unei atît de depline și de adînci pocăințe, și este lucru foarte cu putință că, după ce ar fi vieţuit ca o femeie de treabă, cu cinste obișnuită și fără însemnătate, n-ar mai cînta din strune, în clipa în care-ți vorbesc, înaintea arcei unde Sfînta Sfintelor se odihnește în toată slava ei. Spui oare că-i rătăcire orînduirea atît de frumoasă a vieții unei femei sortite cerului ? Cîtuși de puțin ! Se cuvine să lași chipul acesta josnic de a vorbi domnului locotenent al poliției [2], care după moartea lui, nu va găsi poate vreun locșor în urma nenorocitelor acelora pe care astăzi le tîrăște în chip rușinos la spital. În afară de pierderea sufletului și de osînda veșnică la focurile iadului, nu încape nici rătăcire, nici nelegiuire,

[1] Cetățuie pe malul drept al Senei, unde judeca tribunalul criminal al Parisului.

[2] În trecut, prefectul poliției Parisului.

nici păcat de orice fel în lumea aceasta pieritoare, în care totul cată să se orînduiască şi să se alcătuiască numai în vederea lumii dumnezeieşti. Recunoaşte dară, Tournebroche, fătul meu, că faptele cele mai păcătoase după părerile oamenilor pot să ducă la bun sfîrşit, şi nu mai te strădui să împaci dreptatea oamenilor cu dreptatea lui Dumnezeu, care singură e dreaptă nu potrivit înţelegerii noastre, ci chiar prin definiţie. Deocamdată m-ai îndatora, fătul meu, căutînd în Vossius sensul a vreo cinci sau şase cuvinte greu de înţeles pe care le foloseşte Panopolitul, şi cu care cată să ne luptăm prin beznă în chipul acela ascuns care uimea pînă şi sufletul mare al lui Ajax, după cum ne-o spune Homer, principe al poeţilor şi al istoricilor. Alchimiştii aceştia vechi aveau un stil greoi ; Manilius, să nu se supere domnul d'Astarac, se pronunţa asupra aceloraşi lucruri cu mai multă îndemînare.

Abia rostise bunul meu dascăl aceste vorbe şi văzurăm cum se ridică o umbră între dînsul şi mine. Era umbra domnului d'Astarac, sau mai degrabă era domnul d'Astarac însuşi, subţire şi întunecat ca o umbră.

Fie că nu auzise ultimele vorbe, fie că nu se sinchisea de ele, nu lăsă să se întrevadă nici o supărare. Dimpotrivă, îl lăudă pe domnul Jérôme Coignard pentru rîvna şi pentru cunoştinţele lui şi mai adăugă că se bizuie pe mintea lui luminată pentru desăvîrşirea celei mai mari opere care-l

ispitise vreodată pe un bărbat. Apoi, întorcîndu-se către mine :

— Fiul meu, îmi zise, te rog să cobori o clipă în cabinetul meu, unde vreau să-ţi împărtăşesc o taină de mare însemnătate.

L-am urmat în încăperea în care ne primise mai întîi, pe bunul meu dascăl şi pe mine, în ziua în care ne luase pe amîndoi în slujba lui. I-am regăsit acolo, rînduiţi lîngă pereţi, pe bătrînii egipteni cu chip aurit. Un glob de sticlă, de mărimea unui dovleac, era aşezat pe o masă. Domnul d'Astarac se lăsă să cadă pe o canapea, îmi făcu semn să mă aşez înaintea lui şi, după ce-şi trecu de vreo două-trei ori pe frunte o mînă împodobită cu pietre scumpe şi cu talismane, îmi spuse :

— Fiule, nu te voi jigni crezînd că, după convorbirea noastră din insula Cygnes, ţi-ar mai fi rămas vreo îndoială cu privire la existenţa silfilor şi a salamandrelor, care este tot atît de adevărată ca şi aceea a oamenilor şi chiar mai mult decît a acestora, dacă judecăm fiinţarea cuiva după întinderea înfăţişărilor prin care se arată ochilor, căci doar viaţa lor este mult mai lungă decît a noastră. Salamandrele îşi plimbă din veac în veac o tinereţe nevătămată ; unele din ele, care sînt încă în viaţă, i-au văzut pe Noe, pe Menes şi pe Pitagora. Amintirile lor sînt atît de bogate şi ţinerea lor de minte atît de proaspătă încît o convorbire cu ele este cît se poate de atrăgătoare. S-a spus chiar că ele ar dobîndi nemurirea în

braţele oamenilor şi că nădejdea să nu moară le-ar îndemna spre culcuşurile filozofilor. Dar acestea nu-s decît scorneli care nu pot cuceri o minte luminată. Orice împreunare a trupurilor, departe de a duce la nemurirea amanţilor, poartă pecetea morţii, şi nici n-am cunoaşte dragostea dacă am fi hotărîţi să trăim veşnic. Nici cu salamandrele nu poate fi altfel, şi ele nu caută în braţele oamenilor decît un singur soi de nemurire şi anume aceea a neamului lor. E de altfel singurul soi de nemurire pe care este cuminte să-l nădăjduim. Şi, cu toate că socotesc că voi izbuti cu ajutorul ştiinţei să prelungesc într-un chip hotărîtor viaţa omenească şi s-o fac să dăinuiască măcar cinci sau şase veacuri, niciodată nu m-am lăsat cuprins de gîndul că-i pot statornici durata nemărginită. Ar fi un lucru smintit să încerci ceva împotriva rostului firii. Înlătură deci, fătul meu, ca pe nişte scorniri smintite, gîndul unei asemenea nemuriri dobîndite printr-o sărutare. Vor rămîne de ruşine mai mulţi cabalişti care l-au plăsmuit. Nu-i mai puţin adevărat însă că salamandrele se lasă ispitite de dragostea oamenilor. Vei cunoaşte acest lucru fără întîrziere. Te-am pregătit îndeajuns pentru ivirea lor şi, de vreme ce, din noaptea iniţierii tale, n-ai avut vreo legătură necurată cu vreo femeie, vei dobîndi răsplata stăpînirii tale.

Sufletul meu nevinovat se ruşina de faptul că primea laude care i se cuveneau împotriva voinţei mele şi eram gata să-i mărturisesc domnului d'Asta-

rac vinovatele mele gînduri. Dar el nu-mi lăsa răgazul să i le spovedesc şi urmă cu vioiciune :

— Nu-mi mai rămîne altceva, făt meu, decît să-ţi dau cheia care-ţi va deschide împărăţia duhurilor. Este ceea ce voi face numaidecît.

Şi, ridicîndu-se, puse mîna pe globul care se întindea pe o jumătate a mesei.

— Băşica aceasta, spuse el, este plină cu o pulbere din soare care scapă privirilor tale prin chiar curăţenia ei. Căci este mult prea gingaşă ca să cadă sub simţirile grosolane ale oamenilor. În chipul acesta, făt meu, cele mai frumoase părţi ale universului se ascund privirii noastre şi nu se dezvăluie decît înaintea învăţatului care poate folosi uneltele în stare să le descopere. Rîurile şi pajiştile văzduhului, de pildă, rămîn nevăzute ochilor tăi, măcar că în adevăr priveliştea lor are mai multă bogăţie şi e mult mai felurită decît o priveliştе pămîntească.

Află dar că în băşica asta se găseşte o pulbere din soare care are menirea să aţîţe flacăra ce se află în noi. Şi urmările acestei aţîţări nu se lasă multă vreme aşteptate. Ele se arată printr-o ascuţire neobişnuită a simţurilor, ceea ce ne îngăduie să vedem şi să pipăim duhurile văzduhului care plutesc împrejurul nostru. De îndată ce vei fi rupt pecetea care astupă gîtul acestei băşici şi vei fi tras pe nări pulberea din soare care va ţîşni din ea, vei descoperi chiar în încăperea aceasta una sau două făpturi asemănătoare femeilor după ar-

monia liniilor curbe care le alcătuiesc trupul, dar mult mai frumoase decît a fost vreodată o femeie, şi care făpturi sînt cu adevărat nişte salamandre. Nu încape îndoială că aceea pe care am văzut-o anul trecut în ospătăria tatălui tău are să ţi se înfăţişeze cea dintîi, fiindcă îi placi, şi te sfătuiesc să-i împlineşti cît mai curînd dorinţele. Aşadar, aşază-te liniştit în jeţul acesta, în faţa mesei, destupă băşica şi trage-i pe nări cuprinsul, încetişor. Curînd vei vedea că tot ceea ce ţi-am prevestit se va îndeplini întocmai. Te părăsesc. Rămîi cu bine.

Şi, după obiceiul său, se făcu nevăzut pe neaşteptate. Am rămas singur, înaintea băşicii aceleia de sticlă, şovăind dacă se cădea s-o destup sau nu, de teamă ca să nu ţîşnească dintr-însa niscaiva aburi ameţitori. Mă gîndeam că poate domnul d'Astarac băgase acolo, după meşteşugul său, aburi care-i adorm pe aceia care-i miros şi-i fac să viseze salamandre. Nu ajunsesem încă îndeajuns de filozof ca să nu-mi fie teamă să fiu fericit în asemenea chip. S-ar putea, îmi spuneam, ca aburii aceştia să te împingă la nebunie. În sfîrşit, eram atît de plin de bănuială, încît m-am gîndit o clipă să mă duc în bibliotecă şi să-i cer sfatul domnului abate Coignard, bunul meu dascăl. Dar mi-am dat seama numaidecît că ar fi fost o grijă zadarnică. Mi-am spus că îndată ce m-ar fi auzit pomenindu-i de pulbere din soare şi despre duhurile văzduhului, avea să-mi răspundă : „Jacques

Tournebroche, fătul meu, pregetă să dai vreodată crezare unor aiureli, şi întotdeauna să te bizui pe judecata ta în oricare lucru, în afara acelora care ţin de legea noastră sfîntă. Lasă la o parte băşicile şi pulberea aceea, cu toate celelalte năzbîtii ale cabalei şi ale artei spagirice".

Mi se părea că-l aud rostind aceste cuvinte între două prize de tabac şi nu mă pricepeam ce să răspund unei vorbiri atît de creştineşti. Pe de altă parte, cugetam dinainte în ce încurcătură mă voi afla înaintea domnului d'Astarac, atunci cînd mă va întreba ceva despre salamandră. Ce să-i răspund? Cum să-i mărturisesc sfiala, şovăiala mea, fără a-i dezvălui în acelaşi timp neîncrederea şi teama mea? Şi apoi, fără să-mi dau seama, eram ispitit să încerc ceea ce-mi spusese. Nu sînt prea încrezător, am, dimpotrivă, o minunată înclinare spre îndoială, şi tendinţa aceasta mă îndeamnă să pun sub semnul întrebării ceea ce este îndeobşte verosimil şi chiar ceea ce pare a fi de netăgăduit. Cînd aud pomenindu-se de întîmplări ciudate îmi spun: „De ce nu?" Acest „de ce nu?" îmi întuneca judecata mea firească înaintea globului. Acest „de ce nu?" mă îndemna să fiu încrezător, şi este vrednic de luat în seamă, cu prilejul acesta, că a nu crede în nimic înseamnă să crezi în orice, şi că nu trebuie să-ţi păstrezi mintea prea slobodă şi fără nimic într-însa, de teamă să nu se îngrămădească în ea din întîmplare niscaiva gînduri de o asemenea înfăţişare şi de o asemenea greutate

încît n-ar fi cu putinţă să prindă rădăcini în nişte minţi umplute cu credinţe obşteşti şi de rînd. În vreme ce, cu mîna pe pecetea de ceară, îmi aminteam ce-mi povestise mama despre amforele magice, acel „de ce nu ?“ din mintea mea îmi şoptea că se prea poate, la urma urmei, să vezi în pulberea din soare nişte zîne ale văzduhului. Dar de îndată ce gîndul acesta, după ce se strecurase în mintea mea, voia să se aciuieze şi să-şi facă de cap, l-am găsit nesăbuit, fără de noimă şi caraghios. Gîndurile, cînd se statornicesc, devin repede persistente. Puţine dintre ele pot fi altceva decît nişte musafiri trecători ; şi, hotărît, acesta părea că ar avea un iz de nebunie. În vreme ce mă tot întrebam : Să deschid ? Să nu deschid ? pecetea, pe care o tot frecam între degete, se rupse dintr-o dată şi băşica se destupă.

Am aşteptat şi am căutat să urmăresc tot ce se petrece. N-am văzut nimic, n-am simţit nimic. Am rămas dezamăgit, atît de uşoară şi de iscusită este nădejdea de a ieşi din rosturile firii cînd ni se strecoară în suflet ! Nimic ! Nici măcar o amăgire nelămurită, nedesluşită, o vedenie închipuită ! Se întîmpla ceea ce prevăzusem : ce dezamăgire ! Am simţit un soi de ciudă. Răsturnat în jilţul meu, mi-am jurat, înaintea egiptenilor acelora cu ochii negri şi alungiţi care mă înconjurau, să-mi ferec mai bine mintea pe viitor minciunilor cabaliştilor. Am recunoscut o dată mai mult înţelepciunea bunului meu dascăl şi m-am

hotărît, după pilda lui, să mă las călăuzit de judecata dreaptă în toate pricinile care nu priveau credinţa creştinească şi catolică. Să aştepţi venirea unei salamandre, ce nerozie ! Este oare cu putinţă să existe salamandre ? Dar cine ştie, şi „de ce nu ?“

Vremea, apăsătoare încă de la amiază, începea să fie înăbuşitoare. Amorţit după atîtea zile liniştite şi retrase, simţeam o mare greutate pe frunte şi pe pleoape. Apropierea furtunii izbuti să mă doboare. Îmi lăsai braţele să cadă şi, cu capul răsturnat pe spate şi ochii închişi, alunecai într-o semisomnolenţă plină de egipteni auriţi şi de umbre aţîţătoare. Starea aceasta nehotărîtă în timpul căreia numai imboldul dragostei mai vieţuia în mine, ca un foc în mijlocul beznei, dăinuia de o vreme pe care n-o pot măsura, cînd am fost trezit de un zgomot uşor de paşi şi de un fîşîit de rochie. Am deschis ochii şi am scos un strigăt grozav.

O făptură minunată şedea înaintea mea, în rochie de atlas negru, cu dantelă pe cap, brună, cu ochii albaştri, cu trăsăturile limpezi într-un trup tînăr şi proaspăt, cu obrajii bucălaţi şi cu gura înflorită într-o sărutare nevăzută. Rochia, scurtă, lăsa să i se vadă nişte picioare mici, sprintene, vesele şi ispititoare. Se ţinea dreaptă, rotunjoară, puţin cam strînsă în desăvîrşirea ei desfătătoare. I se vedea, sub panglica de catifea de la gît, o

fîşie de piele brună şi totuşi strălucitoare. Mă privea cu multă uimire.

Am spus că somnul mă aţîţase la dragoste. Mă ridicai şi mă avîntai spre ea.

— Iartă-mă, îmi spuse, îl căutam pe domnul d'Astarac.

I-am spus :

— Doamnă, nu-i aici nici un domn d'Astarac. Nu sîntem decît dumneata şi cu mine. Te aşteptam. Eşti salamandra mea. Am destupat balonul de cleştar. Ai venit, eşti a mea.

Am luat-o în braţe şi am acoperit cu sărutări tot ce-am putut afla cu buzele din trupul ei înveşmîntat.

S-a desprins din braţele mele şi mi-a spus :

— Eşti nebun.

— E firesc să fiu aşa, i-am răspuns. Şi cine n-ar fi în locul meu ?

A lăsat ochii în jos, a roşit şi a zîmbit. M-am aruncat la picioarele ei.

— De vreme ce domnul d'Astarac nu-i aici, spuse ea, trebuie să plec.

— Rămîi, strigai eu, trăgînd zăvorul.

Mă întrebă :

— Nu ştii dacă se va întoarce curînd ?

— Nu, doamnă ! Nu se va întoarce prea curînd. M-a lăsat singur cu salamandrele. Nu vreau decît una, pe dumneata.

O luai în braţe, o dusei pe canapea, unde m-am prăbuşit alături de ea, şi o acoperii cu sărutări.

Nu mă mai recunoşteam. Ea striga, dar eu n-o auzeam. Mîinile ei mă respingeau, unghiile ei mă zgîriau, dar apărarea aceasta zadarnică îmi aţîţa poftele. O strîngeam, o îmbrăţişam, răsturnată şi biruită. Trupul ei se înmuie, mi se supuse, ea închise ochii ; şi am simţit în curînd cum frumoasele ei braţe, împăcate, mă strîngeau la pieptul ei.

Apoi, desprinşi, vai ! din această nesăţioasă încleştare, ne privirăm amîndoi cu mare mirare. Îngrijindu-se să recapete o ţinută decentă, îşi potrivea fusta şi tăcea.

— Te iubesc, îi spusei. Cum te cheamă ?

Nu-mi trecea prin minte că s-ar putea să fie vreo salamandră, şi, ca s-o spun cinstit, nici nu crezusem cu adevărat asemenea lucru.

— Mă cheamă Jahel, îmi spuse ea.

— Cum ? Eşti nepoata lui Mosaide ?

— Da, dar taci din gură. Dacă ar ştii...

— Ei ? Ce-ar face ?

— O ! Mie, nimic. Dar dumitale ţi-ar face foarte mult rău. Nu-i plac creştinii.

— Dar dumitale îţi plac ?

— O, mie nu-mi plac evreii.

— Mă iubeşti un pic, Jahel ?

— Dar mi se pare, domnule, că după cele ce ne-am spus adineauri, întrebarea dumitale nu-i decît o jignire.

— Este adevărat, domnişoară, dar mă străduiesc să capăt iertare pentru o pornire şi-o în-

flăcărare, care n-au mai avut răgazul să ceară învoirea simțămintelor dumitale.

— O, domnule, nu te socoti mai vinovat decît ești. Toată îndrăzneala și toate înflăcărările dumitale nu ți-ar fi slujit la nimic, dacă nu mi-ai fi fost pe plac. Adineauri, văzîndu-te adormit în jilțul acesta, am găsit că nu ești de lepădat ; am așteptat să te trezești și știi prea bine ce-a urmat.

I-am răspuns cu o sărutare. Mi-a înapoiat-o. Ce sărutare ! Credeam că simt niște fragi din pădure cum mi se topeau în gură. Dorințele mele se redeșteptară și o strînsei cu patimă la piept.

— De data aceasta, îmi spuse ea, fii mai puțin repezit și nu te mai gîndi numai la tine. Nu trebuie să fii egoist în dragoste. Tinerii nu prea știu bine lucrul acesta. Dar îi învețI.

Ne-am cufundat din nou în genunea plăcerilor. După care, dumnezeiasca Jahel îmi spuse :

— N-ai un pieptene ? Sînt ciufulită ca o vrăjitoare.

— Jahel, i-am răspuns, n-am nici un pieptene ; așteptam o salamandră. Te ador.

— Adoră-mă, dragul meu, dar n-o spune la nimeni. Nu-l cunoști pe Mosaide.

— Cum se poate, Jahel, să fie atît de cumplit la o sută și treizeci de ani ai lui, dintre care șaptezeci și cinci i-a petrecut într-o piramidă ?

— Văd, dragul meu, că ți s-au spus povești pe socoteala unchiului meu, și că ai avut nerozia să le crezi. Nu i se cunoaște vîrsta ; nici chiar eu

n-o știu, l-am cunoscut bătrîn de totdeauna. Știu numai că e voinic și că are o putere neobișnuită. Avea o bancă la Lisabona, unde i s-a întîmplat să ucidă un creștin pe care-l prinsese la mătușa mea Miriam. A fugit și m-a luat cu el. De atunci mă iubește cu duioșia unei mame. Îmi spune vorbe pe care nu le spui decît copiilor și plînge privind cum dorm.

— Locuiești cu el ?

— Da, în pavilionul paznicului, la celălalt capăt al parcului.

— Știu, poți ajunge acolo pe aleea cu mătrăgune. Dar cum de nu te-am întîlnit mai curînd ? Ce soartă nenorocită m-a făcut să trăiesc fără să te văd, deși locuiam atît de aproape de tine ? Dar ce spun, să trăiesc ? Înseamnă oare să trăiești atunci cînd nu știu nimic de tine ? Ești prin urmare închisă în chioșcul acela ?

— Este adevărat că sînt foarte strîns ținută și că nu pot să mă plimb cum aș dori-o pe străzi, prin prăvălii sau la teatru. Iubirea pe care mi-o poartă Mosaide nu-mi îngăduie asemenea răgazuri. Mă păzește cu gelozie și, împreună cu șase ceșcuțe de aur pe care le-a adus de la Lisabona, eu sînt tot ceea ce iubește pe lume. Cum ține mult mai mult la mine decît ținea la mătușa mea Miriam, ar fi gata să te ucidă, dragul meu, ba chiar cu mai multă plăcere decît pe portughez. Te sfătuiesc deci să fii cu băgare de seamă, deși nu-i un amănunt de care se poate împiedica un

om de inimă. Eşti de obîrşie nobilă, te tragi dintr-un neam mare, dragul meu ?

— Vai, nu ! i-am răspuns. Tata se îndeletniceşte cu un meşteşug oarecare şi are un fel de dugheană.

— Face măcar parte dintre strîngătorii de biruri ? Are vreo slujbă la visterie ? Nu ? Păcat, trebuie dară să te iubesc numai pentru tine. Dar spune-mi adevărat : domnul d'Astarac vine curînd ?

La numele acesta, la întrebarea aceasta, o bănuială cumplită îmi fulgeră prin minte. Am bănuit-o pe fermecătoarea Jahel că mi-ar fi fost trimeasă de cabalist ca să joace cu mine rolul de salamandră. Ba chiar am învinuit-o în sufletul meu că ar fi nimfa bătrînului acela nebun. Ca să fiu lămurit numaidecît, am întrebat-o cu asprime dacă avea obiceiul să facă pe salamandra în castel.

— Nu te înţeleg de loc, îmi răspunse ea, privindu-mă cu nişte ochi plini de o mirare nevinovată. Vorbeşti întocmai ca domnul d'Astarac şi aş crede că te-ai molipsit de ţicneala lui, dacă n-aş fi avut dovada că nu-i împărtăşeşti sila faţă de femei. Nu poate s-o sufere pe nici una şi pentru mine este un adevărat chin să-l văd şi să-i vorbesc. Cu toate acestea îl căutam adineauri cînd te-am găsit.

În bucuria mea de a mă fi liniştit, am acoperit-o cu sărutări. Ea se potrivi astfel ca să-mi

arate că purta ciorapi negri, prinşi deasupra genunchilor cu jartiere cu catarame de diamante şi la vederea lor gîndurile mele s-au întors la lucrurile care-i erau pe plac. De altfel mă îndemnă ea însăşi cu multă iscusinţă şi înflăcărare, şi băgai de seamă că începuse să se însufleţească mai straşnic la joc chiar în clipa în care începeam să obosesc. Totuşi, mi-am dat toată silinţa şi am avut norocul din nou să-i cruţ fetei acesteia frumoase o jignire care nu i se potrivea cîtuşi de puţin. Mi se păru că nu-i chiar nemulţumită de mine. Se ridică liniştită şi-mi spuse :

— Şi nu ştii dacă domnul d'Astarac va veni curînd ? Trebuie să-ţi mărturisesc că veneam să-i cer, din leafa pe care i-o datoreşte unchiului meu, o mică sumă de bani de care am mare nevoie tocmai acum.

Am scos din pungă, cerîndu-mi iertare, trei scuzi care se mai găseau şi pe care ea se milostivi să mi-i primească. Era tot ceea ce-mi mai rămăsese din dărniciile destul de rare ale cabalistului, care, tot spunînd că dispreţuia banii, uita din nefericire să-mi plătească leafa.

Am întrebat-o pe domnişoara Jahel dacă voi mai avea fericirea s-o întîlnesc.

— O vei avea, îmi spuse ea.

Şi ne-am înţeles să se suie noaptea în odaia mea, ori de cîte ori va putea să scape din pavilionul în care era păzită.

— Să bagi numai de seamă, i-am spus, că uşa mea este a patra pe partea dreaptă, în coridor, iar a cincea este aceea a abatelui Coignard, bunul meu dascăl. Cît despre celelalte uşi, am adăugat, ele nu duc decît la pod, unde sînt găzduiţi doi sau trei rîndaşi şi cîteva sute de şobolani.

Ea m-a încredinţat că n-are să se înşele şi că va bate la uşa mea, iar nu la vreo alta.

— De altfel, mi-a mai spus, abatele Coignard al tău îmi pare un om destul de cumsecade. Cred că nu avem de ce să ne temem despre partea lui. L-am zărit printr-o ferestruică, în ziua în care împreună cu tine a venit să-l vadă pe unchiul meu. Mi s-a părut că e un om de treabă, deşi n-am putut auzi ce tot spunea. Nasul lui mai ales mi s-a părut a fi isteţ şi destoinic. Acela care-l poartă trebuie să fie un om înzestrat şi aş dori să-i fac cunoştinţa. Ai întotdeauna de cîştigat de pe urma oamenilor de duh. Îmi pare rău numai că n-a fost pe placul unchiului meu, din pricina uşurinţei vorbelor lui şi a firii lui batjocoritoare. Mosaide îl urăşte, şi puterea lui de ură este atît de mare, încît un creştin nici nu şi-o poate închipui.

— Domnişoară, i-am răspuns, domnul abate Jérôme Coignard este un bărbat foarte învăţat şi mai are pe deasupra şi multă înţelepciune şi bunăvoinţă. Cunoaşte bine lumea şi ai dreptate să-l socoteşti bun sfetnic. Eu mă las călăuzit numai de părerile lui. Dar te rog să-mi răspunzi, pe-

mine nu m-ai văzut, în ziua aceea, în pavilion, prin ferestruica de care vorbeai ?

— Ba te-am văzut, mi-a răspuns, şi nu-ţi voi ascunde că te-am găsit pe placul meu. Dar trebuie să mă înapoiez la unchiul meu. Rămîi cu bine.

Domnul d'Astarac nu uită să mă întrebe, seara, după cină, dacă aveam vreo ştire de la salamandră. Curiozitatea lui mă cam stingherea. I-am răspuns că întîlnirea depăşise nădejdile mele, dar că oricum mă socoteam dator să păstrez taina cuvenită unor asemenea întîmplări.

— Această cuviinţă, fiule, îmi spuse, nu-i chiar atît de trebuincioasă, în asemenea împrejurare, pe cît ţi-o închipui. Salamandrele nu cer tăinuirea iubirilor de care ele nu se ruşinează. Una dintre nimfele acestea, care mă îndrăgeşte, n-a aflat trecerea de vreme mai plăcută, în lipsa mea, decît să-mi încrusteze numele împletit cu al ei în scoarţa copacilor, aşa cum vei putea să te încredinţezi cercetînd trunchiul a vreo cinci sau şase brazi ale căror vîrfuri măreţe se pot vedea de aici. Dar n-ai băgat de seamă, fiule, că asemenea soiuri de iubiri, cu adevărat împărăteşti, departe de-a lăsa pe urma lor vreo osteneală, îi împărtăşesc sufletului o putere nouă ? Sînt încredinţat că, după cele ce s-au întîmplat, îţi vei petrece noaptea cu tălmăcirea a măcar şaizeci de pagini din Zozim Panopolitul.

I-am mărturisit că simţeam, dimpotrivă, o mare poftă de somn, ceea ce el şi-a explicat-o prin

uimirea pricinuită de cea dintîi întîlnire. Şi astfel omul acesta învăţat a rămas încredinţat că avusesem o legătură cu o salamandră. Aveam remuşcări că trebuia să-l amăgesc, dar eram nevoit s-o fac şi se amăgea el însuşi atît de bine încît mare lucru nu era nevoie să mai adaugi la închipuirile lui. M-am dus aşadar să mă culc liniştit ; şi, întinzîndu-mă pe pat, am suflat în lumînare şi am pus capăt celei mai frumoase zile din viaţa mea.

XVI

Jahel s-a ţinut de cuvînt. După două zile a venit să ciocănească uşor la uşa mea. Am fost mult mai la largul nostru în odăiţa mea, decît fusesem în cabinetul domnului d'Astarac, şi ceea ce se petrecuse cu prilejul celei dintîi dintre întîlnirile noastre nu a fost decît un joc de copii faţă de ceea ce ne-a insuflat iubirea în această a doua întîlnire. S-a smuls din braţele mele în revărsatul zorilor, cu mii de jurăminte că va veni iarăşi în curînd şi spunîndu-mi sufletul ei, viaţa ei, comoara ei.

În ziua aceea m-am sculat foarte tîrziu. Cînd am coborît în bibliotecă, l-am găsit pe bunul meu dascăl aplecat peste papirusul lui Zozim, cu pana într-o mînă şi cu lupa în cealaltă, vrednic de

preţuirea oricui ştie să deie ceea ce se cuvine înaltei învăţături.

— Jacques Tournebroche, îmi spuse el, citirea acestui papirus este anevoioasă mai ales din pricină că feluritele slove pot fi uşor asemuite unele cu altele, şi este prin urmare nevoie, pentru a duce la bun sfîrşit deslușirea lui, să întocmim o catagrafie a slovelor care te-ar putea astfel înşela, fiindcă, dacă nu ne-am îngriji de aceasta, s-ar putea să tălmăcim greşit, spre veşnica noastră ruşine şi cuvenita ocară. Chiar astăzi am făcut nişte greşeli vrednice de rîs. Nu încape îndoială că mintea mi-a fost tulburată încă din zorii zilei de ceea ce am văzut noaptea asta, aşa cum am să-ţi povestesc şi ţie.

Trezindu-mă în zorii dimineţii mi-a venit cheful să beau niţel din vinişorul acela alb pe care, cum îţi aminteşti, i l-am lăudat ieri domnului d'Astarac. Fiindcă este într-adevăr, fătul meu, între vinul alb şi cîntatul cocoşilor, o potrivire care dăinuieşte, fără îndoială, din vremea lui Noe, şi sînt încredinţat că dacă sfîntul Petru, în noaptea aceea blestemată pe care a petrecut-o în ograda jertfitorului celui mare, ar fi băut măcar un deget de vin rubiniu de Moselle sau măcar de Orléans, nu s-ar mai fi lepădat de Isus pînă a nu cînta cocoşul a doua oară. Dar nu trebuie în nici un chip, fiule, să ne pară rău de această faptă urîtă, căci se cuvenea ca prorocirile să se îndeplinească ; dacă Petru sau Chefas n-ar fi săvîr-

şit, în noaptea aceea, cea de pe urmă nelegiuire, n-ar mai fi astăzi sfîntul cel mai mare din rai şi piatra de temelie a sfintei noastre biserici, pentru smerirea tuturor oamenilor de treabă, aşa cum îi socoteşte lumea, care-şi vede cheile fericirii ei veşnice pe mîinile unui nemernic ticălos. O, mîntuitoare pildă, care, smulgîndu-l pe om din amăgitoarele năzuinţi ale cinstei omeneşti, îl călăuzeşte pe calea mîntuirii ! O, înţeleaptă întocmire a legii sfinte ! O, înţelepciune dumnezeiască, care-i proslăveşte pe cei umili şi nevoiaşi ca să-i smerească pe cei trufaşi ! O, minunăţie ! O, taină mare ! Spre veşnica ocară a fariseilor şi a judecătorilor, un luntraş necioplit de pe lacul Tiberiadei, ajuns să fie, prin mişelia lui nemernică, bătaia de joc a slujnicelor de la cuhnia marelui preot, care se încălzeau alături de el în ograda aceluia, un ţopîrlan şi un fricos care s-a lepădat de stăpînul său şi de legea sa înaintea unor matracuci cu mult mai puţin frumoase, nu încape îndoială, decît camerista doamnei de Séez, astăzi poartă pe frunte întreita coroană, în deget inelul pontifical, şi este rînduit mai presus de principii episcopi, mai presus de regi şi de împăraţi, fiindu-i încredinţat dreptul de a lega şi dezlega ; şi omul cel mai de vază, şi femeia cea mai cinstită, nu vor putea pătrunde în cer dacă nu le-o îngăduie el. Dar spune-mi, rogu-te, Tournebroche, fătul meu, unde rămăsesem cu povestirea cînd am încurcat iţele cu acest slăvit sfînt Petru, princi-

pele apostolilor ? Mi se pare, dacă nu mă-nşel, că-ţi pomeneam de un păhărel de vin alb pe care l-am băut în zori. M-am coborît numai în cămaşă la cămară şi am scos dintr-un anume dulap, a cărui cheie, prevăzător fiind, o pusesem bine în ajun, o sticlă pe care am golit-o cu multă plăcere. După care, suindu-mă pe scări, m-am întîlnit între catul al doilea şi al treilea cu o mică domnişoară în halat, care cobora treptele. A părut foarte speriată şi a fugit spre fundul sălii. Am urmărit-o, am ajuns-o, am apucat-o în braţe şi am sărutat-o dintr-o pornire neaşteptată căreia nu mă puteam împotrivi. Să nu mă ţii de rău, fiule ; şi tu ai fi făcut la fel în locul meu, ba poate chiar mai mult. E o fată frumoasă, seamănă cu camerista doamnei de Séez, ci mai multă vioiciune în priviri. Nu îndrăznea să strige, şi-mi şoptea la ureche : „Lasă-mă, lasă-mă, eşti nebun !“ Ia uită-te, Tournebroche, mai am încă şi acum la încheietura mîinii urmele unghiilor ei. De ce nu a rămas tot atît de vie pe buze icoana sărutului pe care mi l-a dat !

— Cum, domnule abate, am strigat, v-a şi sărutat ?

— Fii încredinţat, fătul meu, îmi răspunse bunul meu dascăl, că în locul meu ai fi primit şi tu un sărut la fel, numai să te fi priceput să nu laşi să-ţi scape prilejul, întocmai cum am făcut eu. Mi se pare că ţi-am spus că o ţineam pe domnişoara aceea strîns îmbrăţişată. Încerca ea să

scape, își înăbușea strigătele și se tînguia pe șoptite.

— Dă-mi drumul, te rog! Se face ziuă. Încă o clipă și sînt pierdută.

Temerile ei, spaima, primejdia în care se afla, l-ar fi înduioșat și pe un sălbatic. Nu sînt lipsit de omenie. I-am cerut, drept plată că aveam să-i dau drumul, un sărut pe care mi l-a și dat numai-decît. Crede-mă pe cuvînt: niciodată n-am primit un sărut mai duios.

În acest loc al povestirii lui, bunul meu dascăl, ridicîndu-și nările ca să tragă o priză de tabac, văzu tulburarea și mîhnirea mea, pe care le luă drept uimire.

— Jacques Tournebroche, urmă el, tot ceea ce îmi rămîne să-ți mai spun te va surprinde și mai mult. Cu părere de rău am lăsat-o să plece pe domnișoara aceea frumoasă; dar curiozitatea m-a îndemnat s-o urmăresc. Am coborît scara pe urmele ei, am văzut-o cum străbătea tinda, cum ieșea pe o portiță care dă spre cîmpie, în locul unde parcul se întinde mai mult, și am văzut-o alergînd pe alee. Alergam și eu pe urmele pașilor ei. Mă gîndeam că n-are să se ducă prea departe în halat și cu scufie de noapte pe cap. A luat-o pe cărarea mătrăgunelor. Curiozitatea mea a sporit și am urmărit-o pînă la pavilionul lui Mosaïde. În clipa aceea, ovreiul acela nesuferit se arătă la fereastră, cu caftan și cu scufia lui mare, asemănător chipurilor acelora pe care le vezi ivindu-se

la amiază din ceasornicele străvechi, mai gotice şi mai caraghioase decît bisericile în care sînt păstrate, spre desfătarea bădăranilor şi spre folosul clopotarului.

M-a zărit sub frunziş, chiar în clipa în care frumoasa fată, sprintenă ca Galateea, se strecura în pavilion ; astfel încît păream că aş urmări-o, după chipul, asemănarea şi obiceiul acelor satiri de care am pomenit într-o zi, pe cînd comentam fragmentele cele mai frumoase din Ovidiu. Şi straiul pe care-l purtam sporea asemănarea, căci mi se pare că ţi-am spus, fiule, că eram în cămaşe. La vederea mea, ochii lui Mosaide scăpărară. Trase din caftanul lui galben şi soios un stilet destul de frumos şi-l învîrti la fereastră cu o mînă care nu prea arăta a fi împovărată de bătrîneţe. În tot timpul acesta îmi azvîrlea ocări în două limbi. Într-adevăr, Tournebroche, cunoştinţele mele într-ale gramaticii mă îndrituiesc să spun că erau în două limbi şi că spaniola sau mai degrabă portugheza se îmbina cu ebraica. Mă dădeam de ceasul morţii că nu puteam să le prind înţelesul lor întocmai, căci limbile acestea nu le pricep, măcar că le pot recunoaşte după unele sunete care se întorc în vorbire mai des. Dar este neîndoios că mă învinuia că aş vrea s-o ademenesc pe fata aceea, pe care o cred nepoata lui. Jahel, despre care domnul d'Astarac, dacă-ţi mai aminteşti, ne-a pomenit de mai multe ori. În ocările lui începea şi o anume măgulire, fiindcă

aşa cum am ajuns acuma, fiule, datorită vîrstei şi ostenelilor unei vieţi zbuciumate, nu mai pot năzui la dragostea fecioarelor. Vai, în afară de cazul că m-aş face episcop, nu cred să mă mai înfrupt vreodată în asemenea bucate ! Îmi pare destul de rău. Dar nu se cade să ne legăm cu prea multă încăpăţînare de pieritoarele lucruri ale lumii acesteia, şi cuvine-se să lăsăm în părăsire ceea ce ne părăseşte. Prin urmare Mosaide, mînuindu-şi stiletul, scotea din gîtlej nişte ţipete răguşite care erau urmate de un fel de lătrături ascuţite, astfel că eram ocărît şi afurisit ca într-un fel de cîntare lumească sau popească. Şi, fără să mă laud, fătul meu, pot spune că am fost ocărît ca desfrînat şi ca ademenitor, pe glas cucernic şi evlavios. Cînd Mosaide acela a ajuns la capătul afuriseniilor lui, m-am străduit să-i dau un răspuns în două limbi, aşa cum fuseseră şi ocările. l-am răspuns pe latineşte şi pe franţuzeşte că era un ucigaş şi un nelegiuit, fiindcă sugrumase copii în faşe şi înjunghiase ostiile sfinţite. Vîntul răcoros al dimineţii, alunecînd pe picioarele mele, îmi amintea că eram numai în cămaşă. M-am simţit cam stingherit, căci vădit lucru este, fiule, că un om care n-are nădragi nu se află într-o stare tare potrivită ca să pomenească despre adevărurile sfinte, să osîndească rătăcirile şi să pedepsească nelegiuirea. Cu toate acestea, i-am zugrăvit într-un chip înspăimîntător toate fărăde-

legile lui şi l-am ameninţat cu dreptatea dumnezeiască şi cu judecata oamenilor.

— Cum, bunul meu dascăl, strigai eu, Mosaide acesta, care are o nepoată atît de frumoasă, a sugrumat nişte nou-născuţi şi a înjunghiat ostii?

— Habar n-am, îmi răspunse domnul Jérôme Coignard, şi nici n-am de unde s-o ştiu. Dar fărădelegile acestea îl privesc şi pe el, căci sînt săvîrşite de seminţia lui, şi pot prin urmare să i le pun pe seamă fără să-l nedreptăţesc. Blestemam în persoana acestui păgîn un şir lung de strămoşi nelegiuiţi. Căci nu-ţi este necunoscut doar ceea ce se spune despre evrei şi despre riturile lor ruşinoase. Se află în cronica veche din Nüremberg chipurile unor evrei care ciopîrţesc un copil şi îi poţi recunoaşte ca evrei după roata de postav pe care o poartă pe veşmintele lor, în semn de înfierare. Nu socotesc cu toate acestea că ar fi vorba la ei de o îndeletnicire de toate zilele. Dacă i-am învinui de asta ar însemna să-i socotim tot atît de adînc pătrunşi pe cît sîntem şi noi de fiinţa domnului nostru Isus Cristos. Căci nu se poate închipui pîngărire fără credinţă, şi evreul care a străpuns cu pumnalul sfînta azimă a adus prin această faptă însăşi un smerit prinos adevărului cuprins în taina euharistiei. Acestea toate, fătul meu, nu-s altceva decît nişte poveşti pe care cată să le lăsăm pe seama oamenilor neştiutori, şi dacă i le-am zvîrlit în faţă lui Mosaide am făcut-o mai puţin după poveţele unei judecăţi

sănătoase, cît mai degrabă după pornirile neînfrînate ale necazului şi ale mîniei.

— Ah, domnule, i-am spus, ai fi putut să te mulţumeşti să-l învinovăţeşti de uciderea portughezului, pe care l-a omorît din gelozie, căci era vorba de un adevărat omor !

— Ce, strigă bunul meu dascăl, Mosaide a ucis un creştin ? Atunci înseamnă, Tournebroche, că avem într-însul un vecin foarte primejdios. Dar de pe urma întîmplării acesteia vei trage învăţăturile pe care le trag eu însumi. E neîndoios că nepoată-sa este iubita domnului d'Astarac, al cărui iatac tocmai îl părăsise cînd am întîlnit-o pe scară.

Sînt prea bun credincios ca să nu-mi pară rău că o făptură atît de gingaşe se trage din seminţia care l-a răstignit pe Isus Cristos. Vai, fătul meu, să n-ai nici o îndoială că Mardocheu acela nesuferit este unchiul unei Estere [1] care n-are nevoie să se dospească vreme de şase luni în smirnă ca să fie vrednică de culcuşul unui rege. Bătrînul corb spagiric nu-i ceea ce se potriveşte unei asemenea frumuseţi, şi mă simt îndemnat să-i port eu de grijă.

[1] Estera, nepoata lui Mardocheu, înţelept evreu dus cu ceilalţi captivi la Babilon, a ajuns soţia lui Ahasverus, regele mezilor, şi, sfătuită de unchiul ei, a obţinut din partea soţului iertarea compatrioţilor ei persecutaţi de Aman.

Trebuie că Mosaide o ascunde în mare taină, căci, dacă s-ar arăta într-o bună zi la plimbare sau la teatru, a doua zi ar avea toată lumea la picioarele ei. N-ai avea poftă s-o vezi, Tournebroche ?

I-am răspuns că doream aceasta din tot sufletul, şi ne-am cufundat amîndoi în greceasca noastră.

XVII

În seara aceea, aflîndu-ne, bunul meu dascăl şi cu mine, în strada du Bac, cum era cald, domnul Jérôme Coignard îmi spuse :

— Jacques Tournebroche, fătul meu, nu ţi-ar fi pe plac s-o luăm la stînga, în strada Grenelle, în căutarea unei cîrciumi ? Cată să găsim un cîrciumar care să ne dea vinul cu doi gologani cana. Căci duc lipsă de bani şi socotesc, fiule, că nici tu nu eşti mai bogat decît mine, din pricina caliciei domnului d'Astarac, care o fi făcînd aur, dar nu dă din el nimica secretarilor şi slujitorilor săi, aşa cum se vădeşte limpede după pilda ta şi a mea. Halul în care ne lasă a ajuns de plîns. N-am o para chioară în buzunar, şi văd că va trebui să îndrept acest ponos prin niscaiva născociri şi viclenii. Frumos este să răbzi sărăcia cu seninătatea sufletească a unui Epictet, care a

dobîndit prin asemenea purtare o nepieritoare slavă. Dar este o îndeletnicire de care mi-e lehamite de cînd sînt silit să tot rabd. Simt că a venit vremea să-mi primenesc virtutea şi mă deprind să stăpînesc bogăţiile fără să fiu stăpînit de ele, ceea ce înseamnă situaţia cea mai înaltă spre care poate aspira sufletul unui filozof. Vreau să cîştig cît mai curînd ceva, ca să pot învedera că înţelepciunea mea nu se dezminte nici măcar în mijlocul belşugului. Caut mijloacele potrivite ca să capăt ceea ce urmăresc, şi vezi că numai la ele mă gîndesc, Tournebroche.

În vreme ce bunul meu dascăl vorbea astfel cu o aleasă măreţie, ne apropiam de frumoasa locuinţă în care domnul de la Guéritaude o aşezase pe domnişoara Caterina. „O vei recunoaşte, îmi spusese ea, după tufele de trandafiri din balcon." Nu mai era destulă lumină ca să pot vedea trandafirii, dar mi se părea că le adulmec mireasma. După ce am făcut cîţiva paşi, am recunoscut-o pe Caterina la fereastră, cu o cană de apă în mînă, stropindu-şi florile. Ea m-a zărit de asemenea, pe stradă, a rîs şi mi-a trimis o sărutare. După care o mînă, trecînd printre gratii, îi trase peste obraz o palmă de care fu atît de buimăcită încît lăsă să-i scape cana, care era cît pe-aci să-i cadă în cap bunului meu dascăl. Apoi frumoasa pălmuită se făcu nevăzută şi acela care o pălmuise, ivindu-se în locul ei la fereastră, se aplecă peste gratii şi-mi strigă :

— Slavă Domnului, nu eşti călugărul ! Nu pot să sufăr să-mi văd iubita trimiţîndu-i sărutări dobitocului aceluia împuţit care dă mereu tîrcoale ferestrei acesteia. De data aceasta, cel puţin n-am de ce să roşesc de alegerea pe care a făcut-o. Arăţi a fi un om de treabă şi mi se pare că te-am mai văzut. Fă-mi te rog cinstea să te urci aici. Avem o cină gata pregătită. M-ai îndatora dacă ai lua parte la ea împreună cu domnul abate care tocmai a primit o cană cu apă în cap şi se scutură ca un cîine plouat. După cină vom face un joc de cărţi şi, cînd va miji de ziuă, ne vom duce să ne tăiem beregatele. Dar aceasta doar din curată curtenie şi numai pentru a-ţi face cinste, domnule, căci la drept vorbind fata asta nu e vrednică să se dea pentru ea o lovitură de sabie. E o dezmăţată pe care nu mai vreau s-o văd în viaţa mea.

L-am recunoscut în cel care vorbea astfel pe domnul d'Anquetil pe care-l văzusem de curînd asmuţindu-şi cu atîta poftă slugile ca să-l înţepe pe fratele Ange în şezut. Vorbea politicos şi se purta cu mine ca şi cum aş fi un gentilom. Mi-am dat seama ce mare hatîr îmi făcea primind să-mi taie beregata. Nici bunul meu dascăl nu era mai puţin încîntat de atîta politeţă. După ce se scuturase cît se cuvenea :

— Jacques Tournebroche, fiule, îmi spuse, nu se cade să nu primim o poftire atît de aleasă,

Doi lachei se şi coborîseră din casă cu nişte torţe. Ne-au dus într-o sală în care pe o masă luminată de două sfeşnice de argint era pregătită o cină rece. Domnul d'Anquetil ne pofti să luăm loc la masă şi bunul meu dascăl îşi înnodă şervetul după gît. Tocmai îşi înfipsese furculiţa într-un sturz cînd nişte hohote de plîns ne-au sfîşiat urechile.

— Nu băgaţi de seamă aceste ţipete, spuse domnul d'Anquetil, sînt ale Caterinei, care geme în odaia în care am zăvorît-o.

— Ah, domnule, se cuvine s-o ierţi, interveni bunul meu dascăl care privea amărît păsărica din vîrful furculiţei. Bucatele cele mai gustoase ţi se par amare dacă sînt stropite cu lacrimi şi cu gemete. Ai putea avea sufletul atît de rău, încît să laşi o femeie să plîngă ? Te rog ca pe aceasta s-o ierţi ! Este oare atît de vinovată că i-a trimis un sărut tînărului meu învăţăcel, care i-a fost vecin şi tovarăş pe vremea cînd erau amîndoi nevoiaşi, şi cînd farmecele acestei fete frumoase nu erau vestite decît sub bolta *Micului Bachus ?* Nevinovat lucru a fost, dacă se poate spune că o faptă omenească şi mai cu osebire o faptă femeiască poate fi vreodată nevinovată şi nepătată de păcatul strămoşesc. Şi mai îngăduie-mi, domnule, să-ţi spun că gelozia este un simţămînt gotic, o rămăşiţă jalnică a moravurilor sălbatice, care nu se cade să mai sălăşluiască într-un suflet ales şi de înaltă obîrşie.

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, ce te face să socoteşti că aş fi gelos ? Nu sînt gelos. Dar nu rabd ca o femeie să-şi bată joc de mine.

— Sîntem jucăria vînturilor, spuse bunul meu dascăl cu un oftat. Totul îşi rîde de noi, şi cerul, şi stelele, şi ploaia, şi zefirii, şi umbra, şi lumina, şi femeia. Îngăduie, domnule, Caterinei să cineze cu noi. E frumoasă şi-ţi va înveseli oaspeţii. Orice a putut săvîrşi, sărutul acela şi celelalte, nimic n-o face mai puţin plăcută la vedere. Necredinţele femeilor nu le vatămă chipul. Firea, căreia îi place să le împodobească, este nepăsătoare înaintea greşelilor lor. Faceţi ca ea, domnule, şi iertaţi-o pe Caterina.

Mi-am alăturat rugăminţile de acelea ale bunului meu dascăl, şi domnul d'Anquetil se învoi s-o sloboadă pe cea pe care-o zăvorîse. Se apropie de uşa de unde veneau ţipetele, o deschise şi o chemă pe Caterina, care nu răspunse decît îndoindu-şi urletele.

— Domnilor, ne spuse iubitul ei, uitaţi-o colo, culcată pe burtă în pat, cu capul în pernă şi săltîndu-şi spatele în chip caraghios la fiecare geamăt. La priviţi ! Iată pentru ce ne dăm atîta strădanie şi facem atîtea năzbîtii... Hai, Caterino, la masă !

Dar Caterina nu se mişca de loc din pat şi plîngea mereu. El se duse s-o tragă de braţ şi de mijloc. Ea se împotrivea, şi atunci el deveni stăruitor :

— Hai, fetiţo, vino !

Ea se încăpăţînă să nu se mişte de unde era, strîngînd în braţe patul şi saltelele.

Iubitul ei îşi pierdu atunci răbdarea şi-i strigă cu un glas aspru şi cu o mie de înjurături :

— Scoală-te, tîrfă !

Ea se sculă atunci numaidecît şi, zîmbind printre lacrimi, îl luă de braţ şi intră în sufragerie, cu înfăţişarea unei victime fericite.

Se aşeză între domnul d'Anquetil şi mine, cu capul răsturnat pe umărul iubitului ei, în vreme ce cu piciorul îmi căuta piciorul pe sub masă.

— Domnilor, ne spuse gazda, vă rog să iertaţi că m-am lăsat dus de mînie să fac un gest de care n-aş putea să mă căiesc, de vreme ce mi-a adus cinstea de a vă pofti la masa mea. Adevărul e că-mi este peste putinţă să îndur toate toanele fetei acesteia frumoase, şi că am devenit foarte bănuitor de cînd am prins-o cu capucinul ei.

— Dragul meu, îi spuse Caterina, lipindu-şi piciorul de al meu, gelozia te face să rătăceşti. Află că nu-mi place altcineva decît domnul Jacques.

— Glumeşte, spuse domnul d'Anquetil.

— Fără îndoială, răspunsei eu. Se vede bine că numai pe domnia ta te iubeşte.

— Fără să mă laud, răspunse el, i-am insuflat oarecare dragoste pentru mine. Dar e fluşturatică.

— Să bem, spuse domnul abate Coignard.

Domnul d'Anquetil îi trecu damigeana bunului meu dascăl și strigă :

— La naiba, domnule abate, dumneata care ești omul bisericii, poți să ne spui de ce îi îndrăgesc femeile pe capucini ?

Domnul Coignard își șterse buzele și spuse :

— Pricina este că și capucinii știu să iubească plini de umilință și nu se dau în lături de la nimic. Iar altă pricină este că nici judecata nici buna-cuviință nu le slăbesc pornirile firești. Domnule, vinul domniei tale este un vin ales.

— Îmi faci prea multă cinste, răspunse domnul d'Anquetil. Este vinul domnului de la Guéritaude. I-am luat iubita. Pot deci, tot așa de bine, să-i iau și sticlele de vin.

— Ai tot dreptul, răspunse bunul meu dascăl. Văd, domnule, că știi să te ridici asupra prejudecăților.

— Nu mă lăuda pentru asta mai mult decît se cuvine, domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil. Obîrșia mea îmi înlesnește să fac ceea ce oamenilor de rînd li s-ar părea anevoie. Un om de rînd este silit să pună oarecare măsură în toate faptele sale. E îndatorat să fie un om de o cinste fără greș ; dar un gentilom are doar datoria să se bată pentru rege și pentru desfătarea lui. Și asta îl scutește să se încurce în asemenea nerozii. Am slujit sub domnul de Villars, am făcut războiul de succesiune și era cît pe-aci să fiu ucis fără de pricină în bătălia de la Parma. Aceasta

mă îndrituieşte cel puţin să-mi ciomăgesc slujitorii, să-mi duc de nas creditorii şi să le iau prietenilor mei, dacă-mi vine cheful, nevasta sau chiar şi iubita.

— Vorbeşti ca un om de neam ales, spuse bunul meu dascăl, şi pui mult zel să păstrezi neîntinate prerogativele nobilimii.

— Nici n-am, urmă domnul d'Anquetil, acele scrupule care înfricoşează gloata omenească şi pe care le socotesc prielnice numai să-i stingherească pe cei sfioşi şi să-i ţină în frîu pe nevoiaşi.

— Minunat! spuse bunul meu dascăl.

— Nu cred în virtute, spuse celălalt.

— Şi ai dreptate, mai spuse dascălul meu. În chipul în care este plămădit dobitocul omenesc, nici nu s-ar cuveni să fie virtuos dacă n-ar fi cumva schilod. Priviţi-o, de pildă, pe fata asta frumoasă care cinează cu noi: priviţi-i căpşorul, sînii atît de frumoşi, pîntecele minunat de rotund, şi toate celelalte. În care colţişor al trupului ei ar putea găzdui un strop de virtute? Nici nu-i loc pentru aşa ceva, atît de bine legat, de mustos, de trainic şi de plin de vlagă este totul. Virtutea, ca şi corbii, se cuibăreşte numai în ruine. Ea găzduieşte în crăpăturile şi în zbîrciturile trupurilor. Eu însumi, domnule, eu care cuget din copilărie la asprele învăţături ale religiei şi ale filozofiei, nu mi-am putut strecura în trup vreo virtute decît printre fisurile făcute într-însul de către suferinţă sau bătrîneţe. Şi încă, de fie-

care dată, acestea mi-au insuflat mai puțină virtute cît trufie. Așa încît am luat obiceiul să-i fac divinului făcător al lumii acesteia rugăciune: „Doamne, păzește-mă de virtute, dacă ea mă îndepărtează de sfințenie". Ah, sfințenia, iată ceea ce este cu putință și ceea ce trebuie să împlinim în noi! Iată care este sfîrșitul nostru potrivit! Fie să putem ajunge într-o bună zi la ea. Pînă atunci, dați-mi să beau.

— Am să-ți fac mărturisirea, spuse domnul d'Anquetil, că nu cred în Dumnezeu.

— Pentru aceasta, spuse abatele, te mustru aspru, domnule. Cuvine-se să crezi în Dumnezeu și în toate adevărurile sfintei noastre credințe.

Domnul d'Anquetil se împotrivi:

— Îți bați joc de noi, domnule abate, și ne socotești drept mai neghiobi decît sîntem. Nu cred, ți-am spus, nici în Dumnezeu, nici în dracul și nu ascult liturghia niciodată, dacă nu-i vorba de liturghia regelui. Predicile popilor nu sînt decît niște povești bătrînești, care se puteau îngădui cel mult în vremile în care bunică-mea l-a văzut pe abatele de Choisy în straie femeiești cum împărțea pîine sfințită în biserica Saint-Jacques-du-Haut-Pas. În vremile acelea mai dăinuia credința pe lume. Astăzi s-a mîntuit cu ea, mulțumesc lui Dumnezeu.

— Pe toți sfinții și pe toți dracii, dragul meu, nu mai vorbi așa, strigă Caterina. Dumnezeu este, tot atît de adevărat pe cît plăcinta

aceasta este pe masă, şi cea mai bună dovadă este că, aflîndu-mă într-o anumită zi a anului trecut în mare lipsă şi nevoie, m-am dus, după sfaturile fratelui Ange, să aprind o lumînare în biserica fraţilor capucini, şi a doua zi l-am întîlnit la plimbare pe domnul de la Guéritaude, care mi-a dăruit această casă cu toate mobilele şi cu pivniţa plină cu vinuri ca acesta din care bem acum şi destule parale ca să pot trăi şi eu în chip cinstit.

— Tii ! Tii ! zise domnul d'Anquetil, uite-o şi pe proasta asta care-l vîră pe Dumnezeu în socotelile ei spurcate, ceea ce este atît de scandalos încît chiar eu, necredincios cum sînt, mă simt jignit.

— Domnule, zise bunul meu dascăl, este cu mult mai bine să-l amesteci pe Dumnezeu în asemenea treburi spurcate, cum o face fata aceasta sărmană, decît să-l izgoneşti, după pilda domniei tale, din lumea pe care el a făurit-o. Dacă n-o fi trimis el cu dinadinsul pe acel bogătaş, făpturii sale Caterina măcar i-a îngăduit să-l întîlnească. Căile lui ne sînt necunoscute şi ce spune fata aceasta săracă cu duhul cuprinde mai mult adevăr, măcar că aduce a blasfemie, decît toate cuvintele zadarnice pe care oamenii fără de lege le smulg cu slavă din golul sufletului lor. Nimic nu-i mai nesuferit decît această destrăbălare a minţii pe care tineretul de astăzi o săvîrşeşte în văzul lumii. Cuvintele domniei tale mă înfioară. Să le dau răspunsul cuvenit prin pilde trase din

cărţile sfinte şi din scrierile părinţilor bisericii ? Să te fac să-l asculţi pe Dumnezeu cum cuvîntează patriarhilor şi profeţilor : *Si locutus est Abraham et semini ejus in saecula* [1] ? Să desfăşor oare înaintea ochilor domniei tale tradiţia bisericii ? Să invoc împotriva domniei tale autoritatea celor două *Testamente* ? Să te fac să-mi dai dreptate pomenindu-ţi despre minunile pe care le-a săvîrşit Cristos şi despre vorbele sale tot atît de minunate ca şi faptele sale ? Nu, nu mă voi folosi de asemenea arme sfinte : m-aş teme prea din cale afară. să le pîngăresc într-o asemenea luptă, lipsită de orice slavă. În înţelepciunea ei, biserica ne înştiinţează că nu se cade să te pui în primejdia ca învăţătura să se schimbe în ceartă. De aceea voi păstra tăcerea, domnule, asupra adevărurilor cu care am fost hrănit la picioarele altarului. Dar, fără a-i impune vreo constrîngere sufletului meu şi fără a expune primejdiilor profanării sfintele taine, am să-l înfăţişez domniei tale pe Dumnezeu biruind judecata oamenilor ; ţi-l voi arăta pînă şi în filozofia păgînilor şi în cuvintele celor necredincioşi. Da, domnule, am să te fac să recunoşti că şi domnia ta însuţi îl mărturiseşti fără voia domniei tale, atunci cînd cutezi să spui că nu există. Căci vei fi de părerea mea atunci cînd

[1] Precum i-a vorbit lui Abraham şi seminţiei lui în veci. (În l. lat.)

spun că, dacă este pe lumea aceasta vreun rost, acest rost este dumnezeiesc şi se trage din izvorul şi din fîntîna oricărui rost.

— Recunosc, răspunse domnul d'Anquetil, răsturnat în jilţ şi mîngîindu-şi pulpa frumoasă.

— Fii aşadar cu băgare de seamă, urmă bunul meu dascăl. Cînd domnia ta spui că nu este Dumnezeu, ce faci oare altceva decît să înlănţui nişte gînduri, să orînduieşti nişte judecăţi şi să învederezi în chiar domnia ta obîrşia oricărui gînd şi a oricărei judecăţi, care este însuşi Dumnezeu? Şi poţi oare să te încumeţi măcar să dovedeşti că nu este, fără să faci să strălucească, prin judecata cea mai josnică, dar care totuşi este o judecată, vreo rămăşiţă din armonia statornicită de el în univers?

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, eşti un sofist mucalit. Se ştie doar astăzi că lumea este o plăsmuire a întîmplării singure, şi că nu se mai cade să pomenim despre pronie de cînd fizicienii au văzut în lună, cu ajutorul lunetelor lor, nişte broaşte înaripate.

— Ei bine, domnule, răspunse bunul meu dascăl, nu-mi pare rău că sînt în lună broaşte înaripate; păsările acestea de baltă sînt vrednicii locuitori ai unei lumi pe care n-a sfinţit-o sîngele domnului nostru Isus Cristos. Nu cunoaştem, o recunosc, decît o părticică din univers, şi se poate, aşa cum spune domnul d'Astarac, care de altminteri e nebun, că lumea noastră să nu fie decît un

strop de tină în nemărginirea lumilor. Se poate ca astrologul Copernic să nu fi visat pe de-a-ntregul atunci cînd a propovăduit că pămîntul nu este din punct de vedere al matematicii centrul lumii. Am citit că un italian, pe nume Galilei, care a murit în mare nevoie, a gîndit la fel cu acel Copernic ; şi-l vedem astăzi pe micul domn de Fontenelle că judecă la fel ca ei. Dar nu-i la mijloc decît o nălucire deşartă, vrednică numai să tulbure minţile nesăbuite. Ce însemnătate are dacă lumea fizică este mai mare sau mai mică, şi dacă are cutare sau cutare înfăţişare ? E destul că nu poate fi gîndită altfel decît sub înfăţişările înţelepciunii şi ale iubirii, ca Dumnezeu să se arate printr-însa.

Dacă gîndurile unui înţelept îţi pot fi de vreun folos, domnule, îţi voi arăta cum această dovadă a fiinţării lui Dumnezeu, mai bună decît dovada sfîntului Anselm şi cu totul neatîrnată de acelea care îşi au izvorul în facerea lumii, mi s-a înfăţişat dintr-o dată în toată limpezimea ei. Aceasta s-a întîmplat la Séez, acum douăzeci şi cinci de ani. Eram bibliotecarul domnului episcop, şi ferestrele galeriei dădeau spre o curte în care vedeam în fiecare dimineaţă o slujnică de la bucătărie care curăţa cratiţele monseniorului. Era tînără, înaltă şi voinică. Un puf uşor care făcea un strop de umbră pe buze îi dădea chipului ei un farmec aţîţător şi mîndru. Părul zbîrlit, pieptul slab, braţele lungi şi goale erau vrednice de

Adonis pe cît erau de o Diană, şi era un fel de frumuseţe băieţească. Pentru asta am îndrăgit-o ; îmi plăceau mîinile ei puternice şi roşii. În sfîrşit, fata aceea îmi insufla o poftă aspră şi grosolană aşa cum era ea însăşi. Ştiţi cît de poruncitoare sînt asemenea simţăminte. I le-am dezvăluit pe ale mele de la fereastră, cu puţine semne şi vorbe. Ea mi-a făcut cunoscut şi mai pe scurt că-mi împărtăşea dorinţele, şi mi-a dat întîlnire pentru noaptea următoare, în podul grajdului unde se culca pe fîn, datorită bunătăţii monseniorului ale cărei străchini le curăţa. Am aşteptat cu nerăbdare să vină noaptea. Cînd ea se ivi şi începu să învăluie pămîntul, am luat o scară şi m-am suit în podul unde mă aştepta fata. Cel dintîi gînd al meu a fost s-o îmbrăţişez ; al doilea, să mă minunez de înlănţuirea aceea de împrejurări care mă aruncase în braţele ei. Căci judecă şi domnia ta, domnule : un preot tînăr, o slujnică de bucătărie, o scară, o căpiţă de fîn ! Ce înlănţuire, ce orînduială ! Ce potrivire de armonii prestabilite, ce înşiruire de urmări şi de pricini ! Ce dovadă a fiinţării lui Dumnezeu ! Toate acestea mi-au izbit cugetul într-un chip ciudat, şi m-am bucurat că puteam să adaug această dovadă lumească judecăţilor pe care le orînduieşte teologia şi care sînt, de altminteri, destul de ample.

— Domnule abate, spuse Caterina, ceea ce nu-mi place în întîmplarea asta a sfinţiei tale este că fata aceea nu prea avea piept. O femeie

fără sîni e ca un pat fără de perne. Dar nu ştii, d'Anquetil, ce se cade să facem ?

— Ba da, spuse el, să jucăm o partidă de hombre, care se joacă în trei.

— Dacă vreţi, urmă ea. Dar te rog, dragul meu, să pui să ne aducă lulelele. Nu-i nimic mai plăcut decît să tragi o lulea de tutun în timpul cît bei vin.

Un lacheu ne aduse cărţile şi lulelele pe care le-am aprins. Încăperea se umplu în curînd cu un fum des în mijlocul căruia gazda noastră şi domnul abate Coignard jucau foarte adînciţi pichet.

Norocul a fost de partea bunului meu dascăl, pînă în clipa în care domnul d'Anquetil, părîndu-i-se că-l vede pentru a treia oară însemnînd cincizeci şi cinci deşi n-avea decît patruzeci, îi spuse că e un măsluitor, şi-i zvîrli în cap o sticlă care se sparse de masă şi o inundă cu vin.

— Va trebui aşadar, domnule, spuse abatele, să-ţi dai osteneala să pui să ne destupe o altă sticlă, căci ne este tare sete.

— Cu dragă inimă, spuse domnul d'Anquetil, dar află, domnule abate, că un om de omenie nu înseamnă punctele pe care nu le are şi nu scoate cartea din mînecă decît la jocul regelui, unde se află tot felul de inşi cărora nu le datorezi nimic. Oriunde într-alt loc este o mîrşăvie. Vrei oare, domnule abate, să fii considerat drept un om fără căpătîi ?

— De luat aminte este, spuse bunul meu dascăl, că se ţine de rău la jocul de cărţi sau de zaruri un obicei foarte de preţ în meşteşugul războiului, al politicii şi al negoţului, în care te mîndreşti dacă îndrepţi nedreptăţile soartei. Nu că mi-aş face o laudă din a nu fi cinstit la jocurile de cărţi. Sînt, mulţumesc lui Dumnezeu, foarte corect în asemenea împrejurări şi ai visat, domnule, atunci cînd ţi-ai închipuit că mi-aş fi însemnat nişte puncte pe care nu le aveam. Dacă lucrurile ar sta altfel, aş chema într-ajutor pilda preafericitului episcop al Genevei, care nu se sfia să tragă pe sfoară la joc. Dar nu mă pot împiedica să gîndesc că oamenii pun mai multă cinste la joc decît în pricinile mai de căpetenie şi că şi la jocul de table păstrează mai strașnic rînduiala, care nu-i stinghereşte prea mult de altfel, decît o păstrează într-o bătălie sau într-o încheiere de pace unde i-ar stingheri mult mai mult. Elian, domnule, a scris pe greceşte o carte a stratagemelor care arată pînă la ce culmi se înalţă viclenia marilor căpitani.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, eu nu l-am citit pe Elian al domniei tale şi nici n-am să-l citesc în viaţa mea. Dar am fost şi eu la război ca orice bun gentilom. L-am slujit pe rege vreme de optsprezece luni. Este îndeletnicirea cea mai aleasă şi am să-ţi spun care-i este cu adevărat rostul. E o taină pe care pot să ţi-o încre-

dinţez, de vreme ce nu-s aici ca s-o audă decît domnia ta, nişte sticle, domnul acesta pe care am să-l omor în curînd şi tîrfa aceea care se dezbracă.

— Da, spuse Caterina, am rămas în cămaşă fiindcă mi-e prea cald.

— Aşadar, zise domnul d'Anquetil, orice ar spune gazetele, războiul nu are alt rost decît să furi găinile şi porcii de la ţărani. Soldaţii pe cîmpul de luptă nici n-au altă grije.

— Ai multă dreptate, întări bunul meu dascăl, şi se spunea odinioară în Galia că prietena cea mai bună a soldatului era doamna Ciordeala. Dar te rog să nu-l omori pe Jacques Tournebroche, învăţăcelul meu.

— Domnule abate, răspunse domnul d'Anquetil, onoarea mă sileşte s-o fac.

— Uf, spuse Caterina, potrivindu-şi pe sîn horbotele cămăşuţei, mă simt mai bine aşa.

— Domnule, urmă bunul meu dascăl, Jacques Tournebroche mi-este de mare trebuinţă la tălmăcirea lui Zozim Panopolitul, pe care am început-o. Ţi-aş fi foarte îndatorat dacă nu te-ai bate cu el decît după ce va fi încheiat această mare lucrare.

— Puţin îmi pasă de Zozim al domniei tale, răspunse domnul d'Anquetil. Puţin îmi pasă, mă auzi ? Îmi pasă de el, cît regelui de prima lui iubită.

Şi începu să cînte :

Voia un tînăr călăreţ
Să stea în şea cît mai semeţ
Şi-o mîndră-n calea-i răsărea
La, la, la, la, la, la, la, la.

— Şi cine mai e şi Zozim ăsta ?

— Zozim, domnule, răspunse abatele, Zozim din Panopolis, a fost un învăţat grec care înflorea la Alexandria în veacul al treilea al erei creştine şi care a alcătuit nişte tratate asupra artei spagirice.

— Şi ce-mi pasă mie de toate astea ? făcu domnul d'Anquetil. Şi de ce-l tălmăceşti ?

„Să batem fierul cît e cald !"
Ca o sultană poruncea.
Şi-avea şi ochii de smarald,
La, la, la, la, la, la, la, la.

— Domnule, zise bunul meu dascăl, recunosc că nu-i în asta vreun folos adevărat, şi că mersul lumii nu se va schimba prin tălmăcirea mea. Dar, lămurind prin note şi comentarii acest tratat alcătuit de grecul de care vorbeam pentru sora lui, Teosebia...

Caterina îi tăie vorba bunului meu dascăl, cîntînd cu un glas ascuţit :

Voiesc, mă jur pe sfînta cruce,
Bărbatul meu să fie duce,
Căci e sătul de muncă grea,
La, la, la, la, la, la, la, la.

— Mai adaog cîte ceva, urmă bunul meu dascăl, la comoara de cunoştinţe strînse de oamenii învăţaţi şi-mi aduc şi eu piatra la monumentul istoriei adevărate, care este mai degrabă aceea a cugetărilor şi a părerilor decît aceea a războaielor şi a încheierilor de pace. Fiindcă, domnule, măreţia omului...

Caterina îl întrerupse :

Ştiu bine că voi fi bîrfiţi,
Prin stihuri chiar batjocoriţi,
Dar proştii-s mulţi şi lumea rea,
La, la, la, la, la, la, la, la.

În vremea aceasta bunul meu dascăl continua :

— ...este cugetarea. Şi, în privinţa aceasta, nu mi-este totuna să ştiu ce gîndea egipteanul acesta despre fiinţa metalelor şi despre însuşirile materiei.

Domnul Jérôme Coignard bău o bună duşcă de vin, în timp ce Caterina mai cînta :

Prin spadă fie, sau prin teacă,
Frumos e duce să se facă ;
La oaste sau pe canapea,
La, la, la, la, la, la, la, la.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, nu mai bei, şi culmea, ai început să baţi cîmpii. Am fost, în Italia, în războiul de succesiune, sub porunca unui general de brigadă care-l traducea pe Polybios. Dar era un nerod. De ce să-l traduci pe Zozim ?

— Dacă vrei să afli adevărul, spuse bunul meu dascăl, găsesc într-însul oarecare desfătare a trupului.

— Aşa da ! spuse domnul d'Anquetil. Dar cum te-ar putea ajuta la asta domnul Tournebroche, care în clipa asta îmi mîngîie iubita ?

— Prin ştiinţa lui de limbă greacă, spuse bunul meu dascăl, ştiinţă pe care o are de la mine.

Domnul d'Anquetil se întoarse spre mine :

— Cum, domnule, spuse, ştii greceşte ? Prin urmare nu eşti gentilom ?

— Domnule, i-am răspuns, tata este stegarul breslei ospătarilor din Paris.

— Atunci îmi este cu neputinţă să te ucid, îmi răspunse el. Te rog să mă ierţi. Dar nu mai bei ceva, domnule abate ? M-ai păcălit. Te socoteam un strașnic sugar, mă gîndeam să te iau ca duhovnic cînd voi avea şi eu o casă mare.

În timpul acesta domnul abate Coignard bea cu sticla iar Caterina, aplecată la urechea mea îmi spunea :

— Jacques, simt că n-am să iubesc niciodată pe altcineva decît pe tine.

Cuvintele acestea, venind din partea unei femei frumoase rămasă numai în cămaşe, mă cufundară într-o tulburare fără de margini. Caterina izbuti să mă ameţească de-a binelea punîndu-mă să beau din paharul ei, ceea ce nu se băgă de seamă în zăpăceala unei cine care înfierbîntase grozav toate capetele.

Domnul d'Anquetil, spărgînd de muchia mesei gîtul unei sticle, ne-a turnat iarăşi în pahare şi, din clipa aceea, nu mi-am mai dat seama ce se spunea şi ce se făcea în jurul meu. Am văzut totuşi că atunci cînd Caterina a vărsat pe neaşteptate un pahar de vin pe gîtul iubitului ei, între ceafă şi gulerul hainei, domnul d'Anquetil i-a răspuns turnînd două sau trei sticle pe domnişoara rămasă în cămaşe, şi pe care o prefăcu astfel într-un fel de făptură mitologică, de soiul umed al nimfelor şi al naiadelor. Ea plîngea de necaz şi se zbătea ca o apucată.

Tocmai în clipa aceea am auzit bătăile ciocanului porţii, în tăcerea nopţii. Am rămas dintr-odată nemişcaţi şi muţi ca nişte convivi vrăjiţi.

Loviturile se făceau tot mai puternice şi tot mai dese. Domnul d'Anquetil cel dintîi rupse tăcerea întrebîndu-se singur, cu glas tare şi cu nişte înjurături groaznice, cine putea să fie acel oaspete nepoftit. Bunul meu dascăl, căruia împrejurările cele mai obişnuite îi insuflau adesea cugetări minunate, se ridică şi spuse cu glas mieros şi grav :

— Ce însemnătate are mîna care loveşte cu atîta mînie în poartă pentru vreo pricină obişnuită şi poate caraghioasă ! Să nu ne dăm osteneala să ştim cine este şi să socotim că loviturile acestea bat în poarta sufletelor noastre împietrite şi stricate. Să ne spunem, la fiecare lovitură care răsună : Aceasta este ca să ne vestească să ne pocăim şi să ne gîndim la mîntuirea noastră, despre care am uitat în vălmăşagul plăcerilor ; aceasta este ca să ne îndemne să dispreţuim bunurile lumii ; aceasta este ca să ne facă să ne gîndim la veşnicie. Şi astfel vom fi tras tot folosul cu putinţă dintr-o întîmplare de altminteri fără însemnătate şi trecătoare.

— Eşti nostim, domnule abate, spuse domnul d'Anquetil ; bat atît de tare încît au să spargă uşa.

Şi, într-adevăr, ciocanul porţii scotea nişte bubuituri de tunet.

— Sînt nişte tîlhari, strigă fata udă leoarcă. Doamne Isuse ! Vom fi măcelăriţi ; asta e pedeapsa noastră că l-am izgonit pe frăţior. Ţi-am spus de atîtea ori, Anquetil, că unei case din care izgoneşti un capucin i se întîmplă o nenorocire.

— Dobitoaca ! răspunse Anquetil. Afurisitul acela de călugăr o face să creadă toate neghiobiile pe care i le spune. Nişte hoţi ar fi ceva mai politicoşi, sau cel puţin mai tăcuţi. Cred că-i mai degrabă straja de noapte.

— Straja de noapte ! Păi atunci e şi mai rău, spuse Caterina.

— Eh, făcu domnul d'Anquetil, o să-i ciomăgim !

Bunul meu dascăl îşi puse o sticlă într-unul din buzunare, din prevedere, şi o altă sticlă în celălalt buzunar, ca să-i ţină cumpănă celei dintîi, cum spune povestea. Toată casa se cutremura de loviturile celui care bătea cu atîta mînie. Domnul d'Anquetil, căruia acest asalt îi trezea virtuţile oştineşti, strigă :

— Mă duc într-o recunoaştere, să văd ce-i cu duşmanul.

Alergă împleticindu-se la fereastră, acolo unde îşi pălmuise mai înainte iubita, şi se întoarse numaidecît în sufragerie, unde izbucni în rîs.

— Ha, ha, ha, rîse, ştiţi cine bate la uşe ? E domnul de la Guéritaude, cu perucă mare cu coadă, însoţit de doi lachei care poartă nişte torţe scăpărătoare.

— Nu-i cu putinţă, zise Caterina, în clipa aceasta doar e culcat lîngă bătrîna lui nevastă.

— Atunci se cheamă că-i numai stafia lui, care-i seamănă grozav. Şi s-ar părea că stafia asta i-a luat pînă şi peruca. Doar nici un strigoi n-ar putea să facă una la fel, atît e de caraghioasă.

— Vorbeşti adevărat, nu-ţi baţi joc de noi ? întrebă Caterina. E chiar domnul de la Guéritaude într-adevăr ?

— El e, Caterino, dacă nu mă înşală ochii.

— Sînt pierdută, strigă sărmana fată. Nenorocite mai sînt femeile ! Niciodată nu-s lăsate

în pace. Ce mă fac ? N-aţi voi, domnilor, să vă ascundeţi prin dulapuri ?

— Asta s-ar putea, zise domnul abate Coignard ; dar cum să ascundem împreună cu noi şi sticlele astea goale şi mai toate făcute ţăndări sau măcar cu gîtul spart, şi cioburile damigenei pe care mi-a aruncat-o dumnealui în cap, şi faţa de masă, şi plăcinta, şi farfuriile, şi lumînările, şi cămaşa domnişoarei, care, din pricina vinului de care e leoarcă, nu mai e decît un văl străveziu şi trandafiriu care-i înfăşoară frumuseţile.

— E adevărat că dobitocul ăsta mi-a făcut cămaşa leoarcă, zise Caterina, şi că simt că mă prinde guturaiul. Dar ar fi poate destul să-l ascundem pe domnul d'Anquetil în odaia de sus. Voi spune că domnul abate este unchiul meu şi că domnul Jacques mi-e frate.

— Ba nu, spuse domnul d'Anquetil. Mă duc eu însumi să-l poftesc pe domnul de la Guéritaude să vină să cineze cu noi.

Zadarnic ne-am străduit noi, bunul meu dascăl, Caterina şi cu mine, să-l înduplecăm să nu facă aşa ceva. Ne-am atîrnat chiar de gîtul lui, dar toate au fost în zadar. A luat o lumînare şi a început să coboare treptele. L-am urmat tremurînd. A deschis poarta. Acolo se găsea domnul de la Guéritaude, aşa cum ne fusese zugrăvit, cu peruca lui, între doi lachei înarmaţi cu torţe. Domnul d'Anquetil îl salută ceremonios şi-i spuse :

— Vă rog să ne faceţi cinstea să poftiţi sus, domnule. Veţi găsi acolo nişte făpturi plăcute şi tare ciudate : un Tournebroche căruia domnişoara Caterina îi trimite sărutări pe fereastră şi un abate care crede în Dumnezeu.

Şi făcu o adîncă plecăciune.

Domnul de la Guéritaude era un soi de om înalt şi uscăţiv, care părea că nu prea ştie de glumă. Aceea a domnului d'Anquetil îl supără grozav şi mînia lui se înfierbîntă şi mai tare la vederea bunului meu dascăl, care era descheiat la haină şi avea o sticlă în mînă şi alte două în buzunar, şi a Caterinei, cu cămaşa udă şi lipită de trup.

— Tinere, îi spuse el domnului d'Anquetil, cu o furie rece, am cinstea să-l cunosc pe tatăl domniei tale, cu care am să stau mîine de vorbă cu privire la oraşul în care regele te va trimite să chibzuieşti la ruşinoasele destrăbălări pe care le faci şi la obrăznicia domniei tale. Acest vrednic gentilom, căruia i-am împrumutat nişte bani pe care nu îi cer înapoi, nu poate să nu facă tot ce-i cer. Şi preaiubitul nostru principe, care se găseşte şi el în aceeaşi împrejurare ca tatăl domniei tale, ţine mult la mine. Aşa că, treaba s-a făcut. Am încheiat, mulţumesc lui Dumnezeu, şi pricini mai grele. Cît despre tîrfa asta, de vreme ce nu mai pot nădăjdui s-o aduc pe calea cea bună, voi spune despre ea chiar înainte de amiază două vorbe domnului locotenent al poliţiei, care

știu că e foarte dornic s-o trimeată la spital. N-am altceva să mai adaug. Casa aceasta e a mea, am plătit-o și țin să intru în ea.

Apoi, întorcîndu-se spre lacheii săi, și arătîndu-ne, cu vîrful bastonului, pe bunul meu dascăl și pe mine :

— Zvîrliți-i afară pe bețivii ăștia, spuse.

Domnul Jérôme Coignard era în mod obișnuit de o blîndețe care putea fi dată drept pildă și avea obiceiul să spună că datora această blîndețe neajunsurilor vieții, de vreme ce norocul se purtase cu el așa cum se poartă marea cu pietrele pe care le lustruiește tot rostogolindu-le în fluxul și refluxul ei. Răbda cu seninătate ocările, atît din duh creștinesc cît și din filozofie. Dar ceea ce îl ajuta mai mult să se poarte astfel era marele dispreț pe care-l avea pentru oameni, dispreț în care se cuprindea și pe sine. Totuși, de data aceasta pierdu orice măsură și uită orice prudență.

— Taci din gură, coțcar nemernic ! strigă el, învîrtindu-și sticla de parcă ar fi fost un buzdugan. Dacă ticăloșii ăștia cutează să se apropie de mine le sparg capul, ca să-i învăț eu să-mi cinstească haina, care dovedește îndeajuns sfînta mea îndeletnicire.

La lumina torțelor, lucind de sudoare, rotofei, cu ochii ieșiți din cap, cu haina desfăcută și cu marele lui pîntece pe jumătate scos din nădragi, bunul meu dascăl părea un om cu care n-o poți scoate prea ușor la capăt. Ticăloșii șovăiră.

— Ia trageți-i una ! striga domnul de la Guéritaude. Trageți-i una butiei ăsteia cu vin ! Nu vedeți că n-aveți decît să-l împingeți în șanț, unde are să rămînă pînă cînd vor veni măturătorii să-l arunce în cotiga lor cu gunoaie ? I-aș trage chiar eu una, dacă nu mi-ar fi teamă să-mi mînjesc hainele.

Bunul meu dascăl fu grozav de atins de aceste ocări.

— Cămătar nemernic, spuse el cu un glas vrednic să răsune într-o biserică, josnic strîngător de biruri, calpuzan neruşinat, cutezi să spui că-i a ta casa asta ? Dacă vrei s-o credem, dacă vrei să se ştie că-i a ta, scrie dar pe uşa ei cuvîntul acesta din scriptură : *Aceldama*, care înseamnă : Preţul sîngelui. Atunci, închinîndu-ne, îl vom lăsa pe stăpînul casei să intre în ea. Pungaşule, tîlharule, ucigaşule, scrie cu cărbunele pe care ţi-l voi arunca în nas, scrie cu mîna ta murdară, pe pragul ăsta, în scrisul tău de stăpînire, scrie : Preţul sîngelui văduvei şi orfanului, preţul sîngelui celui drept, *Aceldama*. Dacă nu, rămîi afară şi lasă-ne pe noi înăuntru, om de rînd ce eşti.

Domnul de la Guéritaude, care în viaţa lui nu mai auzise aşa ceva, gîndi că are de-aface cu un nebun, cum s-ar fi putut crede, şi, mai degrabă ca să se apere decît ca să lovească, îşi ridică bastonul. Bunul meu dascăl, scos din fire, îşi zvîrli sticla în capul domnului strîngător de biruri, care căzu cît era de lung pe caldarîm, strigînd : „M-a

omorît !" Şi, cum înota în vinul din sticla spartă, părea că a fost ucis. Cei doi lachei ai lui încercară să se repeadă asupra ucigaşului, şi unul dintre ei, mai voinic, era gata să-l prindă, cînd domnul abate Coignard îi trase cu capul o asemenea lovitură în pîntece încît caraghiosul se rostogoli în şanţ lîngă stăpînul lui. Spre nenorocul lui, se ridică şi, punînd mîna pe o torţă încă aprinsă, se repezi pe aleia de unde-i venise lovitura. Bunul meu dascăl nu mai era acolo, îşi luase tălpăşiţa. Dar mai era domnul d'Anquetil cu Caterina, şi el fu acela care primi torţa fierbinte pe frunte. Ocara aceasta i se păru că nu se putea răbda ; îşi trase sabia şi o înfipse în pîntecele nefericitului care află astfel, pe socoteala lui, că nu se cade să te pui cu un gentilom. În vremea aceasta bunul meu dascăl nu făcuse nici douăzeci de paşi pe uliţă cînd cel de-al doilea lacheu, un lungan cu picioarele ca de cosaş, începu să fugă pe urmele lui, strigînd : „Puneţi mîna pe el !" Alerga mai repede şi văzurăm că, la colţul uliţei Saint-Guillaume, îşi şi întindea braţul ca să-l apuce de guler. Dar bunul meu dascăl, care ştia multe şiretlicuri, se întoarse pe neaşteptate şi prinzîndu-l pe lacheu îi puse piedică şi-l trînti cu capul de un stîlp. Aceasta se întîmpla în vreme ce domnul d'Anquetil şi cu mine alergam în ajutorul domnului abate Coignard, pe care se cădea să nu-l lăsăm într-o asemenea primejdie.

— Domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, dă-mi mîna : eşti un om curajos.

— Mi se pare, cu adevărat, spuse bunul meu dascăl, că am fost întrucîtva ucigaş. Dar nu sînt atît de denaturat încît să mă mîndresc cu asta. Îmi este destul să nu fiu ţinut de rău cu prea multă asprime. Purtările acestea repezite nu fac parte din obiceiurile mele şi aşa cum mă vezi, domnule, eram sortit mult mai mult să propovăduiesc artele frumoase de pe catedra unui colegiu, decît să mă bat cu nişte lachei lîngă un stîlp.

— Ei, reluă domnul d'Anquetil, asta nu-i lucrul cel mai rău din toată treaba asta. Mi se pare însă că ai ucis un strîngător de biruri.

— Adevărat ? întrebă abatele.

— Tot aşa de adevărat pe cît e că mi-am împins sabia în mateles acelui ticălos.

— În asemenea împrejurări, spuse abatele, cuvine-se mai întîi să-i cerem iertare lui Dumnezeu, numai înaintea căruia se cade să dăm socoteală de sîngele vărsat, iar pe urmă să grăbim pasul pînă la fîntîna cea mai apropiată ca să ne spălăm. Căci mi se pare că-mi curge sînge din nas.

— Ai dreptate, domnule abate, spuse domnul d'Anquetil, căci caraghiosul care crapă acuma în şanţ mi-a spart capul. Ce obrăznicie !

— Iartă-l, ca să ţi se ierte, spuse abatele.

La locul în care strada du Bac se pierde pe cîmpii am găsit la vreme un mic Triton de bronz care zvîrlea o şuviţă de apă într-un jgheab de

piatră. Ne-am oprit să ne spălăm şi să bem apă. Căci ne era gîtlejul uscat.

— Ce-am făcut, spuse dascălul meu, şi cum de mi-am ieşit din fire, căci doar am o fire blajină ? Adevărat este că nu se cade să-i judeci pe oameni după faptele lor, care atîrnă de împrejurări, ci mai ales, după pilda lui Dumnezeu, tatăl nostru, după gîndurile lor tainice şi după intenţiile lor adevărate.

— Şi Caterina, întrebai eu, ce s-a întîmplat cu ea în toată povestea asta cumplită ?

— Am lăsat-o, spuse domnul d'Anquetil, suflîndu-i în gură bogătaşului ei ca să-l facă să-şi vină în simţiri. Dar suflă degeaba, fiindcă îl cunosc pe la Guéritaude. E fără milă. O va trimite la spital şi poate chiar în America. Îmi pare rău pentru ea. Era o fată frumoasă. Eu n-o iubeam ; dar ea era nebună după mine. Şi, lucru nemaipomenit, iată-mă fără iubită.

— Nu te îngrijti de asta, zise bunul meu dascăl. Vei găsi o alta, care nu va fi prea deosebită de aceasta, sau în orice caz nu va fi deosebită în ceea ce este esenţial. Căci mi se pare mie că ceea ce cauţi domnia ta la o femeie au toate femeile.

— E limpede, zise domnul d'Anquetil, că ne paşte primejdia, eu să fiu închis la Bastilia iar domnia ta, domnule abate, să fii spînzurat, împreună cu Tournebroche, învăţăcelul domniei tale, care totuşi n-a omorît pe nimeni.

— E foarte adevărat, răspunse bunul meu dascăl. Cată să ne gîndim la mîntuirea noastră. Poate va fi nevoie să părăsim Parisul, unde fără doar şi poate ne vor căuta, şi chiar să fugim în Olanda. Vai, prevăd că voi scrie acolo nişte pamflete pentru actriţe, cu aceeaşi mînă cu care însemnam notele foarte amănunţite pentru lucrările de alchimie ale lui Zozim Panopolitul.

— Ascultă-mă, domnule abate, zise domnul d'Anquetil, am un prieten care ne va ascunde pe moşia lui atîta vreme cît va fi nevoie. Locuieşte la patru poşte de Lyon, într-un ţinut groaznic şi sălbatic, unde nu vezi altceva decît plopi, iarbă şi păduri. Acolo trebuie să mergem. Vom aştepta acolo să treacă furtuna. Vom merge la vînătoare. Dar trebuie să găsim cît mai curînd un poştalion sau, mai bine, o berlină.

— În privinţa aceasta, domnule, spuse abatele, am ce-ţi trebuie. Hanul *La calul roşu*, la răscrucea Păstoriţelor, ne va închiria şi cai buni şi orice fel de trăsură. L-am cunoscut pe cîrciumar în vremea în care eram secretarul doamnei de Saint-Ernest. Obicinuia să se poarte cuviincios cu oamenii de neam ; pare-mi că a murit, dar trebuie să aibe un fiu întru totul asemănător lui. Ai bani ?

— Am asupra mea o sumă destul de mare, spuse domnul d'Anquetil. Şi e foarte nimerit, fiindcă nici nu mă pot gîndi să mă duc acasă la mine, unde străjile poliţiei nu vor întîrzia să vină să mă caute ca să mă ducă la Châtelet. Mi-am uitat slugile la

Caterina acasă şi Dumnezeu ştie ce s-a întîmplat cu ele ; dar puţin îmi pasă de ele. Le băteam şi nu le dam nici o simbrie, totuşi nu prea sînt încredinţat că-mi vor fi credincioase. În cine poţi să te mai încrezi ? Hai cît mai degrabă la răscrucea Păstoriţelor.

— Domnule, spuse abatele, am să-ţi fac o propunere, cu speranţa că-ţi va fi pe plac. Locuim, Tournebroche şi cu mine, la Croix-des-Sablons, într-un castel alchimistic şi dărăpănat, unde îţi va fi uşor să petreci vreo douăsprezece ceasuri fără să te vadă cineva. Te vom duce acolo şi vom aştepta să ne fie gata trăsura. Şi propunerea este cu atît mai nimerită, cu cît de la Sablons la răscrucea Păstoriţelor nu-i prea departe.

Domnul d'Anquetil nu găsi nimic de spus la aceste rînduieli şi am hotărît, înaintea micului Triton care împroşca apa din obrajii lui bucălaţi, să mergem mai întîi la Croix-des-Sablons şi să ne ducem apoi să luăm, de la hanul *La calul roşu,* o berlină care să ne ducă la Lyon.

— Vă voi împărtăşi, domnilor, spuse bunul meu dascăl, că, din cele trei sticle pe care am avut grijă să le iau, una s-a spart, din nenorocire, în capul domnului de la Guéritaude ; alta mi s-a spart în buzunar pe cînd fugeam. Îmi pare rău după amîndouă. A treia a scăpat teafără, măcar că nu prea nădăjduiam să scape ; iat-o !

Şi, scoţînd-o de sub haină, o puse pe marginea fîntînii.

— Asta e minunat, zise domnul d'Anquetil. Domnia ta ai vin ; eu am cărți de joc și zaruri în buzunar. Putem să jucăm.

— Adevărul este, spuse bunul meu dascăl, că jocul este o mare desfătare. Un joc de cărți, domnule, este o carte de întîmplări minunate, de soiul acelora cărora li se spune romane, și are față de alte cărți însușirea ciudată că o scrii în același timp în care o citești, și că n-ai nevoie să fii om de duh ca s-o faci, nici să știi slovele ca s-o citești. Mai este o lucrare minunată și prin faptul că-ți înfățișează un alt rost, nou, de fiecare dată cînd amesteci foile. Are un asemenea meșteșug încît nu poți să-l lauzi îndeajuns, căci trage, din temeiuri matematice, mii și mii de împerechieri ciudate și atîtea potriveli nemaipomenite, încît s-a putut crede, în mod greșit, este adevărat, că ai reușit să deslușești în ele tainele inimilor, ascunzișurile soartei și lucrurile necunoscute din viitor. Ceea ce spun se potrivește mai mult tarocului țiganilor, care este cel mai frumos dintre jocuri, dar și pichetului. Trebuie să punem născocirea cărților de joc pe seama celor vechi, și, despre partea mea, măcar că, pentru a vorbi pe șleau, nu cunosc nici un text care să mă îndrituiască s-o afirm, le socotesc de obîrșie caldeeană. Dar, după înfățișarea lui de astăzi, jocul de pichet nu este mai vechi decît domnia regelui Carol al VII-lea, dacă este adevărat, așa cum scris este într-o lucrare plină de învățătură pe care-mi amintesc că am citit-o la Séez, că dama de cupă o

înfăţişează în chip de emblemă pe frumoasa Agnès Sorel şi că dama de pică n-ar fi alta, sub numele de Pallas, decît aceea Jeanne Dulys, numită de asemenea şi Jeanne d'Arc, care a îndreptat atît de bine trebile monarhiei şi pe urmă a fost fiartă de englezi la Rouen într-o căldare care ţi se arată pentru două parale şi pe care am văzut-o şi eu, trecînd prin acel oraş. Unii istorici spun totuşi că fecioara aceasta ar fi fost arsă de vie pe un rug tare frumos. Stă scris, în Nicole Gilles şi în Pasquier, că i s-au arătat ei sfînta Ecaterina şi sfînta Margareta. De bună seamă că nu i-au fost trimise de Dumnezeu ; căci nu se află nici un om cu puţină învăţătură şi cu dîrză cucernicie care să nu ştie că Margareta şi Ecaterina astea au fost scornite de călugării de la Bizanţ, care, cu închipuirea lor îndestulată şi barbară au umplut cu mîzgăliturile lor tot pomelnicul mucenicilor. E o nelegiuire vrednică de rîs să spui că Dumnezeu a făcut să i se înfăţişeze acelei Jeanne Dulys nişte sfinte care n-au vieţuit ca atare niciodată. Cu toate acestea, nişte cronicari vechi nu s-au temut să dea să înţeleagă acest lucru. De ce n-au mai spus că Dumnezeu i-a mai trimis fecioarei aceleia şi pe Isolda cea bălaie, pe Meluzina, pe Berta cea mare la picior şi pe toate eroinele din romanele cavalereşti, a căror existenţă nu-i mai mare născocire decît aceea a neprihănitei Ecaterina şi a neprihănitei Margareta ? Domnul de Valois, în veacul trecut, se ridicase pe bună dreptate împotriva unor

asemenea basme grosolane, care sînt tot atît de potrivnice dreptei credinţe pe cît de potrivnică este minciuna adevărului. Ar fi de dorit ca un om al bisericei, care să aibă şi ştiinţa istoriei, să-i osebească pe sfinţii adevăraţi, pe care se cuvine să-i cinstim, de sfinţii ca de-alde Margareta, Luce sau Lucia, Eustaţiu, care sînt numai închipuiri, şi chiar de sfîntul Gheorghe, asupra căruia am unele îndoieli.

Dacă aş putea într-o bună zi să mă trag în vreo mănăstire frumoasă, înzestrată cu o bibliotecă bogată, aş închina unei asemenea sarcini rămăşiţele unei vieţi pe jumătate sleite în furtuni grozave şi în numeroase naufragii. Năzuiesc să trag la ţărm şi tînjesc după liniştea neprihănită care se potriveşte cu vîrsta şi cu starea mea.

În vreme ce domnul abate Coignard rostea aceste cuvinte vrednice să rămînă în amintire, domnul d'Anquetil, fără să-l asculte, şedea pe marginea fîntînii, amesteca mereu cărţile şi înjura ca un diavol fiindcă era prea întuneric ca să poată face o partidă de pichet.

— Ai dreptate, domnule, zise bunul meu dascăl ; nu se vede prea bine şi aceasta mă cam mîhneşte, nu atît pentru cărţi, de care pot să mă lipsesc, cît pentru pofta pe care o am să citesc cîteva pagini din *Mîngîierile* lui Boetius, din care port întotdeauna o cărticică în buzunarul hainei, ca s-o deschid în clipa în care mi se întîmplă vreo nenorocire, aşa cum mi s-a întîmplat astăzi. Căci

e un mare ponos, domnule, pentru un om din starea mea, să fie ucigaş şi să se afle sub ameninţarea de-a fi băgat în închisorile bisericeşti. Simt că o singură pagină din cartea aceea vrednică de toată lauda mi-ar întări inima care mi se sfărîmă numai cînd mă gîndesc la tribunalul bisericesc.

Rostind aceste cuvinte se lăsă să cadă pe cealaltă margine a fîntînii şi atît de adînc, încît jumătatea trupului îi fu scăldată în apă. Dar părea că puţin îi pasă şi că nici măcar nu-şi dă seama de asta ; scoţîndu-şi cartea lui Boetius din buzunar, unde se afla cu-adevărat, şi aşezîndu-şi pe nas ochelarii care rămăseseră într-o singură sticlă, şi aceea crăpată în trei locuri, se puse să caute pagina cea mai potrivită cu starea lui de-acuma. Ar fi găsit-o, fără de-ndoială, şi ea l-ar fi înzestrat cu puteri noi, dacă proasta stare a ochelarilor şi lumina slabă care mai cădea din cer i-ar fi îngăduit s-o afle. Dar trebui curînd să mărturisească faptul că nu vedea nimic şi se legă de lună care îi arăta cornul ei ascuţit pe marginea unui nor. Se răsti la ea cu mînie şi o copleşi de ocări :

— Astru neruşinat, strengar şi dezmăţat, îi spuse, niciodată nu te saturi să luminezi purtările neruşinate ale oamenilor, dar ţi-e silă să-i dai o rază din lumina ta aceluia care caută cugetări virtuoase !

— Păi atunci, domnule abate, zise domnul d'Anquetil, de vreme ce tîrfa asta de lună ne varsă destulă lumină ca să ne călăuzească pe uliţi, dar nu îndestulă ca să facem un joc de pichet, să mergem numaidecît la castelul acela despre care mi-aţi vorbit şi în care trebuie să mă strecor fără să fiu văzut.

Sfatul era bun şi, după ce am băut cu sticla tot vinul ce mai rămăsese, am luat toţi trei drumul spre Croix-des-Sablons. Eu mergeam înainte cu domnul d'Astarac. Bunul meu dascăl, ud leoarcă şi îngreuiat de toată apa pe care i-o supseseră nădragii, venea pe urmele noastre plîngînd şi gemînd.

XVIII

Zorile începuseră să ne înţepe ochii obosiţi cînd am ajuns la poarta verde a parcului de la Sablons. Nu a mai fost nevoie să lovim în poartă. De cîtva timp, stăpînul casei ne dăduse cheile proprietăţii sale. Ne-am înţeles ca bunul meu dascăl s-o ia înainte tiptil cu d'Anquetil, în umbra aleii, iar eu să rămîn în urmă ca să bag de seamă să nu se arate credinciosul Criton şi rîndaşii de la bucătărie, care l-ar fi putut vedea pe noul venit. Hotărîrea aceasta, care altminteri era foarte ni-

merită, trebuia să-mi căşuneze multe neplăceri. Căci, în clipa în care cei doi tovarăşi ai mei se suiseră pe scări şi intraseră, fără să fie văzuţi, chiar în odaia mea, în care hotărîsem să-l ascundem pe domnul d'Anquetil pînă cînd va fi venit momentul s-o ştergem cu berlina, eu abia ajunsesem la catul al doilea, unde tocmai s-a întîmplat să-l întîlnesc pe domnul d'Astarac, în halat de damasc roşu şi ţinînd în mînă un sfeşnic de argint. După cum îi era obiceiul, îmi puse o mînă pe umăr.

— Ei, fătul meu, îmi spuse, nu eşti oare mulţumit că ai rupt orice legături cu femeile şi că ai scăpat astfel de primejdiile unor tovărăşii destrăbălate? Printre slăvitele fiice ale văzduhului n-ai de ce să te temi de certurile, bătăile şi gîlcevile acelea năpraznice, care izbucnesc de obicei printre fiinţele care duc o viaţă deşucheată. În singurătatea ta fermecată de zîne guşti o linişte plină de desfătare.

Mai întîi am crezut că-şi bate joc de mine. Dar mi-am dat seama numaidecît, după chipul său, că nici prin gînd nu-i trecea una ca asta.

— Te-am întîlnit tocmai la vreme, fiule, adăogă el, şi ţi-aş fi recunoscător dacă ai intra o clipă cu mine în odaia mea de lucru.

L-am urmat acolo. A deschis cu o cheie lungă de cel puţin un cot uşa odăii aceleia blestemate de unde văzusem, odinioară, cum ieşeau nişte licăriri drăceşti. Şi cînd am intrat şi unul şi celă-

lalt în odaia de lucru, m-a rugat să înteţesc focul care abia mai pîlpîia. Am zvîrlit cîteva bucăţi de lemne în cuptor, unde cocea nu ştiu ce, care răspîndea o duhoare înăbuşitoare. În timp ce-şi tot mişca din loc borcanele şi sticlele întunecatei lui bucătării, eu rămăsesem pe o bancă pe care mă lăsasem să cad şi fără voie închisesem ochii. Mă sili să-i deschid ca să privesc un fel de pămînt verde, acoperit cu un capac de sticlă, pe care-l ţinea în mînă.

— Fiule, îmi zise, trebuie să ştii că acest aparat sublimator se numeşte aludel. În el stă închisă o licoare pe care cată s-o priveşti cu mare băgare de seamă, căci îţi destăinuiesc că această licoare nu-i altceva decît mercurul filozofilor. Să nu crezi că-şi păstrează tot mereu culoarea asta întunecată. Nu va trece mult şi se va face albă şi în starea aceea va preface metalele în argint. Apoi, prin meşteşugul şi iscusinţa mea, va ajunge să fie roşie şi va dobîndi astfel însuşirea de a preschimba argintul în aur. De mare folos ţi-ar fi, nu încape îndoială, să stai închis în odaia aceasta de lucru şi să nu te mişti de-aci, mai înainte ca aceste minunate lucrări să fie săvîrşite întocmai, ceea ce nu va întîrzia mai mult de două sau de trei luni. Dar aceasta ar însemna o prea aspră constrîngere pentru tinereţea ta. Mulţumeşte-te, de data aceasta, să bagi de seamă începuturile lucrării, şi pune deci, rogu-te, cît mai multe lemne în cuptor.

După ce a vorbit astfel, s-a cufundat iarăşi printre fiolele şi oalele lui, în vreme ce eu cugetam la nenorocita stare în care mă aduseseră nenorocul şi uşurinţa minţii mele.

— Vai, îmi spuneam, aruncînd buşteni în cuptor, chiar în clipa aceasta sîntem căutaţi, bunul meu dascăl şi cu mine, de străjile poliţiei ! Va trebui poate să mergem la închisoare şi fără îndoială să părăsim castelul acesta, unde găsisem, dacă nu bani, cel puţin o masă şi o situaţie onorabilă. N-aş mai îndrăzni niciodată să mă înfăţişez domnului d'Astarac, care îşi închipuie că mi-am petrecut noaptea în desfătările molcome ale vrăjitoriei, cum s-ar fi cuvenit cu mult mai bine să fac. Vai ! Şi n-am s-o mai văd nici pe nepoata lui Mosaide, pe domnişoara Jahel, care mă trezea din somn într-un chip atît de plăcut noaptea în odăiţa mea. Şi, nu încape îndoială, ea are să mă uite. Îl va îndrăgi poate pe un altul, căruia îi va dărui aceleaşi mîngîieri ca şi mie. Chiar numai gîndul la necredinţa aceasta şi îmi este peste putinţă să-l îndur. Dar, aşa cum merg astăzi toate, văd eu că trebuie să mă aştept la orice.

— Fătul meu, îmi spuse domnul d'Astarac, nu hrăneşti cum trebuie athanorul. Văd că nu eşti destul de pătruns de atotputernicia focului, a cărei virtute este în stare să pîrguiască mercurul şi să facă din el rodul minunat pe care îmi va fi dat să-l culeg în curînd. Mai pune lemne ! Focul, fătul meu, este elementul cel mai de preţ ;

ţi-am spus-o îndeajuns şi vreau să-ţi desluşesc aceasta printr-o pildă. Într-o zi friguroasă din iarna trecută, ducîndu-mă eu să-l văd pe Mosaide în pavilionul lui, l-am găsit şezînd cu picioarele pe o găleată cu jăratec şi am văzut nişte limbi mici de foc strecurîndu-se din găleată şi avînd destulă putere ca să-i umfle halatul acestui înţelept ; de unde urmează că, dacă focul ar fi fost mai puternic, l-ar fi ridicat fără îndoială şi pe Mosaide în văzduh, acolo unde este cu adevărat vrednic să se suie ; şi că, dacă ar fi cu putinţă să fereci într-un vas oarecare un număr îndeajuns de mare din aceste limbi de foc, am putea, cu mijlocul acesta, să plutim pe nouri tot atît de lesne pe cît plutim pe mare, şi să mergem să le cercetăm pe salamandre în locuinţele lor din văzduh. La aceasta am cugetat mai tîrziu în tihnă. Şi nu deznădăjduiesc să ajung să făuresc un asemenea vas cu foc. Dar să ne întoarcem la lucru ; ia mai pune lemne în cuptor.

M-a mai ţinut cîtăva vreme în încăperea aceea înăbuşitoare, din care mă tot gîndeam cum să scap mai repede, ca să încerc s-o găsesc pe Jahel, căci ardeam de nerăbdare să-i împărtăşesc necazurile mele. În sfîrşit, a ieşit din odaia de lucru şi socoteam că sînt slobod. Dar şi nădejdea aceasta mi-a înşelat-o.

— Vremea, mi-a spus el, este în dimineaţa aceasta destul de blîndă, măcar că e cerul cam acoperit. Nu ţi-ar fi pe plac să faci o plimbare

prin parc cu mine, mai înainte de-a reîncepe tălmăcirea lui Zozim Panopolitul, care îţi va aduce multă cinste, şi ţie şi dascălului tău, dacă o veţi încheia amîndoi aşa cum aţi început-o ?

L-am urmat în parc cu părere de rău şi acolo mi-a vorbit astfel :

— Îmi pare bine, fătul meu, că mă aflu singur cu tine, ca să-ţi spun să te păzeşti, cît mai e vreme, de o mare primejdie care se prea poate să te ameninţe într-o bună zi ; şi mă osîndesc pe mine însumi că nu m-am gîndit să te vestesc despre aceasta mai înainte, fiindcă ceea ce am să-ţi împărtăşesc este de o mare însemnătate.

Vorbind astfel m-a călăuzit pe marea alee care coboară spre mlaştinele Senei, de unde se vede Rueil şi muntele Valerian cu calvarul lui. Acesta era drumul pe care obişnuia să se plimbe, astfel încît aleea aceea putea fi străbătută, deşi erau cîteva trunchiuri de copaci căzute de-a curmezişul.

— Se cuvine să te fac să pricepi, urmă el, ce te poate aştepta dacă nu te vei purta cinstit cu salamandra ta. Nu te cercetez despre legătura ta cu această făptură supraomenească, pe care am fost destul de fericit să te fac s-o cunoşti. Chiar ţie, după cîte mi se pare, îţi este oarecum silă să-mi pomeneşti despre ea. Şi poate că ţi se cuvin laude pentru aceasta. Dacă salamandrele nu au despre purtarea iubiţilor lor, cînd aceştia păstrează patima lor tainică, aceleaşi păreri ca şi fe-

meile de la curte sau din oraş, nu-i mai puţin adevărat că însuşirea cea mai de seamă a iubirilor celor mai frumoase e de-a fi inefabilă şi că înseamnă să pîngăreşti o dragoste adîncă dacă o laşi să fie dată în vileag.

Dar salamandra ta (al cărui nume mi-ar fi uşor să-l aflu, dacă aş avea o asemenea curiozitate nelalocul ei) poate că nu te-a lămurit asupra uneia dintre patimile ei cele mai puternice, şi anume gelozia. Însuşirea aceasta este obişnuită la toate semenele ei. Ţine minte, fiule : salamandrele nu se lasă înşelate fără să se răzbune. Se răzbună cumplit pe sperjuri. Divinul Paracelsius pomeneşte o pildă care va ajunge să-ţi insufle o teamă mîntuitoare. Iată pentru ce vreau să ţi-o povestesc.

În oraşul nemţesc Staufen trăia un filozof spagiric care, ca şi tine, avea o legătură cu o salamandră. A fost atît de mîrşav încît s-o înşele fără ruşine cu o femeie frumoasă, drept este, dar nu mai frumoasă decît poate să fie o femeie. Într-o seară, pe cînd îşi lua cina cu noua lui iubită şi cu cîţiva prieteni, mesenii au văzut strălucind deasupra capetelor lor o coapsă minunat de frumoasă. Salamandra şi-o arăta, ca să se ştie bine că nu i se cuvenea ponosul pe care i-l făcuse iubitul ei. După care făptura aceea cerească, mînioasă, îşi lovi iubitul de dambla. Oamenii de rînd, care sînt făcuţi doar ca să fie amăgiţi, au socotit firească moartea aceea ; dar cei care împărtăşeau

taina au ştiut bine din ce mînă pornise lovitura. Îţi datoram, fătul meu, povaţa şi pilda aceasta.

Nu-mi erau atît de folositoare, pe cît le socotea domnul d'Astarac. Ascultîndu-le, mă frămîntau alte pricini de teamă. Fără îndoială că pe chipul meu se zugrăvea îngrijorarea, căci marele cabalist, întorcîndu-şi privirea asupra mea, mă întrebă dacă mă temeam cumva ca un legămînt care ar trebui păzit cu atîta străşnicie să nu fie nepotrivit cu tinereţea mea.

— Pot să te liniştesc în această privinţă, adăogă el. Gelozia salamandrelor nu-i stîrnită decît dacă îşi capătă ca potrivnică vreo femeie şi e vorba în realitate mai mult de o ciudă, de un necaz şi de un dezgust, mai mult decît de gelozie propriu-zisă. Salamandrele au sufletul prea ales şi înţelepciunea prea ascuţită ca să se pizmuiască una pe alta şi să se lase pradă unui simţămînt pricinuit numai de starea de sălbăticie în care se află încă scufundată omenirea. Dimpotrivă, sînt foarte vesele să împărtăşească tovarăşelor lor desfătările pe care le gustă alături de un om înţelept, şi le place să-i aducă iubitului lor pe surorile lor cele mai frumoase. Îţi vei da seama curînd că ele merg foarte departe cum ţi-am spus-o cu bunăvoinţa : şi nu va trece nici un an, ba chiar nici şase luni, pînă cînd odaia ta va fi locul de întîlnire a cinci sau şase fiice ale zilei, care-şi vor desface pe întrecute în faţa ta strălucitele lor cingători. Să nu-ţi fie teamă, fiule, să răspunzi

dezmierdărilor lor. Prietena ta nu se va supăra. Şi cum ar putea oare să se supere, de vreme ce-i o înţeleaptă ? La rîndul tău, să nu te superi dacă salamandra ta te părăseşte pentru o clipă ca să se ducă să vadă ce face alt filozof. Ia aminte că gelozia aceea trufaşe, pe care oamenii o alătură împreunărilor trupeşti, nu-i decît un simţămînt sălbatec, întemeiat pe cea mai caraghioasă dintre amăgiri. Căci se bizuie pe părerea greşită că poţi să ai numai pentru tine o femeie, atunci cînd ţi s-a dăruit, ceea ce nu-i decît o amăgitoare însăilare de vorbe.

Glăsuind astfel, domnul d'Astarac o luase pe poteca mătrăgunelor şi începusem să zărim printre frunze pavilionul lui Mosaide, cînd o voce înspăimîntătoare ne lovi auzul şi făcu să-mi bată inima. Vocea aceasta scotea nişte sunete sparte întovărăşite de nişte scrîşniri ascuţite şi începeai să distingi, apropiindu-te, că erau modulate şi că fiecare înşiruire de vorbe se încheia cu un fel de melopee foarte slabă, dar pe care nu puteai să o auzi fără să tremuri.

După ce am făcut cîţiva paşi, am putut, ciulind urechile, să prindem şi înţelesul acestor vorbe ciudate. Glasul spunea :

— Ascultă blestemul cu care Elizei i-a afurisit pe copiii neruşinaţi şi veseli ! Auzi anatema cu care Barac l-a lovit pe Meros ! Te osîndesc în numele lui Arhitariel, care mai este numit şi domnul bătăliilor, şi care poartă spada luminoasă. Te

osîndesc la pierzanie, în numele lui Sardalifon, care-i înfăţişează stăpînului său florile cele mai plăcute şi cununile cele mai alese, dăruite de copiii lui Israil. Blestemat să fii, cîine ! Anatemă asupra ta, porcule !

Privind de unde venea glasul, l-am văzut pe Mosaide pe pragul locuinţei lui, în picioare, cu braţele în sus, cu mîinile în chip de gheare cu unghii ascuţite, care în lumina soarelui păreau a fi înflăcărate. Purtînd pe cap cununa lui jegoasă şi înfăşurat cu caftanul lui bătător la ochi care, întredeschizîndu-se, lăsa să se vadă nişte coapse arcuite în nişte nădragi în zdrenţe, semăna cu un mag cerşetor, veşnic şi tare bătrîn. Ochii îi străluceau. Spunea :

— Blestemat să fii, în numele Globurilor ; blestemat să fii, în numele Roţilor ; blestemat să fii, în numele Fiarelor tainice pe care le-a văzut Ezechiel.

Şi îşi întinse braţele lungi înarmate cu gheare, spunînd iarăşi :

— În numele Globurilor, în numele Roţilor, în numele Fiarelor tainice, coboară-te printre cei care nu mai sînt.

Am făcut cîţiva paşi prin desiş ca să vedem faptura asupra căreia Mosaide îşi întindea braţele şi mînia, şi mare-mi fu mirarea să descopăr pe domnul Jérôme Coignard, agăţat cu pulpana hainei de o tufă de mărăcini. Întîmplările nesăbuite din timpul nopţii trecute se învederau pe

întreaga lui ființă ; gulerul și nădragii sfîșiați, ciorapii pătați de noroi, cămașa deschisă, toate aminteau în chip jalnic de nefericitele noastre întîmplări și, ceea ce era mai rău, umflătura nasului dăuna înfățișării lui alese și zîmbitoare care nu-l părăsea niciodată.

Am alergat spre el și l-am scos cu atîta îndemînare din mărăcini că nu și-a lăsat în ei decît o bucată din nădragi. Și Mosaide, nemaiavînd pe cine să blesteme, intră în casă. Cum era numai în papuci am băgat de seamă că piciorul îi era înfipt în mijlocul labei, astfel încît călcîiul îi era aproape tot atît de ieșit în afară pe la spate pe cît îi erau degetele în față. Această orînduire îi făcea umbletul foarte displăcut, care altminteri ar fi fost plin de demnitate.

— Jacques Tournebroche, fătul meu, îmi spuse oftînd bunul meu dascăl, trebuie că evreul acesta o fi însuși Isaac Laquédem, ca să blesteme astfel în toate limbile. M-a juruit unei morți apropiate și năprasnice cu o mare bogăție de cuvinte alese și m-a făcut porc în patrusprezece graiuri osebite, dacă am numărat eu bine. L-aș crede Anticristul dacă nu i-ar lipsi mai multe din semnele după care poți să-l recunoști pe acest vrăjmaș al lui Dumnezeu. Oricum ar fi, e un ovrei josnic și niciodată nu a fost mai la locul ei roata pe straiele unui păgîn turbat. Unul ca el este vrednic nu numai de roata care se lega odinioară de caf-

tanul evreilor, ci și de aceia pe care se trag ucigașii.

Și bunul dascăl, tare mînios la rîndul său, îi arăta pumnul lui Mosaide care se făcuse nevăzut, și-l învinuia că ar răstigni copii și că ar mînca din carnea nou-născuților.

Domnul d'Astarac se apropie de el și-l atinse pe piept cu rubinul pe care-l purta în deget.

— Prielnic lucru este, spuse marele cabalist, să cunoști însușirile nestematelor. Rubinul potolește mînia, și-l vom vedea îndată pe domnul abate Coignard cum își recapătă blîndețea firească.

Bunul meu dascăl și începuse să zîmbească, mai puțin datorită virtuții pietrei cît din pricina filozofiei care-l înălța pe acel vrednic de laudă bărbat mai presus de patimile omenești. Fiindcă se cuvine s-o spun, chiar în clipa în care povestirea mea se întunecă și se face jalnică, domnul Jérôme Coignard mi-a dat pilde de înțelepciune în împrejurări în care anevoie este s-o întîlnești.

L-am întrebat despre pricina acelei zarve. Dar am priceput după răspunsurile lui nelămurite și încurcate că nu prea avea poftă să ne îndestuleze curiozitatea. Am bănuit mai întîi că Jahel ar fi fost amestecată aici într-un chip oarecare, după scrîșnetul glasului lui Mosaide pe care-l auzeam amestecat cu scrîșnetul zăvoarelor și cu toate zgomotele unei certe, în pavilion, între unchi și ne-

poată. Dar, pe cînd îmi dădeam osteneala să capăt vreo lămurire de la bunul meu dascăl :

— Ura împotriva creştinilor, ne spuse el, este înrădăcinată în sufletul ovreilor, şi Mosaide ăsta este o pildă scîrboasă despre aceasta. Mi s-a părut că deslușesc în schelălăiturile lui groaznice nişte părţi din blestemele pe care sinagoga le-a vărsat în veacul trecut împotriva unui ovreiaș din Olanda, pe numele lui Baruch sau Benedict şi mai cunoscut sub numele de Spinoza, pentru vina de a fi întemeiat o filozofie care a fost combătută foarte temeinic, aproape chiar de la naşterea ei, de către nişte teologi de toată lauda. Dar Mardocherul ăsta bătrîn a mai adăogat, paremi-se, multe înjurături încă mai grozave, şi mărturisesc că am simţit oarecare tulburare. Tocmai chibzuiam cum să scap cu fuga de acest potop de ocări, cînd, spre nenorocul meu, m-am încurcat în mărăcinii aceia şi am fost atît de agăţat în ei prin osebite părţi ale hainei şi pielii mele, încît teamă mi-a fost să nu las şi pe una şi pe cealaltă acolo. Şi aş mai fi încă prins în ei, suferind dureri usturătoare, dacă Tournebroche, învăţăcelul meu, nu m-ar fi scos la vreme.

— Mărăcinii sînt un fleac, spuse domnul d'Astarac. Dar mă tem, domnule abate, că domnia ta ai călcat pe mătrăgună.

— De asta, spuse abatele, puţin îmi pasă.

— Aici greşeşti, urmă domnul d'Astarac cu vioiciune. E destul să pui piciorul pe o mătrăgună

ca să fii amestecat într-un omor şi să mori mişeleşte.

— Ei, domnule, spuse bunul meu dascăl, iată cam multe primejdii, şi văd că s-ar fi cuvenit să trăiesc ferecat între zidurile pline de elocinţă ale Astaracienei, care este regina bibliotecilor. Pentru vina de a fi părăsit-o numai o clipă mi s-au zvîrlit pe cap toate Fiarele lui Ezechiel, fără să mai pun la socoteală celelalte.

— Şi n-ai nimic să-mi spui despre Zozim Panopolitul? întrebă domnul d'Astarac.

— Merge, răspunse bunul meu dascăl, merge pe calea cea bună, măcar că păşeşte deocamdată cam încet.

— Cugetă, domnule abate, spuse cabalistul, că stăpînirea celor mai mari taine este legată de cunoaşterea acestor scrieri vechi.

— Cuget, domnule, cu multă grije, spuse abatele.

Şi domnul d'Astarac, liniştit în chipul acesta, ne lăsă la picioarele faunului care cînta din flaut fără să se sinchisească de capul care-i alunecase pe iarbă, şi o tuli printre copaci la chemarea salamandrelor.

Bunul meu dascăl mă luă de braţ în chipul cuiva care poate în sfîrşit să vorbească slobod.

— Jacques Tournebroche, fătul meu, îmi spuse, nu trebuie să-ţi ascund că o întîlnire destul de ciudată a avut loc azi dimineaţă în podul castelului, pe cînd erai oprit la catul întîi de turbatul

ăsta de suflător în foc. Căci am auzit eu bine cum te-a poftit să iei parte la ce făcea el în bucătărie, care nu miroase atît de frumos şi nici nu este atît de creştinească pe cît era aceia a jupînului Leonard, tatăl tău. Vai ! Cînd am să apuc să văd iarăşi ospătăria *La regina Pédauque* şi librăria domnului Blaizot, *La icoana sfintei Ecaterina,* unde simţeam atîta plăcere să răsfoiesc cărţile proaspăt sosite de la Amsterdam şi de la Haga !

— Vai, strigai eu cu lacrimile în ochi, cînd am să le văd eu însumi !? Cînd am să revăd strada Saint-Jacques, unde m-am născut, şi pe scumpii mei părinţi, cărora ştirea nenorocirilor noastre le va pricinui atîtea necazuri ? Dar binevoieşte să-mi lămureşti, bunul meu dascăl, cum s-a întîmplat întîlnirea aceia atît de ciudată despre care spuneai că a avut loc azi dimineaţă, şi faptele care s-au mai petrecut azi.

Domnul Jérôme Coignard se învoi să-mi dea toate lămuririle pe care le doream. O făcu cu aceste cuvinte :

— Află prin urmare, fiule, că tocmai ajunsesem fără vreo piedică pînă în catul cel mai de sus al castelului cu acel domn d'Anquetil, la care ţin destul de mult, măcar că-i cam necioplit şi fără învăţătură. N-are în minte nici cunoştinţe frumoase şi nici setea de a dobîndi noţiuni înălţătoare. Dar vioiciunea tinereţii străluceşte în el în chip plăcut şi iuţeala sîngelui i se arată în

glume hazlii. Cunoaşte lumea aşa cum cunoaşte şi femeile, fiindcă stă deasupra, dar fără vreun dram de filozofie. Mare nerozie din partea lui să spună că e ateu ! Nelegiuirea lui e fără de răutate, şi ai să vezi că se va destrăma de la sine cînd focul simţurilor i se va mai potoli. Dumnezeu nu are alţi duşmani în sufletul lui decît caii, cărţile de joc şi femeile. În mintea unui necredincios adevărat, a unui domn Bayle [1], de pildă, adevărul întîlneşte potrivnici mai primejdioşi şi mai vicleni. Dar văd, fiule, că-ţi zugrăvesc un portret sau un caracter, pe cînd tu nu aştepţi altceva din partea mea decît o povestire.

Am să-ţi fac pe plac. După ce am ajuns în catul cel mai de sus al castelului cu domnul d'Anquetil, l-am dus pe tînărul gentilom în odaia ta şi l-am poftit, după făgăduiala pe care i-am făcut-o amîndoi, în faţa fîntînii Tritonului, să se folosească de acea odaie ca şi cum ar fi fost a lui. A primit cu dragă inimă, s-a dezbrăcat şi, rămînînd numai în cizme, s-a întins pe patul tău. I-am tras perdelele, ca să nu-l supere razele soarelui care începea să mijească, şi el n-a întîrziat să adoarmă.

Cît despre mine, fiule, m-am dus în odaia mea şi, măcar că eram frînt de oboseală, n-am vrut

[1] *Pierre Bayle* (1647—1706), scriitor francez, autorul unui *Dicţionar istoric şi critic* (1697) care constituie arsenalul argumentelor ateiste din secolul al XVIII-lea.

să gust vreo odihnă mai înainte de-a afla în cartea lui Boetius un loc potrivit cu starea mea. N-am găsit nici unul care să i se potrivească întocmai. Căci marele Boetius, adevăr este, n-a avut prilejul să cugete la neplăcerea de a fi spart capul unui strîngător de biruri, cu o sticlă din chiar pivnița lui. Dar am cules de ici, de colo, din minunata lui lucrare, cîteva cugetări care s-ar putea potrivi cu împrejurările de azi. După care, trăgîndu-mi scufia pe ochi și juruindu-mi sufletul lui Dumnezeu, am adormit destul de liniștit. După o vreme care mi-a părut scurtă, fără a fi avut mijlocul s-o măsor, fiindcă faptele noastre, fiule, sînt singura măsură a vremii care, ca s-o spunem așa, e fără de rost pentru noi în timpul somnului, m-am simțit tras de braț și am auzit un glas care-mi striga la ureche :

„Hei domnule abate ! Hei, domnule abate, scoală-te odată !"

Mi-am închipuit că ar fi căpetenia de străji care venea să mă ridice și să mă ducă la tribunalul bisericesc, și cumpăneam în sinea mea dacă n-ar fi nimerit să-i sparg capul cu sfeșnicul. Adevărul este, din nenorocire, fătul meu, că odată ieșit din calea blîndeții și a dreptății, pe care înțeleptul pășește cu pasul hotărît și prevăzător, te vezi silit să răspunzi la violență prin violență și la cruzime prin cruzime, astfel încît urmarea celei dintîi greșeli este că dă naștere altora noi. Cată să ai bine întipărit în minte acest lu-

cru, ca să înțelegi viața împăraților romani, pe care domnul Crevier a povestit-o întocmai. Principii aceia nu se născuseră mai răi decît ceilalți oameni. Caius, supranumit Caligula, nu ducea lipsă nici de duh firesc, nici de judecată, și era în stare să simtă prietenie pentru cineva, Neron avea o aplecare înnăscută pentru virtute și firea lui îl îndemna spre tot ceea ce era mare și măreț. Cea dintîi greșală a lor i-a azvîrlit pe amîndoi pe calea ticăloasă pe care au urmat-o apoi pînă la sfîrșitul lor mișelnic. Aceasta se vede bine din cartea domnului Crevier. L-am cunoscut pe omul acela iscusit pe cînd preda literatura la colegiul din Beauvais, așa cum aș preda-o și eu, dacă viața mea n-ar fi fost străbătută de mii de piedici și dacă ușurința firească a sufletului meu nu m-ar fi făcut să cad în numeroase capcane în care m-am prins. Domnul Crevier, fătul meu, era un om cu moravuri curate ; propovăduia o morală aspră și l-am auzit spunînd într-o bună zi că o femeie care și-a călcat credința în căsnicie este în stare să săvîrșească cele mai mari fărădelegi, precum ar fi omorul și punerea de foc. Îți pomenesc această cugetare ca să te fac să pricepi austeritatea sfîntă a acelui preot. Dar văd că am început să-mi pierd șirul și mă grăbesc să-mi reiau povestirea din locul unde am lăsat-o. Mi se părea deci că acel om al poliției ridica mîna asupra mea și mă și vedeam în închisorile arhiepiscopiei, cînd am recunoscut chipul și glasul domnului d'Anquetil.

„Domnule abate, mi-a spus tînărul gentilom, mi s-a întîmplat chiar acum, în odaia lui Tournebroche, ceva foarte ciudat. O femeie a intrat în odaie pe cînd dormeam, mi s-a strecurat în pat şi m-a trezit cu o ploaie de mîngîieri, de nume dezmierdătoare, de şoapte duioase şi de sărutări înflăcărate. Am dat la o parte perdelele ca să deslușesc chipul norocului meu. Am văzut că era brună, cu ochi arzători, şi cea mai frumoasă fată din lume. Dar în aceeaşi clipă ea a scos un strigăt grozav şi a fugit, mînioasă, dar nu destul de iute ca să n-o pot ajunge şi prinde pe coridor, unde am ţinut-o strîns îmbrăţişată. A început să se zbată şi să mă zgîrie pe obraz ; după ce am fost zgîriat îndeajuns ca să-i fie cinstea mîntuită, am început să ne deslușim. A aflat cu plăcere că sînt gentilom, şi nu dintre cei mai săraci. Am încetat curînd să-i fiu nesuferit şi tocmai începea să-mi vrea binele, cînd un rîndaş care străbătea coridorul a făcut-o să fugă fără să se mai întoarcă. După cîte cred, a adăogat domnul d'Anquetil, fata aceasta minunată venise pentru altcineva decît pentru mine ; a greşit uşa şi mirarea ei a speriat-o. Dar am liniştit-o aşa cum trebuie şi, fără rîndaşul acela, aş fi cîştigat-o cu totul de partea mea."

Eu l-am întărit în această părere. Am căutat să deslușim pentru cine putuse să vină făptura aceia frumoasă şi am fost de aceeaşi părere că, aşa cum ţi-am spus-o, Tournebroche, ea venise

pentru bătrînul smintit de d'Astarac, care o dezmiardă într-o odaie învecinată cu a ta sau poate, fără ştirea ta, chiar în odaie la tine. Nu crezi şi tu aceasta ?

— Nimic mai cu putinţă, am răspuns.

— Nu trebuie să mai avem vreo îndoială, urmă bunul meu dascăl. Vrăjitorul ăsta îşi bate joc de noi cu salamandrele lui. Şi adevărul este că trăieşte cu fata aceea frumoasă. E un om fără-ţarnic.

L-am rugat pe bunul meu dascăl să-şi urmeze povestirea. A făcut-o cu dragă inimă.

— Scurtez, fiul meu, îmi spuse, cuvîntarea pe care mi-a ţinut-o domnul d'Anquetil. Numai o minte josnică şi de rînd povesteşte în amănunţime împrejurările mărunte. Trebuie, dimpotrivă, să ne străduim să le adunăm în puţine vorbe, să năzuim să vorbim cît mai pe scurt şi să păstrăm pentru învăţături şi pentru îndemnuri de morală belşugul cuprinzător al cuvintelor, pe care cuvine-se atunci să-l prăvălim cum se prăvăleşte zăpada cînd coboară din vîrfurile munţilor. Te voi fi lămurit îndeajuns despre vorbele domnului d'Anquetil cînd îţi voi fi spus că m-a încredinţat că-i găsea tinerii fete o frumuseţe, un farmec, un vino-ncoace, cu totul neobişnuite. Şi-a încheiat cuvîntarea întrebîndu-mă dacă ştiam care-i e numele şi cine era.

„După cum mi-ai zugrăvit-o, i-am răspuns, o recunosc ca fiind nepoata rabinului Mosaide, Ja-

hel, pe numele ei, pe care mi s-a întîmplat s-o îmbrăţişez într-o noapte pe aceeaşi scară, numai că atunci a fost între catul al doilea şi catul întîi."

„Nădăjduiesc, răspunse domnul d'Anquetil, că au mai fost şi alte deosebiri, căci, despre partea mea, am strîns-o de foarte aproape. Îmi pare rău numai că mi-ai spus că e evreică. Şi, măcar că nu cred în Dumnezeu, e în mine un oarecare simţămînt care ar fi vrut-o mai bine creştină. Dar cine poate şti cu adevărat din cine s-a născut? Cine ştie dacă nu-i cumva vreun copil găsit? Evreii şi ţiganii fură doar copii în fiecare zi. Şi pe urmă se spune adeseori că Sfînta Fecioară era evreică. Evreică sau nu, îmi place, o vreau şi o voi avea."

Astfel a vorbit zăpăcitul acela. Dar îngăduie, fiule, să mă aşez pe banca aceasta acoperită cu muşchi, căci întîmplările nopţii trecute, luptele şi fuga mea, mi-au tăiat picioarele.

Se aşează şi-şi scoase din buzunar tabachera goală, la care se uită lung şi mîhnit.

M-am aşezat alături de el, într-o stare în care începea şi îndîrjirea şi descurajarea. Povestirea aceasta îmi pricinuia o mare supărare. Blestemam soarta care pusese un om necioplit în locul meu, chiar în clipa în care scumpa mea iubită venise să mă caute, avînd toate semnele celei mai înflăcărate iubiri, fără să ştie că în clipa aceea eu îndesam buturugi în soba alchimistului. Ne-

statornicia neîndoielnică a Jahelei îmi sfîşia inima, şi aş fi dorit ca măcar bunul meu dascăl să fi păstrat mai multă cuviinţă în faţa potrivnicului meu. Am cutezat să-l ţin de rău, cu sfială, pentru că destăinuise numele Jahelei.

— Domnule, i-am spus, nu socoteşti că a fost cam nepotrivit să dai asemenea amănunte nobilului aceluia atît de desfrînat şi de pornit pe rele ?

Bunul meu dascăl păru că nu mă aude.

— Tabacherea mea, zise, s-a deschis, din nenorocire, noaptea trecută, în timpul încăierării, şi tutunul care era în ea nu mai alcătuieşte, amestecat cu vinul din buzunarul meu, decît un aluat dezgustător. Nu cutez să-i cer lui Criton să-mi radă cîteva foi, atît de aspru şi rece îmi pare chipul acelui slujitor şi judecător. Sufăr cu atît mai mult că nu pot să trag tabac cu cît nasul mă mănîncă straşnic de pe urma loviturii pe care am primit-o noaptea trecută, şi sînt foarte stingherit că nu-i pot dărui nimica acestui oaspete nepoftit. Cuvine-se să rabd şi neplăcerea aceasta cu linişte sufletească, pînă cînd îmi va dărui domnul d'Anquetil cîteva fire din cutia lui. Şi ca să ne întoarcem, fiule, la tînărul gentilom, el mi-a spus pe şleau.

„O iubesc pe fata asta. Află, domnule abate, că o iau în trăsură cu noi. Chiar de aş mai rămîne aici opt zile, o lună, şase luni şi mai mult, nu mai plec fără ea".

I-am înfăţişat primejdiile în care ne-ar pune cea mai mică întîrziere. Dar mi-a răspuns că aceste primejdii îl priveau cu atît mai puţin cu cît erau mari pentru noi şi mici pentru el.

„Pe domnia-ta, domnule abate, mi-a spus, te paşte primejdia să fii spînzurat alături de Tournebroche ; cît despre mine, pot numai să mă duc la Bastilia, unde am să am cărţi de joc şi femei şi de unde familia mea are să mă scoată în curînd, căci tata va face să mijlocească pentru mine vreo ducesă sau vreo dănţuitoare şi, măcar că mama s-a făcut tare cucernică, va şti, spre binele meu, să-i facă pe vreo doi sau trei principi de sînge să-şi aducă aminte cu duioşie de ea. Aşa că e lucru hotărît : plec împreună cu Jahel, sau nu mai plec de loc. Eşti slobod, domnule abate, să închiriezi un poştalion cu Tournebroche al domniei tale."

Nemilosul ştia, fiule, destul de bine, că n-aveam mijloacele potrivite să facem ce ne îndemna el. Am încercat să-l înduplec să-şi schimbe hotărîrea. Am stăruit, am încercat să-l înduioşez, i-am pomenit de învăţămintele moralei. A fost în zadar şi am cheltuit degeaba o elocinţă care, din amvonul unei cucernice biserici parohiale, mi-ar fi adus cinste multă şi parale. Vai ! Este scris, fiule, că nici una dintre faptele mele nu va da roade pe pămîntul acesta, şi pare că pentru mine a scris Eclesiastul : *Quid habet amplius homo de universo*

labore suo, quo laborat sub sole? [1] Departe de a-l face mai de înţeles, cuvîntările mele îl întăreau pe tînărul senior în încăpăţînarea lui şi nu-ţi voi ascunde, fiule, că mi-a destăinuit că se bizuia numai pe mine pentru izbînda dorinţelor lui, şi că a stăruit să mă duc s-o găsesc pe Jahel, ca s-o hotărăsc să se lase răpită, făgăduindu-i o rufărie din pînză de Olanda, văsărie, nestemate şi un venit frumos.

— Vai, bunul meu dascăl, strigai eu, domnul d'Anquetil ăsta este de o nemaipomenită necuviinţă! Şi ce crezi că ar răspunde Jahel la aceste propuneri, cînd va afla de ele?

— Fătul meu, mi-a răspuns el, ea le-a aflat în clipa aceasta şi socotesc că-i vor fi pe plac.

— Dacă-i aşa, am spus eu repede, trebuie să-l vestim pe Mosaide.

— Mosaide, răspunse bunul meu dascăl, a fost destul de vestit. Ai auzit doar, lîngă pavilion, ultimile izbucniri ale mîniei lui.

— Cum, domnule, am spus eu foarte mişcat, i-ai dat de ştire evreului de necinstea care era gata să-i atingă neamul? Bine ai făcut! Îngăduie-mi să te îmbrăţişez. Dar atunci mînia lui Mosaide la care am fost martori, îl urmărea pe domnul d'Anquetil, şi nu pe dumneata.

[1] Ce-i mai rămîne omului din toată munca lui, cîtă a făcut-o sub soare? (În l. lat.)

— Fătul meu, urmă abatele cu un aer ales și cuvios, o firească îngăduință pentru slăbiciunile omenești, o blîndețe îndatoritoare, nesocotita bunătate a unui suflet prea ușuratic, îi mînă adesea pe oameni la fapte necugetate și fac să cadă asupra lor asprimea părerilor deșarte ale oamenilor. Nu-ți voi ascunde, Tournebroche, că, lăsîndu-mă înduplecat de rugămințile stăruitoare ale tînărului gentilom, i-am făgăduit, plin de bunăvoință, să mă duc din partea lui s-o găsesc pe Jahel și să nu las la o parte nici un amănunt ca s-o înduplec să se lase răpită.

— Vai, am strigat, și ți-ai împlinit această nenorocită de făgăduială ? ! Nu-ți pot spune cît de mult mă rănește și mă mîhnește asemenea faptă !

— Tournebroche, mi-a răspuns cu asprime bunul meu dascăl, vorbești ca un fariseu. Un cărturar pe cît de vrednic de iubire pe atît de aspru a spus : „Întoarceți-vă privirea asupra voastră și păziți-vă să judecați faptele altora. Judecîndu-i pe ceilalți, muncești în zadar ; adesea te înșeli, și păcătuiești ușor, pe cînd dacă stai să te cercetezi și să te judeci pe tine însuți îți este întotdeauna rodnică îndeletnicirea". Scris este : „Nu te vei teme de judecata oamenilor", și sfîntul apostol Paul a spus : „Puțin îmi pasă cum voi fi judecat de tribunalul oamenilor". Și dacă aduc astfel în ajutor cele mai frumoase texte ale moralei, o fac ca să te învăț, Tournebroche, și să te îndrept iarăși către sfiala umilă și blajină care ți se po-

triveşte, iar nu ca să mă dezvinovăţesc, cînd mulţimea nelegiuirilor mele mă apasă şi mă covîrşeşte. Greu este să nu aluneci în păcat şi potrivit este să nu te laşi pradă deznădejdii cu fiecare pas pe care-l faci pe pămîntul acesta unde totul purcede de la blestemul strămoşesc şi din răscumpărarea înfăptuită prin sîngele fiului lui Dumnezeu. Nu vreau să-mi înfrumuseţez păcatele şi-ţi mărturisesc că solia pe care am primit-o la rugăciunea domnului d'Anquetil purcede de la căderea Evei şi nu-i altceva, ca să spunem drept, decît una din nenumăratele ei urmări, în ciuda simţămîntului umil şi jalnic pe care-l încerc acuma şi care izvorăşte din dorinţa şi din nădejdea mîntuirii mele veşnice. Căci trebuie să ţi-i înfăţişezi pe oameni stînd în cumpănă între osînda la chinurile iadului şi mîntuire, şi să-ţi spui că stau tocmai în ceasul acesta pe cumpănă, pe talgerul care se ridică, după ce m-am găsit azi dimineaţă cu dosul de pămînt. Îţi mărturisesc deci că, după ce am străbătut drumul mătrăgunelor, de pe care se vede pavilionul lui Mosaide, m-am ascuns acolo după o tufă de mărăcini, aşteptînd să se ivească Jahel la fereastră. S-a ivit curînd, fătul meu. M-am arătat atunci şi i-am făcut semn să coboare. A venit să mă întîlnească în spatele tufei de mărăcini în clipa în care a socotit că i-a înşelat bănuielile bătrînului ei paznic. Acolo i-am destăinuit, pe şoptite, întîmplările nopţii trecute, despre care nu ştia încă nimic ; i-am împărtăşit gîndurile pe care le

avea despre ea furtunosul gentilom şi i-am înfăţişat că era spre folosul ei, tot atît cît pentru mîntuirea mea şi a ta, Tournebroche, să ne uşureze fuga plecînd şi ea cu noi. Am făcut să strălucească în ochii ei făgăduielile domnului d'Anquetil.

„Dacă te învoieşti să-l urmezi în seara aceasta, i-am spus, vei căpăta un bun venit întărit de primărie şi o zestre mai bogată decît aceea a unei dănţuitoare de la operă sau a unei stareţe de la Panthémont, precum şi o frumoasă argintărie."

„Mă ia drept o tîrfă, spuse ea, şi e un obraznic."

„Te iubeşte, i-am răspuns. Nu vrei oare să fii venerată ?"

„Îmi trebuie, urmă ea, şi un castron de argint... dar să fie foarte greu. Ţi-a pomenit cumva de vreun castron de argint ? Du-te, domnule abate, şi spune-i..."

„Ce să-i spun ?"

„Că sînt o fată cinstită."

„Şi încă ce ?"

„Că-i tare îndrăzneţ !"

„Asta-i tot ? Gîndeşte-te la scăparea noastră, Jahel !"

„Mai spune-i că nu mă învoiesc să plec decît în schimbul unei hîrtii în toată regula, pe care mi-o va iscăli diseară la plecare."

„Ţi-o va iscăli, poţi socoti că s-a făcut."

„Nu, domnule abate, nu-i făcut nimic dacă nu-mi făgăduieşte că are să-l pună pe domnul Couperin să-mi dea lecţii. Vreau să învăţ muzica."

Eram tocmai la acest loc al convorbirii noastre cînd, din nenorocire, bătrînul Mosaide ne-a surprins și, fără să fi auzit vorbele noastre, le-a ghicit înțelesul. Căci a început să-mi spună ademenitor și să mă copleșească cu ocări. Jahel alergă să se ascundă în odaia ei și am rămas singur în fața acestui ucigaș de Dumnezeu, în starea în care m-ai văzut și din care m-ai scos, fătul meu. La drept vorbind, învoiala era, pot s-o spun, încheiată. Se învoise să fie răpită și fuga noastră era sigură. Roțile și Fiarele lui Ezechiel nu vor trage mai greu în cumpănă decît castronul de argint. Mi-e teamă numai să nu-și fi ferecat nepoata bătrînul Mosaide cu trei lacăte.

— Într-adevăr, i-am răspuns, fără să pot să-mi ascund mulțumirea, am auzit un scrîșnit grozav de chei și de zăvoare, în clipa în care te-am scos din mijlocul mărăcinilor. Dar să fie oare adevărat că Jahel s-a învoit atît de repede la niște cerințe care nu erau tocmai cinstite și care te-au costat mult, desigur, să i le împărtășești? Sînt de-a dreptul uluit. Dar ia spune-mi, bunul meu dascăl, de mine nu ți-a pomenit? N-a rostit numele meu într-un suspin, sau altcumva?

— Nu, fiule, mi-a răspuns domnul abate Coignard, nu l-a rostit, cel puțin într-un chip care se putea auzi. N-am auzit nici că l-ar fi șoptit pe acela al domnului d'Astarac, iubitul ei, pe care trebuia să-l aibe în minte mai degrabă decît pe al tău. Dar nu fii mirat că l-a uitat pe al-

chimistul ei. Nu-i deajuns să stăpînești o femeie, ca să întipărești în sufletul ei o pecete adîncă și trainică. Sufletele sînt aproape de nepătruns unul pentru altul, și aceasta ți-o arată cumplita nimicnicie a iubirii. Omul înțelept cată să-și spună: Nu sînt nimic în acel nimic care este făptura omenească. A nădăjdui că poți lăsa o amintire în inima unei femei înseamnă să vrei să întipărești pecetea unui inel pe unda unei ape curgătoare. Așa că să ne păzim de a năzui să ne statornicim în ceea ce este trecător, și să ne legăm de ceea ce nu are moarte.

— În sfîrșit, i-am răspuns, Jahel asta este acum sub zăvoare bune, și poți să te bizui pe buna veghe a pazniculuí ei.

— Fătul meu, urmă bunul meu dascăl, în seara aceasta ea trebuie să ne întîlnească la *Calul roșu*. Bezna este prielnică fugii, răpirilor, încercărilor tainice și faptelor ascunse. Trebuie să ne bizuim pe viclenia fetei ăștia. Cît despre tine, ai grije să te afli la răscrucea Păstoriților, cînd se îngînă ziua cu noaptea. Știi că domnul d'Anquetil n-are răbdare și că e în stare să plece fără tine.

Tocmai pe cînd îmi dădea sfatul acesta sună clopotul pentru masă.

— N-ai asupra ta, îmi spuse el, ac și ață? Veșmintele îmi sînt sfîșiate în mai multe locuri și aș vrea, mai înainte de a mă înfățișa la masă, să le aduc iarăși la vechea lor cuviință. Nădragii

mei mai cu osebire mă cam neliniștesc. S-au rupt în așa hal încît, dacă nu le voi da un ajutor la vreme, simt că s-a isprăvit cu ei.

XIX

Mi-am luat deci, la masa cabalistului, locul meu obișnuit, cu gîndul acesta supărător că mă așezam la ea pentru ultima oară. Mi-era sufletul întunecat din pricina necredinței Jahelei. Vai, îmi spuneam, dorința mea cea mai aprinsă fusese să fug împreună cu dînsa ! Nu se ivise însă nici o putință să-mi împlinesc vreodată această dorință ; și acum iată că se îndeplinește, dar în ce chip ! Și am preamărit și de data aceasta înțelepciunea bunului meu dascăl, care, într-o zi în care doream cu prea multă înflăcărare izbîndirea nu știu cărui lucru, mi-a răspuns cu aceste cuvinte din *Biblie : Et tribuit eis petitionem eorum* [1]. Necazurile și grijile mele îmi luaseră orice poftă de mîncare și nu mă atingeam de bucate decît din vîrful buzelor. În schimb, bunul meu dascăl își păstrase desăvîrșita liniște sufletească.

[1] Și le-a împlinit lor rugămintea. (În l. lat.)

Vorbea cu multă vioiciune şi cu glas plăcut, şi s-ar fi spus că era unul dintre înţelepţii aceia pe care *Telemac* [1] ni-i zugrăveşte stînd de vorbă sub umbra copacilor din Cîmpiile Elizee, decît un om urmărit ca ucigaş şi silit să ducă o viaţă rătăcitoare şi nenorocită. Domnul d'Astarac, închipuindu-şi că-mi petrecusem noaptea la ospătărie, mi-a cerut veşti, cu bunăvoinţă, de la scumpii mei părinţi şi, întrucît nu se putea lipsi o clipă de vedeniile lui, mai adăogă :

— Cînd îţi pomenesc despre ospătarul acela ca despre tatăl tău, este bineînţeles că vorbesc după rînduiala lumii şi nu după aceea a firii. Căci nimic nu dovedeşte, fiule, că n-ai fost zămislit de vreun silf. Ba chiar mai degrabă aş crede asta, dacă duhul dumitale încă fraged ar creşte în putere şi frumuseţe.

— O, nu vorbi astfel, domnule ; rosti bunul meu dascăl surîzînd. Îl sileşti în felul ăsta să-şi ascundă duhul ca să nu vatăme numele bun al maică-si. Dar, dacă ai cunoaşte-o mai bine, ai chibzui ca şi mine că n-a putut să aibă vreo legătură cu un silf ; e o drept-credincioasă care n-a avut alte legături trupeşti decît cu soţul ei şi care-şi poartă virtutea pe chip, cu totul deosebită prin aceasta de o altă ospătăreasă, doamna Quo-

[1] *Aventurile lui Telemac,* celebru roman educativ, scris de Fénelon (1651—1715) pentru elevul său, ducele de Bourgogne, nepotul regelui Ludovic al XIV-lea.

nian, care a făcut vîlvă mare la Paris şi prin provincie, în tinereţea mea. N-ai auzit vorbindu-se despre ea, domnule ? Avea ca iubit pe un anume Mariette, care a ajuns mai pe urmă secretarul domnului d'Angervilliers. Era un domn pîntecos care, de fiecare dată cînd îşi vedea iubita, îi lăsa drept amintire vreo giuvaericală, într-o zi o cruce de Lorena sau un Sfîntul Duh, în altă zi vreun ceasornic sau vreun lanţ de aur, sau chiar o batistă, un evantai, o cutie încrustată ; cumpăra pentru ea toată marfa giuvaergiilor şi a modistelor de la tîrgul Saint-Germain ; pînă cînd într-o bună zi, văzîndu-şi ospătăreasa împodobită ca o raclă, ospătarul a căzut la bănuială că n-ar fi vorba de bunuri cîştigate prea cinstit. A pîndit-o şi n-a întîrziat s-o prindă cu iubitul ei. Trebuie să vă spun că soţul acesta nu era decît un gelos nesuferit. S-a supărat şi nu s-a ales cu nimic de pe urma supărării, ba dimpotrivă. Căci perechea de îndrăgostiţi, pe care îi plictisea gîlceava, a jurat să se scape de el. Domnul Mariette avea multă trecere. A căpătat un ordin de arestare pe numele nenorocitului de Quonian. Într-o zi, vicleana ospătăreasă îi spuse soţului ei :

— Du-mă, te rog, să luăm prînzul la ţară duminica viitoare. Sînt sigură că vom petrece de minune.

Se făcu drăgăstoasă şi stăruitoare. Soţul, măgulit, a făcut pe voia ei. Cînd sosi duminica se urcă cu ea într-o prăpădită de trăsură ca să se

ducă la Porcherons. Dar abia ajunseră la Roule, că o ceată de străjeri puşi de Mariette îl înhăţară şi-l duseră la Bicêtre, de unde a fost trimis la Mississippi, unde se mai află şi acum. În legătură cu asta s-a făcut şi un cîntec, care se sfîrşea aşa :

Un soţ cuminte, pe lumea asta,
Îndură chinul lipsei, risipii,
Mai bine-şi lăsa-n voie nevasta,
Decît să-ajungă pe Mississippi.

Şi aceasta este, fără îndoială, învăţătura cea mai temeinică pe care o poţi scoate din pilda ospătarului Quonian.

Cît despre întîmplarea în sine, nu-i lipseşte decît să fie povestită de un Petronius sau de un Apulleius ca să fie deopotrivă cu cele mai bune fabule milesiene. Scriitorii noi sînt mai prejos de cei vechi în epopee şi în tragedie. Dar dacă nu-i întrecem pe greci şi pe latini în poveşti, apoi nu-i din vina doamnelor Parisului, care nu contenesc să îmbogăţească genul acesta prin fel de fel de întorsături iscusite şi de născociri plăcute. Fără îndoială că nu-ţi este necunoscută, domnule, culegerea lui Boccaccio. M-am desfătat mult citind-o şi mă prind că, dacă florentinul acesta ar trăi în Franţa zilelor noastre, apoi ar face din păţania lui Quonian temeiul uneia dintre cele mai hazlii povestiri ale lui. Cît despre mine, n-am amintit-o aici, la masă, decît ca să fac să lucească, punîndu-le faţă-n faţă, virtutea doamnei Léonard

Ménétrier, care este spre cinstea breslei ospătarilor, în timp ce doamna Quonian a fost ruşinea ei. Doamna Ménétrier, cutez s-o spun, nu s-a dat niciodată la o parte de la săvîrşirea virtuţilor obişnuite şi de rînd legate de căsnicie, care este singura dintre cele şapte taine rămasă vrednică de dispreţ.

— Nu te contrazic, spuse d'Astarac. Dar această doamnă Ménétrier ar fi şi mai vrednică de laudă, dacă ar fi avut vreo legătură cu vreun silf, după pilda Semiramidei a Olimpiadei şi a mamei marelui papă Silvestru al II-lea.

— Ah, domnule, spuse abatele Coignard, ne tot pomeneşti despre silfi şi despre salamandre! Spune drept, ai văzut vreodată una?

— Aşa cum te văd, a răspuns domnul d'Astarac, şi chiar mai deaproape, cel puţin în ceea ce priveşte salamandrele.

— Domnule, aceasta încă nu-i destul, urmă bunul meu dascăl, ca să mă faci să cred în fiinţarea lor, credinţă care ar fi potrivnică învăţăturilor bisericii. Fiindcă poţi să fii amăgit de nişte închipuiri. Ochii şi toate celelalte simţuri ale noastre nu sînt decît nişte crainici ai rătăcirilor şi nişte olăcari ai minciunilor. Mai mult ne amăgesc decît ne învaţă. Nu ne aduc decît nişte înfăţişări nelămurite şi fugare. Adevărul le scapă, căci, cum purcede de la veşnicul lui Izvor, este nevăzut ca acesta.

—

— Ei, spuse domnul d'Astarac, nu te știam atît de filozof și nici cu un duh atît de pătrunzător.

— Este adevărat, îi răspunse bunul meu dascăl. Sînt zile în care îmi simt sufletul mai îngreunat și mai îndemnat spre plăcerile așternutului și ale mesei. Dar, noaptea trecută, am spart o sticlă de tivga unui administrator al birurilor și mi-a stîrnit gîndurile. Mă simt în stare să împrăștii toate nălucile care bîntuie în mintea domniei tale și să suflu pe toată negura aceasta. Căci, la urma urmei, domnule, silfii aceștia nu-s altceva decît aburii scorniți de creierul domniei tale.

Domnul d'Astarac îl opri cu o mișcare blajină și-i spuse :

— Iartă-mă, domnule abate ; crezi în diavoli ?

— Îți voi răspunde fără greutate, spuse bunul meu dascăl ; cred despre diavoli tot ceea ce se pomenește despre ei în cărțile sfinte, dar înlătur ca eres și înșelătorie credința în vrăji, în talismane și în farmece. Sfîntul Augustin învață că atunci cînd *Scriptura* ne îndeamnă să ne împotrivim diavolilor, vrea să înțeleagă să ne împotrivim patimilor noastre și poftelor noastre desfrînate. Nimic nu-i mai vrednic de ură decît toate drăcoveniile acelea cu care capucinii le înspăimîntă pe bietele femei.

— Văd, spuse domnul d'Astarac, că-ți dai osteneala să cugeți ca un om de treabă. Urăști ere-

surile grosolane ale călugărilor, tot atîta cît le urăsc şi eu. Dar, în sfîrşit, crezi în diavoli, şi nu mi-a fost prea greu să te fac s-o mărturiseşti. Află dar că ei nu sînt altceva decît silfii şi salamandrele. Neştiinţa şi teama le-au schimbat înfăţişarea în minţile sfioase. Dar, în realitate, sînt buni şi plini de virtute. Nu te voi pune în calea salamandrelor, nefiind încredinţat de curăţenia purtărilor domniei tale ; dar nimic nu mă-mpiedică să-ţi prilejuiesc, domnule abate, o întîlnire cu silfii, care locuiesc prin cîmpiile văzduhului şi se apropie cu dragă inimă de oameni, cu atîta bunăvoinţă şi duioşie încît li s-a spus duhuri prielnice. Departe de-a ne împinge spre pierzanie, aşa cum socotesc teologii care fac dintr-înşii nişte diavoli, ei îşi ocrotesc şi-şi apără de orice primejdie prietenii pămînteşti. Aş putea să vă împărtăşesc nenumărate pilde despre ajutorul pe care-l dau oamenilor. Dar, cum se cuvine să mă mărginesc, mă voi bizui numai pe o povestire pe care o ştiu de la doamna mareşală de Grancey însăşi. Era în vîrstă şi rămăsese văduvă de cîţiva ani cînd, într-o noapte, în pat, a fost cercetată de un silf, care i-a spus :

„Doamnă, pune să se scotocească hainele răposatului domniei tale soţ. În buzunarul unuia din nădragii săi se găseşte o scrisoare care, dacă ar fi cunoscută, l-ar pierde pe domnul des Roches, bunul meu prieten şi al domniei tale deopo-

trivă. Spune să-ţi aducă scrisoarea şi ai grijă s-o arzi."

Mareşala făgădui să nu treacă acest sfat cu vederea şi-i ceru silfului veşti de la răposatul mareşal, dar silful se făcu nevăzut fără să-i răspundă. Cînd s-a deşteptat, şi-a chemat slujnicele şi le-a trimis să cerceteze dacă nu se mai aflau niscaiva haine ale mareşalului în dulap. Ele i-au răspuns că nu mai rămăsese nici una şi că lacheii le vînduseră pe toate telalului. Doamna de Grancey a stăruit să mai caute dacă nu se găseşte măcar o pereche de nădragi.

După ce au scotocit prin toate colţurile, au aflat în sfîrşit nişte nădragi vechi de tafta, negri, cu încheietori de tip vechi, şi i-au adus mareşalei. Aceasta şi-a vîrît mîna într-unul din buzunare şi a scos o scrisoare pe care a deschis-o şi în care a aflat mai multe decît s-ar fi cuvenit ca domnul des Roches să fie azvîrlit într-o închisoare de stat. N-a avut nimic mai grabnic de făcut decît să azvîrle în foc scrisoarea. Şi în chipul acesta gentilomul acela a fost mîntuit de bunii săi prieteni, silful şi mareşala.

Sînt acestea oare, rogu-te, domnule abate, purtări de diavoli? Dar îţi voi mai povesti încă ceva, care are să te mişte şi mai mult şi care, sînt încredinţat, va merge la inimă unui cărturar cum eşti domnia ta. Nu-ţi este necunoscut faptul că Academia de la Dijon este bogată în oameni de duh. Unul dintre ei, al cărui nume nu-ţi este ne-

cunoscut, trăind în veacul trecut, pregătea, în veghile lui de cărturar, o ediţie a lui Pindar. Într-o noapte în care îngălbenise zadarnic tot încercînd să desluşească înţelesul a cinci stihuri a căror scriere era foarte încîlcită şi trunchiată, a aţipit, deznădăjduit, la cîntarea cocoşilor. În timpul somnului său, un silf, care-l iubea, i-a strămutat duhul la Stockholm, i l-a dus în palatul reginei Christina, i l-a călăuzit în bibliotecă şi i-a scos dintr-un raft un manuscris al lui Pindar, pe care i l-a deschis la paragraful încîlcit. Cele cinci stihuri se găseau acolo împreună cu două sau trei lămuriri care le făceau să fie lesne de înţeles.

Cărturarul nostru fu atît de inimos în mulţumirea lui, încît se deşteptă, îşi aprinse lumînarea şi-şi însemnă numaidecît cu creionul stihurile aşa cum le ţinuse minte. După care a adormit iarăşi adînc. A doua zi, amintindu-şi de păţania din timpul nopţii, a hotărît s-o lămurească. Domnul Descartes se afla pe-atunci în Suedia, pe lîngă regină, pe care o învăţa filozofia lui. Pindaristul nostru îl cunoştea, dar era în mai strînse legături cu ambasadorul regelui Franţei în Suedia, domnul Chanut. De el se folosi ca să facă să-i ajungă domnului Descartes o scrisoare prin care-l ruga să-i spună dacă se găsea cu adevărat în biblioteca reginei, la Stockholm, un manuscris al lui Pindar cuprinzînd varianta pe care i-o arăta. Domnul Descartes, care era un om foarte îndatoritor, îi

răspunse academicianului din Dijon că maiestatea sa avea într-adevăr manuscrisul acela şi că putuse el însuşi să citească într-însul stihurile acelea, cu varianta cuprinsă în scrisoare.

După ce povesti această istorioară pe cînd curăţa un măr de coaje, domnul d'Astarac îl privi pe abatele Coignard, ca să se bucure de mirarea pricinuită de vorbele lui.

Bunul meu dascăl zîmbi.

— Ah, domnule, îi spuse, văd bine că mă amăgeam adineaori cu o nădejde zadarnică şi că nu poate nimeni să te facă să te laşi de nălucirile domniei tale. Mi-e uşor să mărturisesc că ne-aţi înfăţişat un silf tare iscusit şi că mi-ar place să am un asemenea secretar. Ajutorul lui mi-ar fi deosebit de folositor pentru vreo două sau trei fragmente din Zozim Panopolitul, care sînt dintre cele mai încîlcite. N-ai putea să-mi dai mijlocul să chem la nevoie vreun silf de bibliotecă, tot atît de dibaci ca acela de la Dijon ?

Domnul d'Astarac răspunse cumpănit :

— Este o taină, domnule abate, pe care ţi-aş dezvălui-o cu plăcere. Dar îţi spun dinainte că dacă o vei da în vileag pentru profani, te aşteaptă pierzania.

— Să nu-ţi faci grijă de asta, spuse abatele. Am o mare poftă să aflu o taină atît de frumoasă, măcar că, să fiu sincer, nu mă aştept la vreun mare folos de pe urma ei, de vreme ce nu

cred în silfii domniei tale. Împărtăşeşte-mi-o, rogu-te.

— Prin urmare vrei? urmă cabalistul. Află dar că atunci cînd vei avea nevoie de ajutorul unui silf, nu ai altceva de făcut decît să rosteşti un singur cuvînt, *Agla*. Numaidecît copiii văzduhului vor zbura spre domnia ta; dar înţelegi, domnule abate, că acest cuvînt se cade să fie rostit din inimă, precum e rostit şi din buze, şi că toată puterea lui se trage din credinţă. Fără credinţă nu-i altceva decît o şoaptă zadarnică. Şi aşa cum l-am rostit eu acum, fără să pun vreun suflet sau vreo dorinţă în el, nici în gura mea n-are decît puţină putere, şi cel mult cîţiva copii ai zilei, dacă l-ar fi auzit, ar veni să-şi strecoare în încăperea aceasta umbra lor uşoară de lumină. I-am ghicit mai degrabă decît i-am văzut pe perdeaua aceia, şi s-au făcut nevăzuţi de-ndată ce abia se înfiripaseră. Nici domnia ta, nici învăţăcelul domniei tale, nici măcar nu le-aţi bănuit venirea. Dar, dacă aş fi rostit cuvîntul acesta vrăjit cu un simţămînt adevărat, i-ai fi văzut înfăţişîndu-se în toată strălucirea lor. Sînt de o frumuseţe fermecătoare. Ţi-am destăinuit acum, domnule abate, o mare şi folositoare taină. Încă o dată, să nu o dai în vileag cu nesăbuire. Şi nu dispreţui pilda cu abatele de Villars, care, pentru a le fi dat tainele în vileag, a fost omorît de silfi, pe drumul Lyonului.

— Pe drumul Lyonului ? spuse bunul meu dascăl. Ciudat !

Domnul d'Astarac ne părăsi deodată.

— Vreau, spuse abatele, să mă mai urc o dată în acea slăvită bibliotecă, unde am gustat atîtea desfătări înţelepte, şi pe care nu o voi mai revedea. Să nu lipseşti, Tournebroche, să te afli la asfinţitul soarelui la răscrucea Păstoriţelor.

I-am făgăduit să nu lipsesc ; aveam de gînd să mă zăvoresc în odaia mea ca să-i scriu domnului d'Astarac şi scumpilor mei părinţi, să-i rog să mă ierte dacă nu-mi luam ziua bună de la ei, căci trebuia să fug, după o întîmplare în care eram mai degrabă fără noroc decît vinovat.

Dar am auzit de pe scară nişte sforăituri care ieşeau din odaia mea şi, întredeschizînd uşa, l-am văzut acolo pe domnul d'Anquetil adormit în patul meu, cu sabia la căpătîi şi cu nişte cărţi de joc răspîndite pe plapumă. Am simţit imboldul să-l străpung chiar cu sabia lui ; dar gîndul acesta m-a părăsit de cum a mijit şi l-am lăsat să doarmă mai departe, rîzînd în mine însumi, cu toată supărarea mea, la gîndul că Jahel, ferecată cu întreitul zăvor, nu va putea să vină să-l întîlnească.

Am intrat, pentru a-mi scrie răvaşele, în odaia bunului meu dascăl, de unde am făcut să fugă vreo cinci sau şase şobolani care-i rodeau cartea lui Boetius de pe măsuţa de noapte. I-am scris domnului d'Astarac şi mamei şi am alcătuit pentru

Jahel o epistolă dintre cele mai mişcătoare. Am recitit-o şi am stropit-o cu lacrimi. Poate, mi-am spus, necredincioasa şi le va amesteca şi pe ale ei.

Apoi, copleşit de oboseală şi de mîhnire, m-am zvîrlit pe salteaua bunului meu dascăl şi n-am întîrziat să mă cufund într-o aţipire tulburată de vise în acelaşi timp întunecate şi pline de dragoste. Dar am fost trezit din somn de Criton, care a intrat în odaia mea şi mi-a întins pe o tavă de argint o hîrtiuţă răsucită, pe care am citit cîteva cuvinte trase cu creionul de o mînă nepricepută. Eram aşteptat afară pentru o pricină grabnică. Scrisoarea era iscălită: Fratele Ange, capucin nevrednic. Am alergat la poarta verde şi l-am găsit pe frăţior în şosea, aşezat pe marginea şanţului, într-un hal de supărare vrednic de plîns. Neavînd puterea să se ridice la venirea mea, şi-a înălţat spre mine privirea ochilor lui mari ca de cîine, aproape omeneşti şi înecaţi în lacrimi. Suspinele îi ridicau barba şi pieptul. Mi-a spus cu un glas care-ţi sfîşia inima:

— Vai, domnule Jacques, a venit ceasul încercărilor la Babilon, aşa cum spus este de prooroci! În temeiul plîngerii pe care a făcut-o domnul de la Guéritaude către domnul locotenent de poliţie, domnişoara Caterina a fost dusă la spital de străjeri şi va fi trimisă în America cu cel dintîi convoi. Am aflat ştirea de la Jeannette scripcăriţa, care, chiar în clipa în care Caterina era adusă la spital în căruţă, ieşea de-acolo ea însăşi, după

ce stătuse acolo din pricina unei boli, de care pare că ar fi lecuită acuma datorită meşteşugului felcerilor, sau măcar facă Dumnezeu să fie astfel ! Cît priveşte pe Caterina, va fi trimisă în insule, fără de iertare.

Şi fratele Ange, ajungînd aici cu povestirea lui, începu să plîngă cu hohote. După ce am încercat să-i potolesc plînsul cu vorbe de mîngîiere, l-am întrebat dacă nu mai avea altceva să-mi spună.

— Vai, domnule Jacques, mi-a răspuns, ţi-am încredinţat ceea ce era mai însemnat ! Iar ce-a mai rămas îmi pluteşte prin cap aşa cum pluteşte duhul Domnului peste ape, fără să duc mai departe asemuirea. E un vălmăşag plin de beznă. Nenorocirea Caterinei m-a scos din minţi. Trebuie totuşi să fi avut eu o ştire însemnată să-ţi împărtăşesc, de vreme ce m-am încumetat să vin pînă la pragul casei acesteia blestemate, în care locuieşti alături de tot felul de diavoli, şi cu mare spaimă, după ce am spus rugăciunea sfîntului Francisc, am cutezat să bat la poartă ca să-i înmînez unui slujitor scrisoarea pe care ţi-am scris-o. Nici nu ştiu dacă ai putut s-o citeşti, atît de puţină obişnuinţă am să întocmesc slovele. Şi nici hîrtia nu era bună să scrii pe ea, dar e cinstea sfintei noastre tagme să nu pună vreun preţ pe deşertăciunile veacului. Ah, Caterina la spital ! Caterina în America ! Şi inima cea mai tare s-ar frînge. Însăşi Jeannette plîngea cîte lacrimi îi aveau ochii, măcar că o pizmuieşte pe Caterina,

care o întrece în tinereţe şi în frumuseţe tot atît cît îi întrece sfîntul Francisc în sfinţenie pe toţi ceilalţi preafericiţi. Ah, domnule Jacques ! Caterina în America, acestea sînt căile necunoscute ale proniei cereşti ! Vai ! Adevărată este sfînta noastră religie, şi multă dreptate avea regele David cînd spunea că sîntem asemenea ierbii de pe cîmpuri, de vreme ce Caterina se află la spital. Şi bolovanii aceştia pe care stau aşezat sînt mai fericiţi decît mine, măcar că port straie de creştin şi chiar de călugăr. Caterina la spital !

Începu iarăşi să se bocească. Am aşteptat ca şuvoiul durerii lui să se fi curmat, şi l-am întrebat dacă n-avea vreo ştire de la scumpii mei părinţi.

— Domnule Jacques, mi-a răspuns, tocmai ei mă trimit la dumneata, însărcinîndu-mă cu o veste care nu încape amînare. Îţi voi spune că nu le merge prea bine, din pricina jupînului Leonard, tatăl domniei tale, care-şi petrece cu jocul şi cu băutura toate zilele pe care i le-a dat Dumnezeu. Şi mireasma gîştelor şi puilor lui rumeniţi nu se mai înalţă, ca odinioară, către regina Pédauque, a cărei icoană se leagănă, tristă, în bătaia vînturilor care o vatămă. Unde-i vremea cînd ospătăria tatălui dumitale îmbălsăma uliţa Saint-Jacques, de la *Micul Bacus* pînă la *Cele trei fecioare* ? De cînd a pătruns într-însa vrăjitorul, totul lîncezeşte şi piere, şi dobitoace, şi oameni, ca urmare a farmecelor pe care le-a azvîrlit asupra ei. Şi răzbunarea

Domnului a început să se arate în locul acela, după ce a fost primit acolo pîntecosul ăla de abate Coignard în timp ce eu am fost, în schimb, izgonit. De aici se trage tot răul. Căci el își află izvorul în trufia domnului Coignard, care se fudulește cu adîncimea științei lui și cu purtările lui alese. Și mîndria este izvorul tuturor păcatelor. Sfînta domniei tale mamă a făcut mare greșeală. domnule Jacques, fiindcă nu s-a mulțumit cu învățăturile pe care ți le dam cu dragă inimă și care te-ar fi făcut destoinic, fără-ndoială, să supraveghezi bucătăria, să mînuiești cum se cade frigările cu slănină împănată și să duci prapurul breslei, după ce tatăl domniei tale va fi răposat creștinește și după slujba de la înmormîntarea lui, care multă vreme n-are să mai întîrzie, căci trecătoare este viața oricăruia, și mai și bea afară din cale de mult.

Știrile acestea mi-au pricinuit o mîhnire lesne de înțeles. Mi-am amestecat lacrimile cu acelea ale frățiorului. Apoi i-am cerut veşti de la scumpa mea mamă.

— Dumnezeu, mi-a răspuns el, căruia i-a fost plăcut s-o chinuiască pe Rahila[1] la Rama, i-a trimis mamei domniei tale, domnule Jacques, osebite necazuri pentru binele ei și cu țelul de a-l pedepsi pe jupînul Leonard pentru păcatul săvîr-

[1] Rahila, personaj biblic. Întruchipează credința conjugală și curățenia sufletească.

şit atunci cînd l-a izgonit cu răutate, în fiinţa mea, pe Isus Cristos din ospătărie. I-a strămutat pe cei mai mulţi din muşterii de păsări şi de plăcinte la fiica doamnei Quonian, care învîrte frigarea la celălalt capăt al uliţei Saint-Jacques. Doamna, mama domniei tale, vede cu durere că Domnul a binecuvîntat acea casă în dauna casei ei, care e atît de părăsită acum, încît muşchiul îi acoperă aproape tot pragul. Dar e sprijinită în încercările ei, mai întîi, de smerenia cu care se roagă la sfîntul Francisc ; în al doilea rînd, de gîndul că domnia ta te înalţi în ochii lumii, prin care îţi porţi sabia la şold întocmai ca un om de obîrşie înaltă.

Dar aceasta a doua mîngîiere i-a fost mult întunecată de cînd au venit străjile azi dimineaţă să te caute la ospătărie ca să te ducă la Bicêtre să amesteci varul vreme de un an sau doi. Caterina te-a dat în vileag domnului de la Guéritaude, dar nu se cade s-o ţii de rău : a mărturisit adevărul, aşa cum trebuia s-o facă, fiind de lege creştină. Te-a arătat pe domnia ta, împreună cu abatele Coignard, ca pe tovarăşii domnului d'Anquetil şi a făcut o istorisire amănunţită a tuturor fărădelegilor şi omorurilor acelei nopţi îngrozitoare. Vai, la nimic nu i-a slujit că a spus drept, şi tot la spital au dus-o ! Ţi-e groază să te gîndeşti la toate astea !

Ajungînd aici cu povestirea, frăţiorul îşi cuprinse capul în mîini şi-ncepu iarăşi să plîngă.

Se lăsase noaptea. Mi-era teamă să nu întîrzii la întîlnire. Scoţîndu-l pe frăţior din şanţul unde se cufundase, l-am pus pe picioare şi l-am rugat să-şi urmeze istorisirea întovărăşindu-mă pe drumul spre Saint-Germain, pînă la răscrucea Păstoriţelor. A făcut pe voia mea şi, mergînd foarte necăjit alături de mine, m-a rugat să-l ajut să-şi descurce firul încîlcit al gîndurilor. I-am amintit că rămăsese la locul unde veniseră străjerii să mă ia de la ospătărie.

— Cum nu te-au găsit, urmă el, voiau să-l ducă pe tatăl dumitale în loc. Jupînul Leonard le tot spunea că nu ştie unde te-ai ascuns. Mama domniei tale spunea la fel, şi se jura pe ce avea mai scump. Dumnezeu s-o ierte, domnule Jacques ! Căci făcea nişte jurăminte strîmbe, cu adevărat ! Străjerii începeau să se mînie. Tatăl dumitale i-a împăcat dîndu-le să bea. Şi s-au despărţit ca nişte prieteni destul de buni. În timpul acesta, mama dumitale s-a dus să mă caute la *Trei fecioare* unde ceream de pomană, aşa cum o cer sfintele orînduieli ale tagmei mele. M-a trimis la dumneata ca să te îndemn să fugi fără zăbavă, de teamă ca domnul locotenent al poliţiei să nu descopere curînd casa în care găzduieşti.

Auzind aceste ştiri atît de triste, grăbeam pasul şi depăşisem chiar podul de la Neuilly.

Pe povîrnişul destul de greu de urcat, care se ridică spre răscrucea ai cărei ulmi se şi zăreau, frăţiorul îşi urma povestirea cu glas stins.

— Mama domniei tale, spuse, mi-a cerut cu multă stăruinţă să-ţi dau de ştire de primejdia care te paşte şi mi-a înmînat pentru dumneata un săculeţ pe care mi l-am ascuns sub rasă. Dar nu-l mai găsesc, adăogă el, după ce se pipăise peste tot. Şi cum îţi poţi închipui că aş mai găsi ceva, după ce am pierdut-o pe Caterina ? Îi era credincioasă sfîntului Francisc, şi foarte milostivă. Şi cu toate astea s-au purtat cu ea cum te porţi cu o tîrfă, şi au s-o radă în cap, şi e un lucru cumplit să te gîndeşti că are să ajungă asemănătoare păpuşilor croitoreselor şi că în halul ăsta au s-o suie pe o corabie s-o trimită în America, unde va fi în primejdie să moară de friguri sau să fie mîncată de sălbaticii ăia antropofagi.

Tocmai îşi încheia această cuvîntare cînd am ajuns la răscruce. La stînga noastră, hanul *Calul roşu* îşi înălţa pe deasupra unui îndoit şir de ulmi acoperişul de ţiglă şi ferestruicile podului împodobite cu scripete, iar sub frunziş se zărea poarta pentru căruţe, larg deschisă.

Am încetinit pasul şi frăţiorul s-a trîntit la piciorul unui pom.

— Frate Ange, i-am spus, îmi pomeneai de un săculeţ pe care scumpa mea mamă te-a rugat să mi-l dai.

— M-a rugat, cu adevărat, răspunse frăţiorul, dar l-am pitit atît de bine, încît nu mai ştiu unde l-am vîrît ; dar să ştii, domnule Jacques, că nu

l-am putut pierde decît datorită prea marii griji ca să-l ascund cum trebuie.

L-am încredinţat repede că nu-l pierduse şi că, dacă nu-l găsea numaidecît, îl voi ajuta eu însumi să-l caute.

Asprimea vorbelor mele avu înrîurire asupra lui, căci şi-a scos, oftînd din greu, de sub rasă, un săculeţ de pînză, pe care mi-l întinse cu părere de rău. Am găsit într-însul un scud de şase livre şi o iconiţă a fecioarei negre de la Chartres, pe care am sărutat-o vărsînd lacrimi de înduioşare şi de pocăinţă. În vremea aceasta frăţiorul îşi scotea din toate buzunarele teancuri de iconiţe vopsite şi cărţi de rugăciuni împodobite cu poze grosolan desenate. A ales două sau trei pe care mi le-a dăruit, preţuindu-le mai mult ca altele şi socotindu-le, după părerea lui, mai folositoare pentru călugării rătăcitori, pentru călători şi pentru toate făpturile care pornesc la drum.

— Sînt binecuvîntate, îmi spuse, şi de mare ajutor la primejdie de moarte sau de boală, atît prin rostirea lor cît şi dacă te freci cu ele sau ţi le pui pe piele. Ţi le dăruiesc, domnule Jacques, de dragul lui Dumnezeu. Adu-ţi aminte să-mi dai de pomană. Nu uita că cerşesc în numele bunului sfînt Francisc. Te va ocroti fără greş, dacă-l ajutorezi pe cel mai nevrednic dintre fiii lui, care sînt tocmai eu.

În vreme ce vorbea astfel, am văzut, în lumina zilei gata să se stingă, o berlină cu patru cai ie-

şind pe poarta *Calului roşu* şi trecînd, cu zarvă mare, cu pocnituri de bici şi sforăit de cai, pe şosea, foarte aproape de pomul sub care sta aşezat fratele Ange. Am băgat de seamă atunci că nu era chiar o berlină, ci o trăsură mare cu patru locuri şi cu o banchetă destul de strîmtă în faţă. Mă uitam la ea de puţină vreme cînd l-am văzut pe domnul d'Anquetil suind dealul, însoţit de Jahel care purta pe cap o scufie ascuţită şi sub mantie nişte pachete, şi urmat de domnul Coignard, împovărat cu vreo cinci sau şase cărţulii înfăşurate într-o lucrare mai veche. La venirea lor, surugiii lăsară cele două scări ale trăsurii şi frumoasa mea iubită, ridicîndu-şi fustele umflate ca un balon, se urcă în cupeu, împinsă de jos de domnul d'Anquetil.

La vederea acestui spectacol, m-am repezit şi am început să strig :

— Stai, Jahel ! Stai, domnule !

Dar ademenitorul o împingea tot mai puternic pe necredincioasa aceea, ale cărei plăcute rotunzimi dispărură curînd. Apoi, pregătindu-se s-o urmeze, cu un picior pe scară, mă privi cu surprindere :

— Aha, domnul Tournebroche ! Aşadar, vrei să-mi sufli toate iubitele ? Pe Jahel după Caterina ! Ai făcut prinsoare cu cineva ?

Dar nici nu-l auzeam şi-o strigai pe Jahel, în vreme ce fratele Ange, sculîndu-se de sub ulm şi înfigîndu-se înaintea uşii trăsurii, îl îmbia pe

domnul d'Anquetil să-i ia icoane ale sfîntului Rocus, rugăciunea care trebuia rostită în timp ce se potcovesc caii, rugăciunea împotriva ciumei, şi-i cerea de pomană cu glas jalnic.

Aş fi rămas acolo toată noaptea, chemînd-o pe Jahel, dacă bunul meu dascăl nu m-ar fi tras spre el şi nu m-ar fi împins în spatele trăsurii, unde se urcă împreună cu mine.

— Să-i lăsăm pe ei în faţă, îmi spuse, şi să călătorim amîndoi aici, unde este loc mai mult. Te-am căutat mult timp, Tournebroche, şi, ca să nu-ţi ascund nimic, eram gata să plecăm fără tine, cînd te-am văzut sub un pom cu capucinul. Nu puteam să întîrziem mai multă vreme, căci domnul de la Guéritaude a pus să ne caute cu multă străşnicie. Şi are mare trecere ; doar împrumută bani pînă şi regelui.

Berlina se pusese în mişcare şi fratele Ange, agăţat de uşă, cu mîna întinsă, ne urma cerînd de pomană.

Mă prăbuşii pe perne.

— Vai, domnule, strigai, îmi spuseseşi doar că Jahel era de trei ori zăvorîtă !

— Fiule, îmi răspunse bunul meu dascăl, nu trebuia să te bizui prea mult pe asta, căci femeile îşi bat joc de geloşi şi de lacătele lor. Şi, cînd e încuiată uşa, sar pe fereastră. Nu-ţi poţi închipui, Tournebroche, copilul meu, cît de mare este viclenia femeilor. Cei vechi ne-au dat despre ea nişte pilde vrednice de laudă, şi vei găsi multe

din ele în cartea lui Apuleius, în care sînt semănate cum e sarea în *Metamorfoze*. Dar nicăieri nu iese viclenia asta mai bine la iveală decît într-o poveste arăbească pe care domnul Galland[1] a făcut-o de curînd cunoscută în Europa şi pe care am să ţi-o spun :

Şariar, sultanul tătarilor, şi fratele său Şahzenan, plimbîndu-se într-o bună zi pe ţărmul mării, au zărit deodată cum se înălţa din valuri un stîlp negru care se îndrepta spre mal. Au recunoscut în el un duh din soiul cel mai sălbatic, sub înfăţişarea unui uriaş de o înălţime ameţitoare şi avînd pe cap o ladă de sticlă ferecată cu patru broaşte de fier. La vederea acestuia s-au simţit cuprinşi de o spaimă atît de mare încît s-au adăpostit în scorbura unui copac din apropiere. În vremea aceasta duhul a pus piciorul pe ţărm cu lada pe care s-a dus s-o aşeze la piciorul copacului în care erau cei doi prinţi. Apoi, întinzîndu-se pe pămînt, n-a întîrziat să adoarmă. Picioarele i se întindeau pînă la mare şi răsuflarea lui făcea să se cutremure cerul şi pămîntul. Pe cînd se odihnea în chip atît de înspăimîntător, capacul lăzii se ridică şi a ieşit din ladă o femeie cu o sta-

[1] *Antoine Galland* (1646—1715), orientalist remarcabil, a adaptat *O mie şi una de nopţi* în versiune franceză completă. Traducerea lui a apărut la Paris, în douăsprezece volume, din 1704 pînă în 1717, deci cam în epoca în care se desfăşoară acţiunea romanului lui France.

tură falnică şi de o frumuseţe desăvîrşită. Şi-a ridicat capul...

Cînd ajunse aici cu povestirea, pe care de altfel abia o ascultam, l-am întrerupt.

— Ah, domnule ! am strigat. Ce socoteşti că-şi spun în clipa aceasta Jahel şi cu d'Anquetil, singuri în faţă ?

— Nu ştiu, răspunse bunul meu dascăl, e treaba lor şi nu a noastră. Dar să încheiem povestea aceasta arăbească, care este plină de miez. M-ai întrerupt fără de noimă, Tournebroche, în clipa în care femeia aceia, ridicîndu-şi capul, îi descoperi pe cei doi prinţi în scorbura unde se ascunseseră. Le-a făcut semn să vină la ea şi, văzînd că şovăiau, cumpănindu-se între dorinţa de a răspunde chemării unei făpturi atît de frumoase şi teama să se apropie de un uriaş atît de cumplit, ea le spuse cu glas încet dar cu însufleţire :

„Coborîţi numaidecît, sau îl trezesc pe duh !"

După chipul ei poruncitor şi hotărît, ei înţeleseră că nu era vorba de o ameninţare deşartă, şi că nu aveau nimic mai bun şi mai plăcut în acelaşi timp de făcut decît să coboare. O făcură deci, cu băgare de seamă ca să nu-l trezească pe duh. Cînd ajunseră jos, femeia îi luă de mînă şi, după ce se îndepărtă puţin cu ei pe sub copaci, le dete a înţelege că era gata să se dăruiască numaidecît şi unuia şi celuilalt. Ei s-au învoit bucuros la asemenea toană şi, cum erau bărbaţi viteji,

teama nu le-a dăunat prea mult plăcerii. După ce ea a căpătat ceea ce rîvnise, băgînd de seamă că fiecare din ei avea în deget cîte un inel, le-a cerut. Apoi, întorcîndu-se la lada în care găzduia, a scos dintr-însa un şirag întreg de inele, pe care le arătă prinţilor.

„Ştiţi voi, le spuse, ce înseamnă toate inelele acestea înşirate? Sînt inelele tuturor bărbaţilor cu care m-am purtat cu aceeaşi gingăşie cu care m-am purtat cu domniile voastre. Sînt nouăzeci şi opt, numărate bine, şi le păstrez în amintirea lor. Vi le-am cerut şi pe ale domniilor voastre pentru aceeaşi pricină şi ca să împlinesc suta.

Iată, aşadar, urmă ea, o sută de iubiţi pe care i-am avut pînă în ziua de azi, cu toată străşnicia şi grija acestui duh nesuferit, care nu mă părăseşte o clipă din ochi. Degeaba m-a ferecat el în această ladă de sticlă şi mă ţine ascunsă în fundul mării, căci îl înşel de cîte ori îmi vine pofta."

Această pildă iscusită, adăugă bunul meu dascăl, îţi arată că femeile sînt tot atît de şirete în răsărit, unde sînt ţinute ferecate sub zăvoare, pe cît sînt şi printre europeni, unde sînt slobode. Dacă una din ele şi-a pus ceva în gînd, nu se află nici soţ, nici iubit, nici tată, nici unchi, nici epitrop, care să le poată împiedica să facă ceea ce vor. N-ar trebui deci să fii mirat, fiule, că n-a fost decît un joc să-i înşele osteneala bătrînului Mardocheu pentru Jahel asta, care împleteşte în duhul ei viclean, dibăcia femeilor noastre uşuratice şi

necredința răsăriteană. Ghicesc că este, fătul meu, tot atît de înflăcărată în plăceri pe cît de lacomă este de aur și de argint, și vrednică să fie din semința lui Olibah și a lui Aolibah.

Frumusețea ei este pătrunzătoare și te răneşte, eu însumi mă cam simt atins, măcar că vîrsta, cugetările înalte și necazurile unei vieți zbuciumate au amorțit mult în mine poftele pentru plăcerile trupești. După necazul pe care ți-l pricinuiește faptul că a putut să-și ducă la bun sfîrșit legătura cu domnul d'Anquetil, deslușesc, fiule, că simți mult mai aprins decît mine dintele ascuțit al dorinței, și că ești sfîșiat de gelozie. Iată pentru care pricină osîndești o faptă care, ca să spunem drept, nu-i prea legiuită, și-i potrivnică părerilor oamenilor de rînd, dar care prin ea însăși e fără de însemnătate și nici nu adaogă mare lucru la răutatea omenirii. Mă osîndești și pe mine în sinea ta, pentru că am luat și eu parte la ea, și ți se pare că te ridici întru apărarea moravurilor, deși nu faci altceva decît să te lași călăuzit de patimă. În chipul acesta, fiule, ne înfrumusețăm în ochii noștri pornirile cele mai nevolnice. Morala omenească nici nu-și are o altă obîrșie. Mărturisește totuși că ar fi fost păcat să lași mai departe o făptură atît de frumoasă pe mîinile acelui bătrîn lunatic. Dă-ți seama că domnul d'Anquetil, tînăr și frumos cum este, e mult mai potrivit cu o ființă atît de plăcută, și împacă-te cu o faptă pe care nu puteai s-o împiedici.

Anevoioasă este o asemenea înțelepciune. Dar mai greu ar fi dacă ți-ar fi luat iubita. Atunci ai fi simțit niște dinți de fier cum îți sfîșie carnea și mintea ta s-ar umple cu vedenii cumplite și cu imagini limpezi. Socoteala aceasta, fiule, cată să-ți îndulcească suferința pe care o ai acum. De altfel, viața este plină de munci și de durere. Ceea ce ne îndeamnă să ne închipuim o nădejde dreaptă în fericirea cerească.

Astfel vorbea bunul meu dascăl, pe cînd ulmii de pe șoseaua regească alergau pe lîngă noi. M-am ferit să-i răspund că mai mult îmi stîrnea chinurile voind să le potolească și că-mi pusese, fără să vrea, degetul pe rană.

Cel dintîi popas l-am făcut la Juvisy, unde am sosit dimineața pe ploaie. Intrînd în hanul de poștă, am găsit-o pe Jahel la colțul vetrei, în care cinci sau șase pui se învîrteau pe trei frigări. Își încălzea picioarele și lăsa să i se vadă cîte puțin din ciorapii ei de mătase, care erau pentru mine o pricină de mare tulburare, căci mă făceau să mă gîndesc la picioare, și mi le închipuiam întocmai, cu boiul pielei, cu puful lor și cu tot felul de amănunte care mă scoteau din minți. Domnul d'Anquetil sta rezemat de spătarul jilțului în care era așezată, cu obrazul sprijinit de mînă. Îi spunea că-i sufletul și viața lui ; o întreba dacă nu-i era cumva foame ; și, fiindcă ea îi spuse că da, ieși ca să dea porunci. Rămas sin-

gur cu necredincioasa, am privit-o drept în ochii în care se resfrîngea flacăra vetrei.

— Ah, Jahel ! am strigat. Tare sînt nenorocit, m-ai înşelat şi nu mă mai iubeşti.

— Şi cine-ţi spune că nu te mai iubesc ? răspunse ea, întorcîndu-şi spre mine o privire catifelată şi înflăcărată.

— Vai, domnişoară, se vede doar destul de bine după purtarea dumitale !

— Şi cum, Jacques ! Ai fi în stare să mă pizmuieşti pentru rufăria din pînză de Olanda pe care trebuie să mi-o dăruiască gentilomul acesta ? Nu-ţi cer altceva decît să păstrezi taina, pînă cînd îşi va ţine făgăduielile, şi vei vedea atunci că sînt pentru tine aceeaşi care eram şi la Croix-des-Sablons.

— Vai, Jahel, dar pînă atunci potrivnicul meu se va înfrupta din iubirea ta.

— Simt, urmă ea, că aceasta nu va avea mare însemnătate, şi că nimic nu va putea şterge amintirea pe care mi-ai lăsat-o. Nu te necăji pentru asemenea fleacuri ; ele nu-şi capătă preţul decît prin închipuirea pe care ţi-o faci despre ele.

— O, strigai eu, închipuirea pe care mi-o fac este îngrozitoare şi mă tem că n-am să pot supravieţui vînzării tale !

M-a privit cu o iubire cam batjocoritoare şi mi-a spus zîmbind :

— Crede-mă, dragul meu, nu ni se trage moartea din asta, nici ţie, nici mie. Gîndeşte-te,

Jacques, că am nevoie de rufărie şi de văsărie. Fii cu luare-aminte ; nu lăsa să se vadă nimic din patimile care te răscolesc, şi-ţi făgăduiesc că am să-ţi răsplătesc mai tîrziu păstrarea tainei.

Nădejdea aceasta mai îndulci puţin necazurile mele usturătoare. Hangiţa veni şi întinse o faţă de masă mirosind a levănţică, nişte farfurii de cositor, cupe şi oale. Mi-era tare foame şi cînd domnul d'Anquetil, intrînd în han împreună cu abatele, ne pofti să gustăm cîte ceva, mă aşezai cu dragă inimă între Jahel şi bunul meu dascăl. De teamă să nu fim urmăriţi am plecat iute, după ce am îmbucat trei omlete şi doi pui fripţi. Am hotărît, în primejdia în care ne aflam, să nu mai facem alt popas pînă la Sens, unde urma să petrecem noaptea.

Mă gîndeam cu groază la noaptea aceea, socotind că trebuia să încheie vînzarea Jahelei. Şi teama aceasta foarte firească mă tulbura atîta, încît nu-mi prea plecam urechea cuvîntărilor bunului meu dascăl, căruia cele mai neînsemnate împrejurări ale călătoriei îi stîrneau cugetări minunate.

Temerile mele nu erau fără temei. Coborînd la Sens, într-un han prăpădit, *La omul armat*, abia luaserăm cina că domnul d'Anquetil o şi duse pe Jahel în odaia lui, care se nimerise să fie învecinată cu a mea, astfel că n-am putut să gust un pic de odihnă. M-am sculat în zorii zilei şi, părăsind odaia aceea nesuferită, m-am dus să mă

aciuiez, abătut, sub poarta pentru căruţe, printre surugiii care beau nişte vin alb, hîrjonindu-se cu slujnicele. Am rămas acolo vreo două ceasuri sau trei, chibzuind asupra necazurilor mele. Trăsura era gata de plecare cînd Jahel se ivi sub boltă, tremurînd de frig sub mantia ei neagră. Neputîndu-i răbda privirea, mi-am întors ochii. S-a apropiat de mine, s-a aşezat pe piatra pe care şedeam şi mi-a spus cu blîndeţe că nu trebuie să mă mîhnesc, că fapta din care eu făceam o dihanie era la drept vorbind nimica toată, că trebuia să-mi vin în fire şi că eram prea deştept ca să vreau să am o femeie numai pentru mine, fiindcă atunci n-aveam decît să-mi iau o gospodină lipsită de frumuseţe şi de duh, şi · i atunci ar fi fost primejdios să-mi încerc norocul.

— Trebuie să te părăsesc, adăogă ea. Aud paşii domnului d'Anquetil pe scări.

Şi mă sărută pe gură, lung şi apăsat, cu o voluptate pe care i-o sporea teama, căci cizmele iubitului ei făceau să scîrţîie treptele de lemn şi fluşturatica îşi primejduia rufăria de Olanda şi castronul ei din argint cu chenar în relief.

Surugiul coborî scara cupeului, dar domnul d'Anquetil o întrebă pe Jahel dacă n-ar fi mai nostim să stăm cu toţii pe banca mare din spate şi nu mi-a scăpat că aceasta era cea dintîi urmare a noii feţe a legăturii lui cu Jahel, şi că o deplină îndestulare a tuturor dorinţelor îl făcea să nu mai găsească atîta farmec singurătăţii lui alături

de ea. Bunul meu dascăl avusese grijă să ia cu împrumut din pivniţa *Omului armat* cinci sau şase sticle de vin alb, pe care le aşează sub perne şi pe care le-am băut ca să ne mai treacă de urît pe drum.

Am sosit la amiază la Joigny, oraş destul de frumos. Dîndu-mi seama că voi ajunge la capătul banilor pînă la sfîrşitul călătoriei şi neputînd suferi gîndul să-l las pe domnul d'Anquetil să plătească partea mea pînă nu voi fi rămas la cel din urmă gologan, m-am hotărît să vînd un inel şi un medalion pe care le aveam de la mama şi am cutreierat oraşul în căutarea unui giuvaergiu. L-am aflat pe unul în piaţa mare, peste drum de biserică ; ţinea o dugheană cu lănţuleţe şi cruci, sub firma *Buna credinţă*. Mare mi-a fost mirarea cînd l-am găsit acolo pe bunul meu dascăl, care, în faţa tejghelei, scoţînd dintr-o punguliţă de hîrtie vreo cinci sau şase diamante, pe care le-am recunoscut ca fiind acelea pe care ni le arătase domnul d'Astarac, îi ceru giuvaergiului să-i spună ce preţ s-ar gîndi să-i dea pe pietrele acelea.

Giuvaergiul le cercetă, apoi, privindu-l pe abate pe deasupra ochelarilor :

— Domnule, îi spuse, pietrele astea ar fi de mare preţ dacă ar fi adevărate. Dar sînt false ; nu-i nevoie să foloseşti piatra de încercare ca să te încredinţezi de asta. Sînt nişte mărgăritare de sticlă, bune numai să slujească de jucării pentru copii, sau cel mult să împodobească vreo cunună

a Maicii Domnului dintr-un sat, unde ar fi de mare minune.

După răspunsul acesta, domnul Coignard îşi strînse diamantele şi-i întoarse spatele giuvaergiului. Făcînd astfel mă zări şi păru a fi destul de stingherit că l-am întîlnit. Mi-am încheiat treaba pentru care venisem în puţină vreme, şi, regăsindu-l pe bunul meu dascăl în pragul uşii, îi arătai cîtă pagubă ar putea aduce tovarăşilor săi şi lui însuşi şterpelind nişte pietre care spre marea lui nenorocire ar fi putut fi adevărate.

— Fătul meu, mi-a răspuns el, Dumnezeu, ca să-mi păstreze nevinovăţia, a voit să nu fie decît închipuire şi înşelătorie. Îţi mărturisesc că am greşit atunci cînd le am luat. Mă vezi cuprins de părere de rău, şi-i o pagină pe care aş voi s-o smulg din cartea vieţii mele, în care nu toate, ca să spun drept, sînt atît de netede şi de nepătate pe cît s-ar fi cuvenit. Simt foarte bine că purtarea mea este vrednică de osîndă în privinţa asta. Dar omul cată să nu se lase prea abătut cînd s-a întîmplat să cadă în vreo greşeală ; şi am aici prilejul să-mi spun mie însumi, ceea ce-şi spunea un învăţat vestit :

„Ţine seama de marea ta slăbiciune, de care prea adesea dai dovadă în cele mai neînsemnate pricini ; şi totuşi lucrurile acestea sau altele asemănătoare pentru mîntuirea ta ţi se întîmplă. Nu-i totul pierdut pentru tine, dacă adesea te simţi împovărat şi ispitit cumplit, chiar dacă te

laşi pradă ispitei. Om eşti, doar nu Dumnezeu ; de carne eşti, şi nu un înger. Cum s-ar putea oare să rămîi mereu în aceeaşi stare de virtute, de vreme ce această statornicie le-a lipsit pînă şi îngerilor cerului şi celui dintîi dintre oameni în rai ?"

Iată, Tournebroche, fătul meu, singurele duhovniceşti mîngîieri şi adevăratele cuvîntări pe care trebuie să le aduci singur sufletului, în starea în care este acum. Dar nu ar fi oare vremea, după această încercare nenorocită, asupra căreia nu mai stăruiesc, să ne întoarcem la hanul nostru, ca să bem, în tovărăşia surugiilor, care sînt oameni de treabă şi fără mofturi, una sau două sticle de vin de prin ţinutul ăsta ?

Am fost şi eu de părerea lui şi ne-am întors la hanul de poştă, unde l-am găsit pe domnul d'Anquetil care, întorcîndu-se din oraş, ca şi noi, cumpărase nişte cărţi de joc. A jucat pichet cu bunul meu dascăl şi, cînd am pornit din nou la drum, au continuat să joace amîndoi în trăsură. Patima aceasta a jocului care-l stăpînea pe potrivnicul meu mi-a îngăduit să schimb cîteva cuvinte nestingherit cu Jahel, care sta de vorbă acum mai bucuros cu mine, de cînd începuse să se simtă părăsită. Găseam în aceste convorbiri o amară duioşie. Mustrînd-o pentru făţărnicie şi pentru necredinţă, îmi ostoiam necazul plîngîndu-mă ei, cînd cu glas în şoaptă, cînd cu glas mînios.

— Vai, Jahel ! spuneam. Amintirea şi icoana dezmierdărilor noastre, care aveau pentru mine odinioară cea mai gingaşe dulceaţă, au ajuns să-mi fie un adevărat chin cumplit, cînd mă gîndesc că astăzi faci cu altul ceea ce ai făcut cu mine.

Ea răspundea :

— O femeie nu-i aceeaşi cu toată lumea.

Şi cînd prelungeam prea afară din cale plîngerile şi mustrările, spunea :

— Îmi dau seama că te-am făcut să suferi. Dar asta nu te îndreptăţeşte să mă omori de douăzeci de ori pe zi cu gemetele tale fără rost.

Cînd pierdea, domnul d'Anquetil era foarte supărăcios. O cicălea cu orice prilej de Jahel, şi aceasta, nefiind prea răbdătoare, îl ameninţa că-i va scrie unchiului ei Mosaide să vină s-o ia. Certurile acestea îmi făceau să mijească la început unele licăriri de bucurie şi de nădejde ; dar după ce s-au reînnoit de mai multe ori, le-am văzut ivindu-se, dimpotrivă, cu îngrijorare, căci băgasem de seamă că erau urmate de nişte împăcări pătimaşe, care izbucneau dintr-odată lîngă urechile mele cu sărutări, şoapte şi oftaturi drăgăstoase. Domnul d'Anquetil mă suporta destul de greu. Avea, dimpotrivă, o vie prietenie pentru bunul meu dascăl, care era vrednic de aceasta prin veselia lui de toate clipele şi prin înălţimea fără seamăn a duhului său. Ei jucau cărţi şi beau împreună, cu o prietenie care sporea de la o zi la

alta. Stînd cu genunchii apropiaţi ca să sprijine scîndurica pe care-şi zvîrleau cărţile, rîdeau, glumeau, se sîcîiau şi, măcar că li se întîmpla cîteodată să-şi azvîrle cărţile în cap, schimbînd nişte înjurături care i-ar fi făcut să roşească pînă şi pe hamalii din portul Saint-Nicolas sau pe luntraşii de pe Mail, măcar că domnul d'Anquetil se jura pe Dumnezeu, pe Sfînta Fecioară şi pe toţi sfinţii că nu văzuse în viaţa lui, nici chiar la capătul unei funii, un pungaş mai josnic decît abatele Coignard, se vedea bine că-l iubea foarte mult pe bunul meu dascăl, şi era o adevărată plăcere să-l auzi o clipă mai pe urmă cum striga, rîzînd :

— Domnule abate, vei fi duhovnicul meu şi ai să joci pichet cu mine ! Se cuvine să iei parte şi la vînătorile noastre. Am să pun să caute pînă în fundul ţinutului Perche un cal destul de voinic ca să te ţină şi am să poruncesc să ţi se croiască nişte haine de vînătoare asemănătoare acelora pe care le-am văzut la episcopul din Uzés. Mare nevoie ai, de altminteri, să-ţi faci straie noi : fiindcă, fără să te superi, domnule abate, nădragii nu ţi se mai ţin în spate.

Jahel se lăsa şi ea cuprinsă de îndemnul de neînvins al tuturor sufletelor către bunul meu dascăl. S-a hotărît să-i dreagă, pe cît era cu putinţă, starea jalnică a îmbrăcăminţii. Îşi sfîşie una din rochii ca să-i peticească haina şi nădragii cucernicului nostru prieten şi îşi jertfi o batistă de dantelă din care-i croi un guler. Bunul meu

dascăl primea toate darurile acestea cu o demnitate plină de gingăşie. Am avut prilejul să bag de seamă de multe ori că se purta foare politicos cu femeile. Le arăta multă grije, fără să încerce să le afle tainele, le măgulea cu priceperea unui bun cunoscător şi le da sfaturi trase dintr-o îndelungată înţelegere a vieţii, revărsînd asupra lor îngăduinţa nemărginită a unei inimi gata să ierte toate slăbiciunile ; nu pierdea totuşi nici un prilej să le facă să audă adevăruri temeinice şi pline de folos.

Ajunşi în cea de-a patra zi la Montbard, ne-am oprit pe o înălţime de unde se putea descoperi întreg oraşul, într-un unghi foarte mic, ca şi cum ar fi fost zugrăvit pe pînză de un meşter iscusit şi grijuliu să-i prindă toate amănuntele.

— Ia priviţi, spuse bunul meu dascăl, la zidurile acelea, la turnuri, la clopotniţe, la acoperişurile acelea care răsar din frunziş. E un oraş, şi, fără a-i mai cerceta povestea şi numele, cată să cugetăm asupra lui ca asupra celui mai vrednic prilej de gîndire din cîte ne poate îmbia un loc de pe faţa pămîntului. Într-adevăr un oraş, oricare ar fi el, dă ghes ispitirilor minţii. Surugiii ne spun atîta : Iată Montbard ! Necunoscute îmi sînt locurile. Cu toate astea, nu mă tem s-o spun, prin analogie, că locuitorii care trăiesc într-însul, semenii noştri, sînt răi, mişei, făţarnici, lacomi, desfrînaţi ; altminteri n-ar fi oameni şi nu s-ar coborî din Adam acela, în acelaşi timp nemernic

şi cuvios, din care-şi trag izvorul slăvit toate pornirile noastre, de la cele mai nobile, pînă la cele mai josnice. Singurul lucru cu putinţă să ne facă să stăm în cumpănă ar fi să ştim dacă oamenii aceia sînt mai ispitiţi către hrană sau către înmulţire. Şi totuşi îndoiala nu-i cîtuşi de puţin îngăduită ; un filozof va chibzui cu judecată sănătoasă că foamea, pentru nenorociţii aceştia, este o nevoie mai grabnică decît dragostea. Pe cînd eram în floarea tinereţii socoteam că dobitocul omenesc ar fi ispitit mai ales către împreunarea trupurilor. Judecam după mine. Dar, dacă privim gloata, vedem că oamenii ţin mai mult să-şi păstreze viaţa decît s-o dea altora. Foamea îi cîrmuieşte ; de altfel, cum fără rost este să chibzuim prea mult despre acestea, am să spun numai, dacă vreţi, că viaţa muritorilor are două temeiuri : foamea şi dragostea. Şi aici cată să vă deschideţi urechile şi sufletele ! Făpturile acestea fioroase, care se încleştează numai ca să se sfîşie între ele sau să se iubească, vieţuiesc laolaltă, supuse unor legi care le stînjenesc împlinirea acestei îndoite şi temeinice năzuinţi. Ele le împiedică să ia cu sila sau cu viclenie bunul aproapelui, ceea ce înseamnă o constrîngere greu de răbdat, şi să se desfete cu femeile lor, în ciuda poftei firești pe care o simt, mai ales dacă încă nu s-au împreunat cu ele, căci curiozitatea stîrneşte dorinţa încă mai mult decît amintirea unei desfătări trecute. Cum se face atunci că, stînd în oraşe laolaltă, rabdă asemenea

legiuiri potrivnice imboldurilor lor ? Nu se desluşeşte cum au putut să se înstăpînească asemenea legiuiri. Se spune că oamenii din vechime le-au primit ca să nu fie tulburaţi în stăpînirea femeilor lor şi a bunurilor lor. Dar ei erau ispitiţi fără-ndoială mult mai mult de bunurile şi femeile altora, şi gîndul să le ia cu sila nu-i prea înspăimînta ; aveau curaj, întrucît erau lipsiţi de judecată. Nu ne putem închipui cum nişte sălbateci ar fi statornicit asemenea legiuiri dretpe. Iată pentru care pricină le caut izvorul şi obîrşia nu în om, ci în afara lui, şi chibzuiesc că ele ar veni de la Dumnezeu, care a făurit cu tainicele lui mîini nu numai apa şi pămîntul, buruienile şi dobitoacele dar încă şi seminţiile şi societatea omenească. Oamenii n-au făcut altceva decît să le vatăme şi să le strice. Dar să nu ne fie teamă s-o recunoaştem : cetatea este o alcătuire dumnezeiască. De unde rezultă că orice stăpînire cată să fie teocratică. Ar fi nevoie să restabilim legiuirile omeneşti în curăţenia lor străveche.

Un episcop vestit pentru partea pe care a luat-o la *Declaraţia clerului* din 1682, domnul Bossuet, avea dreptate cînd voia să rînduiască temeiurile politicii după învăţăturile *Scripturii,* şi dacă a dat greş în chip atît de jalnic se cuvine să-i osîndim pentru asta numai slăbiciunea duhului său, care s-a legat în chip nepotrivit numai de pildele trase din *Judecători* şi din *Regi,* fără să vadă că Dumnezeu, atunci cînd face ceva pe

lumea aceasta, îşi potriveşte lucrul după veac şi după locuri şi ştie să facă deosebirea dintre francezi şi israeliţi. Cetatea care va fi reaşezată sub cîrmuirea lui adevărată şi singură legiuită, nu va fi cetatea lui Ioşua, a lui Saul sau a lui David, ci mai degrabă cetatea *Evangheliei,* cetatea săracului în care meşteşugarul şi tîrfa nu vor mai fi umiliţi de fariseu. Hei, domnilor ! Cum s-ar mai cuveni să tragem din *Scriptură* o învăţătură politică mai frumoasă şi mai sfîntă decît aceea pe care a tras-o cu atîta osîrdie acel atît de colţuros şi de sterp domn Bossuet ! Şi ce cetate, mai armonioasă decît aceea pe care Amfion a făcut-o să se înalţe prin sunetele lirii sale, s-ar orîndui după învăţăturile lui Isus Cristos, în ziua în care preoţii lui, nemaifiind vînduţi împăratului şi regilor, s-ar arăta ca adevăraţii prinţi ai norodului !

Cam la trei poşte de Montbard ni s-a rupt un şleau şi cum surugiii nu aveau funie să-l dreagă, iar locul unde ne oprisem era departe de orice locuinţă, am rămas în mare ananghie. Bunul meu dascăl şi domnul d'Anquetil şi-au mai omorît plictiseala acestui popas silit jucînd cărţi cu acea prietenie certăreaţă din care-şi făcuseră o deprindere. În vreme ce tînărul senior se mira că potrivnicul lui îl scotea pe popa mai des decît ar fi cerut-o calculul probabilităţilor, Jahel, destul de tulburată, mă trase la o parte şi mă întrebă dacă nu băgasem de seamă o trăsură care se oprise în

urma noastră la o cotitură a drumului. Privind către locul pe care mi-l arăta ea, am văzut într-adevăr un soi de caleaşcă gotică, de o formă caraghioasă şi neobişnuită.

— Trăsura aceea, adăogă Jahel, s-a oprit în acelaşi timp cu noi. Deci ne urmăreşte. Aş vrea grozav să pot deslueşi chipurile care călătoresc în drăcia aia. Sînt îngrijorată. Nu-i acoperită cumva cu un coviltir strîmt şi înalt ? Seamănă cu trăsura în care m-a adus, de mică, unchiul meu la Paris, după ce l-a omorît pe portughez. Ea rămăsese, după cîte mi-aduc aminte, într-un şopron al castelului de la Sablons. Aceasta mi-o aminteşte întru totul, şi e o vedenie cumplită căci l-a zărit într-însa pe unchiul meu spumegînd de mînie. Nici nu poţi să-ţi închipui, Jacques, cît este de cumplit la mînie. I-am simţit pe pielea mea mînia în ziua plecării mele. M-a zăvorît în odaia mea revărsînd asupra domnului abate Coignard nişte înjurături îngrozitoare. Mă înfior gîndindu-mă la halul în care o fi fost cînd mi-a găsit odaia goală şi cearceafurile încă legate de fereastra pe unde am scăpat ca să mă întîlnesc cu tine şi să fugim împreună.

— Vrei să spui cu domnul d'Anquetil, Jahel.

— Prea le bagi de seamă pe toate ! N-am plecat cu toţii laolaltă ? Dar caleaşca aia mă îngrijorează, atît de mult seamănă cu cea a unchiului meu.

— Poţi fi încredinţată, Jahel, că nu-i decît trăsura vreunui burgund cumsecade care se duce să-şi vadă de treabă fără să se sinchisească de noi.

— Habar n-ai, spuse Jahel. Mi-e frică.

— Doar nu poţi să te temi, domnişoară, că unchiul dumitale, în halul de scofîlceală în care a ajuns, mai poate să cutreiere drumurile pe urmele dumitale. Nu-i mai este gîndul decît la cabală şi la visurile lui evreieşti.

— Nu-l cunoşti, îmi răspunse ea oftînd. Nu se gîndeşte decît la mine. Mă iubeşte tot atît de mult pe cît urăşte restul omenirii. Mă iubeşte într-un chip...

— Într-un chip ?

— În toate chipurile... În sfîrşit, mă iubeşte.

— Jahel, mă cutremur cînd te ascult. Doamne Dumnezeule ! Mosaide ăsta poate să te iubească, fără uitarea aceia de sine care este de laudă la un bătrîn şi atît de potrivită cu un unchi ? Spune-mi tot, Jahel !

— Păi o spui tu mai bine decît aş putea-o spune eu, Jacques.

— Rămîn încremenit. La vîrsta lui, se poate ?

— Dragul meu, eşti de-o curăţenie sufletească aidoma curăţeniei tale trupeşti. Totul te miră. Nevinovăţia aceasta este tot farmecul tău. Te înşală oricine îşi dă osteneala s-o încerce. Te-au făcut să crezi că Mosaide ar fi în vîrstă de o sută trezeci de ani, pe cînd el n-are mult mai mult de şaizeci ; că a trăit în marea piramidă, pe cînd el

avea de fapt o bancă la Lisabona. Şi numai de mine atîrna să trec în ochii tăi drept o salamandră.

— Cum ? Spui adevărat, Jahel ? Unchiul tău...

— Da, şi aceasta este taina geloziei lui. Crede că potrivnicul lui ar fi abatele Coignard. L-a urît din fundul sufletului, de cum l-a văzut. Dar ce să mai spun cînd a tras cu urechea la cîteva vorbe din cele pe care mi le-a spus bunul abate în mărăcini ! Trebuie să-l urască acum ca fiind pricina fugii şi răpirii mele. Căci, la urma urmelor, am fost răpită, dragul meu, şi asta trebuie să mă facă să fiu la preţ în ochii tăi. O, am fost cumplit de nerecunoscătoare părăsind un unchi atît de bun. Dar nu mai puteam să rabd starea de robie în care mă ţinea. Şi pe urmă aveam o poftă grozavă să ajung bogată, şi e lucru firesc, nu-i aşa, să rîvneşti să ai multe bogăţii cînd eşti tînără şi frumoasă ? O viaţă avem, şi e atît de scurtă ! Pe mine nu m-a învăţat nimeni minciunile acelea frumoase asupra nemuririi sufletului.

— Vai, Jahel ! am strigat, cu o înflăcărare de dragoste pe care mi-o insufla chiar împietrirea ei. Vai, nimic nu-mi lipsea alături de tine la castelul de la Sablons ! Ţie ce-ţi mai lipsea ca să fii fericită ?

Îmi făcu semn că domnul d'Anquetil ne asculta. Şleaul fusese dres şi berlina era gata să pornească printre dealurile acoperite cu vii.

Am poposit la Nuits ca să cinăm şi să ne odihnim. Bunul meu dascăl bău vreo jumătate de duzină de sticle cu vin din podgoriile ţinutului, ceea ce-i infierbîntă grozav elocinţa. Domnul d'Anquetil îi ţinu hangul, cu paharul în mînă ; dar, cînd era vorba să susţină o conversaţie, de aşa ceva nu prea era în stare gentilomul.

Bucatele fuseseră gustoase, aşternutul prost. Domnul abate Coignard se culcă într-o cameră joasă, sub scară, pe un pat cu saltea de fulgi pe care-l împărţi cu hangiul şi cu nevasta lui şi unde erau toţi trei să se înăbuşe. Domnul d'Anquetil a luat cu Jahel odaia de sus unde spînzurau de grinzi slănina şi ceapa. M-am suit pe o scăriţă în pod, şi m-am întins pe paie. După ce trăsesem un somn zdravăn, luna, a cărei licărire străbătea prin crăpăturile acoperişului, îmi strecură o rază între gene şi le ridică la vreme ca s-o văd pe Jahel cu scufie de noapte pe cap cum apărea prin chepeng. La strigătul pe care l-am scos îşi duse un deget la buze.

— Şşt ! spuse ea. Maurice e beat turtă. Doarme dedesubt somnul lui Noe.

— Cine-i ăla, Maurice, am întrebat-o frecîndu-mă la ochi.

— Anquetil. Cine ai fi vrut să fie ?

— Nimeni. Dar nu ştiam că-l cheamă Maurice.

— Nici eu nu ştiu de multă vreme. Dar n-are a face.

— Ai dreptate, Jahel, n-are a face.

Era în cămaşe şi lumina lunii picura ca laptele pe umerii ei goi. S-a cuibărit lîngă mine şi-mi şopti o mulţime de vorbe, de la cele mai gingaşe pînă la cele mai deşucheate, care-i lunecau pe buze ca nişte şoapte duioase. Apoi tăcu şi începu să-mi dea sărutări aşa cum ştia numai ea şi pe lîngă care toate îmbrăţişările celorlalte femei păreau searbede.

Îngrijorarea şi liniştea sporeau încleştarea mînioasă a nervilor mei. Uimirea, bucuria răzbunării şi, poate, o pizmă desfrînată îmi sporeau dorinţele. Mlădioasă împlinire a trupului ei şi mîngîierile pătimaşe cu care mă învăluia cereau, făgăduiau şi erau vrednice de dezmierdările cele mai înflăcărate. Am cunoscut, în noaptea aceea, nişte desfătări care, prin culmea la care s-au ridicat, erau surorile durerii.

Coborînd dimineaţa în curtea hanului, l-am găsit pe domnul d'Anquetil, care nu mi-a mai părut atît de nesuferit, acum că-l înşelam. La rîndul lui mi s-a părut mai apropiat de mine decît fusese la începutul călătoriei. Mi-a vorbit cu prietenie, simpatie şi încredere, ţinîndu-mă de rău numai pentru că îi arătam prea puţină prietenie şi cinstire Jahelei, şi că nu mă învredniceam să am pentru dînsa grija pe care un om de lume trebuie s-o aibe pentru orice femeie.

— Se plînge, mi-a spus, de lipsa dumitale de cuviinţă. Bagă de seamă, dragă Tournebroche, mi-ar părea rău să fie vreo neînţelegere între

dînsa şi dumneata. E o fată frumoasă care mă iubeşte la nebunie.

Berlina mergea de un ceas cînd Jahel, scoţînd capul pe fereastră îmi spuse :

— Caleaşca s-a ivit din nou. Tare aş vrea să pot deslușì chipurile celor doi bărbaţi dinăuntrul ei. Dar mi-e peste putinţă.

I-am răspuns că, de la aşa o depărtare şi prin negura dimineţii, nu se putea vedea nimic.

Mi-a spus că avea văzul foarte ascuţit şi că le-ar fi deslușit ea bine, cu toată negura şi depărtarea, dacă ar fi fost cu adevărat chipuri.

— Dar, a adăogat ea, nici nu sînt chipuri.

— Dar ce vrei să fie ? am întrebat-o, izbucnind în rîs.

M-a întrebat la rîndul ei ce gînd năstrușnic mi-a venit ca să rîd atît de prosteşte, şi a spus :

— Nu-s chipuri, ci măşti. Acei doi bărbaţi ne urmăresc şi sînt mascaţi.

L-am înştiinţat pe domnul d'Anquetil că s-ar părea că sîntem urmăriţi într-o caleaşcă jerpelită. Dar m-a rugat să-l las în pace.

— De-ar fi pe urmele noastre o sută de mii de draci, strigă el, puţin mi-ar păsa, căci am destul de furcă să-l supraveghiez pe abatele ăsta pîntecos şi bun de spînzurat, care trage cărţile de dedesubt cu multă îndemînare şi-mi fură toate paralele. Dar nu m-ar prinde mirarea dacă, vîrîndu-te cu caleaşca aceia prăpădită în mijlocul jocului, Tournebroche, n-ai fi cumva înţeles cu

pungaşul ăsta bătrîn. Nu poate oare vreo trăsură să meargă pe şosea fără să te sperie ?

Jahel îmi spuse pe şoptite :

— Jacques, prevăd că din caleaşca aceia ni se va trage o mare nenorocire. Aşa am o presimţire şi presimţirile mele nu m-au înşelat niciodată.

— Vrei să mă faci să cred că ai avea darul prorocirii ?

Îmi răspunse cu un glas grav :

— Îl am.

— Ce, eşti prooroacă !? strigai zîmbind. Ciudat lucru !

— Îţi baţi joc de mine, îmi spuse ea, şi te îndoieşti pentru că n-ai văzut niciodată de aproape o prooroacă. Cum ai vrea să fie făcute ?

— Credeam că se cădea să fie fecioare.

— Nu-i nevoie, răspunse ea fără să-şi piardă cumpătul.

Caleaşca vrăjmaşe se făcuse nevăzută la cotitura drumului. Dar îngrijorarea Jahelei îl cuprinsese, fără să vrea s-o mărturisească şi pe domnul d'Anquetil, care dădu poruncă surugiilor să dea bice cailor şi s-o ia la galop, făgăduindu-le să le plătească un bacşiş bun.

Ca să nu mai aibe atîta grijă trecu fiecăruia din ei cîte una din sticlele pe care abatele le pusese la păstrare în fundul trăsurii.

Surugiii împărtăşiră cailor iuţeala pe care le-o dăruise vinul.

— Poţi să te linişteşti, Jahel, spuse el ; în goana în care mergem caleaşca aceia străveche, trasă de caii apocalipsului, nu ne va mai ajunge din urmă.

— Alergăm ca nişte pisici pe jăratec, spuse abatele.

— Măcar să-i ţie ! spuse Jahel.

Vedeam la dreapta noastră cum fugeau viile risipite pe dealuri. La stînga, curgea molcom rîul Saône. Am trecut, ca o vijelie, prin faţa podului de la Tournus. Oraşul se înălţa pe celălalt mal al rîului, pe un deal încununat cu zidurile unei mănăstiri mîndră ca o cetate.

— Aceasta, spuse abatele, este una dintre acele nenumărate stăreţii benedictine care sînt presărate ca nişte giuvaeruri pe rochia Galiei creştine. Dacă ar fi fost pe placul lui Dumnezeu să-mi fie soarta potrivită firii, mi-aş fi petrecut într-una din aceste lăcaşuri o viaţă retrasă, veselă şi plăcută. Nu-i tagmă pe care s-o preţuiesc mai mult, pentru învăţătura ei şi pentru obiceiurile ei, pe cît o preţuiesc pe aceea a benedictinilor. Au nişte biblioteci vrednice de laudă. Fericit acela care poartă rasa tagmei lor şi le urmează sfînta orînduire ! Fie datorită neplăcerii pe care o simt în clipa de faţă, ca urmare a zdruncinului grozav al trăsurii, care nu va întîrzia să se răstoarne în curînd într-unul din şanţurile săpate lîngă şosea, fie mai degrabă ca urmare a vîrstei mele, care este aceea a reculegerii şi a cugetărilor sfătoase, rîvnesc mai aprig ca niciodată să mă aşez înain-

tea unei mese, în vreo venerabilă galerie, în care numeroase şi felurite cărţi vor fi fost adunate laolaltă în linişte. Preţuiesc mai mult convorbirile cu ele decît acelea cu oamenii, şi năzuinţa mea cea mai scumpă este să pot aştepta, în strădaniile minţii, ceasul în care Dumnezeu mă va răpi pămîntului acestuia. Aş scrie istorisirea faptelor măreţe, şi mai cu osebire a acelora ale romanilor spre sfîrşitul republicii. Căci plină este de fapte măreţe şi de învăţăminte. Mi-aş împărţi rîvna între Cicero, sfîntul Ioan Crisostomul şi Boetius, iar viaţa mea retrasă şi rodnică s-ar asemăna cu grădina bătrînului din Tarent.

Am cunoscut felurite chipuri de trai şi socotesc că cel mai prielnic este ca îndeletnicindu-te cu învăţătura să fii martor paşnic al zbuciumărilor oamenilor şi să-ţi lungeşti, prin privelişte a veacurilor şi a împărăţiilor scurtimea zilelor noastre. Dar cuvine-se să ai în aceasta şir şi legătură. Iată ceea ce mi-a lipsit mai ales în viaţa mea. Dacă, aşa cum nădăjduiesc, voi izbuti să scap din ponosul în care mă aflu, mă voi strădui să găsesc un loc de adăpost cinstit şi temeinic în vreo stăreţie plină de învăţătură, unde scrierile să fie la mare cinste şi obişnuielnice. Mă şi văd de peacum, gustînd din slăvita pace a învăţăturii. Dacă aş putea să ajung la ceea ce-mi rîvnesc cu ajutorul acelor silfi de care vorbeşte bătrînul smintit de d'Astarac, şi care se arată, zice-se, cînd îi chemi sub numele cabalistic de *agla*...

În clipa în care bunul meu dascăl rostea numele acela, o izbitură năpraznică ne prăvăli pe toţi sub o ploaie de cioburi, într-o atît de mare învălmăşeală, încît mă aflai dintr-o dată orbit şi înăbuşit sub fustele Jahelei, în vreme ce domnul Coignard învinuia cu glas încet sabia domnului Anquetil care i-ar fi rupt şi dinţii cîţi îi mai rămăseseră în gură, iar Jahel, pe capul meu, scotea nişte ţipete de-ai fi socotit că vrea să sfîşie văzduhul văilor burgunde. Domnul d'Anquetil făgăduia surugiilor, cu vorbe ca la cazarmă, că are să pună să-i spînzure. Cînd am izbutit să mă descurc, el şi sărise din trăsură printr-o fereastră spartă. L-am urmat, bunul meu dascăl şi cu mine, pe aceeaşi cale, şi pe urmă toţi trei am scos-o pe Jahel din trăsura răsturnată. Nu păţise nimic, şi prima ei grije a fost să-şi potrivească şuviţele de păr.

— Har Domnului, spuse bunul meu dascăl, m-am ales numai cu un dinte rupt, şi pe deasupra nu era nici întreg, nici tocmai alb. Vremea, tot rozîndu-l, îi pregătise pieirea.

Domnul d'Anquetil, cu picioarele desfăcute şi cu mîinile în şolduri cerceta berlina răsturnată.

— În ce hal au adus-o ticăloşii ! spuse el. Dacă ridicăm caii vine peste cap. Nu mai e bună, domnule abate, decît să faci din ea surcele cu care să se joace copiii.

Caii, căzuţi unul peste altul, se loveau între ei cu copitele. Unul dintre surugii era îngropat în-

tr-un vălmăşag nedesluşit de greabăne, de coame, de coapse şi de pîntece fumegînde, cu cizmele în aer. Celălalt scuipa sînge în şanţul unde fusese zvîrlit. Şi domnul d'Anquetil le tot striga :

— Ticăloşilor ! Nu ştiu ce mă opreşte să vă străpung cu sabia !

— Domnule, spuse abatele, nu s-ar cădea mai întîi să-l scoatem pe nenorocitul acela dintre caii unde este îngropat ?

Ne-am pus cu toţii pe treabă şi, cînd caii au fost deshămaţi şi săltaţi în picioare, ne-am putut da seama de toată întinderea pagubei. Trăsura avea un arc rupt, o roată sfărîmată iar unul dintre cai era şchiop.

— Chemaţi un rotar, spuse domnul d'Anquetil surugiilor, şi vedeţi să fie totul gata într-un ceas.

— Nu-i nici un rotar aici, răspunseră surugiii.

— Atunci un fierar.

— Nu-i nici fierar.

— Un şelar.

— Nici şelar nu e.

Am privit în jurul nostru. Spre asfinţit, coastele cu vii îşi aruncau spre zare cutele alungite şi liniştite. Pe creastă, ieşea fum dintr-un coş, lîngă o clopotniţă. De partea cealaltă, Saôna, învăluită cu neguri uşoare, îşi ştergea încet dîra unei luntre mari care tocmai o străbătuse. Umbrele plopilor se lungeau pe ţărm. Ţipătul ascuţit al unei pasări străbătea tăcerea nesfîrşită.

— Unde ne aflăm ? întrebă domnul d'Anquetil.

— La două poşte bune de Tournus, răspunse, scuipînd sînge, surugiul care căzuse în şanţ, şi cel puţin la trei poşte de Mâcon.

Şi, ridicîndu-şi braţul către hornul care scotea fum pe creastă :

— Satul acela de sus trebuie să fie Vallars. Nu ne poate da mare ajutor.

— Arde-v-ar focul ! spuse domnul d'Anquetil.

În vreme ce caii alăturaţi se muşcau de gît, ne-am apropiat de trăsura care zăcea jalnic trîntită pe o parte.

Surugiul mititel care fusese scos dintre mădularele cailor spuse :

— Cît priveşte arcul am mai putea să-l dregem băgînd o blană sub cureaua trăsurii. Numai că va zdruncina o leacă. Dar ce facem cu roata ruptă ! Şi ce-i mai rău e că şi pălăria mea e sub dînsa.

— Puţin îmi pasă de pălăria ta ! strigă domnul d'Anquetil.

— Măria ta poate nu ştie că era nouă, spuse micul surugiu.

— Şi geamurile care s-au spart ! oftă Jahel, stînd pe lada ei de haine la marginea drumului.

— Dacă n-ar fi decît geamurile, spuse bunul meu dascăl, le-am putea noi înlocui dacă am trage perdelele, dar şi sticlele trebuie să fie în aceeaşi stare ca geamurile. De asta trebuie să mă încredinţez de-ndată ce vom pune berlina pe roate. Sînt îngrijorat şi de Boetius al meu, pe care

l-am lăsat sub perne, împreună cu alte cîteva lucrări de preţ.

— N-are a face ! spuse domnul d'Anquetil. Am cărţile în buzunarul hainei. Dar ce, nu ne aşezăm la cină ?

— Tocmai mă gîndeam la asta, spuse abatele. Nu degeaba i-a dat Dumnezeu omului, spre folosinţă, dobitoacele care mişună pe pămînt, prin cer şi prin apă. Sînt un pescar foarte dibaci, grija de a pîndi peştii se potriveşte de minune cu duhul meu aplecat spre cugetare ; şi Orna m-a văzut întinzînd undiţa vicleană şi cugetînd la adevărurile veşnice. Nu vă îngrijiţi de masa de seară. Dacă domnişoara Jahel binevoieşte să-mi dea unul din boldurile care-i prind vesmintele, voi face numaidecît dintr-însul un cîrlig ca să pescuiesc în rîu, şi sînt încredinţat că am să vă aduc pînă ce se va lăsa noaptea doi sau trei crăpceni pe care îi vom frige pe foc de vreascuri.

— Văd aşadar, spuse Jahel, că am ajuns în starea sălbaticilor. Dar nu pot să-ţi dau un bold, domnule abate, dacă nu-mi dai altceva în schimb ; altminteri prietenia noastră s-ar putea să se strice. Şi n-aş voi asta.

— Voi face dar, spuse bunul meu dascăl, un schimb cu folos. Îţi voi răsplăti boldul cu o sărutare, domnişoară.

Şi numaidecît, luînd acul, îşi întipări buzele pe obrajii Jahelei, cu o politeţă, o gingăşie şi o cuviinţă de neînchipuit.

După ce pierdurăm destulă vreme, am hotărît, în sfîrşit, să facem ce era mai nimerit. L-am trimis pe surugiul mai voinic, care nu mai scuipa sînge, la Tournus, călare, ca să aducă un rotar, în vreme ce tovarăşul său urma să aprindă focul la adăpost; căci vremea începea să se răcorească şi se stîrnise vîntul.

Am găsit pe şosea, la vreo sută de paşi înaintea locului unde ne răsturnasem, o înălţime dintr-o piatră sfărîmicioasă, la poalele căreia erau mai multe crăpături destul de mari. Într-una din acestea ne-am hotărît să aşteptăm, încălzindu-ne la foc, întoarcerea surugiului trimis ca ştafetă la Tournus. Al doilea surugiu priponi caii care ne mai rămăseseră, dintre care unul şchiop, de trunchiul unui copac, aproape de peştera unde ne aciuiasem. Abatele, care izbutise să-şi facă o undiţă din nişte crengi de salcie, o sfoară, un dop şi un ac, se duse să pescuiască, atît din îndemn filozofic şi înţelepţesc, cît cu gîndul să ne aducă ceva peşte. Domnul d'Anquetil, rămas cu Jahel şi cu mine în peşteră, ne îmbie să facem o partidă de hombre, care se joacă în trei şi, care spunea el, fiind de obîrşie spaniolă, se potrivea de minune cu nişte fiinţe atît de zvînturate cum eram noi atunci. Şi adevărul este că, în pietrăria aceea, la lăsarea nopţii, pe şoseaua pustie, mica noastră ceată n-ar fi arătat nevrednică să fie pomenită în vreuna din întîlnirile lui Don Quigeot sau don Quichotte, de care fac mare haz slujnicile. Am

jucat deci hombre. E un joc care cere de la jucători să fie atenți. Am făcut multe greșeli și tovarășul meu de joc, puțin răbdător din fire, începea să se supere, cînd chipul ales și rîzător al bunului meu dascăl ni se înfățișă în pîlpîirea focului. Desfăcîndu-și năframa, domnul abate Coignard scoase din ea patru sau cinci peștișori pe care îi despică cu cuțitul său, împodobit cu chipul răposatului rege în straie de împărat roman, pe o coloană triumfală, și-i goli de mațe cu atîta ușurință de parcă n-ar fi trăit decît printre pescăresele din piață, așa de iscusit era în orice făcea, în treburi mici ca și în treburi de mare însemnătate. Potrivind plevușca aceia pe jar :

— Am să vă destăinuiesc, ne zise, că, mergînd în josul apei, în căutarea unui loc prielnic pentru pescuit, am zărit caleașca apocaliptică ce o înspăimîntă pe domnișoara Jahel. S-a oprit la o mică depărtare în urma berlinei noastre. Cred că ați văzut-o trecînd pe aici, în vreme ce pescuiam în rîu, și sufletul domnișoarei trebuie că s-a liniștit odată.

— N-am văzut-o, zise Jahel.

— Trebuie atunci, urmă abatele, să fi pornit din nou la drum cînd s-a întunecat de-a binelea. Atunci măcar ați auzit-o.

— N-am auzit-o, spuse Jahel.

— Înseamnă atunci, făcu abatele, că noaptea asta e oarbă și surdă. Căci nu-i de crezut să fi rămas în drum caleașca aceea, care n-avea nici o

roată ruptă, nici un cal şchiop. Ce-ar putea să facă pe drum ?

— Da, ce-ar avea de făcut ? spuse Jahel.

— Cina aceasta, spuse bunul meu dascăl, aminteşte prin cumpătarea ei ospeţele acelea din *Biblie,* în care călătorul cucernic împărţea cu un înger, pe malul rîului, peştii Tigrului. Dar ne lipseşte pîinea, sarea şi vinul. Am să încerc să trag din berlină merindele care sînt acolo închise şi să văd dacă, printr-un mare noroc, n-a scăpat teafără măcar o sticlă. Căci sînt şi împrejurări în care sticla nu se sparge sub lovitura care ar frînge şi oţelul. Tournebroche, fătul meu, dă-mi, rogu-te, amnarul tău ; şi dumneata, domnişoară, să nu uiţi să întorci peştii pe jerătic. Mă înapoiez numaidecît.

Plecă. Paşii săi cam greoi s-au pierdut puţin cîte puţin pe pămîntul şoselei şi curînd n-am mai auzit nimic.

— Noaptea asta, spuse domnul d'Anquetil, mi-o aminteşte pe aceea din ajunul bătăliei de la Parma. Căci ştiţi doar bine că am slujit sub Villars şi că am luat parte la războiul pentru succesiune. Eram printre cercetaşi. Nu vedeam nimic. Asta-i una din marile dibăcii ale războiului. Se trimit să-l recunoască pe vrăjmaş nişte oameni care se întorc fără să fi văzut sau recunoscut nimic. Dar despre asta se scriu dări de seamă, după bătălie, şi prin asta dobîndesc mare renume căpitanii iscusiţi. Aşadar, către ceasurile nouă ale

serii, am fost trimis ca ştafetă cu doisprezece ostaşi...

Şi ne povesti războiul pentru succesiune şi aventurile lui amoroase prin Italia ; povestirea lui ţinu mai bine de un sfert de ceas, după care strigă :

— Spînzuratul ăla de abate nu mai vine. Pun rămăşag că stă acolo şi bea tot vinul care mai rămăsese în cufăr.

Socotind atunci că i se va fi întîmplat ceva bunului meu dascăl, m-am sculat ca să mă duc în ajutorul lui. Era o noapte fără lună, şi pe cînd cerul strălucea de stele pămîntul rămînea învăluit într-o beznă pe care ochii mei, orbiţi de văpaia flacării, nu puteau s-o străpungă.

După ce am făcut pe şosea cel mult cincizeci de paşi, am auzit înaintea mea un strigăt groaznic, care nu părea să iasă din vreun piept omenesc, un strigăt altfel decît toate strigătele pe care le mai auzisem, şi care mă făcu să îngheţ de groază. Am alergat spre locul de unde venise ţipătul acela, în care tremura deznădejdea morţii. Dar frica şi bezna îmi împleticeau paşii. Ajuns în cele din urmă la locul unde trăsura noastră zăcea în neorînduială, părînd şi mai mare în umbra nopţii, l-am găsit pe bunul meu dascăl pe marginea şanţului, încovoiat de mijloc. N-am putut să-i deslușesc obrazul. L-am întrebat tremurînd :

— Ce ai ? De ce ai strigat ?

— Da, de ce oi fi strigat? spuse el cu glas schimbat, parcă străin. Nici nu știam să fi strigat. N-ai văzut un om, Tournebroche? M-a lovit prin beznă destul de tare. Mi-a dat un pumn.

— Vino, i-am spus, ridică-te, bunul meu dascăl.

Dar abia a izbutit să se ridice puțin și a căzut iar, greoi, la pămînt.

Am încercat să-l ridic, și mîinile mi s-au umezit atingîndu-i pieptul.

— Sîngerezi?

— Sîngerez? Sînt un om mort. M-a omorît. Am crezut mai întîi că n-a fost decît o lovitură foarte puternică. Dar e o rană de pe urma căreia simt că n-am să mai trăiesc.

— Dar cine te-a lovit, bunul meu dascăl?

— Evreul. Nu l-am văzut, dar știu că el este. Cum de pot să știu că el a fost, de vreme ce nu l-am văzut? Da, cum se poate una ca asta? Cîte lucruri ciudate! E de necrezut, nu-i așa, Tournebroche? Am în gură amărăciunea morții, nici nu pot să spun cum e... Trebuia să se întîmple, Doamne! Dar de ce aici mai degrabă decît acolo? Iată taina! *Adjutorium nostrum in nomine Domini... Domine, exaudi orationem meam...*

Se rugă cîtăva vreme cu glasul șoptit, apoi:

— Tournebroche, fătul meu, îmi spuse, ia cele două sticle de vin pe care le-am scos din trăsură și le-am pus alături. Nu mai pot, Tournebroche, unde crezi că se află rana? În spate mă doare

mai rău, şi mi se pare că mi se scurge viaţa de-a lungul pulpelor. Mi se întunecă mintea.

Şoptind vorbele acestea, a leşinat încet în braţele mele. Am încercat să-l duc, dar n-am avut putere decît să-l întind în mijlocul drumului. Desfăcîndu-i cămaşa, am dat de rană ; era la piept, mică şi sîngera puţin. Mi-am sfîşiat mînecile şi am oblojit rana cu fîşii din ele ; am strigat după ajutor. Curînd mi s-a părut că aud cum venea cineva dinspre Tournus, şi l-am recunoscut pe domnul d'Astarac. Oricît de neaşteptată ar fi fost această întîlnire, nici măcar nu am avut vremea să mă minunez, atît de cufundat eram în durere cînd vedeam cum îl ţineam în braţele mele pe cel mai bun dintre dascăli, gata să-şi dea duhul.

— Ce s-a întîmplat, fiule ? întrebă alchimistul.

— Vino-mi în ajutor, domnule, i-am răspuns. Abatele Coignard moare. Mosaide l-a omorît.

— I-adevărat, urmă domnul d'Astarac, că Mosaide a venit aici într-o caleaşcă veche, pe urmele nepoatei lui, şi că l-am întovărăşit ca să te îndemn, fiule, să-ţi reiei slujba în casa mea. De ieri ne-am ţinut destul de aproape de berlina voastră, pe care am văzut-o mai adineaori ducîndu-se de rîpă. În clipa aceia, Mosaide s-a dat jos din caleaşcă şi, fie că a făcut o mică plimbare, fie mai degrabă că s-a făcut nevăzut, lucru care-i stă în puteri, n-am mai dat de el. Se poate să se fi înfăţişat nepoatei lui, ca s-o afurisească ; căci acesta îi era gîndul. Dar nu l-a omorît pe abatele Coig-

nard. Elfii, fătul meu, sînt cei care l-au omorît pe dascălul tău, ca să-l pedepsească pentru că le-a dat tainele în vileag. Nimic nu este mai neîndoielnic.

— Ah, domnule, am strigat, ce-are a face dacă l-a omorît evreul sau elfii! Trebuie să-i venim într-ajutor.

— E de mare însemnătate, dimpotrivă, răspunse domnul d'Astarac. Căci, dacă ar fi fost lovit de-un braţ omenesc, mi-ar fi lesne să-l vindec printr-o vrajă, pe cînd, dacă şi-a tras asupră-şi duşmănia elfilor, nu-i cu putinţă să scape de răzbunarea lor necruţătoare.

În timp ce schimbam aceste vorbe, domnul d'Anquetil şi Jahel, atraşi de strigăte, se apropiară de noi, cu surugiul care purta un felinar.

— Ce, spuse Jahel, îi e rău domnului Coignard?

Şi, îngenunchind lîngă bunul meu dascăl, îi ridică fruntea şi-l făcu să tragă pe nas nişte săruri.

— Domnişoară, i-am spus, eşti pricina pierzaniei lui. Moartea lui e răzbunarea răpirii dumitale. Mosaide l-a omorît...

Ea îşi ridică de lîngă bunul meu dascăl chipul îngălbenit de groază şi scînteind de lacrimi.

— Crezi aşadar, spuse ea, că e atît de uşor să fii fată frumoasă fără să pricinuieşi nenorociri?

— Vai, i-am răspuns, cît e de adevărat ceea ce spui! Dar l-am pierdut pe cel mai bun om de pe lume.

În clipa aceia, domnul abate Coignard scoase un geamăt adînc, redeschise ochii înălbiţi, ceru să i se dea cartea lui Boetius şi căzu iar în nesimţire.

Surugiul fu de părere să-l ducem pe rănit în satul Vallars, aşezat la o jumătate de poştă, pe rîpă.

— Eu mă duc, zise el, să-l caut pe cel mai blînd dintre cei trei cai care ne-au rămas. Îl vom lega de el temeinic pe bietul domn şi-l vom duce la pas. Mi se pare că e tare bolnav. Seamănă aidoma cu un olăcar care a fost omorît în ziua sfîntului Mihail, pe şoseaua asta, la patru poşte de aici, lîngă Senecy, unde stă logodnica mea. Sărmanul de el, clipea tare din pleoape şi dădea ochii peste cap ca o deşucheată, fie-mi iertat s-o spun, domnilor. Şi abatele domniilor voastre a făcut la fel, cînd i-a gîdilat nasul domnişoara cu sticluţa ei. Semn rău pentru un rănit ; cît despre fetele deşucheate, ele nu mor cînd dau ochii peste cap în felul ăsta. Înălţimile voastre o ştiu doar bine. Şi-i mare depărtarea, slavă Domnului, de la moartea cea mică la moartea cea mare. Dar tot aşa dai ochii peste cap... Rămîneţi aici, domnilor, mă duc să aduc calul.

— Bădăranul ăsta are haz, spuse domnul d'Anquetil, cu ochii lui daţi peste cap şi cu tîrfa lui sleită de patimă. Am văzut în Italia soldaţi care mureau cu privirea aţintită şi cu ochii afară din cap. Nu-i aceeaşi rînduială pentru toţi să moară dintr-o rană, nici măcar în tagma ostăşească, în

care disciplina e împinsă pînă la ultimile ei margini. Dar binevoieşte, Tournebroche, în lipsa altuia mai de seamă, şi prezintă-mă acestui gentilom în negru, care poartă nasturi de diamant la haină şi care bănuiesc că este domnul d'Astarac.

— Ah, domnule, i-am răspuns, socoteşte cunoştinţa făcută ! N-am altă grije decît să-l ajut pe bunul meu dascăl.

— Fie ! zise domnul d'Anquetil.

Şi, apropiindu-se de domnul d'Astarac :

— Domnule, îi spuse, v-am luat iubita ; sînt gata să vă dau socoteală.

— Domnule, răspunse domnul d'Astarac, n-am, slavă Domnului, nici o legătură, cu nici o femeie, şi nu ştiu ce voiţi să spuneţi.

În clipa aceea, surugiul se întoarse cu un cal. Bunul meu dascal îşi mai venise în simţiri. L-am ridicat toţi patru şi am izbutit cu mare greutate să-l aşezăm pe cal, de care l-am legat. Apoi am pornit-o la drum. Eu îl sprijineam de o parte, domnul d'Anquetil de cealaltă. Surugiul trăgea calul de frîu şi ducea felinarul. Jahel venea pe urmă, plîngînd. Domnul d'Astarac se întorsese la caleaşca lui. Înaintam încet. Totul merse bine cît timp am fost pe şosea. Dar cînd a trebuit să urcăm pe cărarea strîmbă dintre vii, bunul meu dascăl, alunecînd la fiece mişcare a calului, îşi pierdu puţinele puteri care-i mai rămăseseră şi leşină din nou. Am socotit că-i mai nimerit să-l dăm jos de pe cal şi să-l purtăm pe braţe. Suru-

giul îl apucase de subsuori şi eu îl ţineam de picioare. Urcuşul a fost greu şi eram gata să mă prăbuşesc pe pietrele drumului de mai bine de patru ori, cu crucea mea vie. În sfîrşit povîrnişul se mai îndulci. Ne-am înşirat pe o potecă împrejmuită cu garduri, care străbătea dealul, şi curînd am descoperit la stînga noastră cele dintîi acoperişuri din Vallars. La vederea acestora, ne-am lăsat jos nenorocita povară şi ne-am oprit o clipă să răsuflăm. Apoi, ridicînd-o din nou, am pornit spre sat.

O licărire trandafirie mijea la răsărit, deasupra zărilor şi luceafărul dimineţii se trezea din somn pe cerul palid. Păsările începură să ciripească : bunul meu dascăl scoase un oftat.

Jahel alerga înaintea noastră, bătînd la porţi, în căutarea unui pat şi a unui felcer. Încărcaţi cu coşuri şi cu traiste, vierii se duceau la cules. Unul dintre ei îi spuse Jahelei că un anume Gaulard, în piaţă, găzduieşte şi oameni şi cai.

— Cît despre hirurgul Coquebert, adăogă el, puteţi să-l vedeţi acolo, sub strachina de bărbierit care-i slujeşte de firmă. Tocmai iese din casă ca să se ducă la vie.

Era un omuleţ, foarte cuviincios. Ne spuse că, întrucît îşi măritase fata de curînd, avea un pat în casă ca să-l punem pe rănit.

La porunca lui, nevastă-sa, o femeie grasă purtînd pe cap o scufie albă, deasupra căreia mai avea şi o pălărie de postav, întinse cearceafuri pe

pat, în odaia de jos. Ea ne-a ajutat să-l dezbrăcăm pe domnul abate Coignard şi să-l culcăm. Apoi s-a dus să-l caute pe preot.

În vremea aceasta domnul Coquebert cerceta rana.

— Vezi, i-am spus, că e destul de mică şi sîngerează puţin.

— Nu-i bine de loc, răspunse el, şi nu-mi prea place asta, tînărul meu domn. Mie-mi plac rănile mari şi care sîngerează.

— Văd, îi spuse domnul d'Anquetil că eşti destul de priceput pentru un felcer şi un bărbier de ţară. Nimic mai rău decît rănile acestea mici şi adînci, care par că nu-s mare lucru. Ei, dacă ar fi o crestătură zdravănă pe obraz ! Aşa ceva îţi face plăcere s-o vezi şi se vindecă într-o clipă. Dar află, prietene, că rănitul ăsta este duhovnicul meu şi că joacă pichet cu mine. Eşti tu om să mi-l pui pe picioare, în ciuda mutrei tale, care este mai degrabă aceea a unuia care pune numai clisme ?

— La porunca domniei voastre, răspunse ploconindu-se hirurgul bărbier. Dar mai îndrept şi mădularele frînte şi oblojesc rănile. Vreau s-o cercetez pe aceasta.

— Iute, domnule, i-am spus.

— Răbdare ! făcu el. Trebuie mai întîi s-o spălăm, şi aştept să fiarbă apa în oală.

Bunul meu dascăl, care-şi mai venise puţin în fire, spuse încet, dar cu glas destul de puternic :

— Cu lampa în mînă va cerceta toate colţurile Ierusalimului, şi ceea ce ascuns în beznă era la lumina zilei se va arăta.

— Ce spui, bunul meu dascăl ?

— Lasă, fiule, răspunse el, stau de vorbă cu mine însumi despre nişte lucruri potrivite cu starea mea.

— S-a încălzit apa, îmi spuse bărbierul. Ţineţi ligheanul acesta lîngă pat. Am să spăl rana.

În vreme ce trecea pe pieptul bunului meu dascăl un burete plin cu apă călduţă, intră în încăpere preotul însoţit de doamna Coquebert. Preotul ţinea în mînă un coş şi nişte foarfeci.

— Iată-l aşadar pe sărmanul acesta, spuse el. Mă duceam la via mea, dar cat s-o îngrijesc înainte de toate pe aceea a Domnului. Fiule, adăogă el apropiindu-se de pat, juruieşte-ţi durerea Domnului. Poate că nu-i chiar atît de mare cum se socoteşte a fi. Altminteri, cuvine-se să se împlinească voia Domnului.

Apoi, întorcîndu-se către bărbier :

— Domnule Coquebert, îl întrebă, e mare grabă, sau aş putea să mă duc la vie ? Strugurii albi pot să mai aştepte, şi nu-i rău chiar dacă ajung să se stafidească, ba chiar o ploicică ar face să fie vinul mai din belşug şi mai bun. Dar strugurii negri trebuie să fie culeşi numaidecît.

— Bine zici, părinte, răspunse Coquebert ; am în via mea nişte ciorchini care au început să

prindă mucegai şi care n-au scăpat de soare decît ca să piară de ploaie.

— Vai, spuse preotul, umezeala şi uscăciunea sînt cele două pacoste ale podgoreanului.

— Nimic mai adevărat, spuse bărbierul, dar vreau să văd cît de adîncă e rana.

Spunînd astfel, îşi vîrî cu sila un deget în rană.

— Ah, călăule ! strigă rănitul.

— Adu-ţi aminte, spuse preotul, că Mîntuitorul i-a iertat pe călăii lui.

— Dar ăia nu erau bărbieri, spuse abatele.

— Proastă vorbă, spuse preotul.

— Nu se cuvine să-l ţineţi de rău pe un om care-şi dă duhul că face o glumă proastă, spuse bunul meu dascăl. Dar sufăr cumplit ; omul ăsta m-a omorît, şi mor de două ori. Cea dintîi a fost de mîna unui evreu.

— Ce vrea să spună ? întrebă preotul.

— Cel mai bun lucru de făcut, părinte, spuse bărbierul, este să nu-l iei în seamă. Nu trebuie niciodată să cauţi să pricepi ce spun bolnavii. Nu-s altceva decît aiureli.

— Coquebert, spuse preotul, nu vorbeşti cum se cuvine. Trebuie să-i auzim şi pe bolnavi la spovedanie, şi cutare creştin, care n-a făcut nimica bun în viaţa lui, rosteşte în cele din urmă vorbele care îi deschid porţile raiului.

— Nu vorbeam decît despre partea lumească, spuse bărbierul.

— Părinte, am spus la rîndul meu, domnul abate Coignard, bunul meu dascăl, nu aiurează, şi din păcate este adevărat că a fost omorît de un evreu, cu numele de Mosaide.

— Dacă-i aşa, răspunse preotul, cată să fie la mijloc vreo milostivire osebită a lui Dumnezeu, care a vrut să piară de mîna unui nepot al celor care i l-au răstignit pe fiul lui. Căile proniei cereşti pe lume vrednice sînt totdeauna de laudă. Domnule Coquebert pot să mă duc la vie ?

— Poţi să te duci, părinte, răspunse bărbierul. Rana nu arată bine ; dar nici nu este astfel încît să mori numaidecît de pe urma ei. Este, părinte, una din rănile acelea care se joacă cu bolnavul cum se joacă pisica cu şoarecii, şi cu jocul ăsta poţi să-ţi treci zilele multă vreme.

— Atunci toate-s bune, spuse preotul. Să-i mulţumim Domnului, fiule, că-ţi lasă viaţa ; dar vremelnică este şi trecătoare. Cată să te afli totdeauna pregătit s-o părăseşti.

Bunul meu dascăl răspunse sfătos :

— Să fii pe pămînt ca şi cînd nici n-ai fi ; să stăpîneşti nestăpînind, căci chipul lumii acesteia piere.

Luîndu-şi foarfecele şi coşul, preotul zise :

— Mai bine decît după veşmintele şi nădragii domniei tale, pe care le văd întinse pe scăunelul acesta, cunosc după vorbele domniei tale, fiule, că eşti faţă bisericească şi că ai dus o viaţă pilduitoare. Ai primit sfînta hirotonie ?

— Este preot, am spus eu, doctor în teologie și profesor de elocință.

— Din ce eparhie ?

— Din Séez, în Normandia, episcopie care ține de Rouen.

— Vrednică de laudă diecezã, spuse preotul, dar care nu are, nici pe departe, vechimea și faima diecezei Reims-ului, unde m-am hirotonisit eu.

Și ieși. Domnul Jérôme Coignard petrecu o zi liniștită. Jahel a vrut să-l vegheze noaptea pe bolnav. Am părăsit, către ceasurile unsprezece din noapte, casa domnului Coquebert, și m-am dus să aflu găzduire la hanul domnului Gaulard. L-am găsit pe domnul d'Astarac, stînd în piața a cărei întindere aproape că o acoperea cu umbra lui. Mi-a pus mîna pe umăr, așa cum avea obiceiul, și mi-a spus sfătos :

— E vremea să te liniștești, fiule ; de altfel nu l-am întovărășit pe Mosaide decît ca să te liniștesc. Te văd chinuit cumplit de spiriduși. Duhurile acestea mititele ale pămîntului te-au năpădit, te-au amăgit cu tot felul de vedenii, te-au ispitit cu mii de minciuni, și în cele din urmă te-au îndemnat să fugi din casa mea.

— Vai, domnule, i-am răspuns, adevărat este că am părăsit locuința domniei tale cu nerecunoștință pentru care îți cer iertare. Dar eram urmărit de străjeri, nu de spiriduși. Și bunul meu dascăl a fost omorît. Nu-i nici o închipuire.

— De aceasta să nici nu te îndoieşti, urmă marele om, nefericitul acesta de abate a fost lovit de moarte de către silfii ale căror taine le-a dat în vileag. A furat dintr-un dulap nişte pietre pe care le făuriseră silfii şi pe care aceştia le lăsaseră nedesăvîrşite, şi încă foarte osebite de diamant în privinţa strălucirii şi a curăţiei.

Lăcomia aceasta şi cuvîntul *agla* rostit cu nesocotinţă i-a mîniat cel mai mult. Află dar, fătul meu, că nu le este cu putinţă filozofilor să împiedice răzbunarea neamului acestuia foarte mînios. Am aflat pe o cale mai presus de fire, ca şi prin cele spuse de Criton, de nelegiuitul furt al domnului Coignard, care se semeţea fără cumpănire să prindă meşteşugul prin care salamandrele, silfii şi piticii coc roua dimineţii şi o fac să se prefacă pe nevăzute în cleştar şi în diamante

— Vai, domnule, vă încredinţez că nici nu se gîndea la asemenea lucruri, şi că numai groaznicul Mosaide l-a lovit cu stiletul, pe drum.

Aceste vorbe n-au fost de loc pe placul domnului d'Astarac, care mă pofti cu multă stăruinţă să nu mai spun asemenea lucruri.

— Mosaide, adăogă el, este un cabalist destul de bun ca să-şi ajungă duşmanii fără să-şi mai dea osteneală să alerge pe urmele lor. Află, fătul meu, că dacă ar fi voit să-l omoare pe domnul Coignard, ar fi făcut-o cu uşurinţă din odaia lui, prin vrăjitorie. Văd că nici nu cunoşti încă

primele temeiuri ale ştiinţei. Adevărul este că acest om învăţat, aflînd de la credinciosul Criton de fuga nepoatei sale, a luat o trăsură de poştă ca s-o găsească şi s-o aducă înapoi, la nevoie, în casa lui. Şi ar fi şi făcut-o, negreşit, dacă ar fi putut desluşi în sufletul acelei nenorocite măcar o licărire de părere de rău sau de pocăinţă. Dar, văzînd că e pătrunsă cu totul de desfrînare, s-a gîndit mai bine s-o afurisească şi s-o blesteme în numele Globurilor, Roţilor şi Fiarelor lui Elisei. Iată ceea ce tocmai a făcut sub ochii mei, în caleaşca în care trăieşte singuratic, ca să nu împărtăşească culcuşul şi masa creştinilor.

Tăceam, uimit de asemenea aiurări ; dar omul acesta cu totul neobicinuit îmi vorbi cu o elocinţă înaintea căreia n-am putut rămîne netulburat.

— De ce oare, spunea, nu te laşi luminat de sfaturile unui filozof ? În numele cărei înţelepciuni, fiule, mi te împotriveşti ? Dă-ţi bine seama că filozofia ta este mai puţin cuprinzătoare, dar fără a fi deosebită prin temeiul ei de a mea. În ochii tăi ca şi într-ai mei, firea se înfăţişează ca o nemărginire de semne, pe care trebuie să ştii să le recunoşti şi să le orînduieşti şi care alcătuiesc un şirag de hieroglife. Îţi este lesne să desluşeşti unele din aceste semne, cărora le poţi da un înţeles ; dar prea eşti ispitit să te mulţumeşti cu înţelesul lor obişnuit şi după slovă, şi nu-ţi dai osteneală prea multă să cauţi înţelesul lor ideal şi pe cel

simbolic. Cu toate acestea, lumea nu poate fi închipuită decît ca un simbol, şi tot ce se vede în univers nu este nimic altceva decît un scris închipuit, pe care oamenii de rînd încearcă să-l buchisească fără a-l înţelege. Păzeşte-te, fătul meu, să gîngăveşti şi să ragi limba aceasta obştească, după asemănarea cărturarilor care umplu academiile. Ci mai degrabă primeşte de la mine cheia oricărei ştiinţe.

Se opri o clipă şi-şi urmă cuvîntarea cu un glas mai prietenos.

— Eşti urmărit, scumpul meu fiu, de nişte duşmani mai puţin cumpliţi decît silfii. Şi salamandrei tale nu-i va fi prea anevoie să te descotorosească de spiriduşi, de îndată ce-i vei cere s-o facă. Îţi spun o dată că n-am venit pînă aici, împreună cu Mosaide, decît ca să te sfătuiesc de bine şi să te înduplec să te întorci la mine şi să mergi mai departe cu lucrările noastre. Înţeleg că ai vrea să rămîi pînă la capăt alături de nenorocitul tău dascăl. Te las să faci cum vrei, eşti slobod. Dar să nu uiţi să te întorci pe urmă acasă la mine. Rămîi cu bine ! Mă întorc chiar în noaptea asta la Paris, cu marele Mosaide, pe care l-ai bănuit atît de pe nedrept.

I-am făgăduit tot ce poftea şi m-am tîrît pînă la patul meu prăpădit din han, pe care m-am trîntit, zdrobit de oboseală şi de durere.

XX

A doua zi, dis-de-dimineaţă, m-am întors la hirurg şi am regăsit-o pe Jahel la căpătîiul bunului meu dascăl, stînd dreaptă pe un scaun de paie, cu capul înfăşurat în mantia ei neagră, îndatoritoare, cuminte şi ascultătoare ca o soră milostivă. Domnul Coignard, foarte roşu la faţă, moţăia.

— Nu i-a fost bine noaptea asta, mi-a spus ea pe şoptite. A ţinut cuvîntări, a cîntat, mi-a spus „soră Germaine" şi m-a îmbiat cu vorba la dragoste. Nu mă simt jignită, dar aceasta dovedeşte cît e de tulburat.

— Vai, strigai eu, dacă nu m-ai fi vîndut, Jahel, ca să alergi pe drumuri cu gentilomul acela, bunul meu dascăl n-ar zace acum aici în pat, înjunghiat !

— Tocmai nenorocirea prietenului nostru, mi-a răspuns ea, îmi pricinuieşte usturătoare păreri de rău. Cît despre celelalte, nici nu face să te opreşti asupra lor, şi nici nu-mi pot închipui, Jacques, cum de te gîndeşti la asta în asemenea clipe.

— Mă gîndesc într-una, i-am răspuns.

— Eu, spuse ea, nici nu mă mai gîndesc. Îţi căşunezi singur mai mult de trei sferturi din necazuri.

— Ce vrei să spui, Jahel ?

— Vreau să spun, dragul meu, că dacă eu am pus stofa la bătaie, apoi horbotele le-ai adăogat

tu, şi închipuirea ta încarcă prea mult ceea ce a fost aievea. Îţi jur că în clipa asta nu-mi amintesc nici un sfert măcar din ceea ce te amărăşte ; şi cugeţi cu atîta îndărătnicie asupra acestor lucruri, încît potrivnicul tău îţi este mai bine întipărit ţie în minte, decît îmi este mie. Nu te mai gîndi la asta şi lasă-mă să-i dau un ceai abatelui care se trezeşte.

În clipa aceea, domnul Coquebert se apropie de pat cu geanta lui, schimbă faşa, spuse cu glas tare că rana e pe cale bună şi că se vindecă. Apoi, trăgîndu-mă de-o parte :

— Te pot încredinţa, domnule, îmi spuse, că bunul abate nu va muri de pe urma loviturii pe care a primit-o. Dar, ca să spun adevărul, mă tem că nu va scăpa unei vătămături la plămîni pricinuită de rană. În clipa de faţă îl munceşte o fierbinţeală mare. Dar iată că vine cuvioşia sa.

Bunul meu dascăl îl recunoscu foarte bine şi-l întrebă cuviincios cum o duce.

— O duc mai bine decît via, răspunse preotul. Căci toată e mîncată de gîndaci şi de păduchi, măcar că toată preoţimea din Dijon a făcut o frumoasă procesiune, cu cruci şi prapure, chiar anul acesta. Dar la anul va trebui să facem una şi mai frumoasă, şi va trebui să ardem ceva mai multă ceară. Şi cuvine-se ca şi judecătorul eparhiei să afurisească din nou muştele care nimicesc strugurii.

— Părinte, spuse bunul meu dascăl, se spune că te cam hîrjonești cu fetele prin viile sfinției tale. Ptiu ! Nu mai e de vîrsta sfinției tale. În tinerețea mea eram și eu, ca sfinția ta, îmboldit spre femei. Dar timpul m-a potolit mult, și chiar adineaori am lăsat o călugăriță să treacă fără să-i spun nimic. Sfinția ta se poartă altfel cu fetele și cu sticlele, părinte. Dar mai rău faci încă atunci cînd nu slujești liturghiile care ți s-au plătit și cînd faci negoț cu bunurile bisericești. Ești un bigam și un simoniac.

Auzind asemenea vorbe, preotul părea cuprins de o dureroasă mirare ; gura-i rămăsese deschisă și fălcile i se lăsaseră în jos, amărîte, de cele două părți ale feței lui rotunde.

— Ce nevrednice ocări împotriva harului cu care sînt înzestrat ! izbuti el să ofteze în sfîrșit, cu ochii în pămînt. Ce vorbe spune, cînd e atît de aproape de judecata Domnului ! Vai, domnule abate, cum se poate ca sfinția ta să vorbească astfel, sfinția ta care ai dus o viață pilduitoare și care ai învățat din atîtea cărți ?

Bunul meu dascăl se ridică într-un cot. Fierbințeala îi dădea iarăși, în chip atît de jalnic însă și de nepotrivit, înfățișarea aceea voioasă pe care ne făcea plăcere să i-o vedem odinioară.

— Drept este, spuse el, că am învățat din cărțile scriitorilor vechi. Dar n-am nici pe departe atîtea cunoștințe cît are cel de-al doilea vicar al domnului episcop de Séez. Măcar că arăta a do-

bitoc şi pe dinăuntru şi pe dinafară, a citit mai mult decît mine, căci era saşiu şi, uitîndu-se cruciş, putea să citească două pagini dintr-o dată. Ce spui despre asta, popă pungaş şi nemernic, crai bătrîn care umbli după fete la lumina lunii ? Măi popo, drăguţa ta seamănă cu o vrăjitoare. Îi creşte barbă : e nevasta hirurgului bărbier. E încornorat din belşug şi aşa-i trebuie acestui homunculus pentru care toată ştiinţa doftoricească se mărgineşte la punerea unei clisme.

— Doamne Dumnezeule ! Ce tot spune ? strigă doamna Coquebert. Trebuie că-l are pe dracul în el.

— Mulţi bolnavi am auzit aiurînd, spuse domnul Coquebert, dar nici unul nu rostea vorbe atît de deşucheate.

— Bag de seamă, spuse preotul, că ne va fi mai anevoie decît credeam să-l îndrumăm pe bolnavul acesta spre un sfîrşit creştinesc. Are în firea lui o pornire acră spre necuviinţe de care nu-mi dădusem seama mai la început. Ţine nişte cuvîntări care nu se potrivesc unei feţe bisericeşti şi unui bolnav.

— E urmarea fierbinţelii, spuse hirurgul bărbier.

— Dar, urmă preotul, fierbinţeala aceasta dacă nu contenește, se prea poate să-l ducă drept în iad. S-a purtat foarte necuviincios cu un preot. Voi mai veni cu toate acestea să-l îndrum pe calea cea bună, căci îi datorez, după pilda Dom-

nului nostru, o nemărginită îngăduinţă. Dar şi în privinţa aceasta sînt tare îngrijorat. Din nenorocire am o spărtură în teascul meu, şi toţi lucrătorii sînt la vie. Să nu uiţi, Coquebert, să-i spui dulgherului să vină la mine, şi să mă chemi la căpătîiul bolnavului acesta, dacă starea lui se înrăutăţeşte pe neaşteptate. Multe griji mai am şi eu, Coquebert !

Ziua următoare, domnul Coignard arăta atît de bine încît a început să mijească în noi nădejdea că va scăpa. A băut o supă şi a putut să se ridice în pat. Îi vorbea fiecăruia dintre noi cu gingăşie şi cu blîndeţea lui obişnuită. Domnul d'Anquetil, care găzduia la Gaulard, a venit să-l vadă şi i-a cerut, cu oarecare lipsă de cuviinţă, să joace cu el un pichet. Bunul meu dascăl i-a făgăduit, zîmbind, să joace săptămîna viitoare. Dar fierbinţeala l-a cuprins iarăşi în amurg. Palid, cu ochii înecaţi într-o spaimă care nu se putea spune, tremurînd şi clănţănind din dinţi :

— Uite-l, striga, uite-l pe ovreiul ăla bătrîn. E copilul pe care i l-a făcut Iuda Iscariotul unei drăcoaice cu chip de capră. Dar va fi spînzurat de smochinul părintesc, şi măruntaiele i se vor împrăştia pe pămînt. Opriţi-l... Mă omoară ! Mi-e frig !

Apoi, numaidecît, zvîrlindu-şi păturile, se plînse că-i era prea cald.

— Mi-e grozav de sete, spunea. Daţi-mi vin ! Şi să fie rece. Doamnă Coquebert, grăbeşte-te să-l

pui să se răcească în fîntînă, căci astăzi va fi o zăpuşeală cumplită.

Era noapte, dar încurca ceasurile în mintea lui.

— Repede, repede, îi mai spuse doamnei Coquebert ; dar să nu fii atît de neghioabă cum a fost clopotarul catedralei din Séez, care, ducîndu-se să scoată din puţ sticlele pe care le pusese, îşi văzu umbra în apă şi începu să strige : „Hei, domnilor, veniţi repede într-ajutor ! Căci sînt nişte antipozi care vor să ne bea vinul, dacă nu luăm aminte".

— E mucalit, spuse doamna Coquebert. Dar adineaori a spus pe socoteala mea nişte vorbe tare de ruşine. Dacă l-aş fi înşelat pe Coquebert, doar n-aş fi făcut-o cu sfinţia sa preotul, ţinînd seama de rasa şi de vîrsta lui.

Preotul intră tocmai în clipa aceea :

— Ei, domnule abate, îl întrebă el pe dascălul meu, astăzi cum îţi mai este ? Ce mai nou ?

— Mulţumesc lui Dumnezeu, răspunse domnul Coignard, nu-i nimic nou în mintea mea. Căci, după cum a spus sfîntul Crisostom, să vă feriţi de lucrurile noi. Nu vă porniţi pe căi pe care n-a umblat încă nimenea ; te rătăceşti tot mai tare, cînd ai început o dată să te rătăceşti. Am făcut eu însumi această tristă încercare. Şi m-am pierdut vrînd să urmez cărări nestrăbătute. Am dat ascultare propriilor mele sfaturi şi m-au călăuzit spre prăpastie. Părinte, sînt un biet păcătos ; numărul nelegiuirilor mele mă copleşeşte.

— Iată niște vorbe creștinești, spuse preotul. Dumnezeu însuși te îndeamnă să le rostești. Recunosc în ele felul lui de a vorbi, care cu nimic nu se poate asemui. N-ai vrea să grăbim puțin mîntuirea sufletului sfinției tale ?

— Cu dragă inimă, spuse domnul Coignard. Căci necurățeniile mele se ridică împotriva mea. Le văd stîrnite și pe cele mari și pe cele mici. Văd și unele mititele care călăresc pe cîini și pe purcei, și mai văd și altele, grase și despuiate, cu niște țîțe cît burdufele, cu niște pîntece care fac cute mari cînd cad și cu niște buci uriașe.

— Este cu putință, spuse preotul, să le vezi pe toate atît de limpede ? Dar, dacă greșelile ți-au fost așa cum spui, fiule, e bine să nu le mai pomenești și să te mulțumești să le înfierezi în lăuntrul sufletului sfinției tale.

— Ai vrea, prin urmare, cuvioase părinte, urmă abatele, să-mi fie toate păcatele cum era Adonis ? Dar să lăsăm acestea. Și tu, bărbierule, dă-mi să beau. Îl cunoașteți pe domnul de la Musardière ?

— Nu, după cîte știu, spuse domnul Coquebert.

— Află dar, urmă bunul meu dascăl, că-i plăceau tare mult femeile.

— Prin latura aceasta, spuse preotul, ajunge diavolul să pună bine stăpînire pe om. Dar unde vrei să ajungi, fiule ?

— Ai să vezi numaidecît, spuse bunul meu dascăl. Domnul de la Musardière i-a dat întîlnire

unei fete mari într-un grajd. Ea s-a dus, şi el a lăsat-o să iasă tot aşa cum venise. Ştiţi pentru ce ?

— Habar n-am, spuse preotul, dar să lăsăm asta.

— Ba nu, urmă domnul Coignard. Aflaţi dară că s-a păzit să se atingă de ea, de teamă să nu zămislească un cal, căci pentru aceasta ar fi fost tîrît în judecată criminalicească.

— Ah, spuse bărbierul, mai degrabă ar fi trebuit să-i fie frică să nu zămislească un măgar !

— Fără îndoială, spuse preotul. Dar toate acestea nu ne fac de loc să înaintăm pe calea raiului. Cuvine-se dar să ne întoarcem pe drumul cel bun. Adineaori tocmai rosteai nişte vorbe foarte creştineşti !

În loc să-i răspundă, bunul meu dascăl începu să cînte cu glas destul de puternic :

Avut-a craiul Ludovic,
Opt bucătari şi-un ucenic,
Landerinetă.
Dar, împănat cu usturoi,
I-au pus pe foc un măturoi,
Landeriri.

— Dacă ai poftă să cînţi, fiule, spuse preotul, cîntă mai degrabă vreun cîntec de crăciun din Burgundia, sînt tare frumoase. Îţi vei desfăta sufletul, sfinţindu-l.

— Cu dragă inimă, răspunse bunul meu dascăl. Sînt unele scrise de Guy Barozai pe care le

socotesc, deşi par a fi ţărăneşti, mai şlefuite ca diamantul şi mai de preţ decît aurul. Asta, de pildă :

Cînd pămîntu-a îngheţat,
A venit Cristos cu harul,
Şi-atunci boul şi măgarul,
Într-un staul l-au vegheat.
Ştiu măgari şi boi destui,
Într-al Galiei regat,
Ştiu măgari şi boi destui
Şi mai proşti, şi mai fudui.

Hirurgul, nevasta lui şi preotul cîntară cu toţii :

Ştiu măgari şi boi destui,
Într-al Galiei regat,
Ştiu măgari şi boi destui,
Şi mai proşti, şi mai fudui.

Şi bunul meu dascăl urmă cu glas mai stins :

Dar, să nu vă minunaţi,
Noaptea, boul şi măgarul,
Au rămas, veghiind sugarul,
Nebăuţi şi nemîncaţi.
Ştiu măgari şi boi destui,
În mătăsuri îmbrăcaţi,
Ştiu măgari şi boi destui,
Şi mai proşti, şi mai fudui.

Apoi își lăsă capul să-i cadă pe pernă și nu mai cîntă.

— Există și ceva bun în sufletul creștinului acestuia, ne spuse preotul, ceva foarte bun și chiar adineaori îmi dădea și mie poveţe cu înţelepte cugetări. Și totuși mă neliniștește, căci totul atîrnă de felul în care-i va fi sfîrșitul, și nu se știe ce va rămîne în fundul sacului. Dumnezeu, în milostivirea lui, a hotărît că și o singură clipă poate să ne aducă mîntuirea ; dar cuvine-se ca această clipă să fie cea de pe urmă, încît totul atîrnă de o singură clipă, pe lîngă care întreg restul vieţii nu atîrnă nimic. Iată ceea ce mă face să mă cutremur la bolnavul acesta, pentru care îngerii și diavolii se ceartă cu atîta patimă. Dar nu trebuie să pierdem nădejdea în milostenia dumnezeiască.

XXI

Mai trecură două zile de frămîntări dureroase. După care bunul meu dascăl fu cuprins de o slăbiciune cumplită.

— Nu mai e nici o nădejde, îmi spuse încet domnul Coquebert. Vezi cum i se adînceşte capul între perne și cum i s-a subţiat nasul.

Într-adevăr, nasul bunului meu dascăl, odinioară gros şi roşu, nu mai era decît un vîrf încovoiat, vînăt cum e plumbul.

— Tournebroche, fătul meu, îmi spuse cu un glas încă plin şi puternic, dar al cărui timbru încă nu-l mai auzisem, simt că mi-a rămas puţin de trăit. Du-te să mi-l aduci pe preotul acela cumsecade ca să-mi asculte spovedania.

Preotul era la vie şi am alergat într-acolo.

— Am mîntuit culesul, mi-a spus, şi a fost mai mare belşug decît nădăjduiam ; hai să mergem să-l împărtăşesc pe sărmanul acela.

L-am adus la căpătîiul bunului meu dascăl şi l-am lăsat singur cu muribundul.

A ieşit după un ceas şi ne-a spus :

— Vă pot încredinţa că domnul Jérôme Coignard moare cu simţăminte de cucernicie şi de umilinţă vrednice de laudă. La rugămintea lui şi luîndu-i în seamă rîvna, îi voi da sfînta împărtăşanie. În vreme ce voi îmbrăca sutana şi etola, binevoieşte, doamnă Coquebert, să-mi trimiţi în altar copilul care-mi ajută în fiecare dimineaţă la citirea evangheliei, şi să dereteci prin încăpere ca să-l primim pe Domnul.

Doamna Coquebert mătură odaia, puse o plapomă curată pe pat, trase la căpătîi o măsuţă pe care întinse o faţă de masă şi apoi aşeză două sfeşnice cu lumînări pe care le aprinse şi o farfurie de faianţă cu o ramură de merişor muiată în apă sfinţită.

Curînd am auzit clopoţelul pe care-l suna pe drum ministrantul şi am văzut intrînd crucea purtată în mîini de un copil şi apoi preotul, îmbrăcat în alb şi ducînd sfînta cuminecătură, Jahel, domnul d'Anquetil, domnul şi doamna Coquebert şi cu mine, căzurăm în genunchi.

— *Pax huic domui,* [1] spuse preotul.

— *Et omnibus habitantibus in ea,* [2] răspunse ministrantul.

Apoi preotul luă apă sfinţită şi-l stropi pe bolnav şi patul.

Se reculese o clipă, după care rosti cu glas solemn :

— Fiule, nu mai ai nimic de spus ?

— Ba da, părinte, spuse abatele Coignard fără şovăire. Îl iert pe ucigaşul meu.

Atunci ministrantul, scoţînd din potir sfînta împărtăşanie :

— *Ecce Agnus Dei, qui tollit paccata mundi.* [3]

Bunul meu dascăl răspunse oftînd :

— Cum să-i vorbesc Domnului meu, eu care nu sînt decît ţărînă şi cenuşă ? Cum să cutez să vin la tine, eu care nu simt în mine nimica bun să-mi dea atîta îndrăzneală ? Cum să te las să

[1] Pace casei acesteia. (În l. lat.)

[2] Şi tuturor celor care locuiesc în ea. (În l. lat.)

[3] Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatele lumii. (În l. lat.)

pătrunzi în mine, după ce atît de adesea ţi-am rănit ochii plini de bunătate ?

Şi domnul abate Coignard primi sfînta împărtăşanie într-o linişte adîncă, sfîşiată numai de bocetele noastre şi de zgomotul pe care-l făcea doamna Coquebert suflîndu-şi nasul.

După ce a fost împărtăşit, bunul meu dascăl mi-a făcut semn să mă apropii de patul său şi mi-a spus cu un glas slab, dar desluşit :

— Jacques Tournebroche, fiul meu, să dai departe, după pilda mea, cugetările cu care te-am îmbiat în timpul nebuniei mele, care a dăinuit, vai, tot atît cît şi viaţa mea ! Să te temi de femei şi de cărţi pentru moliciunea şi trufia pe care ţi le insuflă. Fii cu umilinţă în inimă şi în minte. Dumnezeu hărăzeşte celor mărunţi o înţelegere mai limpede decît aceea pe care ar putea-o împărtăşi cărturarii. Numai el dă altora toată ştiinţa. Să nu-i asculţi, fiule, pe aceia care, asemenea mie, vor să vorbească iscusit şi despre bine şi despre rău. Nu te lăsa înduplecat de frumuseţea şi măestria cuvîntărilor lor. Căci împărăţia lui Dumnezeu nu pe vorbe se sprijină, ci pe virtute.

Tăcu, sleit de puteri. Îi apucai mîna care se odihnea pe cearceaf, o acoperii de sărutări şi o stropii cu lacrimi. Îi spusei că era dascălul nostru, prietenul nostru, părintele nostru, şi că nu-mi va fi cu putinţă să trăiesc fără el.

Şi am rămas ceasuri de-a rîndul copleşit de durere la picioarele patului său.

Petrecu o noapte atît de liniştită încît începu să-mi mijească în suflet nădejdea disperării. Starea aceasta mai dăinui şi în ziua următoare. Dar, către faptul serii, începu să se frămînte şi să rostească vorbe atît de nelămurite, încît vor rămîne toate, pe vecie o taină între Dumnezeu şi el.

La miezul nopţii, recăzu într-o prostraţie adîncă şi nu se mai auzea decît zgomotul uşor pe care-l făceau unghiile lui zgîriind cearceaful. Nu ne mai recunoştea.

Către ceasurile două a început să horcăie ; răsuflarea aspră şi repezită care-i ieşea din piept era atît de zgomotoasă încît puteai s-o auzi de departe, din uliţa satului, şi atît de mult îmi împuiase urechile încît credeam c-o mai aud încă în zilele care au urmat zilei aceleia nenorocite. La revărsatul zorilor, a făcut cu mîna un semn pe care nu l-am putut înţelege şi a scos un oftat adînc. A fost cel de pe urmă. Chipul lui a luat, în moarte, o înfăţişare măreaţă, vrednică de duhul înalt care-l însufleţise şi a cărui pierdere nu va putea fi înlocuită niciodată.

XXII

Preotul din Vallars îi făcu domnului Jérôme Coignard o înmormîntare măreaţă. Îi cîntă slujba pentru morţi şi dădu dezlegarea păcatelor.

Bunul meu dascăl fu dus în cimitirul bisericii. Şi domnul d'Anquetil dădu de mîncare la Gaulard tuturor oamenilor care luaseră parte la slujbă. S-a băut vin de cel nou şi s-au cîntat cîntece burgunde.

A doua zi m-am dus cu domnul d'Anquetil să-i mulţumesc preotului pentru cucernica lui îngrijire.

— Ah, spuse preacuviosul, mare mîngîiere ne-a mai dat preotul acela prin sfîrşitul lui creştinesc! Puţini creştini am văzut eu să moară cu asemenea simţăminte vrednice de laudă, şi cuvine-se să-i statornicim amintirea pe mormînt, cu frumoase slove săpate. Sînteţi amîndoi, domnilor, destul de învăţaţi ca să izbutiţi s-o faceţi, şi mă însărcinez să pun să se sape pe o lespede mare albă epitaful răposatului, după chipul şi înşiruirea în care-l veţi alcătui. Dar luaţi aminte, atunci cînd veţi da glas pietrei, să n-o puneţi să rostească decît laude Domnului.

L-am rugat să fie încredinţat că-mi voi pune toată rîvna ca să fie astfel, iar domnul d'Anquetil făgădui şi el să-i dea epitafului o întorsătură aleasă şi duioasă.

— Vreau, spuse el, să încerc să alcătuiesc nişte stihuri franţuzeşti, călăuzindu-mă după acelea pe care le-a făcut domnul Chapelle.

— Foarte nimerit, spuse preotul. Dar n-aţi voi oare să-mi vedeţi teascurile? Vinul va fi bun anul acesta, şi am scos destul de mult, pentru folosinţa mea şi pentru aceea a slujnicei mele. Vai,

dacă n-ar fi fost păduchii, am fi avut mult mai mult !

După cină, domnul d'Anquetil ceru călimara şi începu să alcătuiască stihuri franţuzeşti. Apoi, pierzîndu-şi răbdarea, îşi zvîrli cît colo pana, cerneala şi hîrtia.

— Tournebroche, îmi spuse el, n-am făcut decît două stihuri, şi nici de acelea nu sînt încredinţat că ar fi bune. Iată-le, aşa cum le-am găsit :

Aicea zace domnul Coignard, într-un sicriu.
Tot trebuia să moară, acum sau mai tîrziu.

I-am răspuns că acestea două erau atît de bune că nu mai era nevoie şi de un al treilea.

Şi mi-am petrecut noaptea ca să întocmesc un epitaf în latineşte, în chipul următor :

D. O. M.
HIC JACET
IN SPE BEATAE AETERNITATIS
DOMINUS HIERONYMUS COIGNARD
PRESBYTER
QUONDAM IN BELLOVACENSI COLLEGIO
ELOQUENTIAE MAGISTER ELOQUENTISSIMUS
SAGIENSIS EPISCOPI BIBLIOTHECARIUS
SOLERTISSIMUS
ZOZIMI PANOPOLITANI INGENIOSISSIMUS
TRANSLATOR

OPERE TAMEN IMMATURATA MORTE INTERCEPTO
PERIIT ENIM CUM LUGDUNUM PETERET
JUDEA MANU NEFANDISSIMA
ID EST A NEPOTE CHRISTI CARNIFICUM
IN VIA TRUCIDATUS
ANNO AET. LII°.
COMITATE FUIT OPTIMA DOCTISSIMO CONVITU
INGENIO SUBLIMI
FACETIIS JUCUNDUS SENTENTIIS PLENUS
DONORUM DEI LAUDATOR
FIDE DEVOTISSIMA PER MULTAS TEMPESTATES
CONSTANTER MUNITUS
HUMILITATE SANCTISSIMA ORNATUS
SALUTI SUAE MAGIS INTENTUS
QUAM VANO ET FALLACI HOMINUM JUDICIO
SIC HONORIBUS MUNDANIS
NUNQUAM QUAESITIS
SIBI GLORIAM SEMPITERNAM
MERUIT

Ceea ce vrea să spună în limba noastră :

AICI ODIHNEŞTE
IN NĂDEJDEA PREAFERICITEI VEŞNICII
DOMNUL JÉRÔME COIGNARD
PREOT

ODINIOARĂ PREAELOCVENT PROFESOR
DE ELOCINŢĂ
LA COLEGIUL DE LA BEAUVAIS
PREAZELOS BIBLIOTECAR AL EPISCOPULUI DE SÉEZ
AUTOR AL UNEI FRUMOASE TĂLMĂCIRI A LUI
ZOZIM PANOPOLITUL
PE CARE A LĂSAT-O DIN NEFERICIRE
NEÎNCHEIATĂ,
CÎND I S-A ÎNTÎMPLAT NĂPRAZNICA MOARTE.
A FOST LOVIT PE DRUMUL LYONULUI,
ÎN AL CINCIZECI ŞI DOILEA AN AL VÎRSTEI LUI,
DE BRAŢUL FOARTE NELEGIUIT AL UNUI EVREU,
ŞI A PIERIT ASTFEL JERTFĂ A UNUI NEPOT
AL CĂLĂILOR LUI IISUS CRISTOS.
ERA UN OM FOARTE PRIETENOS,
PLĂCUT LA VORBIRE,
CU MINTEA ALEASĂ,
ÎMBELŞUGAT ÎN VORBE DE DUH
ŞI CUGETĂRI ÎNALTE,
PREAMĂREA ŞI-L LĂUDA PE DOMNUL
ÎN OPERELE LUI.
ŞI-A PĂSTRAT DE-A LUNGUL FURTUNILOR VIEŢII
O CREDINŢĂ NEZDRUNCINATĂ.
ÎN UMILINŢA LUI CU ADEVĂRAT CREŞTINEASCĂ,
MAI ÎNGRIJORAT DE MÎNTUIREA SUFLETULUI

DECÎT DE PĂREREA DEŞARTĂ ŞI AMĂGITOARE
A OAMENILOR
TRĂIND ÎN LUMEA ACEASTA
FĂRĂ MARI CINSTIRI
S-A ÎNDREPTAT SPRE SLAVA CEA VEŞNICĂ.

XXIII

Trei zile după ce bunul meu dascăl îşi dete sufletul, domnul d'Anquetil se hotărî să pornească iarăşi la drum. Trăsura era dreasă. A poruncit surugiilor să fie gata pentru a doua zi dimineaţa. Tovărăşia lui nu-mi fusese plăcută niciodată. În starea jalnică în care mă aflam ajunsese să-mi fie nesuferită. Nu puteam îndura gîndul să-l urmez ştiindu-l împreună cu Jahel. M-am hotărît să găsesc vreo slujbă la Tournus sau la Mâcon şi să trăiesc ascuns acolo, pînă în ziua în care, furtuna potolindu-se, îmi va fi cu putinţă să mă întorc la Paris, unde ştiam că părinţii mei mă vor primi cu braţele deschise. I-am împărtăşit gîndurile mele domnului d'Anquetil, cerîndu-i iertare că nu-l puteam însoţi mai departe. S-a străduit mai întîi să mă înduplece să vin cu el, cu o bunăvoinţă cu care nu mă obişnuise pînă atunci, dar pe urmă

îmi dădu voie cu dragă inimă să-l părăsesc. Lui Jahel i-a fost mai greu să se despartă ; dar, fiind cumpănită din fire, înţelese lesne pricinile pe care le aveam s-o părăsesc.

În noaptea dinaintea plecării mele, în vreme ce domnul d'Anquetil bea şi juca împreună cu hirurgul bărbier cărţi, ne-am dus în piaţă, Jahel şi cu mine, să luăm aer. Mirosea a iarnă proaspătă şi seara era plină de ţîrîitul greierilor.

— Ce frumoasă noapte ! i-am spus Jahelei. Anul acesta nici nu va mai fi alta asemănătoare ; şi poate în toată viaţa mea n-am să văd una mai blîndă.

Cimitirul înflorit al satului îşi întindea în faţa noastră valurile lui nemişcate de iarbă, şi lumina lunii albea mormintele risipite pe pajiştea neagră. Ne-a venit gîndul, în acelaşi timp la amîndoi, să ne ducem să ne luăm rămas bun de la prietenul nostru. Locul unde se odihnea era însemnat cu o cruce stropită cu lacrimi, al cărui ţăruş se afunda în pămîntul moale. Lespedea pe care urma să fie săpat epitaful nu fusese încă pusă. Ne-am aşezat lîngă mormînt, pe iarbă, şi acolo, dintr-o înclinare firească, pe nesimţite, am căzut unul în braţele celuilalt, fără să ne fie teamă că am fi putut supăra prin sărutările noastre amintirea unui prieten pe care adînca lui înţelepciune îl făcea să fie înţelegător faţă de slăbiciunile omeneşti.

Deodată, Jahel îmi spuse la ureche, unde tocmai îi ajunseseră buzele :

— Îl văd pe domnul d'Anquetil care, pe zidul cimitirului, se uită cu luare aminte spre locul unde sîntem.

— Poate să ne vadă prin bezna aceasta ? am întrebat-o.

— Vede fără îndoială fusta mea albă, îmi răspunse. Şi e destul, îmi închipui, ca să-i dea pofta să vadă şi mai multe.

Tocmai mă gîndeam să trag sabia şi eram foarte hotărît să apăr două vieţi care, în clipa aceea, erau cu totul — sau aproape cu totul — contopite. Faptul că Jahel era atît de liniştită mă uimea ; nimic, nici în mişcările ei, nici în glasul ei, nu trăda vreo urmă de teamă.

— Du-te, îmi spuse, fugi, şi nu te teme pentru mine. Doream întrucîtva să fim surprinşi în felul acesta. Începea să se satur̦e de mine, şi aceasta-i va trezi de minune dorul şi-i va stîrni iarăşi iubirea. Du-te şi lasă-mă. Cea dintîi clipă va fi destul de grea, căci e pornit din fire. Are să mă bată, dar pe urmă am să-i fiu şi mai dragă. Du-te sănătos.

— Vai, strigai eu, prin urmare te-ai slujit de mine, Jahel, numai ca să-i aţîţi dorinţele potrivnicului meu ?!

— Acuma vrei să mă certi și tu ? Du-te, îți spun.

— Și cum să te părăsesc în felul acesta ?

— Trebuie, du-te cu bine ! Să nu te găsească aici. Vreau eu să-l fac gelos, dar cu oarecare gingășie. Du-te, du-te cu bine.

De-abia apucasem să fac cîțiva pași prin labirintul mormintelor că domnul d'Anquetil, după ce se apropiase destul ca să-și recunoască iubita, începu să strige și să înjure astfel încît i-ar fi putut trezi pe toți morții satului. Eram nerăbdător s-o smulg pe Jahel turbării lui. Îmi închipuiam că avea s-o omoare, și mă pregăteam să mă reped în ajutorul ei, prin umbra lespezilor. Dar, după cîteva clipe, în timpul cărora i-am observat cu multă luare-aminte, îl văzui pe domnul d'Anquetil împingînd-o afară din cimitir și ducînd-o iarăși la hanul lui Gaulard, cu o rămășiță de mînie pe care Jahel era în stare s-o potolească și singură.

M-am înapoiat în odaia mea, după ce ei s-au dus într-a lor. N-am dormit toată noaptea și, pîndindu-i dimineața printre perdele, i-am văzut cum străbăteau curtea hanului, părînd că se înțeleg cum nu se poate mai bine.

Plecarea Jahelei mi-a sporit tristețea. M-am întins pe burtă în mijlocul încăperii și, cu fața în mîini, am plîns pînă s-a lăsat seara.

XXIV

De-acum înainte, viaţa mea îşi pierde însemnătatea pe care o căpătase de la împrejurările deosebite pe care vi le-am povestit şi destinul meu ajungînd iarăşi să fie aidoma cu firea mea, nu mai înfăţişează decît întîmplări obişnuite. Dacă i-aş mai însemna faptele, povestirea mea s-ar arăta foarte curînd searbădă. O voi încheia în puţine cuvinte. Preotul din Vallars mi-a dat o scrisoare pentru un neguţător de vinuri din Mâcon, în slujba căruia am stat două luni. La capătul lor, tata mi-a scris că-mi pusese treburile în bună rînduială şi că mă puteam înapoia fără teamă la Paris.

Numaidecît am luat poştalionul şi am călătorit împreună cu nişte recruţi. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul cînd am văzut iarăşi strada Saint-Jacques, orologiul bisericei Saint-Benoît-le-Bétourné, firma *La trei fecioare* şi *Sfînta Ecaterina* a domnului Blaizot.

Mama a izbucnit în plîns cînd m-a văzut ; am plîns şi eu, ne-am îmbrăţişat şi am mai plîns încă multă vreme. Tata, venind în grabă de la *Micul Bacus,* îmi spuse cu sfătoşenie înduioşată :

— Jacquot, fiule, nu-ţi voi ascunde că am fost tare supărat pe tine cînd i-am văzut pe străjeri intrînd la *Regina Pédauque* ca să te ridice sau, în lipsa ta, să mă ridice pe mine în locul tău. Nu

voiau să înţeleagă nimic, tot spunînd că-mi va fi lesne să lămuresc ce se cuvenea în închisoare. Te căutau în urma unei plîngeri făcute de domnul de la Guéritaude. Mi-am închipuit atunci nişte lucruri îngrozitoare pe socoteala ta. Dar, aflînd, din scrisorile tale că toate nu erau decît nişte fleacuri, nu mi-a mai fost gîndul decît la cum să fac să te mai văd. L-am cercetat de nenumărate ori pe cîrciumarul de la *Micul Bacus* asupra mijloacelor de a-ţi înăbuşi încurcătura. El îmi răspundea tot mereu: „Jupîne Leonard, du-te să-l găseşti pe judecător cu o pungă plină cu scuzi, şi are să-ţi dea flăcăul înapoi alb ca zăpada". Dar scuzii sînt rari pe aici şi n-avem în casă la noi nici o găină, nici o gîscă şi nici o raţă care să facă ouă de aur. De-abia dacă-mi pot plăti din păsări lemnele pentru încălzit vatra. Din fericire, sfînta şi vrednica ta mamă s-a gîndit să se ducă la mama domnului d'Anquetil, despre care ştiam că-şi dă mare osteneală să-şi mîntuie fiul, pe care-l căutau în acelaşi timp ca şi pe tine şi pentru aceeaşi pricină. Căci trebuie să recunosc, dragul meu Jacquot, că ţi-ai făcut de cap în tovărăşia unui gentilom, şi am un suflet prea ales ca să nu-mi dau seama de marea cinste care se trage din asta pentru întregul nostru neam. Mama ta i-a cerut deci doamnei d'Anquetil s-o primească, în palatul ei din foburgul Saint-Antoine. Se îmbrăcase curat, de parcă s-ar fi dus la slujbă; şi

doamna d'Anquetil a primit-o cu bunăvoinţă. Mama ta e o femeie sfîntă, Jacquot, dar nu prea e deprinsă cu lumea mare, şi a vorbit mai întîi cam nepotrivit şi fără legătură. I-a spus: „Doamnă, la vîrsta noastră, nu ne-au mai rămas, după Dumnezeu, decît copiii noştri". Asta nu se cuvenea să-i spună doamnei aceleia de neam mare, care mai are încă iubiţi.

— Ia taci din gură, Leonard, strigă mama. Habar n-ai de cum se poartă doamna d'Anquetil, şi trebuie că i-am vorbit eu cum se cuvenea doamnei aceleia, de vreme ce mi-a răspuns: „Fii liniştită, doamnă Ménétrier; am să intervin pentru băiatul dumitale, ca şi pentru al meu; poţi să te bizui pe zelul meu". Şi doar ştii, Leonard, că primirăm, nici două luni după asta, încredinţarea că Jacquot al nostru putea să se înapoieze la Paris fără de teamă.

Cinarăm cu multă poftă. Tata mă întrebă dacă mai socoteam să rămîn în slujba domnului d'Astarac. I-am răspuns că după moartea pe veci de plîns a bunului meu dascăl, nu mai rîvneam să mă regăsesc alături de cumplitul Mosaide, la un gentilom care nu-şi plătea slujitorii decît cu frumoase cuvîntări. Tata mă pofti cu bunăvoinţă să încep iarăşi să-nvîrt frigarea, ca mai înainte.

— În vremea de pe urmă, Jacquot, îmi spuse el, îi dădusem îndeletnicirea aceasta fratelui Ange; dar o învîrtea mai prost decît Miraut, ba chiar

decît tine. N-ai vrea, fiule, să-ţi iei iarăşi locul pe scăunel, în colţul vetrei ?

Mama, căreia, aşa neînvăţată cum era, nu-i lipsea judecata, ridică din umeri şi-mi spuse :

— Domnul Blaizot, care este librar la *Icoana sfintei Ecaterina,* are nevoie de un ucenic. Slujba asta, Jacquot dragă, ţi se va potrivi de minune. Ai o fire blîndă şi purtări alese. Nimic mai potrivit ca să poţi vinde cărţi cu sfîntă scriptură.

M-am dus numaidecît să mă înfăţişez domnului Blaizot, care mă luă în slujba lui.

Nenorocirile prin care trecusem mă cuminţiseră. Nu mi-a fost silă de nevrednicia slujbei mele, şi am îndeplinit-o aşa cum se cuvenea, mînuind mătura şi măturicea, spre marea mulţumire a stăpînului meu.

Era de datoria mea să mă duc să-l văd pe domnul d'Astarac. Mă dusei deci la marele alchimist, în ultima duminică a lui noiembrie, după masa de prînz. Drumul e lung din strada Saint-Jacques pînă la Croix-des-Sablons, şi calendarul nu mintea cînd te vestea că zilele sînt scurte în luna lui noiembrie. Cînd am ajuns la Roule, se lăsase noaptea, şi o ceaţă întunecată acoperea drumul pustiu. Mă gîndeam cu tristeţe, prin beznă :

— Vai, se va împlini în curînd un an de cînd am făcut drumul ăsta pentru prima oară, în tovărăşia bunului meu dascăl, care odihneşte acuma într-un sat din Burgundia, pe un deal cu vii ! A

adormit în nădejdea vieţuirii veşnice. Şi nădejdea aceasta se cuvine s-o împărtăşeşti cu un bărbat atît de învăţat şi de înţelept. Să mă păzească Dumnezeu să ajung să mă îndoiesc vreodată de nemurirea sufletului! Dar trebuie totuşi să ne mărturisim nouă înşine că tot ceea ce atîrnă de o viaţă viitoare şi de lumea cealaltă face parte din acele adevăruri necunoscute prin simţuri şi în care crezi fără să fii mişcat de ele, căci n-au nici un gust şi nici saţ, astfel încît le înghiţi fără măcar să-ţi dai seama. Despre partea mea, nu mă mîngîie gîndul să-l văd iarăşi într-o bună zi pe domnul abate Coignard în rai. Fără îndoială că va fi atunci de nerecunoscut, iar cuvîntările lui nu vor mai avea gustul plăcut pe care îl dobîndeau de la împrejurări aevea.

Pe cînd eram cufundat în asemenea gînduri, am văzut deodată înaintea mea o lumină mare care cuprinsese jumătate cerul; negura se înroşise pînă deasupra capului meu şi lumina aceasta pîlpîia în mijlocul ceţei. Un fum gros se amesteca printre aburii nopţii. Numaidecît m-a cuprins teama să nu fie cumva în flăcări castelul Astarac. Am grăbit pasul şi mi-am dat seama curînd că temerile mele erau chiar foarte îndreptăţite. Am descoperit calvarul de la Sablons, de un negru întunecat, pe o pulbere de flăcări, şi apoi am văzut aproape numaidecît şi castelul, ale cărui ferestre erau toate luminate, de parcă ar fi fost

vreo serbare înfiorătoare. Portița verde se prăbușise. Niște umbre se frămîntau prin parc și șopoteau cu groază. Erau locuitorii orășelului Neuilly, care alergaseră să vadă ce se întîmplase și să dea ajutor. Unii împroșcau dintr-o tulumbă apă care, în vatra înflăcărată, se prefăcea numaidecît în aburi. O coloană groasă de fum se ridica deasupra castelului și o ploaie de scîntei și de funingine cădea în jurul meu. Băgai de seamă curînd că mi se înnegriseră și veșmintele și mîinile. Mă gîndii cu deznădejde că acest praf care umplea văzduhul era tot ce mai rămînea din atîtea cărți frumoase și din atîtea manuscrise de preț, care fuseseră desfătarea bunului meu abate, și poate chiar și rămășițele traducerii din Zozim Panapolitul, la care trudisem împreună în ceasurile cele mai alese ale vieții mele.

Îl văzusem murind pe domnul abate Jérôme Coignard. Dar de data aceasta vedeam cum i se preface în cenușe chiar sufletul, sufletul său strălucitor și blînd, odată cu regina bibliotecilor. Simțeam cum în același timp se sfarmă o parte din mine însumi. Vîntul care se stîrnise aținta focul, și flăcările făceau un zgomot ca de gîtlejuri lacome.

Zărind un localnic din Neuilly, încă mai negru decît mine, și care-și scosese haina, l-am întrebat dacă-l scăpaseră pe domnul d'Astarac și pe slugile lui.

— Nimeni, mi-a răspuns, n-a putut ieşi din castel, în afara unui evreu bătrîn care a fost văzut luînd-o la fugă, cu nişte boccele în mînă, înspre mlaştini. Locuia în pavilionul paznicului, pe malul rîului, şi era urît din pricina obîrşiei lui şi a fărădelegilor de care era bănuit. Nişte copii l-au urmărit. Pe cînd alerga, a căzut în Sena. L-au pescuit mort, strîngînd la piept o carte de vrăji şi şase farfurioare de aur. Îl poţi vedea pe mal, în caftanul lui galben. Îţi face groază să-l priveşti, are ochii deschişi.

— Ah, am răspuns eu, sfîrşitul acesta era plata nelegiuirilor pe care le făcuse. Dar moartea lui nu mi-l înapoiază pe cel mai bun dintre dascăli pe care l-a înjunghiat ! Dar mai spune-mi, rogu-te, pe domnul d'Astarac nu l-a văzut nimeni ?

Chiar în clipa în care puneam această întrebare, am auzit lîngă mine că una din umbrele care se frămîntau scoate un strigăt de spaimă :

— Se prăbuşeşte acoperişul !

Şi atunci am recunoscut cu groază statura înaltă şi întunecată a domnului d'Astarac care alerga pe streşini. Alchimistul striga cu un glas răsunător :

— Mă înalţ pe aripile flăcărilor, spre lăcaşul vieţii dumnezeieşti !

Spuse ; deodată acoperişul se prăbuşi cu un zgomot înspăimîntător, şi nişte limbi de flăcări înalte cît munţii îl învăluiră pe prietenul salamandrelor.

XXV

Nu s-a pomenit dragoste care să înfrunte lipsa iubitei. Amintirea Jahelei, mai întîi dureroasă, se liniști puțin cîte puțin și nu mi-a mai rămas, de pe urma ei, decît un fel de mînie nelămurită, fără măcar ca ea să-i fie singura pricină.

Domnul Blaizot îmbătrînea. S-a retras la Montrouge, într-o căsuță pe cîmpie, și mi-a vîndut dugheana lui în schimbul unei rente pe viață. Ajuns în locul lui librar la *Icoana sfintei Ecaterina*, i-am luat cu mine pe tata și pe mama, a căror ospătărie nu mai pîlpîia de cîtva timp. Prinsesem dragoste de prăvălioara mea umilă și mi-am dat osteneala s-o împodobesc. Am prins în cîrlige de uși niște vechi hărți venețiene și niște teze împodobite cu poze alegorice, care sînt podoabe vechi și ciudate, fără îndoială, dar care sînt pe placul prietenilor învățăturilor alese. Cunoștințele mele, pe care mă străduiam să le tăinuiesc cu multă grijă, nu-mi fură potrivnice negustoriei. Mi-ar fi fost mai vătămătoare însă dacă aș fi fost și librar și tipograf, ca Marc-Michel Rey, și aș fi fost silit, ca dînsul, să-mi cîștig viața pe socoteala prostiei obștești.

Țin în prăvălie, cum se spune, autori clasici, și-i o marfă care are căutare în această învățată stradă Saint-Jacques, despre ale cărei antichități și lucruri însemnate mi-ar face plăcere să scriu

într-o bună zi. Cel dintîi tipograf parizian aici şi-a aşezat cuvioasele-i tiparniţe. Alde Cramoisy [1], pe care Guy Patin [2] îi numeşte regii străzii Saint-Jacques, au tipărit acolo şiragul istoricilor noştri. Mai înainte să fie ridicat Colegiul Franţei [3], lectorii regelui, Pierre Danès [4], François Vatable [5] şi Ramus [6], au ţinut cursuri aici într-un şopron de

[1] *Cramoisy*, vestită familie de tipografi parizieni. Cel dintîi dintre ei, Sebastian, a fost primit în breasla librarilor în 1589. Fiul lui, Sebastian (al 2-lea) 1585—1669, a fost cel mai mare editor de cărţi în limba greacă, latină şi franceză din vremea lui. A fost numit director al Tipografiei regale a Luvrului, la întemeierea acesteia, în 1640. Fraţii săi, Claude şi Gabriel, şi nepotul său, Sebastian Marbre-Cramoisy, au fost şi ei tipografi şi editori vestiţi.

[2] *Guy Patin*, medic şi scriitor francez (1601—1672), savant bibliograf, de pe urma căruia au rămas culegeri de scrisori satirice, cuprinzînd date preţioase asupra societăţii contemporane lui.

[3] *Collège de France*, instituţie de învăţămînt superior întemeiată la Paris în 1530. Cursurile sînt publice şi nu se dau examene, fiind în afara universităţii, ale căror prelegeri le completează.

[4] *Pierre Danès* (1497—1577) elenist francez, profesor de la întemeierea Colegiului Franţei, trimis la conciliul trudentin în 1545, a fost preceptor al Delfinului (viitorul Francisc al II-lea) şi episcop de Lavaur ; a editat operele lui Iustinus, Florus, Sextius Rufus şi Plinius, sub numele de P. Bellocirius.

[5] *François Vatable*, exeget francez, a efectuat valoroase cercetări asupra *Bibliei* pe care a şi editat-o (1539—1545).

[6] *de la Ramée Ramus Pierre* (1515—1572), savant, filozof şi elenist francez, de autoritate europeană.

unde se auzeau certurile dintre hamali și spălătorese. Și cum să-l uităm pe Jean de Meung, care, într-o căsuță de pe strada asta, a alcătuit *Romanul trandafirului ?*

Am în folosință întreaga casă, care-i bătrînă și dăinuiește cel puțin de pe vremea goților [1], după cum se poate vedea după grinzile de lemn care se încrucișează pe fațada strîmtă, după cele două caturi aplecate în afară și după acoperișul înclinat, cu țigle înfășurate în mușchi. Nu are decît o fereastră la fiecare cat. Aceea de la catul întîi este înflorită în orice anotimp și e împodobită cu sfori pe care se ridică primăvara zorelele și colțunașii. Buna mea mamă le răsădește și le stropește.

Fereastra aceea este a odăii mamei. Pe ea o poți vedea de pe uliță, cum își citește rugăciunile dintr-o carte tipărită cu slove mari, mai sus de *Icoana sfintei Ecaterina.* Vîrsta, evlavia și mîndria de mamă i-au dat o înfățișare demnă și, văzîndu-i obrazul de ceară sub scufia înaltă și albă, ai putea să juri că-i o tîrgoveață bogată.

Tata, de cînd a îmbătrînit, a căpătat și el oarecare măreție. Cum îi place să stea pe afară și să tot umble, îl pun să-mi ducă prin oraș cărțile. Mai înainte îl trimiteam pe fratele Ange, dar

[1] E vorba de stilul gotic arhitectonic, care s-a dezvoltat în Franța din secolul al XII-lea pînă la Renaștere.

cerea de pomană muşteriilor mei, îi punea să sărute nişte moaşte, le fura din vin, le mîngîia slujnicile şi lăsa jumătate din cărţile mele prin toate şanţurile mahalalei. M-am lipsit foarte curînd de ajutorul lui. Dar buna mea mamă, pe care o face să creadă că are nişte taine care-i îngăduie să ajungă în cer, îi dă cîte o farfurie de supă şi puţin vin. Căci doar nu-i un om rău şi a sfîrşit prin a mă face să mă simt întrucîtva legat de el.

Mai mulţi învăţaţi şi cîţiva oameni de duh îmi cercetează prăvălia. Şi-i de mare folos pentru meseria mea să fiu în legături zilnice cu asemenea oameni de vază. Printre cei care vin mai des să răsfoiască la mine cărţile noi şi să stea de vorbă între ei sînt unii istorici tot atît de învăţaţi ca Tillemont [1], oratori ai bisericii care se aseamănă în elocinţă cu Bossuet şi cu Bourdaloue, autori de piese de teatru comice sau tragice, teologi la care curăţenia moravurilor se îmbină cu trăinicia învăţăturii creştine, autori foarte bine văzuţi de romane spaniole [2], geometri şi filozofi care sînt în stare, ca domnul Descartes, să mă-

[1] *Sebastien Le Nain de Tillemont* (1637—1698), istoric francez, autor al unei vestite *Istorii a împăraţilor romani.*

[2] Romane de aventuri picareşti care erau la modă în Franţa de cînd Le Sage (1668—1747) tradusese capodopera genului, *Don Guzman de Alfarache,* a sevilianului Mateo Aleman, şi scrisese şi două romane în aceeaşi manieră, *Gil Blas de Santillane* şi *Diavolul şchiop.*

soare şi să cîntărească universul. Îi preţuiesc şi le sorb cele mai neînsemnate vorbe. Dar nici unul dintre ei, după părerea mea, nu se poate asemăna, în ce priveşte geniul, cu bunul meu dascăl pe care am avut nenorocirea să-l pierd pe drumul Lyonului ; nici unul nu-mi aminteşte acea gîndire fără seamăn de aleasă, acea blîndă înălţime de cugetări, acea uimitoare bogăţie a unui suflet care întotdeauna se deschidea şi lăsa să se reverse în valuri bogăţia sa, întocmai ca statuile sugerînd belşugul pe care le poţi vedea închipuite în marmură prin grădini ; nici unul nu-mi redă acel izvor nesecat de ştiinţă şi de morală, la care am avut fericirea să-mi adăp tinereţea ; nici unul nu-mi reaminteşte măcar umbra acelei gingăşii, a acelei puteri de gîndire, care străluceau în domnul Jérôme Coignard. Căci pe acela îl socotesc a fi fost duhul cel mai fermecător care a înflorit vreodată pe pămînt.

Redactor responsabil : VALER CONEA
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 30.10.1967. Bun de tipar 15.03.1968. Apărut 1968. Tiraj 30.170. Broşate 25.870. Legate 1/1 4.300. Hîrtie tipar înalt tip B mat de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli editoriale 12,33. Coli de tipar 10,25. A. nr. 15.425. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 84—31=59.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918". Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România.
Comanda nr. 976.

osr[illegible] a
la regina pédauque

Lei 6,25